

THEMOS KORNAROS

FIRTINA ÇOCUKLARI

Roman / Çeviren : Nevzat Hatko

«Daha az tehlikeli olmaları için Yunanlılar da Hindistan halkı kadar kanaatkâr olmalıdır...»

— **Lord Londontery** —
— 1866 Polimeston kabinesi bakanlarından ve Âyan meclisi üyesi —

FIRTINA ÇOCUKLARI

MAY YAYINLARI'nın sekizincisi olan bu kitap Themos Kornaros'un **To Pedio tis Thielas** adlı romanının tam çevirisi olup İstanbul'da 1966 Kasım ayında **Acar Basımevinde** dizilip **MAY Matbaasında** basılmıştır.

THEMOS KORNAROS

FIRTINA ÇOCUKLARI

— Mezohora: Bir İngiliz Sömürgesi —

Çeviri : NEVZAT HATKO

MAY YAYINLARI
Atasaray 102, Cağaloğlu — İstanbul

ÖNSÖZ

Ulusları iyi tanımanın yollarından birinin de onların edebiyatını bilmek olduğu söylenir hep. Gerçek. Bu bakımdan öbür etkenler arasında edebiyatın rolü büyüktür. Uluslararasında bir kültür alışverişinin gerekliliği üstüne hiç kimsenin karşı görüşte olabileceği düşünülemez. Bunlar hep doğru şeyler. Uluslar birbirlerinin sorunlarını, özlemlerini, çıkarlarını, ulusal amaçlarını, bu amaçlar için harcanan çabaları, bu çabalara yön veren nedenleri, hedefleri iyi bellerlerse, karşılıklı ilişkilerinde sağlam bir tutuma ulaşabilirler. Genellikle bu böyle oluyor, ya da daha doğrusu böyle oluyormuş gibi görünüyor. Görünüyor demem, bu işin pek de böyle olmadığından, tek yönlü olduğundan. Uluslararasındaki kültür alışverişlerine; özellikle bu alışverişlerin edebiyat bölümüne baktığımızda belirli bir dengesizlik göze çarpar. Hele bizim gibi az gelişmiş, ekonomi, eği-

tim, kültür durumları yetersiz uluslarda bu alışverişte, ithalât-ihracat dengesizliğine benzer bir dengesizlik açıkça görülüyor. Hemen hep «alış»larımız oluyor, «veriş»lerimiz olmuyor. Osmanlı İmparatorluğunun çöküş dönemine rastlayan «Batılılaşma» çabalarında bunu görüyoruz. «Batılılaşma» terimi bile kendiliğinden bu durumun kanıtı. Hep almışız, aldıklarımızı taklit etmişiz, bir takım ürünler vermişiz. Ama bu ürünleri incelediğimizde çok azının ulusal özde, ulusal nitelikte, demek istediğim, değerli oldukları görülür. Aldıklarımız hep «Batı» dediğimiz gelişmiş, yüksek bir ekonomi düzeyine erişmiş, halklarının yaşama düzeyi yüksek, kendi amaçları ve ulusal çıkarları bakımından geniş yayılma ve tanınma olanakları bulunan ülkelerden. Doğu ülkelerinden - ki bunların tümü bugün az gelişmiş, sömürge ya da yarı sömürge ülkelerdir - tarih süresince ulaştıkları uygarlık ve yükseliş dönemlerinde yetişmiş bir kaç düşünür, bir iki ozan, bir iki yazar dışında bildiğimiz, tanıdığımız çok az şey var. Hele çağdaşlardan hemen hiç yok. Bunların önemlice bir bölümünü de yine batılıların yaptıkları aktarmalardan almışız yarım yamalak. Bu ürünleri halkımıza indirememişiz, çok dar bir bilirkişi çevresini ilgilendiren, aylak kişilere özgü ürünler olarak kalmışlar. Bunun nedenlerini araştırmak bu önsözü uzatmak olur.

Burada ben, bu çeviriyle az gelişmiş, ama yakın ve sıkı ilişkilerimiz bulunan ve de bulunması kaçınılmaz olan komşu bir ulusun, Yunan ulusunun bir yazarının ikinci kitabını Türk okuyucusuna sunarken belirli bir yöntem yörüngesinde giderek doğruluklarına inandığım, kurallaşmış diyebileceğim ilkelere göre davranmayı zorunlu gördüm. Bu ilkelerin başında ulusal olan evrenseldir ilkesi gelir. Kültür alışverişinde özlü ve yararlı sonuçlar sağlayabilmek öncelikle bu ilkeye uymakla mümkündür. Elbetteki ulusal olan yapıt, ulusun renk-

lerini, kokusunu, özelliklerini taşıyan yapıttır. Bu renkler, koku, bu özellikler, ulusun gerçeklerinden, özlemlerinden, amaçlarından, ulus olmanın bilincine ve şevkine varma derecesinden, halkın insanca yaşama isteğinden, bunun sağlanması uğruna yapılan savaşlardan, harcanan çabalardan, göze alınan fedakârlıklardan, dökülen kanlardan, verilen kurbanlardan yoğurulmuştur. İnsanca yaşama ise özgür yaşama, sömürülmeden yaşama, emeğin tam karşılığını alarak yaşama demektir. Bunları ele alıp işleyen sanatçının yapıtı ulusaldır, ulusal olduğu için de evrenseldir. Evrenseldir çünkü bir yabancı ulusun bireyi bu yapıtları okuduğunda bunlarda bir bakıma, bağlı bulunduğu toplum katının niteliğine göre, kendisini bulur, kendi ulusunun da sorunlarını yaşar, kendisine yararlı olan sonuçları çıkarır.

Genellikle kültür, özellikle edebiyat alışverişlerinde uluslararasında bu kurala ne denli uyuluyor? Bu soruya eğildiğimizde yukarıda belirttiğim dengesizlik az gelişmiş ülkeler aleyhine sırıtıveriyor. Doğaldır bu. Bir olanak sorunudur. Bir değerler ve olanaklar dizisidir gelişmiş ülkelere bu alışverişte üstünlük sağlayan. Onların bu üstünlükleri uzun süreli olacağa benzer. Ama son yıllarda bu dengesizlikte az gelişmişler lehine bir değişme göze çarpıyor. Her alanda olduğu gibi ulusal olan evrenseldir gerçeğini de bizlerden daha önce kavrayan gelişmiş batı ulusları, özellikle İkinci Dünya Savaşından bu yana, o günlere dek dudak büküp küçümsedikleri «küçük» ulusların kültür değerlerine ve sanat yapıtlarına «rağbet» gösterir oldular. Kültür kesimini, sanatı, toplumun tüm öbür sorunlarıyla bağlantılı olarak ele aldığımızda bu «rağbet»i zorunlu kılan nedenlerden birinin de şu olduğu görülür: Dünya işlerinin niteliğinin değişmesi. Gerçekten de İkinci Dünya Savaşından bu yana gelişmiş ulusların az gelişmiş ya da geri

kalmış uluslar üzerinde genel anlamıyla egemenlik kurma yöntemleri değişmiştir. Yeni Emperyalizm ve Yeni Sömürgecilik yöntemleri zora başvurarak ulusları sömürme yönteminin yerini almışlardır. «İstim sonradan gelir» ilkesi bırakılmış, büyük para ve öbür maddî güçlerinin yardımıyla bu gelişmiş ülkeler az gelişmişleri ve geri kalmışları bir kültür eğemenliği altına almayı zorunlu görmüşlerdir. Maddî güçleriyle kaleleri içerden fethederken manevî değerlerini de küçük uluslara benimsetmek çabalarına başlamışlardır. Yoğun bir Kültür Emperyalizmi doğmuştur kısacası İkinci Dünya Savaşından bu yana. Bir ulusu iyi sömürebilmek için o ulusu iyi tanımak gerektir; bu, yeni sömürme yönteminin gereğidir. Amaç bir ulusu iyi tanımak olduğuna göre, yani kültür ve edebiyat alışverişi yoluyla bir ulusu iyi tanımak olduğuna göre, yabancı etkisinde ortaya konan taklitlerle mi onu daha iyi tanırız, yoksa özde ulusal olan yapıtlarla mı? Toplumcu yazarlarımızın son yıllarda bir çok batı dillerine çevrilmelerinin nedenlerinden biri de budur bence. Sanat ölçüleri bakımından değerleri büyük olan yazarlarımızın bu başarılarını yapıtlarındaki özün yalınlığına, katıksız gerçekçiliklerine bağlamak yanlış mı olur acaba?

Öbür alanlarda olduğu gibi edebiyat alanında da «Az gelişmişliğin Kaderi» gibi görünen söz konusu dengesizlik, böylece, son yirmi-yirmibeş yıl içinde az gelişmişler lehine bir değişme gösterdi. Buna çok sevindik, öğünç payı çıkardık kendimize. Bir bakıma haklıyız da. Ancak durumu derinliğine incelememiz, yüzeydeki görüntü ve oluşumlardan uzaklaşarak bir soruya karşılık vermemiz gerekir. Gelişmiş ülkeler acaba bizim sanat ürünlerimize neden böyle rağbet eder oldular? Hiç kuşkumuz olmasın; kendi ulusal çıkarları ve amaçları bunu gerektirdiği için. Gerek batının kapitalist ülkeleri, gerekse doğunun sosyalist ülkeleri bu bakımdan ger-

çekten bilinçli ve plânlı davranmaktadırlar. Her iki kampın da bizleri iyice tanımakta yararları vardır çünkü. Burada bu yararların niteliği söz konusu değil, ama bu davranışı onların ulusal çıkarları öngörmektedir.

Şimdi, azgelişmişler için çok önemli olan bir konuya değineceğim: Azgelişmişler arasındaki kültür ve sanat alışverişine. Bu alanda neler oluyor? Hemen hemen hiç. Görünen şu: Gelişmiş ülkelerin korkunç bir kültür bombardımanına tutulmuşuz kuşaklar boyunca. Nefes almak şöyle dursun, gözlerimizi bile açamıyoruz tozdan dumandan. Zenginliğin, refahın sağladığı tüm olanakları kullanarak her cinsten kültür mermileri yağdırmışlar üstümüze ve yağdırmaktalar. Burnumuzun dibini göremez olmuşuz. Ama koşullar ne denli «makûs» olursa olsun bize düşen görev, birey, kurul, örgüt, devlet olarak mutlaka bir yolunu bulup gelişmiş ulusların dışında kalanları da yakından tanıma çabalarına yönelmemiz gerek. Ulusal çıkarlarımız gerektiriyor bunu. Az ayrımlarla kaderleri bizimkine benzeyen, yüzyıllar boyu birlikte yaşadığımız komşu ulusların kültür ve sanatları üzerinde durmanın zamanı gelmiştir. Bu ulusların da elbet bir edebiyatları var, ulusal nitelikte sanat yapıtları var. Bunları bilmek, tanımak, bu yoldan bu ulusların gerçek özelliklerini kavramak, davranışlarımızı ona göre ayarlamak gerek. Bugün bizim için çözümü zor görünen, bazen ilişkilerimizde çıkmazlara, açmazlara düştüğümüz sorunların çözümlenmesi çok daha kolaylaşır. Böyle bir girişme başlayınca bu ulusların edebiyatının küçümsenecek durumda olmadığı da görülecektir. Bunun somut kanıtını Yugoslav yazarı İvo Andriç'in «Drina Köprüsü»nde, Yunanlı yazar Themos Kornaros'un «Haydari Kampı»nda Türk okuyucusu görmek fırsatını bulmuştur. Sokulluyu bir devşirme oğlanı olarak bir katırın sırtındaki küfeye koyup koca Osmanlı İmparatorluğunun serüveni içinde kendi halkının ve ülkesinin

özelliklerini anlatarak bizi İkinci Dünya Savaşına doğru getiren bu değerli yazarın, Alman faşizminin «Toplama Kampları» yüzkarasını batılı benzerlerinden çok daha başka biçimde, çok daha bizden olan bir anlayış ve görüşle veren Kornaros'un yanında bu «küçük» ulusların elbetteki değerli başka yazarları vardır. Bildiğim kadarı Yunanlıların bir S. Mirivilis'i vardır. Birinci Dünya Savaşının Balkanlar kesimindeki «siper savaşını» tüm yalınlığı ve gerçekleriyle önümüze seren, «Megalo İdea» hayalinin Yunan ulusuna nelere mal olduğunu anlatan. Bir Venezis'i vardır. İstiklâl Savaşımız - onlar için «Anadolu Felâketi» - sırasında yine bir burjuva ideolojisi olan «Megalo İdea» musibetinin Anadolu rumluğunun başına ördüğü yıkım ağının korkunçluğunu veren. Bir Kazancakis'i vardır «Zorba»sıyla Balkan insanı tipini «Kaptan Mihalis»iyle serüven âşıkı Ege ve Akdeniz denizcisi tipini yaratan...

Bütün bunları, şimdi şu elinizdeki kitabın yazarının ünlü «Haydari Kampı» üstüne 1962 yılında eleştiricilerimizin yazdıkları olumlu yazılar düşündürmüştü bana. O çevirinin önsözünde de belirttiğim gibi kitabın aslını okuyunca sonsuz etkilenmiştim. Hemen de kitabı çevirmeye başlamıştım basılma olanaklarını düşünmeden. Batılıların kültür bombardımanının bizi nasıl da bunaltıp şaşkına çevirdiğini, basiretimizin nasıl bağlandığını anlamıştım acı acı. Nasıl küçümser olmuştuk «küçük» ulusları, yani kendimizi de bir bakıma!

Bir kez daha söyliyeyim: Azgelişmiş «küçük» ulusların edebiyatını tanımakta sayısız yararımız vardır. Bunun bir somut örneği de şu elinizdeki kitap. Bu kitapta okuyacağımız şeyler, hiç abartmadan söylüyorum, bizi hop oturtup hop kaldıracaktır o korkunç dramı ve gerçekçiliğiyle. Bu kitapta bugün bizim karşılaştığımız sorunlarla - emperyalizm, yabancı sermaye, emekçilerin ve halkın sömürülmesi, gerçek milliyetçilik, sahte

milliyetçilik, sosyal ve siyasal savaşlar - Yunan emekçi halkının kırk yıl kadar önce nasıl karşı karşıya bulunduğunu görüp şaşacağız bu benzerliğe. Bu kitapta ünlü «Megalo İdea»nın ne demek olduğunu öğreneceğiz... Bu kitapta - yine hiç abartmadan söylüyorum - bugün bizimkinden bir kat yüksek olan birey başına ulusal geliri Yunan emekçi halkının hangi savaşlarla elde ettiğini göreceğiz... Hattâ «Kıbrıs Dâvamız»da - yine hiç abartmadan söylüyorum - neden Yunanlılardan daha şanssız olduğumuzun nedenlerini bulacağız dikkatlice düşününce... Yine bu kitapta neden gerçek milliyetçiliğin toplumculuktan ayrılamıyacağını, toplumculuğun ne olup ne olmadığını bir yönüyle, toplumcuların ve toplumculuk savaşlarının komşu bir ülkede nerelere vardığını, hangi koşullar altında geliştiğini göreceğiz.

Yukarıda sözünü ettiğim eleştiricilerden biri çok iyi niyetle o ilk çevirideki önsözün eksik olduğunu, Yunan edebiyatı üstüne hiç bilgi vermediğimi söylemişti bana sözlü olarak. Elbetteki bir Yunanlı Ömer Seyfettin, bir Hüseyin Rahmi, bir Uşaklıgil, bir Halide Edip, bir Yakup Kadri, bir Sabahattin Ali, bir Orhan Kemal, bir Yaşar Kemal, bir Kemal Tahir, bir Hâmit, bir Haşim, bir Fikret, bir Nâzım (burada ünlülüğün çapı değil, ünlülüğün kendisi sözkonusu), bir Orhan Veli, bir Dağlarca, bir Sait Faik vardır. Bunların yapıtlarını bilmeden Yunan edebiyatı üstüne söz söylemek somut örneklerden yoksun olmak demektir. Önce örnekleri vermek, sonra yaratıcıları ve bu yaratıcıları yetiştiren koşulları ve geleneği belirtmek daha yararlı olur kanısındayım. Bu bakımdan, bu nedenlerle ve yukarıya sıraladığım gerekçelerle tezelden azgelişmiş ulusların, öncelikle de komşularımızın edebiyatıyla yakından ilgilenmeye başlamanın zamanı geldi kanısındayım. Bir seferberlik açılmasına bile değer bu sorun. Komşu ülkelerden aktaracağımız sanat eserleri bazı yönleriyle hoşumuza gitmeseler bile

bu ulusları yakından tanımamız bakımından gereklidir. Tabulardan, küçümseme duygularından uzak, gerçekçi ve uyanık olmak zorundayız.

Sözümü bitirmeden bir de dil sorunu üstünde durmak isterim. 27 Mayıs evriminden bu yana ülkemizde gerçekten her alanda bir çeviri ve kitap basıp yayma girişimi ve çabası içindeyiz. Bu akıma *bir çeviri furyası* bile diyebiliriz. Dil bakımından bilimsel yayınlar için fazla bir şey diyecek değilim. Bu nitelikteki çevirilerde genellikle terminoloji endişesi ağır bastığından kullanılan *dili ve anı dil örneklerini yadırgamıyoruz. Ama sanat* yapıtlarında, romanda, öyküde, şiirde, röportajda gözümüze ilişen bazı çevirilerdeki tutumu doğru bulmadığımızı burada belirtmek isterim. Durumu aydınlığa kavuşturmak için önce şunu söylemeliyim: Yazar bir dilci değildir, olsa olsa dilin gelişmesinde, zenginleşmesinde bir başyardımcıdır. Yazarın amacı yazdığını okuyucuya rahatça okutmak ve anlatmaktır önce. Arı dil kaygularıyla okuyucuyu kendi ana dilini okurken sözlüğe başvurma durumunda bırakmak yazarın öz amacım da aksatan insafsız bir davranış. Bunu kendim yaşlı kuşaktan olduğum için söylemiyorum. Ama çok ilginç bulduğum Vietnam üzerine çıkan bir kitabı bu dil yüzünden çok zor okuduktan sonra, rahat okuyabileceğini umduğum Lise I'deki oğlumun yargısı beni çok düşündürdü. «Baba, *hiç bir şey anlamıyorum* bu kitaptan!» Böyle demişti bana oğlum... Dil üstüne iddialı konuşmak yetkisini bulmuyorum kendimde. Ama bu işte bir aksaklık var derim. Dünya küçülmüştür. Ulusların her şeyleriyle, elbet dilleriyle de birbirlerini etkilemeleri doğaldır. Yabancı sözcüklerden çekinmek, hele yüzyıllar boyu dilimize geçmiş sözcüklerin tümünü kaldırıp atmak bence doğru bir tutum olmasa gerek. Belki de bir çeşit şövenizm bile diyebileceğim buna. Diyebileceğim diyorum, çünkü bu akım daha çok toplum-

cularca tutulduğundan dilim varmıyor. Dil bilimi ne derse desin bunun savunulacak bir yanı yok. Sorun bence bir sözcüğün nerden geldiği değil, Türk uyrukluğuna girip girmemiş olmasmda. Türk hançeresine, Türk gramer kurallarına uydurabilmiş miyiz, uyduramamış mıyız? Buna bakılmalı, ölçü bu olmalı gibime gelir. Yunan dilinin durumunu incelemek bu bakımdan çok yararlı olacak kanısındayım. Dil konusunda iki ulusun toplumcu yazarları ve düşünürleri tam bir çelişme durumunda. Durum şu: Yunanistanda bugün iki dil kullanılır. Biri «Katharevusa» denilen «kitabî» dildir, bilim kitapları, resmî evrak, mahkeme kararları, zabıtları v.b. ve bazı gazeteler bu dille yazılır, okumuşlar bu dili anlarlar, fakat konuşmazlar. Bir de «Dimotiki» denilen halkın konuştuğu ve tüm Yunanlıların ortak günlük ana dili olan bir dil vardır. Bu da edebiyat dilidir. İlköğretim bu dille yapılır, Katharevusa'ya lisede başlanır. Bugün Yunanistanda halk diliyle yazılmamış tek bir sanat eseri yoktur ve olamaz. Bu dildeyse sürüyle yabancı sözcükler vardır. Vardır ama bunların bazılarının yabancı olduğunun dilcilerden başkası farkında değildir. Bu dil toplumcular ve ilericilerce tutulur ve Yunanistanın kültür ve sanat hayatında tam bir eğemenlik kurmuştur. Bizde tersi oluyor. Halkın konuştuğu bir dil vardır, edebiyatımız halkın yadırgadığı arı dille yapılma eğiliminde, bu akımı da toplumcular tutuyor. Verdiğim bu örnek bu işte bir yanlışlık olduğunu gösteriyor. Bu konuyu somutlaştırmak amaciyle dilimizden Yunancaya geçmiş üç sözcük üzerinde duracağım. Büyük bir Yunanlı ozanın bir düz yazısını, neo-klâsik sayılan «Sokrat'ın Gerçek Savunması»nı okurken bir sözcüğe takıldım. Yadırgadım, bildiğim Yunanca sözcüklere benzemiyordu - söz aramızda ana dili gibi bilirim bu dili de -. Cümle içinde anlamını bulana dek akla karayı seçtim. Meğer bizim «eksik» sözcüğü, eksik tartı filân derken

«ksikiko» olup Yunan uyrukluğuna geçivermiş ve Yunanistanın en büyük toplumcu ozanı bu sözcüğü büyük bir rahatlıkla kullanıp çok ulusal nitelikte bir yapıtına sokmuş. Bir de bir öykü okurken «maksumi» sözcüğüne takıldımdı Bunun da bizim «masum» sözcüğünden doğduğunu anlamakta o kadar zorluk çekmedim. Bizim çilekeş hayvanımız «Eşek»in yunancası «Gayduri»dir. Bu sözcüğün «etimolojisini» uzun araştırmalardan sonra Atina Üniversitesinin kendisi Giritli olan bir profesörü bulmuş. Türkçe «Gayedar hayvan» sözünden gelmeymiş. Giritli Türkler herhalde aralarında bugün bizim çilekeş dediğimize «Gayedar» mı ne derlermiş, neyse. İşte «gayedar» sözcüğü «gayduri» oluvermiş yunancada. Sonra yukarıda sözünü ettiğim «Drina Köprüsü» adı üstünde «Na Drina Çupria» — Köprü'den Çupria. Şunu da söylemek faydalı olur. Sağlam bir geleneği, tarihi, uygarlığı olan Yunancanın tüm içindeki yabancı köklü sözcüklerin yerine öz yunancalarını koyacak güçte ve zenginlikte olduğu bir gerçek. Hem böyle bir girişimde halkın da bizim kadar zorluk çekeceği yok. Ama böyle bir girişim düşünülmek şöyle dursun, ağıza alınmaz, kıyametler kopar, girişimciler gülünç olur! Geçen yüzyılın sonlarında, bu yüzyılın başlarında bu yüzden Yunanistanda sokak gösterilerinde kan bile dökülmüştür. Bilmem bu konuda dişe dokunur bir şeyler söyleyebildim mi?

NEVZAT HATKO

I

— «... BÖYLESİNE ağzını açarak, dişlerini göstererek ve de at gibi kişniyerek, demek istediğim, böylesine gülünç bir biçimde gülmeğe çalışmanın gereğini bir türlü havsalam almıyor!..»

Ona göre bu komikliklerden vazgeçmeli his ve heyecanlarımızı belli etmemeliymişiz. Bunlar geri uluslara özgüymüş. Orta-Doğu. Balkan yüzeyliliği. Kabaca bir acemilik!.. Öğretmen Spiromilios'a göre yüksek terbiye - Avrupa terbiyesi - kurallarında böyle maymunca davranışlara yer yokmuş.

Böyle bir hava içinde yakalamıştı fırsatı, cezaevinde bana ilk ihtarlarını yapmak için. Bir mektuptu söz konusu; bir ingilizden Kosta Biris'e gelen bir mektup. İngiliz savaş sırasında birliğinden uzak düşmüş, Biris'in yamna sığınmıştı. Adı da Serjan Ceymis, hatırımda iyi kaldıysa.

Eşya, pılı-pırtı, yatak-yorgan, giysi, kapı-pencere dememiş satmış, sonunda evin kendisini de satışa çıkarmış, o korkunç açlık süresinde ingilizi beş arkadaşiyle tam iki yıl gizlemişti Biris. «Helâl olsun» diyordu, «kurtuldular ya sen ona bak...»

Sonra ingilizleri gizlice bir gemiye bindirmiş, karıkoca alyanslarını satarak ceplerine harçlık da koymuşlardı.

Aradan bir kaç yıl geçmiş, ingiliz kendisine yapılan bu iyiliği hatırlamış, kurtarıcısına bir mektup yazarak İngiltereye buyur etmişti. «Hane halkı onu görmek, tanımak, gösterdiği konukseverliğin karşılığını ödemek isteğindeymiş.»

Biris cevabında bunun mümkünsüz olduğunu, çünkü Serjan Ceymis ve arkadaşları gibi müttefik askerlerini öldürmekten sanık olarak tutuklu bulunduğunu bildirmişti!..

Ayrıca bir de ricada bulunmuş, arkadaşlariyle birlikte bir resim çektirip yetkili İngiliz makamlarına mühürletmesini, mümkünse oradaki Yunan Konsolosluğuna da onaylatıp kendisine göndermesini istemişti Biris.

Arkadaşlardan biri duruşmaya ingilizin kendisinin de gelmesini teklif etmişti. Ama Biris bunu çok bulmuş, savaştan aile ocağına yeni dönmüş bir insanı tâ oralardan kaldırıp buraya getirmenin doğru olmadığı düşüncesini savunmuştu.

İngilizin cevabı karar gününden dört gün sonra varmıştı Biris'in eline. Mahkemenin kararı da şöyleydi:... «tevhid olunan beş dosya muhtevası incelendi, tanıklar

dinlendi, beş suçtan da birerden beş kere mükerreren idamına karar verildi!»

Serjan Ceymis mektubunda kendisinin ve de nişanlısının çok üzüldüklerini yazıyordu. Resmin çektirilmesi mümkün olmamıştı, istediği yazılı ifadeyi ise yetkili makamlara onaylatamadığını, böyle bir şeyin «yabancı bir memleketin içişlerine karışmak» sayılacağını kendisine söylediklerini, yetkililerin böyle dediklerini, bildiriyordu!

Sabır, diyordu, sabrın sonu selâmettir, diyordu Ceymis mektubunda. Kendisinin de yetkili makamlarla aynı kanıda olduğunu, «suçlu ya da suçsuz, farketmezdi, basit bir beyannâme imzalayıp iç direnim savaşına silâhlı olarak katılanlara karşı olduğunu, kendisine yönetilen «adam öldürme» suçunun doğru olmadığını, anarşist olmadığını» itiraf eder, söylerse berat edebileceğini yazıyordu!

Mektubun «hamiş» bölümünde ise Serjan Ceymis kendisi şu kanıda olduğunu açıklıyordu: «Biris'in isnad olunan suçları işlemediğine vicdanen kani bulunmaktayım!»

İşte bu mektubu okumuştu bize Biris yemek vakti yüksek sesle. Soluk yüzüne yayılan o acı gülümsemeyi hiç unutamıyacağım. Bir ressam olaydım, su isteyince, kavrulan dudaklarına sirkeli süngerin uzatıldığı andaki tasvirinde, çarmıktaki İsa'nın yüzüne böylesine bir tebessüm kondururdum.

Ağır bir küfür yükselmişti içimden boğazıma doğru, sunturlu, handiyse boğacaktı beni; salıverdim.

Tam bu sırada öğretmen Spiromilios hislerime gem vurmamı, geri bir balkanlı gibi değil, uygar bir Avrupalı gibi davranmam gerektiğini öğütlemişti!

Yakası açılmadık küfürler dizmiştim sıraya bunun üstüne. Öbür arkadaşların da bu ağır hava içinde kü-

fürlerin en ağırlarını ettiklerini görüyordum, tonlarca küfür, her cinsten!

Spiromilios sapsarı kesilmiş, tirtir titriyor, dut yemiş bülbül gibi susuyordu; sanki balkanlılara özgü öfkenin gemlenmesi, patlamaması için konuşmamak gerekliymiş gibi!.. Sonra da soğukkanlı, ölçülü görünmek numarası.

Hoş o da sonuna kadar dayanamadı ya. O da söyledi söyliyeceklerini, hem gereğinden de çok sinirli konuştu, öyle ki iş sonunda tam grek biçimi ateşli ve de tertemiz bir tartışmaya gelip dayandı.

— Bu senin dediğin kendini tutmalar, hocam, insanın rahat, karnı tok sırtı pek, gamsız kasvetsiz olduğu zamanlar için geçerlidir. Ama çirkefe bulanmış yaban domuzlarıyla boğuştuğun savaş günleri için değil.

Doğrusunu söylemek gerekirse, diyordu öğretmen, bu kadar öfkelendiğinizi görünce gücüm yettiği kadar kendimi tutmaya çalıştım, bunu da salt bu biçim konuşmanın Yunanlı savaşçılara yakışmıyacağını size hatırlatmak için yaptım...

Saygı sınırları içinde bir tartışma oluyordu. Şahsiyata dökmedik işi. Ama içimde tüm grek küfürleri kaynaşıyor, şu Serjan Ceymis'lere duyduğum kin onların beşiklerine, tüm kutsal kitaplarındaki azizlerine kadar dayanıyordu; daha da ileri giderek bu kin, bana bir tokat yiyince öbür yanağımı çevirmeyi öğütleyen eldivenli barbarlığın dünya çapındaki kutsal kişilerine ve onların ütülü suratlarına dek uzanıyordu...

Aynı gün can sıkıntımızı oyalamak için bu aynı konuyu oturup yeni baştan tartışmıştık. Spiromilios yaşlı bir içdirenim savaşçısıydı. Onu gereği kadar sayıyor, seviyordum. Ama zayıf anlarının acaipliklerine, maskaralıklarına gelince, işte bu olamazdı! Böyle anlarda söz istemek için elbette parmak kaldıracak değildim duygularımı açıklamak için! Çirkinlikler karşısında tek başı-

mıza düşünüp kişisel sorumluluk yüklenerek davranmamız gerek. Bunu bize çoktan öğretmişti kendi yaşantılarımız.

— Biraz öfkelendimdi doğru, dedim kendisine, ama karşımdakine haksızlık da etmedim. Ağır sözlerimin hedefi o şımarık ingilizle onu bana hatırlatan şeylerdi. Evet, bak artık sâkinim, şimdi de sorsalar bana, yine de bu tür kendini tutmaların Yunanlılara yakışmıyacağını söylerim. Bunlar birer centilmen davranışları, bunların bize bulaşmaması için elimden geldiğince savaşacağım.

— Sâkinleşmemişsin daha, diye karşılık verdi öğretmen, yoksa ölçülü olmanın her zaman için faydalı olacağını kabullenmen gerekirdi.

— Hocam, burada konumuz ölçü değil. Böyle bir davranış değil bir insandan, köpeğimden bile gelse, küplere binmem için yeter de artar. Köpeğim, Ceymis gibi davransaydı, gebertirdim onu. Çarpışma anında öfkemi ve kinimi gemlemek demek, kendi gücümden vazgeçmek demektir. Düşmanımın sinsice nezaketine teslim olmak demek. Gülümsemenin gerektiği yerde gülümserim. Ama yumruğun gerektiği yerde de temenna çakacak değilim elbet. Vurmam gerek, uzun boylu düşünmeden, hık-mık demeden, kıyasıya...

Öğretmen kendi görüşünde dayattı. Bir ara da ingilizlerin nezaketi ve terbiyeleri üstünde durdu fazlaca.

— Evet, dedi, onlar için herşeyi söyliyebilirsin, ama nezaketsizdirler diyemezsin!

— Hım, evet! En iyimser durumda köle davranışı, en kötü durumda da... yaban domuzu. Hiç kendi fikirleri yoktur. Ya bir bakan, ya da polis hafiyesi olan bir dayı bulup mutlaka onların kavlince hareket ederler. Kendi aralarında ne ederlerse etsinler, kendi bilecekleri iş. Ama onların riyakârlıklarına güvenmemi, onları örnek almamı benden hiç kimse istiyemez.

— Böyle bir şey isteyen mi var?

— Var ya, sen kendin, hocam! Taşlaşmış suratlarına, davranışlarına hayran olmamızı, bunları örnek almamızı zorunlu kılmışlar da haberimiz olmamış. Gülümseyerek bizi boğazlıyorlar, bunun da adına uygarlık diyorlar! Sapı altın kakmalı, ama demiri paslı bir çakıyla bizi lime lime ediyorlar da buna «güzel» boğazlama diyorlar! Mezohora'yı hatırlar mısın, hocam? Konuşamaz, gülemezdi, ama kusursuz ve de asilâne selâm verip almasını öğretmişlerdi ona, varsın açlıktan nefesi koksundu, gövdesi kuru keçi tulumuna benzesindi yoksulluktan. Ama, kör şeytana bakın ki, bu Mezohora denilen toprak parçası kendini tutmasını öğrenmiş! Küfretmiyor, bir şey istemiyor, ağzı var dili yok, kendisini talan eden hırsızlarla konuşurken ellerine beyaz eldivenler geçirmeyi unutmuyor! O kentin durumunu düşündükçe ciğerlerim yerinden oynuyor!..

Bu sözlerim Spiromilios'u çok kızdırmıştı. Bu sözlerimle, ona göre, o bölgenin bu acınacak durumda bulunmasında, orada öğretmenlik eden kendisinin de bir payı bulunduğunu ima etmiş oluyordum...

Tartışmayı bu noktada kesip başka bir zamana bıraktık, sinirlerimizin zembereği o gün iyice boşalmıştı, nasıl olsa bir sonuca bağlıyamıyacaktık konuşmayı. Doğruydu bu, adamakıllı sinirlenmiştik. Biri bir yerimize dokunsa acı duyacaktık handiyse, öylesine. En sıradan bir sözcük bile, eğer bize ingilizleri hatırlatıyorsa, altüst olmamız için yetecekti.

Kalınca bir sigara sarıp yaktım, tirtir titriyordum. Şimdi Ceymis'i de, onun mektubunu da unutmuş, Mezohora sokaklarında dolaşıyor, dünyamızın bütün centilmenlerine karşı duyduğum öfkeye ve kine doyasıya kanmak istiyordum.

*
* *

İngiliz şirketinin pamuk tarlalarında çalışmak için

o kasabaya ilk gittiğim günden bu yana hayli yıllar geçmişti. O sıra çeşitli düşler kuruyor, bu yüzden de işin birinden çıkıp öbürüne giriyordum. Sağlama bağlanmış bir gündeliği bırakıp bilinmeyen kentlerde, uçsuz bucaksız şoselerde hayaller peşinde koşmanın akıl harcı olmadığını bildiğim halde, o sıralarda yollara koyulup, mesafeler aşıyordum.

İki büyük savaş arası o korkunç ekonomik bunalım günlerindeydi. Her adımını, her dakikanı, her düşünceni büyük bir ciddiyetle ölçüp hesaplaman gerekiyordu. Gelişigüzel davranışlar, hafiflikler, hayal kurmalar o eski güzel günlere özgü şeylerdi. Ayda beş yevmiye doğrulttun mu Tanrına şükretmen gerekiyordu. İşte ancak o zaman çalışan bir kişi sayılabilirdin. Ve de neler ve neler yapabilecek güçteydin! Örneğin, bir pazar günü güneşlemek için avluda yan gelip yatabilir, esniyebilir, cansıkıntısını komşularınla paylaşabilirsin. Gelip çatan kötü günler üstüne uslu akıllı lâflar edebilirdin yakınlarınla...

Coşunca da geçmiş güzel günleri, ya da buna benzer başka şeyleri anabilir, başını sallıyabilirdin bilgece!..

Eğer azbuçuk da atılganlığın varsa - umutsuzluk içinde olanlara o süre atılgan derlerdi - evlenebilir, sefalet durumuna sıradan, güzelce bir de neden yakıştırabilirdin!

Gazete okumak hastalığına tutulmuştum o sıra. Okuduklarım öylesine coşturucu şeylerdi ki, bazen puslayı şaşırırdım.

Böyle zamanlarda insana geçinip gidecek kadar bir iş verip, eline hali pürmelâlini unutturacak ve de çeşitli arzularını ateşliyecek bir de gazete tutuşturdun mu, onu kumanda etmek çok kolaylaşır.

Gece karanlığında başlayıp gene gece karanlığında paydos edilen belirli bir işe sahip herkes çok kısmetli ve de pek saygıdeğer sayılıyordu o sıralarda.

Benim cam fabrikasından ayrılıp bıraktığım iş böyle bir işti işte. İşte böylesine sosyal bir mevkii bırakıp yollara koyulmuştum ölmek için sılaya dönen ihtiyar bir cam işçisiyle birlikte.

İhtiyarı işinden atmışlardı, yerine de beni almışlardı. Adamın ekmeğini kaptığımı sanmıştım. Onun da böyle düşünmemesi için ihtiyarı yanıma almıştım. Günlerden bir gün sıla özlemiyle karışık yaban ellerde ölmek korkusuyla sızlanmaya başlayıncaya kadar da uzun süre birlikte sürünmüştük.

— Sizin oralarda iş filân var mı dersin Sotiri dayı, diye sormuştum ihtiyara bir gün.

— Olmaz olur mu evlât!.. Hem de ne gündelik!.. Orda gör sen işi, ovalar görsün gözün!.. Parmağını oynat yeter, gün gibi geçinirsin! Bereketli topraklar a oğul! Fukara babası, fukara anası Mezohora, ya evlât!..

Gözleri buğulu, acılar doluydu; bu buğunun ardında da doğup yetiştiği toprakları bir kez daha görebilmek isteği. O kadar. Başka bir isteği olsaydı - iş diyelim, Tanrının lutfu - neden sürtsündü şu pis mahallenin sokaklarında tam kırk yıl boyunca, sersefil, bir gün yarı tok, beş gün aç?

— İster misin yollanalım o yanlara? diye sordumdu.

— Ah, elden gelse de yapabilsek! diye karşılık verdiydi. Pamukta iş tutarım kendim. Sen de linyitte gece vardiyasında, gündüzleri okula giderdin madem meraklısın okumaya. Ev işlerine kızlar bakardı, yiğenlerim...

Az düşündükten sonra, yeğenlerinin bir içim su olduğunu ekledi sözlerine. «Bilinmez, dedi, bakarsın gü-

nün birinde essahtan oğlum oluvermişsin!..»

Büyük özlemlerin içinde daima bir yorulmuşluk, bir korku gizlidir. Bunu kendine bile duyurmamak için olmıyacak saçmalıklar yumurtlar, ekonomik bunalımın ağzına kilit bile vurabilirsin; yalan bile söyler, haksızlık bile edebilirsin.

İhtiyar Sotiri duyduğu dayanılmaz sıla özlemiyle kendi kurduğu düşlere kendisi bile inanmağa başlamıştı. İşin aslına bakarsan, daha çok, vadiler görmek, biraz kekik koklamak, kendi için bir mezar sağlamaktı isteği, ne olur ne olmazdı, yoksa benim için «bir içim su», cennetü âlâ filân lâftı.

Bunu biliyor, inanmıyordum ona, ama benim de burnumda taşra yollarının dumanı tütmeğe başlamıştı, yeni topraklar, yeni serüvenler için kurduğum düşler hop kalkıp hop oturmağa başlamıştı içimde. Daha sağlam bir pusla bulamamış kuşaklar için bunlar da bir tür acıkmışlıktı, hem de dayanılmaz.

Cam fabrikasından haftalığımı alıp hesabımı kestim. Arkadaşlarla helâlaştım. Damacanacı Stelyo ustaya da ... Keylan adasındaki çok zengin bir akrabamın burada haftada kırk drahmiye «kara cam» da çalıştığımı öğrenip çok kızdığını söyledim. İşte şimdi de bankalarda ve de şirketlerde adıma hesap açtırdığını, okuyup doktor, tarım mühendisi, ya da ne istersem onu olmamı, sonra da onun yanına gidip tropikal ülkelerinde lordlar gibi yaşamamı istediğini de ekledim...

Stelyo ustanın bu hayallerin hiç birine inanmadığını bakışlarından anladım. Ama gene de elini bana uzatmış, tatlı tatlı gülümsemişti... ve de eğer zengin amcam bu kararından filân cayarsa durumu mektupla kendisine bildirmemi söylemişti!..

Yola çıktık ihtiyar Sotiri ile, yaya gidiyorduk. Yaptığımız hesaba göre elimizdeki parayı tren biletine ya-

tırmaktansa zeytin ekmeğe saklamamız daha doğruydu. Yoksa yarı yola kadar trenle gidebilirdik, ama yolun yarısından sonrası açlıktan nefesimizin kokacağı meydandaydı. Sonra işin içinde yeni yerler görmek, çiçekler, kekik otları, katır tırnakları, hayvan sürüleri seyretmek, belki keyfe bile gelip türkü söylemek de vardı.

Çocuk olmak, uzun şoseler boyunca düşüncesiz yollamak, ıslık çalmak, gündüz-gece kuş sesleri, bülbül şakımaları dinlemek güzel şeyler...

Genel ekonomik bunalım yıllarında onbeş gün geceli gündüzlü yol tepmek insana bir yığın yeni şeyler öğretir. Belli belirsiz bir öfke kaplıyor insanın benliğini, buğulu, bulanık düşünceler kaynaşıyor kafanda, görünmez düşmanlara karşı duyduğun kin ve öfkenin çelik hançerleri bileniyor yüreğinde.

Yanıbaşlarında yürüdüğün insanlara daha iyi sokulmayı, temiz yürekle lokmanı onlarla paylaşmayı, sonra yine hep birlikte aç kalmayı, tek başına aç kalmanin ayıbını öğretiyor kişiye böyle bir yolculuk...

Bizi o bunalım yıllarında adım adım, bir ingiliz sömürgesinden başka bir şey olmayan Mezohora'ya götüren o şoseleri hiç unutamıyacağım. Bana hayat kitabının yapraklarını açmayı öğreten öğretmenlerime olan şükran borcum bakımından bir araç diye bildiğim ihtiyar Sotiri'nin bunda büyükçe bir payı var.

O şoselerde yaşamın nasıl pörsüdüğünü görüyordum. İnsanlar adım atmak gücünü yitirmişlerdi; bu şoselerde yalın ayakları kanlı yürüyen özgürlüğe yetişebilmek için kimsede takat yoktu; sefaletten uyuşmuş kişioğlu yığınlarını özgürlük boşuna çağırıyordu yeni savaşlara..

Savaş, sırtüstü uzanmış, bacaklarını açmış, karnı tıka basa dolu, boğazlayıp yuttuğu insan kuşaklarını hazmetmeğe çalışıyor, yeni sofraları için yeni filizlerin yeşerip olgunlaşmasını bekliyordu. Bunun gerçek olma-

sı için de açlıkla kargaşalık elele vermişti. Savaşın ayakları dibine uzanmışlar, dünyamızı kapsayan cehennem düzenini olduğu gibi sürdürmeğe çalışıyorlardı...

Hayat tatlı bir düş, aynı zamanda bir kâbus olmuştu. Çiçeklerle çirkefler sarmaş dolaş olmuştu. Aynı yığınlardan bir yandan yaşşşa, bir yandan da feryat iniltileri duyuluyordu. Aynı yüzlerde en acı spazmlar, hem de en uyuşturucu hayal gülümsemeleri. Ateşli ihtiraslar uyuşturucularla söndürülür. Bir Ağlama Vadisi olmuştu insanlar ülkesi, güvensiz, ulaşılmaz bir yaşantının ana rahmi olmuştu!..

Düzensizlik rüzgârları amansızca yürekleri kasıp kavuruyor, aklı karışıyor insanın. Yolun sonu görünmüyor ve de şaşkın ozan atıyor sloganı orta yere:

«Bırak tekneyi dalgalara götürsün gönlünce
«Rüzgâr gönlünce şişirsin yelkeni, tutsun dümeni

.....
.....

«Bir şebnemdir hayat, bir dalgadır, bırak
«Rüzgâr gönlünce götürsün dilediği yerlere

.....
.....

«Bırak dalgayı çatlasın gönlünce
«Bırak gönlünü çılgınca akışlara

.....»

Ve de işçiler, gündelik savaşına başlarken bu türküyü söylüyorlardı patronlarını ürkütmemek için!

Ve de din, bir kurum olarak, hayatı inkâr ediyor, günah sayıyor, manastırlarındaki sadistçe şehvet âlemleriyle ve de dinsel öğütleriyle insan nefsindeki tuzaktan «tutsak tanrısal ruh»u kurtarmak için insan hayatını yoketmeğe çalışıyordu!..

Ve de eğitim, seni ülkeden alıp uzaklara götürüyor, kasırga havasının içinden sana buluttan adacıklar gösteriyor, «tekne» diyor bunlara, yepyeni bir Evren'e, Ulu

Bir Evren'e, üstün ırkların ülkelerine, Megalo-İdea limanına götürecek gemilerden söz ediyorlar.

Yeni kuşaklar, omurgaları delik, yelkensiz ,küreksiz, puslasız teknelerle meçhul diyarlara, hayal limanlarına doğru yola çıkıyor...

Dükkânlar kepenklerini indiriyor, toprak kıraçlaşıyor, insanların toplandığı kampların çevresinden gece gündüz kurt ulumaları duyuluyor. Balta girmemiş ormanların sesi.

İhtiyaçların bir hiç denecek kadar azalmıştır. Ve de felsefe külhanileri «ihtiyaçlarının azlığı oranında özgürlüğün büyük olur! Bu cehennemden kurtuluş ancak böylesine özgür uluslara nasip olur! Kanaatkâr uluslara!..» öğüdünü veriyorlar. Bir lokma, bir hırka diyorlar!..

Ülkenin sonsuz yollarında paçavralara bürünmüş korkuluklar kol geziyor. Ülke halkının hemen hemen tümü yollara dökülmüştür. Kum dolu, toprak dolu otlar, kökler, kocayemiş ve salyangoz bunların besileri! Yüz dirhem arpa ekmeği bile onlar için bir hayal olmuştu, her zaman bulunamıyan bir nimetti! Otuz gün sayan koskoca bir ay süresinde Tanrının inayetiyle lütfen verilen tek bir gündelik emekçi için «Özgürlük Bulvarı» dedikleri yoldaki âvareliğinin armağanı olmuştu!...

Borsalarda altın, kömür, eşek, makine, su fiyatları yükseliyordu. Ve «insan» denilen değer küçümseniyor, talepsiz kalıyordu!

Dernekler kuruluyordu «gerçek» değerleri korumak için... Pek sayın bayanlar gece demeden gündüz demeden sokaklarda dolaşıyor, sahipsiz köpekleri topluyor ya da aşırı yük vurulmuş katırları «barbar insanlar»ın canavarca davranışlarına karşı koruyorlardı. Duvarlar, taşıt araçları bol renkli afişler, panolarla donatılıyordu:

«HAYVANLARA EZİYET ETMEYİNİZ!»
«HAYVANLARI SEVİNİZ!»
«KÖPEKLER İÇİN DOĞUMEVİ - Filânca sokak, falan No.»

İmza
«Hayvanları Koruma Derneği»

İnsan enikleri için kurulmuş doğumevlerinde, masmavi, simsiyah, elâ gözlü canlar cıvıl cıvıl. Ama bu gözler acı dolu, kurtlarla böcekler kemiriyor bu gözleri, ot yatakların altında sıçanlar yuva kurmuş!

Kasırganın içinden sesler geliyor, bu sesler yürüyüş kumandası veriyor, insanla ilgili bu sesler, bu sözler! Kurtarıcı öğütler veriyor bu insancıl sözler!..

Siyasî partilerin sesi bunlar. Ulus'u «çıkış yolu»na yöneltmek amaciyle çevresinde toplamak isteyen örgütler.

Biri çıkmış şöyle diyor: «İbadetini ihmal etme, umudunu yitirme.» Bir başkası: «Büyük Yunanistan» diye homurdanıyor. Bir başkası: «Eşitlik istiyoruz! Dinsizlere, allahsızlara ölüm!» diye basbas bağırıyor. Bir başkası da öğüt veriyor: «Geçmiş güzel günlere doğru. Kahrolsun makineler!»

Herkes yol gösteriyor ama görünürde yol yok. Hayat, yiyecek bir şey bulabilmek için çöp yığınlarını karıştırıyor, büyük caddeleri tarıyor daha çabuk gelecek bir ölümü bekliyerek.

«Yeterki korkunç bir bora gibi gelmesin!»

Sorun şu: Daha kolay kurtulmak. Daha az acıyla. Hepsi bu kadar!

Kendilerini bir yardan koyverip denize atabilenler en cesurları sayılıyor aralarında...

Şakağına bir kurşun sıkabilen gerçek kahraman, ama gene de bir veda mektubu ya da türküsü bıraktık-

tan sonra boğazına ilmiği geçirenle ölçülemiyor onun kahramanlığı!..

Ama herkes «kahraman» olamazdı elbet, bunun için çoğunluk «acılar ve figanların bulunmadığı diyara» daha rahat yollardan gitmek istemekte.

Bunlardan biri içkiyi seçmişti kurtuluş için, açlığı da meze diye.

Bir başkası Afrodit patikalarını seçmişti, kutsal haz yerine, can sıkıntısıyla birlikte...

Bu tabansızlar, anahtarları sokaklarda esrar satıcıları tarafından satılan Cennete gizli kapılardan girip hırsızlamacasına Nirvana'ya ulaşmak hayali peşindeydiler...

İşgüç sahibi olmak, bir işe kendini vermek, omuzunda kazma yorgun argın yola çıkmak, budalalığın dikalâsıydı bu!..

Çeneni kanatırcasına dişlerini sıkarak durumun düzelmesini beklemek, bunun da adı «muhal» olmuştu.

Emekçiler kendi işlerinin kumandasını kendi ellerine alıp, çift ağızlı kin hançerini bilemeğe başlayınca kötülüklerin yokolacağı düşüne kendini kaptırmak, «Tanrıya saygısızlık»dı bu. İnsanların kurtuluşunu, hayat pisliklerinin süregelmesini Tanrı isteseydi elbetteki insanları bu dereceye düşürmezdi...

Kötülüklerin kökünü emeğin sömürülmesinde aramak. Buna Tanrıya ve de onun yeryüzündeki havarilerine karşı kapkara bir nankörlük denirdi. Yeni işler açmak, bu yeni işlerinde çalıştıracakları insanları korumak için büyük çabalar gösteren Havarilere! Hem de merhamet duygularıyla bu işi yapan Havarilere karşı nankörlüktü bu!...

Böyle bir nankörlükse Tanrı gazabının nedeninin tâ kendisidir!..

İşte bu nankörler için acele tarafından cezaevleri yapılıyor, şu ölümlü dünyada düzeni korumak için ge-

rekli sorumluluğu yüklenen kutsal adalet erlerine yeni atış poligonları kuruluyor... Açlık, gerilik, uyuşturucu maddeler, umutsuzluk yolunda, ya da insan kanı ve insan teri okyanusunda önüne başkasının geçmemesi için gerekli düzeni savunanlar içindi bunlar!..

Belki de ancak bu yolda göçler bize ebedi huzurun kapılarını açacaklardı.

Tutsakların siyasal bir örgüt çevresinde toplandıkları duyulunca: «İşçi Sınıfının Partisinde»!.. «Nankörlere ölüm»dü zamanın parolası.

Yabancı «iyiliksever» şirketler «insanlığın acılarını hafifletmek» amaciyle birbirlerini çiğniyerek geliyor, yarış ediyorlardı! Bu angarya işini «Hayvanları Koruma Dernekleriyle» paylaşıyorlardı. «Siz, diyorlardı, kedilere, köpeklere mukayyet olun, biz de daha hayvanlıktan kurtulamamış insan kılıklı Tanrı gazablarıyla meşgul oluruz!..»

Böylece salt sevgi duygularıyla dolu, çıkar gözetmeyen, insancıl kurumlar mantar gibi bitiyor, maden işletmelerinin biri öbürünü izliyor, bu «insanları koruma» kurumları tüm ülkeyi kaplıyor, devlet baba da daha başkalarının da gelmesini, başka canları da yokolmaktan kurtarmalarını istiyor, habire SOS işaretleri veriyordu.

«Nankörler»in yeni partisi tüm bunların memleketi yabancı sermayeye peşkeş çekmek olduğunu söylüyordu gerçi. Hattâ «yabancılar defolsun» gibi parolalar da duyulmuştu ve de «iyiliksever» kurumlar bunu kendilerine hakaret saymışlar, onurları zedelenmiş, «alır başımızı gideriz biz de» diye homurdanmaya, tehditlere başlamışlardı, aklımızı başımıza devşirelim diye!..

Devlet baba bunları yatıştırmak, ruhlarını okşamak için yeni yasalar çıkarıyordu. Teşekkürnâmeler yayınlıyor, yeni yeni ödünler, haklar veriyor, kelepçeler, gardiyan üniformaları ısmarlıyordu firmalarına; nan-

kör emekçilerin partisinin direnişini kırmak için kendi polislerini eğitsinler, gerekli yöntemleri onlara da öğretsinler diye uzmanlar istiyordu yabancılardan.

Yabancı şirketlerden gayri hiç bir yerde iş bulunamaz olmuştu. Gündelikler düşüktü elbet, çalışma süreleriyse güneşin doğuşundan batışına değin; sıkıysa çalışma...

«Böyle devirlerde rahat geçim filân aranmaz. Ayakta kalabilmek yeter. Hepsi bu kadar!»

Ulusumuzun «kanaatkâr» olduğunun bilincine varmış kişilerin kanısıydı bu.

«Nankörler Partisi»nin, yani emekçilerin partisinin üyelerinin dürüst kişiler, birer gerçek Yunanlı sayılmaları elbette ki olamazdı! Eski Yunan Uygarlığı kurallarına ihanet ediyorlardı bunlar! Yabancı «koruyucular»ımıza şükran duyguları beslememizi kölece bir davranış saydıklarını yazıyorlardı sık sık gazetelerinde! Kanaatkâr olmak onlar için «kölelerin gönüllü açlığı»ndan başka bir şey değildi. Muhtaç bir ulusa karşı yabancıların gösterdiği hristiyanca dayanışmaya da «yağma» adını takmışlardı!

Güneşin bile ne yandan doğduğunu bilmeyen, taş damarlarının, fabrikaların, limanların, sokakların tozlu topraklı dilini gazetelerinde yazıya döken bu kişilere elbet önem verilmezdi!

Üstelik bunlar öylesine alçalmış, öylesine vicdansız kişilerdi ki, «Megalo-İdea» ya da «Megali Ellada»(1) sözcüklerini duyar duymaz tiksinerek tükürüyorlardı!

Açlıktan nefesleri kokuyor, ama gene de burunlarının dikine giderek herşeye kaadir tanrının lütfu olan ve de öbür insanların kabullenip nasiplerini aldıkları emekten kendi nasiplerini almak istemiyorlardı, tenezzül etmiyorlardı buna.

---

(1) Büyük Yunanistan (N. H.)

Hallerine acıyıp işe alıyorsun bir iki yevmiye yapsınlar diye, hemen kolları sıvayıp greve hazırlanıyorlar. Ceketleri fora edip İngiliz İmparatorluğu ile dövüşe başlamak amaciyle horozlanıyorlar!.. Aralarından biri çıkıp çalışmak istedi mi hemen hain damgasını yapıştırıyorlar, yumruklarını sıkıp kovalıyorlar adamcağızı. Neymiş efendim, hep beraber aç kalmalıymışlar!..

Ne yapsındı devlet baba bu durumda? Elbet böylelerinin kafasını kırmaktan başka çıkar yol yoktu, handiyse yabancı dostlarımız bizden nefret edeceklerdi, büyük tehlikeydi bu. Ve de bunun ayıbını tüm ulusumuz taşıyacaktı omuzlarında!

Günden güne, andan ana ülkemiz daha da kötüye gidiyordu!»

Mezohora'nın düzenli, güvenli kesimlerine yaklaştıkça yollardaki alacalı kalabalık bunları konuşuyordu hep.

Ama, diyorlardı, Mezohora'da durum bambaşkadır. Fukara babasıdır Mezohora.

Orada emekçiler kuzu gibi, uslu akıllı, ağzı var dili yok, «teşekkür ederim» demesini pek beceremiyorlardı ama, patronlarla konuşurken ne söyleneceğini biliyorlar, yüzleri kızarıyordu utangaç... Sokakta kendilerinden üstün birini gördüler mi ellerini kavuşturup kenara çekiliyor, yol veriyorlardı geçmesi için!

«Ha şöyle! Herkes yerini ve de haddini bilmeli! Her ne olursa olsun kendi kaderini iyi kalblilikle kabullenmeli!»

Yol boyunca sık sık başka guruplara katılıyorduk. Bazılarını biz geçiyor, bazıları da arkadan bize yetişiyordu. Salt bir şeyler söylemiş olmak için, ya da kendi seslerini dinliyerek yolun bitmez tükenmezliğini unutmak için, durmadan konuşan, lâf ebeliği eden insanlarla beraber olmak çok sıkıcı.

Tam bir gün boyunca, sabahtan akşama kadar, öğ-

retmen Vasil Kapsalins'le birlikte yol aldım, onun ilk gelişiydi bu Mezohora'ya. Ailesiyle birlikteydi, kara gözleri kıvılcımlar saçan cap-canlı bir tazeydi karısı, iki de erkek çocukları vardı. Kadın sık sık ayaklarının uyuştuğunu bahane ederek yürümek istediğini söylüyordu, ama bence onun bu davranışı, ailenin kiraladığı iki katırdan birine ihtiyar Sotiri'yi bindirmek içindi.

Mezohora üstüne katırcıdan çok şeyler öğrendim. Katırcıyı yorgunluktan gelen bir lâf ebeliği tutmuştu, değirmen taşı gibi işliyordu çenesi.

— ... Ya işte böyle öğretmen efendi, zordur hayat! Dayanılmaz. Açlıktan kurtulsan yorgunluk yapışır yakana, uyku girmez gözüne. Tüm adelelerin, mafsalların, beynin sızlar acıdan... Doyamazsın uykuya. Beni görüyorsun ya, haftada bir iki gün pamuğa da giderim. Mekkârecilik eğlence, iş değil. Yok ki kendi hayvanım...

Tütün kesesini çıkarıyor katırcı.

— Benden yak, diye davranıyor öğretmen, sigara paketini çıkarıyor.

— Sağol patron, senin tütün beni tutmaz. Katkılı içeriz biz tütünü kuvvetlensin diye.

— Nasıl kuvvetlensin?

— Esmerden katarız azcık. Bi dene istersen!

Böylece katırcıdan bebelere bile esrar içirildiğini öğrendik. Acıkmazlar, ağlamazlar, rahat rahat uyurlarmış bebeler...

— Herşeye boşverirsin o zaman, diye ekliyor katırcı, unutursun herşeyi! Açlığı da. Daha kolay gelir insana yaşamak...

Katırcı iç geçirip kısa bir süre susuyor. Nedenini anlıyamıyoruz. Öğretmen şaşırmış durumda, ne yapacağını bilemiyor, şimdi öğüt veriyor, şimdi kızıp kavga ediyor, ya da ürkek karısıyla birşeyler konuşuyor.

— Ne var bunda üzülecek, herkes içiyor, diye ekliyor katırcı. Ne oldun öyle?... Allah bilir elbet bu işi

de... Bu da olmasaydı, okutacak canlı mahlûk bulamazdın Mezohora'da şimdi varınca! Ya öğretmen efendi! İnsanın barsakları birbirine yapışıyor senin anlıyacağın. Aç insansa, bunu bilesin, beş kuruşluk iş yapamadan çözülüverir. Aç insanın ne çabuk bayıldığını bilir misin sen? Eski öğretmen - Allah rahmet eylesin - içmezdi. İlle de öğretmenlik edecem diye tuttururdu! Tuttururdu da ne olurdu?.. Matrağa alırlardı fukarayı, gümledi gitti işte... Garip adamdı! İyi olmasına iyiydi ya, ama marazın biriydi... Anlamazdı insandan. İşten çakmazdı. Kaç kez dedimdi kendisine «a öğretmen, üzme be cancağzını, yazık değil mi sana, günlerin kısalıyor... Yakışır mı bu senin hallerin erkeğe? Durup dururken niye öyle karılar gibi davranıyorsun?...» Ama öğretmen dinler mi hiç!.. Çocuklara doktor, öğretmen ya da tarım mühendisi olabileceklerini belletmeğe kalkıştıydı! Bak işe!.. Aklı başında bir kaçımız bir gün ayağına varıp «İyi ama öğretmen bize kim bakacak ahır ömrümüzde? Kim doyuracak bunca boğazı? Bellet bebelere bir iki satır yazı, şöyle imza atacak kadar, boşver ötesine!» dedikti. «Topraklar şirketin. Toprağa sahip olan da kendi memleketinden getirir elbet doktorunu, mühendisini. Buyrun başköşeye mi diyecekti bize şirket? Okumuş yetiştirmemizi mi istiyecekti bunun için?... Bu işler bize göre değil, öğretmen. Anladın mı öğretmenim?» Böyle konuştuktu işte. Öğretmenin gözleri yaşarmaz mı! İşe bak sen. Yazık etti kendine!

Kapsalis sinirlenmişti. Lâfı uzatmasını istemediğini anlatmak istiyordu katırcıya. Ama boşuna. Çenesi açılmış bir kez! Mezohora ırgatlarının çocuklarının okuduğu okulun girdisini çıktısını anlatmaya devam ediyordu. İhtiyar Sotiri, canı sıkkın, bakışlarını benden kaçırmaya çabalıyordu.

İhtiyarı düştüğü bu huzursuzluktan kurtarmak için geride kalıp katırcıyı başımızdan savmayı tasarladım.

Buna vakit bulamadan, önümüzdeki virajı alır almaz karşımıza bir atlı araba çıktı. Atları besili, lüks bir faytondu, bizi geçip az ötede durdu.

Faytondan kısa boylu, sinirli, ince sarı bıyıklı, yeşil gözlü bir adam indi. Faytoncunun yanındaki yerden de yine modaya uygun ince bıyıklı zayıfca bir genç atladı, soluk yüzlüydü, sanki bu yüz onun kendi yüzü değilmiş gibi geliyordu insana! Yüzünün ifadelerine kumanda edemiyordu bu genç adam. Bu surat «soğukkanlı» bir ingiliz suratı gibiydi, şimdi taş kesiliyor, hemen sonra bu suratı saban demirinin tarlada açtığı evleklere benzer çizgilerin kapladığı görülüyordu, huzursuzdu bu çizgiler, sanki sömürücü ama sağlam bir elin tüm Yunan topraklarına hükmetme endişesi toplanmıştı bu çizgilerde.

— «Mister Spirmlio» dedi kısa boylu, pipolu, sinirli adam. «İster ben sor bu eşkiya adam neden çalar şirket katırları?»

Soyadı Spiromilios olduğunu öğrendiğimiz çelimsiz genç dönüp soruyor katırcıya:

— Mister Kemp, şirketin katırlarıyla neden adam taşıdığını soruyor, bunun cevabını istiyor senden.

— Allah aşkına patron, söyle kendisine, eski linyit ocağında bırakılmış iki pompayı almak için gitmiştim büyük derenin oraya. Pompaları sökmüşler, vidaları, parçaları da çalınmış, alamadım onları. Yolda da bunlara rastladım, kusurluyum... Biliyorum, kusur ettim... Şuncacık bir esrar parçası için oldu bu iş... Bağışlasın beni bu sefer, merhamet etsin, deyiver ona, şu adamlardan alacağım parayı kuruşuna kadar şirket veznesine yatıracağım.

Katırcı sabırsız, ingilize dönmüş sulu sulu yalvarıyordu: «Affet Mister, merhamet et... Yes, iyi yüreklisin, merhametlisin sen... Allah senden razı olsun... İtin biriyim ben!... Ben... ben... Sen çok iyi patron...»

— Kıs çeneni! Faker Greek!... Diye kükrüyor ingiliz ayağını yere vurup tepinerek.

Katırcının yalvarmalarının ardı arkası kesilmiyor!

Kemp denilen İngiliz ağzındaki pipoyu dişleri arasında daha sıkı ısırıp elindeki kırbaçla katırcının yüzüne hızla vuruyor. Kırbaç herifin suratına bir iki kat dolanıyor. Kıvrımları çözmek için kırbacı hızla çekerken de Kemp histerik bir sesle bağırıyor:

— Kıs çeneni puşt grek! Sen hırsız! Faker Greek!..

Kırbacın kıvrımlarından biri katırcının ağzı hizasına rastlamıştı. Ama gene de adamın yalvarmalarına, sızlanmalarına engel olamamıştı.

Tercüman da birşeyler söylüyordu ama bu hengâmede sesi duyulamıyordu; o da kızmıştı bu işe, hem de efendisinden daha çok kızmıştı, o da durmadan söyleniyor, tekmeliyordu katırcıyı, küfrediyor, o da «Faken Greek» diye çıkışıyordu durmadan.

Mister Kemp piposunu ağzından çıkardı, suratını ütüledi bir güzelce, taşlaştırdı gine yüzünün ifadesini, sonra da bayan Kapsalis'in karşısına geldi centilmence, şapkasını çıkardı, birkaç söz söyledi ingilizce, sonra da bizi kendi halimize bıraktı.

Tercüman Spiromilios da, suratındaki mobilyalar donmuş, hiç de hoş olmıyan bir sahneyi seyretmek zorunda bıraktığı için Şirket Müdürünün bayan Kapsalis' den özür dilediğini açıkladı bizlere!..

Binip faytona gittiler. Katırcı şaşkın, bir nüzüllü peltekliğiyle söyleniyor: «Adam haklı, kabul! Bin kere haklı!... İyi insan o, patron değil cevahir... Gördünüz işte, kovmadı beni işten!..»

Böyle koşullar altında olmuştu ilk tanışmamız öğretmen Spiromiliosla, Mister Kemp'in şirketinde tercüman olarak ek görevli bulunduğu günlerde.

O gün ilk ingilizce sözcüklerimi de öğrenmiştim:

«Faker Greek!» Bunlar Yunanistan için, Yunanlılar için ağır bir küfürdü.

O gün, «English Company'nin pamuklarında iş tutarsam başıma nelerin gelebileceğini de anlamıştım.

Katırcı şişen suratını oğuşturuyor, bir yandan da söyleniyordu: «Ucuz kurtuldum! Valla bedava!..»

Sonra başka şeyler geliyor aklına, kızıyor. Yüzündeki kırbaç izleri morarmış, sızlıyor. Belki de bu yüzden Bataryas adını anıyor, bu isimli bir adam üstüne konuşuyor...

— «Eh, itoğlu it Spiromilios, alacağın olsun ulan! Ah, burada olmalıydı Bataryas da göreydim seni! Ulan, Kemp haklı, sana ne oluyor be? Patron o be! Haklı da, kızar elbet! Ulan sana ne oluyor? Babanın malı mı katırlar senin? A namussuz. Niye tekmelersin beni? Neyini aldım ulan senin? Namussuz, teneke, rezil herif... Haber salayım Bataryas'a da gör gününü... «Duymuşluğunuz var mı bu ismi?» diye soruyor bize. Var mı tanıyanımız? Yok ha?»

Hiç birimiz karşılık vermiyorduk. Böyle köle ruhlu kişiler karşısında insan tiksinti duyar. Dayak yerler eşek gibi, kırbacın darbelerinden cayır cayır yanarlar da gene de kırbaça methiye okurlar!..

Ama bu adamın galiba konuşması farz olmuş, varsın kimse dinlemesin, karşılık vermesin. Anlaşılan dili, aklı ve de damarlarındaki kan esrar çekmekten uyuşmuş, ama gene de birşeyler yapmaları gerek.

Eh, madem biz bilmiyoruz kim olduğunu ünlü eşkiya Bataryas'ın, o bize tanıtacak.

— «Daha çok yol var önümüzde, diyor, yol dediğinse lâf ister, sohbet ister. Yoksa pestile döner insan yorgunluktan. Söz aramızda, Bataryas'a pek öyle eşkiya da denmez ya, neyse. Cinayeti filân da yok. Ama bir güzel ıslatır ki adamı sorma, pestilini çıkarır. Görmelisin onu adam döverken, hey Allahım, hey!.. Derdi günü Şirke-

tin adamlarıyla. En çok da postabaşı Stravolemis'le. Kim mi bu Stravolemis? Rezilin teki. Ama becerikli adamdır ha!.. İşte bu herifle hesaplaştıydı Bataryas ilkin. Pestilini çıkardıydı herifin. Doktorlar geberir dediydiler ya, kulağasma. Yedicanlı herif, Azraille pençeleşti ama gene de sıyırdı paçayı. Belâlı bir köpek!.. Bir battaniyeye dürüp kaldırdılardı onu galeriden. Galeride geçtiydi bu dayak faslı. Gözlerimizin önünde. Çevrede dörtyüze yakın insan vardı kadınlı erkekli. Kimse yerinden kıpırdayamadıydı, durup öküzler gibi böğürmesini dinlemişti herkes. Böğürmesi bitince bir tekme savurup çukurun dibine yuvarladıydı herifi. Paçaya dönmüştü adam. Bu salata bir daha adam olmaz dedikti ya, ama can dediğin öyle kolay çıkmaz ki!..

... Bataryas şirkette maden amelesiydi. Beraber iş tutmuştuk. Kavga da benim yüzümdendi. Özümdü sebep. İstemiyerek. Cumartesiydi günlerden ve de Stravolemis haftalıkları dağıtıyordu.

... «— Fuşekis usta, dediydi bana - Yorgi Fuşekis derler bana - Hesabın şişmiş de şişmiş, kredi avucunu yala, paydos peşinata. Kesecem bu hafta hepsini. Yoksa bundan böyle çifte kâğıtlıya da paydos, hava alırsın!»

... Amanı bilir misin ustam, etme eyleme, tam beş boğaz beni bekler evde. Somun bekliyor, olur mu böyle şey? Allahtan korkmaz mısın?

«— Ben hiç bir şeyden korkmam. İşime bakarım ben. Sen de hesabını ona göre ayarla...»

«— Kir Yanimu, pazartesiye nasıl gelir de işe başlarım. Elim kolum bağlı? Harman? Bir yandan kazma salla öte yandan kafanı taşlara vur harman, tosla sersem sersem, olur mu bu?»

«— Olmazsa otur evceğizinde. Elimden ne gelir benim?»

Katırcı durmadan anlatıyor çenesi düşük; can sıkıntısından ya da dinleyip öğrendiği şeylerin üzüntü-

sünden tırnaklarını yiyen öğretmenin yanında yürüyor, durmadan anlatıyordu:

— «Biz, Mezohora amelesi dozumuzu, almadan kazma tutamayız elimizde, hani sizin kahve içmeden işe başlıyamamanız gibi. Sersemleriz. Ciğerlerimiz işlemez olur, kanımız sulanır. Güçsüz, pörsümüş elleri ne etsin Şirket? Çifte kâğıtlarımızı, nargilemizi kesmek büyük günah... Ama herifin göğsünde kalb, vicdan yok ki! Lâfımı ağzımda bırakıp benden sonra gelenle hesap görmeğe başladıydı. Kızdım buna. Umutsuzluğa kapıldın mı bir kez, elinde olmadan diline ve de eline kumanda edemez duruma düşersin. Sanki senin özünün değil bu meretler.

«— Baksana lan, dedim. Bi dinle hele!»

Yoktu kötülük niyetimde. Bilmiyordum ne istediğimi. Allah şahidim ki aklımda fenalık yoktu. Kolundan tutup çekmişim. Herif bana içerlemişti. Kızdığımın da farkına varmış, gözdağı vermek istemişti. Dönüp bir tokat patlatmasın mı yüzüme! Canım yanmış, yanık yanık söylenmiştim: «İnşallah kömür kesilir şu yorgun insana vuran ellerin!..» Belki de iş burada bitecekti. Ama bir ara kafam bozulmuştu uğradığım haksızlıktan. Sallanmışım ileri geri düşmemek için. Tutmuşlardı beni. O da kendisine saldıracağımı sanmış. Öyle bir diz vurmuştu ki karnıma birden. Yere düşmüşüm. Kendime geldiğimde postabaşını demin az önce size anlattığım durumda yanıbaşımda yatar durumda bulmuştum. Bataryas herifin burnunu, kulaklarını, yanaklarını ısırıyordu hırsından kudurmuş. Tam o sıra ingiliz mühendis girmişti araya. Bu ingiliz hep Bataryas'ı tutardı zaten. Postabaşı Stravolemis'den hiç hoşlanmazdı. Mühendisi de gammazlardı müdüre de ondan. Ama şirketin güvenilir bir adamını bu durumda görünce ingiliz de ne yapacağını bilememiş, elindeki kırbaçla Bataryas'ın sırtına vurmuştu hızlıca. Kırbacı adam dövmek

için taşımazdı ingiliz mühendis. Kullandığını hiç görmemiştik, süs olsun diye taşırdı. İlk o gün kullanmıştı, ne yapsındı, onun da sinirleri vardı! Bağırmıştı Bataryas'a:

— «Defol! Git burdan! Kovuyorum seni!..»

Bir yandan da şirketin fedailerini çağırıyordu düdük çalarak. Fedailer silâhlıdır. Altmış kadar fedaisi vardır şirketin.

— «Ha! olmuştu karşılığı Bataryas'ın. İşte tam bu anda tekmeyi atıp Stravolemis'i çukura yuvarlamıştı. Bitikti herifin işi. Gözleri kançanağna dönmüştü Bataryas'ın kanlı katiller gibi! Tabancasını çekmeğe davranan mühendisin bileğini kavramasiyle silâhı alması bir olmuştu. Dilimizi yutmuştuk korkudan. «Öldürecek adamı» demiştik.

... Ama Bataryas tabancayı koynuna sokmuş, sonra da İngiliz'i karnından kavramıştı koca elleriyle hamur avuçlar gibi. Adamı havalandırmasıyla yere çalması bir olmuştu, kemikleri çatırdamıştı mühendisin. «Gitti adam, geberdi!» demiştik.

«— Gitti mi hoşuna keratanın eniği, hoşuna gitti mi ha? Al bu da benden, al, al! Kovuyorsun demek, sen ha, sen kovuyorsun beni öyle mi? Bugünden tezi yok kumandayı alıyorum elime. Sıkıysa yapma dediğimi. Sıkıysa vur, döv bakalım bir daha işçileri. Ciğerlerini doğrayıp kebap etmezsem! pis İngiliz!..»

... Silâhlı fedailer girmişti araya. Bataryas yerde yatan iki adamı onlara göstererek: «Birine silâh çekmeniz, hızınızı almanız gerekliyse şu tazılara boşaltın tabancalarınızı. Bana sataşmayın, kan gövdeyi götürür! Ha!... Savulun lan!..»

Tıs. Bataryas elini kolunu sallaya sallaya çekip gitmişti. Tabancayı bile çekmemişti koynundan!.. O günden bu yana kaç yıl geçti bilmem. Bataryas dağlarda yaşıyor şimdi. Evlendiğini de söyleyenler var. Çete kur-

muş, fakir fukarayı koruyormuş, talan ediyormuş şirketin mallarını. Çiftçilerden hoşlanmadığını da söyleyenler var ama, tek bir fukaranın canını yaktığını da bilen yok. Amma ve lâkin esrar çekenlere çok içerlermiş.

... Esrar içenden hayır gelmez, dermiş, ne ölüsü ne dirisi işe yarar bunların. Yıllar yılı ekmeğimize tuzu katık etmişizdir ikimiz, canciğer arkadaştık, beni korumuştur hep, ama bana bile merhamet etmezdi bu esrar işinde, onda bu illet varken, dermiş, ne yapsa fayda etmez...

... Senden önceki öğretmeni çok severdi Bataryas, dağa çıkmadan önce, herkes burda öğretmeni tiye alırken onu tutardı Bataryas, neden dersen, öğretmen de esrar çekenlere kızardı da ondan.

... Bir seferinde partimizi de kurmuştuk hani, kendi partimizi! Öğretmen, Bataryas, İngiliz Willy de vardı partide üye. Ama gelişemiyordu partimiz, bırakmıyordu Bataryas gelişsin. Geçimsizin biri. Gizlice başkanımız da gelmiştir Atina'dan, işçilik ediyordu burada, Bizim de bir gün söz ve de karar sahibi olmamız için fırın fırın somun yememiz gerekliymiş onca, bunu söylerdi hep.

... Ona göre başımızı kitaptan kaldırmamalıymışız, gece demeden gündüz demeden okumalıymışız hep! Hiç dinler mi Bataryas! Tembellik mi desem, kasvet mi desem, beceriksizlik mi yoksa kıskançlık mı desem... Kıskanıyordu, beni bile kıskanıyordu Bataryas. Yıldızım barışıktı okuma yazmayla benim, çabuk alıyordum. Bozmasaydı işi Bataryas belki de şimdi postabaşı bilem olmuştum.

... Neyse, kısmet değilmiş, bu iş de günün birinde sona erdi. İşçilerin okuma işiyle ilgili bir toplantısında Bataryas yumruğunu masaya vurup şöyle dediydi başkana:

«— Bana bak başkanım. Okuyorum, çalışıyorum. Handiyse gözlerimin nuru tükenecek okumaktan, ama gene de olmuyor. Tüm bu çabalar boşuna gibime gelir. Ne yani? Birinin burnuna yumruk sallamak gelse içimden yöntemini kitaptan mı bellemem gerek? Yoksam patronumuz Mister Kemp'ten boks dersi mi almalıyım? Haberin ola başkanım, yumruğun biri boşa giderse ardından geleni yolu yok mostranı bozacak, burası böyle!.. Zarar da pek büyük olmaz bence hani, bakıyorum fukaram, mostran zaten bozuk! İş bakımından beceriksiz ve de acemi çaylak. Gidişat bakımından o biçim! Esrar da çektiğine göre. İyi görmüyorum encamını! Hem tüm bu yollarda sakatın biri ol, hem de öbür yandan iyi yürekli insanlar yaratmaya çalış. Olur iş mi bu seninkisi? Başkan hizaya gel! A! Al bakalım!»

Bunları demesiyle yumruğunu havaya kaldırması bir olduydu Bataryas'ın. Gözleri kançanağına dönmüştü hırsından. Başkan sapsarı kesilmişti. İpince, kuşunkine benzer bir sesle konuşmuştu.

«— Şaka da mı etmiyelim be birader, diye eklemişti Bataryas, kendine gelsin diye az buçuk şaka ettik! Ama dedim di sana! Korkuyorsun fukara, ödün kopuyor! Tirtir titriyorsun bak, şaşırdın ne yapacağını. Hiç yüzünden aklın karışıyor! Bizleri okuma-yazma işine koşmak, böylece patronlarla avans mavans, zam mam diye hırlaşmamıza engel olmak için onlar tarafından aramıza sokulmadığına beni nasıl inandırırsın? Açız be aç! Açlık ne demek bilir misin? Milletin bebeleri donsuz geziyor. Yevmiyeler yine düşürüldü. Az zaman sonra dedenin ruhuna çalışacaksın bedavadan! Sonra da bana, patronlara: «buyrun zatı devletleriz kazmaynan küreği!» demeyi bilmediğimi belletmek istiyorsun. Bakındı hele, kitaplardan belliyecektim bunu! Bak helee!.. İyidir iyi olmasına kitaplar ya, ama sen bize gerekli olanları getirmedin gibime gelir! Ya iyi kitaptan çakmı-

yorsun, ya da südübozuğun birisin! Elifi görüp mertek sanan benim gibilere ne gerek hani o üç aydır belletmek için kafamızı şişirdiğin o kitap, hani o bilmem kimin kitabı? Hayırlısıyla bas git buradan, yoksam ben kendim kapatacam okulunu.»

... İşte Bataryas'ın böyle ve de böyle dikkafalılıkları yüzünden o zaman işimiz bozulduydu. Hattâ bu işi bozmak için patronlar tarafından aramıza sokulduğunu bilem diyenler vardı! Ama ben buna inanmadımdı. Bataryas geçimsizin biri, hepsi bu kadar...

Katırcı bir motör hızıyla olayları sıraya diziyordu.

Bataryas'ın durumu ile ilgili olarak öğretmenin karısına şöyle dediği çalınmıştı kulağıma:« «Yazık olmuş adama! İşin neresinden ele alınacağını kestirememiş, doğru yolu oturup kendi bulacağına, kalkıp dağlara çıkmış!..»

Bu sözlerle öğretmenin ne demek istediğini anlıyamamıştım. Zaten biz ikimiz, ihtiyarla ben, dalmış gidiyor, Bataryas'ın hikâyesini kaçırmamak istiyorduk.

Katırcı başka konulara geçince, dinlenmek için mola vereceğimizi bahane edip ayrıldık onlardan. Mezohora'ya varmak için daha on kilometre kadar yolumuz vardı.

Bana öyle geliyor ki ihtiyar Sotiri dinlediklerinden fazla bir şey anlamadı, yolda rastladıklarımızdan onda çok şey kalmadı, sıla özlemiyle yanıp tutuşuyordu o, biran önce, evet biran önce doğup büyüdüğü topraklara varmak istiyordu.

II

Bir tutuklu için, anıların kapılarını ardına kadar açıp geçmiş olayların hortumuna kendini kaptırmak her durumda akıl harcı sayılmasa gerek. Ama bazen bir öfke, bir fırtına âm, insanın kulağına saplanan ateşli bir sözcük, anıları öylesine korkunç bir biçimde birbirine yaklaştırır ki, geçmiş yaşantıların dâvetine zor dayanabilir kişioğlu...

Burada, cezaevinde, herşey - insanlar, eşyalar, sözcükler insana hep eski acıları, eskiden çekilenleri, inatlıca verilen kesin kararları ve umutsuz geceleri hatırlatır...

Cezaevinde Mezohoralılarla arkadaşlık ediyorum. Mezohorayı yeniden yaşamam gerektiğini bilmeliydim.

Dilersem ekibimi değiştirebilirim. Ama istemiyorum bunu. Eski acıları duymak, eski tozları yutmak, eski açlıkları çekmek benim için zorunlu, daha çok, daha da çok kin duyabilmem için zorunlu bunlar. Bu kinin hedefi de açık seçik ortada. Düşman alçakça, rezilce, sinik bir biçimde bizim kuşağı daha beşiğinden beri izlemektedir, etimizi dişlemekte, kanımızı yalamakta. Sonra da, ağzında piposu, yalanmış kemiklerin dibine çöreklenmiş, kişioğluna görev nedir, uygarlık, düzen nedir, bunlardan dem vurmakta, kitaplardan sayfalar, Serjan Ceymis'inkine benzer mektuplar okumakta, dil dökmekte, ya da yönetici katların yasaları ve de «ıslah sistemleri»yle, Spiromilios gibilerin numaralarıyla bu işi başarmağa çalışmakta, seni eğitmek istemekte...

Kin duymadan geçireceğim her saniye benim için yitirilmiş bir zaman! Yorulup katıldığım zamanlar anıların elindeki kırbaçlar beni kinler havuzunun sonsuzluğuna doğru itmekte, gerçek düşmanla ilk yüzyüze geldiğim yere doğru yönetmekte: İngilizlerle, yabancılarla!..

Spiromilios bana kendimi tutmamı, ölçülü olmamı söylerken, beni kavrayıp Mezohora sokaklarına, avlularına hızla fırlattığının farkında değil.

Kendisine öfkeli olduğumu sanıyor o, hem de sebepsiz yere!.. Bunun için de uzunca bir aradan sonra yanıma sokuluyor, durumun açıklanmasını istediğini söylüyor bana.

Yüzü hareketsiz. Gözleri ölü balık gözleri gibi anlamsız; sonra da bu İngiliz suratına bakıp sâkinleşmemi bekliyor! Olur mu bu?

— Tartışmaya girecek durumda değilim, diyorum.

— Güzel, diye karşılık veriyor, sâkin. Başka zaman gelirim.

— Ama Yunanlı sıfatı takın da gel; bu ütülü-kolalı suratı görünce fitilim ateş alıyor! Anlatabildim mi? Bana tüm şeytanları ve eski patikaları hatırlatıyor...

— Güzel, diyor bir daha, ve de dudaklarına lütfen hafifçe, mekanik bir kımıldama izni veriyor. Bununla da içinde bana karşı öfkesi olmadığını, sadece gülümseme üreten İngiliz soğukkanlılığı bulunduğunu anlatmak istiyor...

— Kişi olarak seninle hiçbir almış vermişliğim yok, diyorum. Benim derdim sana bu suratı takanlarla. Hem bir daha şu «güzel» sözcüğünü kullanma, Mister Kemp' in «olrayt»larını andırıyor, içim bulanıyor, anlaşıldı mı, ha?

Nerdeyse Yunanlı oluverecekti bir an için. Burun deliklerinde öfke pır-pır etmeğe başlıyor. Ama bir türlü parlıyamıyor. Belki günün birinde daha iyi anlaşı-

rız... Zavallı, İngilizlerle öylesine haşır neşir olmuş ki, yüz ifadeleriyle, hareketleriyle onları öylesine benimsemiş ki, vicdanını bile istilâya hazır hale getirmişler düşmanlar...

Acıyorum adama, içimden acıyorum, onun da bazen acı duyduğunu anlıyorum. O zaman da, geçen yılların derinliklerinden, şimdi çoktan ölmüş olan ihtiyar Sotiri'yi, onunla beraber kaldığımız mandradaki komşularımızı görüyorum, bize «Uygar Koruyucularımızı» hatırlatan herşeye karşı içimizde yanan öcalma ateşi. duyduğumuz tiksinti ve kini düşünüyor ve de bu bakımdan bu kerte alçaldığım için ihtiyar Sotiri'nin ve de eski komşularımızın bana şikâyet dolu gözlerle baktıklarını görüyorum!

Bu hep böyledir. Bir İngiliz suratı görmiyeyim, İngilizce bir lâf duymıyayım, içimdeki öfke muslukları hemen açılır, İngiliz Avam Kamarasının lâboratuvarlarında hazırlanan kanaatkârlık seromu iğneleri vurulan Mezohora adındaki alacalı, dayanıklı, cefakâr kasabanın saldırısına uğrarım hep...

.....

Buyrun işe, şimdi şu an yine ihtiyar Sotiri'nin koluna girmişim, körle kılavuzu misâli, onun doğduğu, bunca sıla özlemi çektiği kasabaya giriyoruz bir şafak vakti... Ne varki kendisini bir bekleyeni de yok! Ne dostlar, ne «soğuk sular gibi» kız yeğenler.

Kasabanın kenar mahallelerinden geçiyoruz, bir ömrün düşlerini ve de özlemlerini satmak istiyoruz tutturabildiğimiz fiyata! Ama alan nerde...

Hiçbir kapı bu ihtiyara tenezzül edip açılmıyor. Kendi kapısını da gösterdiği yok. «Soğuk sular gibi»lere gelince, bu çeşitten ne kendinin ne de başkalarının var görünürlerde.

Tamtakır bir avluda kocakarının biri güneşin altında esniyor. Dudaklarına burun deliklerine kümelenmiş

sinekler yüzünü seçmemize engel oluyor. Bu kocakarının Sotiri M... diye birini duymuşluğu vardı. Ama uykusunun orta göbeğinde, bomboş düşünü görürken verdiği karşılıktan da emin değildi kendisi. Kısa kesiyor, bezgin lâf ediyordu. Belkide bir zamanların kızkadeşi olabilirdi! Belki bir emmi kızı, hala kızı, belki bir düş ya da «soğuk sular gibi» bir körpecik. Kimbilir! Böylesine canından bezmiş olduğuna göre, anılardan ürktüğüne göre, nerden bilecektik biz bunu!..

İhtiyar Sotiri inatla duruyor işin üstünde: «... eğer kızkardeşi değilse, belki kızkardeşinin kızıdır, ama ne faydası var? Ne denilir?»

İhtiyarın acısını tâ kendi içimde duyuyorum. Beni de kaybetmek düşüncesinden doğa acısını seziyorum. Teselli ediyorum onu: «... Ya işte böyle Sotiri amca, böyledir işte hayat, insanlar unutuluverirler, ama üzülmeye değmez, bak dostuz işte, ayrılmaz iki dost, can yoldaşı...»

Onu bir gölgeye oturtup, dinlen şuracıkta diyorum, az sonra dönerim. Bakışlarını hiç unutamıyacağım! Bulanıktı, bitkindi bu bakışlar. Bu bakışlarıyla bana açıkça şöyle diyordu: «Haklısın... Benden kaçtığını biliyorum... Yolun açık olsun...» Kucaklayıp öpüyorum ihtiyarı, «Koyma böyle şeyler kafana. Çabuk döneceğim. Tütün de getiririm sana...»

Yolda tanıştığımız öğretmeni aramaya gidiyorum. Doğduğun ocağa dön, yıkıntılarının önünde kedilerin leşlerini bul, eşiğinin dibinde yaban otlarının alabildiğine yeşerdiğini gör, bu yıkıntıların dışında, kayıtsız gökyüzünün altında bir yerde tüm düşlerini ve umutlarını bir geceyi aşmayan bir süre içinde gömmek durumunda kal! Günahların en büyüğü!

Buluyorum öğretmeni. Ben bir iş tutuncaya kadar yiyecek vereceğini söylüyor, yatacak yer gösteriyor ikimiz için. Can adam. O da olmasaydı, çevremizi saran bu

insan manzarasının uyuşuk kayıtsızlığı benimki gibi duygulu bir çocuk yüreğini kimbilir ne denli yönlere, yöntemlere sürükliyecekti bilinmez...

Kişioğlunu daha doğar doğmaz kocamışlığın beklediği, ortalama insan yaşının otuzbeşi aşmadığı bu beldede, aradan geçen otuz yıldan sonra seni kim bekler artık? Mezohora gibi yerlerde hayat zordur. Bu kent insana kendi yavrularının kanını emen bir cadı karısı kanısını veriyor! Bodrumun birinde dünyaya açarsın gözlerini, avlunun güneşine çıkmadan kocamış bulursun kendini ve de her an doğması beklenen başka bir zavallı yaratığa yerini bırakman gerektiğini anlarsın: Şosenin bir dönemecinde, orak mevsimi bir hendeğin içinde, maden galerilerinde her an doğan yaratıkların... Bu yaratıklardan biri belki de sayısız genelevlerin birinde doğabilir, İngiliz şirketinin esami listelerine yazılmak, ya da başkalarının hakaretinden, sana ömrün boyunca rahat yüzü göstermiyecek, yaşantını zehir edecek yakışıksız takma bir isimden kurtulmak için kendine bir soyadı aramaya gittiğin zaman ne olduğunu, kim olduğunu öğreneceksin!

Canlar işte böylesine bitiveriyordu kıyıda köşede. Kısa bir süre küfler içinde kımıldanıyor, bazen de - bu kısa süre içinde - kendilerinin de insan olduğunu öğreniyorlar! Bu garip yeni haberi alınca da hayran kalıyorlar. Bazen içlerinde, belki de, köpeklerin, koyunların karşısında gururlanmak gibi bir haller de beliriyordu. Ama böylesine yiğitçe çıkışları, gururlanmayı ne yapacaklarını kestirmek için vakitleri olmadığından karılarına dayak atmayı, esrar çekmeyi yeğ sayıyorlar.

Güneşi ancak pazar günleri, ya da iflâhlarını kesen sıtma nöbetlerinin geçmesi için galerilerden dışarı bırakıldıkları zaman görebiliyorlar. Bol bol güneşleniyorlardı o zaman, kullandıkları tek ilâç da zaten buydu.

Mezohora bir yamalı bohça. Köy desen değil, kent desen değil.

Bu kasabanın insanları işbaşı yapabilmek için gece yarıları dökülüyor yollara. Kasabanın dışında, pamuk tarlalarının başladığı yerde ayrılıyorlar iki kola. Bunlardan biri patikayı izleyip kestirmeden linyit ocaklarına, öbürü de pamuk ve afyon tarlalarının bulunduğu uçsuz bucaksız düze yöneliyor, sonra da dağılıp kayboluyor. Afyon tarımını şirket salt sağlık nedenleriyle yapıyor! Sakın aklına başka şey gelmesin! Tabelâlar da söylüyor bunu: «İlâç Sanayinde Kullanmaya Mahsus!...»

Kasabada ancak kocamış, ölümü bekleyen yaşlılarla, domuz yavrularıyla haşır neşir fışkı çukurlarında debelenen küçük çocuklar, bebeler kalıyor.

Kasabayla ilk karşılaştığında sende kalan izlenim bu kasabanın felce uğramış ve bunun şaşkınlığı içinde herşeyi yüzüstü bırakmış bir insana benzediğidir.

Kasabanın girişinde tarhları, yolları iyi düzenlenmiş bir park var. Tam beş tane mermer kaide üzerine oturtulacak heykelleri beklemekte. Daha üç kaideye de Rigas, Diakos, Karayiskakis, ulusal kurtuluş savaşımızın bu kahramanları tırmanmışlar aceleci, hücum başlamadan esir düşmüş gibi bir halleri, var, üzüntülü, kasvetli seyrediyorlar çevreyi...

Batı kesiminde, suları bir bataklıktan farksız ufacık bir gölün kıyısında iki büyük yapıya başlanmış, ama bu yapılar temelleri üzerinde bir metre bile yükselememişler.

Arnavut kaldırımlı dar sokaklarından her an elinde tesbihi, başında sarığı bir kadı efendinin, ona yol vermek kenara çekilen bir hanımın geçtiğini görür gibi oluyor insan her an.

Birkaç adım ilerde kasabayı ikiye bölen geniş bir yol. Bu yol kasaba meydanından başlamakta, asfalt iki-

yüz metre devam ettikten sonra yerini çukurlara, çamura bırakmakta, sağda solda tek tük uyuz, pörsük kekik otları serpili.

Kenar mahalle evlerinin çoğu kerpiç, pencerelerde çuvallar gerili perde yerine, çerçevesiz bu pencereler, marangoz ustaları işlerini bitirmek kısmet olmadan göçüp gitmişler öbür dünyaya sanki.

Sürekli bir çalışmayla tamamlanması için gerekli gücün yitirilmiş olduğu girişimler, başlangıçlar sezmekte insan herşeyinde bu kasabanın. Herşey yarıda kalmış. Yapılan, yollar, yaşantılar...

Linyit ocaklarının bulunduğu yamaçta geniş, bakımlı bahçeleriyle çevrili üç yapı var, modern yapılar bunlar.

Akşamları, halk işten paydos ettiğinde, ışıklar yandığında, çarşıda, kasaba meydanında, büyük yolda bir canlılık başlar. Ama bu canlılığın temposu yavaş, uyuşuk, sıkıntılı, kasvetli. İnsanlar, arabalar, sabana koşulu hayvanlar, odun yüklü eşekler, bazen de kasabanın bu uyuşuk temposuna katılan bir otomobil, meydana getirmekte bu canlılığı. Günde üç kez linyit ocaklarının bulunduğu yamaçtan gelen düdük sesleri bu durumla çelişme halinde. Cumartesi akşamları da havada çelişik bir müzik kumkuması belirir. Meydanda bir lâterna boğuk boğuk, nefes darlığı geçirircesine, zırıldar. Bir düş anısı gibi bir şeydir bu. Yarı yolda, umutsuzluğa kapılmışcasına, bir ağıta çevirir işi. Bu ağıt havasına şimdi neşeli bir dans müziği dalgası katılır. Yamaçtaki yapıdan gelmektedir bu dalga. Aynı anda bir başka dalga, bir billûr kahkahalar dalgası çalkalanır havada. İnsan bu kentin simsiyah, ipince toz bulutu içinde bu billûr dalganın nasıl taşlanıp kalmadığına şaşar. Neden yarıda kalmaz bu dalgalar? Şaşar insan. Neden donup kalmaz, neden? Mezohora insanlarının gülümsemesi gülümseme değil de ondan, bir gülümseme çabası ki, daha

kahkaha haline gelip çiçek açamadan bir hınzır şeytanın elinin altında kalıp ezilmiş, taş kesilmiştir.

Bu müzik dalgasiyle bu kahkaha dalgasının bu hava içinde yamaçlardan nasıl süzülüp gelebildiğini sorarsan alacağın karşılık şu olur: O yamaçta oturanlar senin insanların değil, yabancılardır.

Sana bunu söyleyen insanların yüzünde ne kıskançlık ne de öfke ya da kin vardır. Tersine bu yüzlerde insan bir gurur sezer; bu gurur elbetteki efendilerin uygarlığı ile ilgili değildir, bu gurur bu insanların da belki günün birinde insan gibi yaşamayı öğrenecekleri umudundan, ileri gelmektedir... Bu umut belirsiz, sezilmesi güç de olsa.

Osmanlı boyunduruğundan kurtulalı yüz yıl olmuştur. Bu insanlar kendi kasabalarını, kendi yaşantılarını, kendi zevklerine göre bir düzene koymak için çabalamışlardı. Yapılar yükseliyor, dar sokaklar genişletiliyor, kurtuluş savaşı kahramanlarına şeref köşeleri ayrılıyordu. Günün birinde bu çabalar hızını yitirmişti. Bunca yıl süren tutsaklıktan sonra gelen özgürlüğün nimetleri elbette ki tam olarak devşirilemezdi. Bir yön, bir yöntem işiydi bu. Bunu da onlara, Kurtuluş Savaşında kendilerine «yardım» eden dostlar öğretmeli, göstermeliydi! Nasıl çalışılacağını, yapıların nasıl kurulacağını, nasıl kanun yapıp nasıl idare edileceklerini onlara uygar uluslar öğretmeliydi. Bu uygar dostlar da işleri bitince hoşça kalın deyip kendi ülkelerine döneceklerdi. Yasaları, Eğitim Toprak, Su, Polis Örgütleri, Aile Hayatı, bütün bunlar ingilizlerin kanadı altında gelişeçti. «Barbar» bir ülkeye «Uygarlık»ın yerleşmesi için bu yüzyıllık çabaların sonucu olarak yerliler tek başlarına düşünmeyi, bastıkları toprakların kendi öz yurtları olduğunu unuttular, sonra da kendilerine olan güveni yitirdiler tüm. Salt yabancılar bilebilirdi nasıl ya-

şanacağını. Ve de yabancıdan gelen, yerliyle ilgisi olmayan şeyler bir değer taşıyabilirdi!

Böylece Mezohoralılar uysal, iyi kalbli, sessiz insanlar olmuşlardı.

Onlara en büyük meziyetin tevekkül ve uysallık olduğunu öğrettiler.

Bir kuşak sonra da bir yurttaş olarak nasıl davranmaları, kendi ocaklarını nasıl derleyip bacalarını nasıl tüttüreceklerini öğrenmek düşlerine tüm boş verildi, unutuldu bunlar, yokoldu.

Çaresizlik, fukaralk, sıtma ve de eğitimsizlik Mezohora insanlarının temiz hava borularını tüm tıkayıverdi. Biricik teselliyi bir tas şarapta, bir «çifte kâğıt»ta arar oldu bura insanı.

Esrar ve öbür uyuşturucu madde alışkanlıkları öylesine yaygın hale gelmişti ki, şimdi kapılarının önünde dilenen «nesebi gayri sahih» yavruları bile göremez, bunlarla ilgilenemez oldular.

İşte böylesine bir kente böylesine bir devirde Vasil Kapsalis öğretmen olarak atanıp gelmişti. Kendisine kullanılmaz hale gelmiş bir ahır göstermişlerdi, buranın «okul» olacağını söylemişlerdi...

Kapısını açmıştı ahırın öğretmen. Ekşi bir küf kokusu yayılmıştı dışarı, örümcek ağından tüller havalanıp ileri-geri sallanmıştı; ülkenin kalkınabileceği düşüne inanan hayalgücü zorlu bir insanoğlu ile ölüm alay ediyordu sanki.

Kasabanın okulu yok değildi. Kurtuluşun o coşkun günlerinde kahramanların heykelleri için mermer kaideler yapılırken, koca koca pencereli, bahçeli, ağaçlı, geniş bir okul binası da yapılmıştı. Ama bu bina şimdi İngiliz şirketine ambarlık ve şirketin kâhyasına da konutluk ediyordu.

İşte bu kâhyaya, yani postabaşı Stravolemis'e yap-

tı ilk ziyaretini öğretmen. Bende beraber gitmiştim, belki bir buyruğu olur diye.

— Okul açılacak! dedi öğretmen. Hem anahtarı teslim etmeniz için size bir haftalık mühlet veriyorum. Ben yeni öğretmenim.

Kâhya aval aval bakmıştı öğretmene, gözlerini yarı yummuş, kedi bakışının kıvılcımlarını içerde hapsetmiş, koca gövdesini sağlama oturtmak için iki bacağını açmış, şimdi gök gürlemesine, şimdi yılan ıslığına benzeyen bir sesle konuşmuştu:

— Beğenmedin mi sana verilen okulu? Öbür öğretmen orada tam onsekiz yıl çalıştıydı. Nalları dikmeseydi daha da çalışacaktı.

— Bir saniye bile kalamam orada! Okulumu isterim ben. Gerisini git de şirketine anlat, onunla hallet işini.

— Koca Ortaokul çürük çarık bir yapı da idare etsin, İlkokula lüküs istensin? Şaşırmışsın sen!

— Ortaokul ne yapar beni ilgilendirmez. Ben şunu bilirim. Bu bina ambar gibi, ahırlar da okul gibi kullanılsın diye yapılmadı. Ne yapacaksan yap. Bir hafta sonra anahtarı teslim etmezsen zorla girerim içeri!

Yeni öğretmenin bu davranışı tüm kasabayı çalkalamıştı. Bu çalkalanış pamuk tarlalarına kadar yayıldı, maden ocaklarında, galerilerin derinliklerinde fısıltı oldu. Çocuklar parmakla gösteriyordu yeni öğretmeni: «Bak lan, yeni öğretmen!» diyorlardı. Dimdik yürüyerek geçişini seyrediyorlardı. Yürümesi sağlam, adımları güçlü, başı dimdikti öğretmenin. Çocuklar da onun gibi yapıyorlardı şimdi, başları dimdikti, göğüsleri dışarı çıkık, seslerini kalınlaştırarak konuşuyorlardı. Bir an için sıtma nöbetlerini bile unutur oluyorlardı.

«— ... ve dedi ki öğretmen, bir hafta sana mühlet, anahtarı teslim etmezseniz, yıkarım ambarınızı, bunu bilesiniz!..

«— ... Kâhya ne dedi peki? Öğretmene yumruk atmak istemiş de öğretmen bir bakışta onu yerine mıhlamış. Doğru mu bu?

«— ... He, öyle diyorlar ya. Aslında öğretmen demiş ki kâhyaya, bana bak demiş; bana kafa tutuyorsun ya hesabın yanlış, demiş! Dikilmiş karşısına. Boyunun ondan daha uzun, göğsünün de daha kabarık olduğunu görsün diye!..

«— E, sonra?

«— Sonrası tıs, ses yok köpekte! Göreceksiniz bak, alacak okulu ellerinden! Nah, kertiyorum şuracığa, beni dedi dersiniz...

«— Belki de beceremiyecek bu işi. Ama hiç olmazsa, çocuklar, hırsız olduklarını yüzlerine vurdu ya, sen ona bak!...

«— Sus lan, yavaş konuş. Duyarlarsa iflâhımızı keserler, iş vermezler sonra. Öğretmen başka. Arkası var onun...

«— Ne konuşuyorsun sen be? Arkası varmış! Kim yitirmiş de o bulmuş arkayı? Biz olalım ona arka! Borç para bulup pazara ona bir ziyafet çekelim. Varsın kokusunu alsınlar, aşikâre! Ne olacaksa olsun...»

Maden ocağında gün hep bu konuşmalarla geçmiş, hiç yorgunluk duymamıştık. Öbür günler de peşpeşe birbirini izledi. Kölelerin biteviye çalışmasını belirleyen o cansıkıntısından, bezginlikten, uyuşukluktan eser kalmamıştı geçen günlerde. Yaşantılarına merak yolu ile gelen bir heyecan hâkim olmuştu. Yavaş yavaş damarlardaki kan kaynıyor, uzun bir uyuşukluk süresinden sonra umutlar yenibaştan canlanıyordu. Bir kumarbaz sabırsızlığıyla bekliyordu herkes pazarı. Sabah pususunda fundalıklarda şüpheli bir hışırtı duyan, ormandaki kuru dalların hafifçe çıtırdadığını işiten avcının o tatlı yürek çarpıntısını andıran bir şey pırpır ediyordu yüreklerinde madencilerin.

Öğretmeni karakol komutanının çağırttığını öğrenmişlerdi. Nedenini bilmiyorlardı ama, heyecanlanmaları bunu sezdiklerine tanıklık ediyordu kendilerine.

«— ... Komutan demiş ki öğretmene, ya açarsın okulunu sana gösterilen yerde, ya da toplarsın pılını pırtını yallah geldiğin yere!...

«— Ha! Peki öğretmen ne karşılık vermiş?

«— Şey demiş... Demek ki, havalandırılması, aydınlanması için iki pencere açarlarsa girerim, demiş...

««— Anlaşmışlar desene! Ne gelir ki elinden fukaranın! O da can. Nasıl başa çıksın canavarlarla!»

Kazmalar, kürekler yeniden ağırlaşmış, kalemler işlemez olmuştu madencilerin o eski tempolarıyla...

«— Ne geveliyon be? Bana söylenenler bambaşka. Komutan demişki öğretmene, olmaz demiş, o da cevap vermiş, benim demiş gerçek ev sahibi! Misafir sizsiniz, demiş; varın kızın, demiş, küplere binin, yapamazsınız bu istediğinizi. Fena alıştırmışlar sizi, demiş. Milletin ağzı var, dili yok, ama benimle başa çıkamazsınız, demiş. Kim verdiyse yanlış vermiş size öğüdü! Ben öğretmenin komutana bunları dediğini duydum, senin geveledıklerini değil!»

Ellerindeki iş araçları düşünceye dalmışcasına bir an için öylece havada kalmıştı. Sonra hızla inip kayalara saplandılar. Araçların çıkardığı ses, demirci körüğüne benzeyen solumalarına karıştı madencilerin,

«— Öğretmen heriflerin başına çok işler açacak, bahse girerim, küplere binecek herifler. Yiğit kişi öğretmen, şaka değil! Ta baştan belliydi zaten. Böyle yiğitlerle başa çıkılmaz, ha!..»

Bazı anlar damarlardaki kan, uyuyan onuru, ayaklar altındaki iradeyi ateşlemek için uyanır, sonunda öfke gelip kayıtsızlığı yaksın da kül etsin, yoketsin diye. Şimdi madenciler kendi içlerinde, kendi benliklerinde

uyanan yiğitlik üstüne konuşuyor, esirliklerini altüst eden acaip bir cesaret ve inadı, arzuyu onaylıyorlardı ve de bu konuşmalarının yeni öğretmen için değil, aslında kendi yeniden doğuşları için olduğunun farkında olmadan.

Bu zavallı kentin ruhu çok uzun süren bir narkozdan yeniden uyanıyor, yeniden güneşe yüceliğini kazandırıyordu.

Başlarının üstünde bulutlu bir sonbahar güneşi vardı sanki, bu göz uzun yıllar süren uyuşturucu kayıtsızlığın yemyeşil küfünü kurutup yok etmek için güneşin o sıcacık ışınlarına engel oluyordu.

Hafta, olağanüstü hiç bir şey olmadan geçmişti; maden ocaklarında ve pamuk tarlalarında olumlu hiç bir davranışa rastlanmamıştı.

Pazartesi sabahı okulun kampanası uzun süren bir sessizlikten sonra yeniden çalıyordu tam saatinde.

Yetmiş öğrencili ortaokuldan kampana kaldırılmıştı. Bayan Kemp'in sinirlerine dokunuyormuş da ondan. Meydandaki saatle işlerini görüyordu ortaokul. Olağanüstü durumlarda da evlere hademeleri, öğretmenleri salıyorlardı haber ulaştırmak için.

O sabah büyükler çoktan gitmişlerdi işlerine. Çocukların akıl danışacak kimseleri kalmamıştı, ama gene de yeniden o ahıra girecekleri için yürecikleri ezikti. Yeni okulda hiç bir hareket görülmemişti.

Çocuklar aslında okul binasiyle ilgilenmiyorlardı. Bir yıl daha bu ahır onlar için okul çatısı yerine geçebilirdi. Çocukları üzen, kendilerine öğretmen olacak yiğit bir kişi üstüne kurdukları düştü.

Büyüklerin gönlünde yokolan bir düşün sonucu pek öyle gürültülü olmaz. Ama çocuklar, kampana sesini duyar duymaz ağlamaklı olmuşlardı! Cenaze törenine gideceklerdi sanki. Yitirilmiş bir savaştan dönüyorlardı tersin geri perişan...

Ama o sabah kampana sesi duyulduğuna göre, öğretmenin, kasabanın boğucu havasını altetmesi gerekirdi. Bu havayı solumıyanlar, kampana ipinin çekilebilmesi için nasıl bir güce sahip olmak gerektiğini kestiremezler.

Ve de biz şimdi, bu beldede bir tanıdığımız olmadığına göre, hiç olmazsa bu ilk gece Kapsalis familyasiyle biraz sohbet etmeliyiz. Belki böylece okulun açılabilmesi bakımından gereken gücü ölçebilmek için bir ölçü aracı ele geçirebiliriz.

*
* *

Bir mandıranın dip tarafında Türk tipi bir evde buldum öğretmeni. Öğretmen olsun, karısı olsun hiç sözümü kesmeden durup beni dinlediler. Ellerinden sular, yüzlerinden ter damlıyordu. Bu insanlarda sezdiğim yorgunluk beni umutsuzluğa düşürüyordu. Yorgun bir insan hiç bir zaman iyi bir dinleyici olamaz. Bir ara kendi kendime, ihtiyar için birkaç sigara isteyip uzaklaşayım şuradan, dedim. Ama öğretmen benim bu huzursuz durumumdan bir şeyler sezmiş olacak. hemen karşılık verdi, dünden beri kendisinin de hep bizi düşündüğünü söyledi.

— Başka bir yerde iş tutmadan seni bulmak için sokaklarda aramayı düşünüyordum. Burada birkaç yevmiye bulabilirsin sanırım. Yatma işine gelince iş de bulamasan bizde dilediğiniz kadar kalabilirsiniz işleri bir yoluna koyuncaya kadar. Bizim de bir tanıdığımız yok bu kasabada, iyi arkadaşlık ederiz sizinle.

Sevincimden zıplıyarak oradan ayrıldım, ihtiyar dostumu alıp geri döndüm. Sotiri beni tekrar görünce çok sevinmiş, eski düşlerini, eski umutlarını yeniden yaşamaya başlamıştı.

Kasabaya gelişimizin ilk gecesi az kalsın sıvışıp gidecektim. Yollara düşün meçhullere doğru kaçmayı tasarlamıştım. Yeterki şu berbat mandıradan uzaklaşayım, orada gördüklerimi bir daha görmiyeyim. Ağlamıştım da karanlık basınca. Hem çok da iyi gelmişti bana döktüğüm gözyaşları. Ferahlamıştım, birden bire içine düştüğüm bu cehennemde ayakta durabilmek için daha güçlü hissetmiştim kendimi.

İkindi vakti mandıra çok sessizdi. Görüntüsü sadece çirkinliklerdi. Bu görüntü, kendisiyle savaşmaya yeltenenlerle alay eden sefaletin tâ kendisiydi.

Yirmi - otuz metre kadar geniş bir alan, çevresi sıvasız, yağmurun yer yer kemirdiği bir kerpiç duvarla örülü. Bu alanın kenarlarında kerpiçten ufacık - hücre gibi - odalar, yükseklikleri duvarınki kadar. Kapı yerine çuvaldan perdeler, bu perdeleri rüzgâr bir sefalet bandırası gibi uçurmakta.

Mandıranın orta yerinde bir kuyu, ağzı yerle bir, bu ağzın çevresine de bir sıra taş dizilmiş. Çeneleri hırpalanmış bir kova da yer yer düğümlü ipiyle çamurların içinde yatıyor. Dipte iki katlı eski bir Türk evi. Alt katı ahır. Ahırın açık kapısından bir iki domuz, birkaç tavuk girip çıkıyor. İkinci kata ahşap bir yan merdivenle çıkılıyor, basamakları çürük, dişleri dökülmüş yaşlı bir cüzzamlı gibi avluya doğru sırıtan balkonumsu bir yere götürüyor yukarı çıkanı bu basamaklar. Merdivenin ve hayatın tahtaları güvelerin, tahtakurularının, farelerin açtığı deliklerle bezenmiş. Üç odalı bu ikinci kat Kapsalis ailesinin oturacağı evdi.

Kızıl kıllı iki domuz, üzerlerine konan sinekleri kaçırmak için kara çamurların içinde tembel tembel de-

beleniyor. Açık hücre kapılarından birinin önünde yerde oturan bir ihtiyar ara sıra bacaklarını kımıldatıyor, konan sinekleri kışlamaya çalışıyor. Kibrit çöpü gibi elleriyle ne yapacağını bilemiyor, şimdi sinekleri kışlıyor, şimdi parmaklarını dazlak kafasına uzatıyor, sonra yakalıyabildiği bir ufak yaratığı tırnaklarının arasında ezmeğe çalışıyor. Ara sıra elini koynuna, ya da koltuk altına sokup habire bit kırıyor, sinek eziyor, sonra da hastalıklı gözlerini delicesine oğuşturuyor. Gözlerinin görmediği besbelli; bir aralık el yordamıyla küçük bir çocuğu aradığını görüyorum, bulamayınca da çocuğun adını söylüyor yüksek sesle: «Stelaki!». Küçük de domuzların debelendiği yandan kendi kuşdiliyle karşılık veriyor ihtiyara: «Tau-tau-bo». Büyük baba bu dili anlıyor olacak ki, rahatlamış, «Ha, iyi, oyna, oyna Stelaki'm» diye seslenmişti. İşte o an, yukarıda sözünü ettiğim o iki domuzdan birinin domuz değil de, hayvanlarla kucak kucağa çamurların içinde oynayan, minicik elleriyle çirkefleri, pislikleri yoğuran bir insan yavrusu olduğunu anladım.

Bu avluya geldiğimizin ilk günü karşılaştığım ilk canlı yaratık da yine bu ihtiyardı; bizimle ilgilenmiş, «saray»da biz yabancıların ne aradığımızı öğrenmek istemişti merakla. Dip taraftaki iki katlı eski evin adıydı «saray». Duvar diplerindeki hücrelerde de tam otuz kişinin yattığını, bu insanların gece karanlığında işbaşı yapıp gece karanlığında paydos ettiklerini de o ihtiyardan öğrenmiştim. Kendisi yaşlı ve de dermansız olduğu için onu orada küçük çocukla bırakıyorlardı. Kendisine neden bir sigara, küçüğe de çamurları ağzına götürmesin diye bir lokma ekmek vermediğimizi sormuştu bana.

Sonra birden ortalık kararmaya başlamış, mandıra seslere, gürültülere, tekmelenen tenekelerin ve kovaların tıngırtılarına, küfür ve beddualara boğulmuştu. Uyurgezere benzer bir takım acaip insanlar sallana

sallana sağa - sola koşuşmaya başlamıştı. Bir yağ kandili yakılmış, bir süre için avlunun orta yerindeki bir kazığa takılmıştı. Fazla kavrulmuş kahveye benzeyen kalın, yağlı bir toza bulanmış yüzleri aydınlatmıştı bu kandil. Saçlar, giysiler de bu aynı kara toza bulanmıştı. Giydikleri paçavralar lime lime üstlerinden dökülüyor, yanık kükürt kokusunu andıran kekremsi bir koku insanın genzini yakıyordu.

Az ötede aynı paçavralar, aynı korkuluklar, ancak bunların tozun cinsi bakımından zevkleri ayrı. Bunlar sanki kireç çukurunda yuvarlanmışlar, üstleri başları, giysileri, saçları, bıyıkları, elleri tüm beyaz, bembeyaz...

Avluda herkes bir kova savaşına başlamış. İtiş kakış, kuyu kenarına çarpan kova sesleri. En ufakları beş yaşında bir sürü çocuk büyüklerin ayakları dibinde dolaşmakta, birbirleriyle dalaşmakta, saldırmakta, çamurların içine yuvarlanmakta.

Yangından kaçanların görüntüsüne benziyordu bu durum, bir felâket, bir cinnet hali gibi bir şeydi.

— Ne oluyor? diye bağırdım.

— Komşularımız, çatı yoldaşlarımız, diye mırıldandı öğretmen iç geçirerek.

Bir tokat şaklaması, sonra bir kadın feryadı: «Tüh sana, hayrsız herif!» Kadın bir daha konuşmuyor.

Bir başka kadın sesi «Stelaki»yi arıyordu. Bağırıyor; sağa - sola koşup soruyor, sonra kalabalığın içinde kayboluyordu. Domuz filân gibi sözler duyuluyordu. Domuzlar birşey kemirmekteydi, ama ne kemirdiklerini iyice göremiyordum. Domuzların bulunduğu yandan gelen bir ses aranan çocuğun adını söylüyordu, sonra da: «Daha demin şuracıktaydı.» diyordu.

Domuzlar ahırda burunlarıyla toprak tabanı kazıyor, kendilerini tekmeleyen sahiplerinden yem istiyorlar, bacaklarının dibinde dolaşıyorlardı. İnsan sesleri

hayvan hırıltılarına karışıyor, böylece bir işçi avlusunun hayvanlaşmış havası tamamlanmış oluyordu.

Kıyıda köşede maltızlar tutuşturulmuş, sağdan soldan tezek ve yanık kâğıt kokuları geliyor.

Tüm bireyleri maden ocaklarından ya da pamuk tarlalarından işten gelen ailelerin yemeklerinin pişirilmesi, kotarılması için saçları başları karma karışık kadınlar eğilip iğreti ateşleri üflüyor.

Avlu ortasındaki kazığa asılı yağ kandilinden, sağda solda yanan ateşlerden cılız ışınlar yayılıyor çevreye. Tanrının, yeryüzünde kendisinin «cismen ve şeklen benzeri» olduğunu buyurduğu insan denilen iki ayaklı yaratıklardan öcalmak için yine kendisinin onlara musallat ettiği kopkoyu bir karanlığı yoketme savaşına girişmiş canlara benziyordu bu cılız ışınlar.

Bir kadın gölgesi su kovasının kirli ipini tutmak çabasiyle avlunun tam orta yerine çöreklenip oturmuş.

— Öldürün beni diye inliyor iki büklüm.

— Kız kim itti seni oraya?

— Kim ittiyse itti, bırak onu şimdi, öldüm ben. Kız bir ebe çağır hristiyansan!

— Bu saatte nerden bulayım ben ebeyi? diye karşılık veriyor bir adam. Meteliksiz!... Doğur kendin. Acemi misin? Ne diye aldıydım seni başımın belâsı!

Sesler yükseliyor, sesler alçalıyor, yere çömelmiş kadının gövdesi seriliyor toprağa, yayılıp büzülüyor, cılız ışınlar dünya harmanına yeni bir canın gelişini aydınlatmaya çalışıyor.

Karanlıkta yüzünü iyice seçemediğim biri kuyunun çevresindeki kalabalığı yarıyor, kuyu başına sağlamca ayaklarını bastırıyor, kovayı daldırıp yukarı çekiyor, suyu sancı çeken kadının yüzüne boca ediyor. Bir kez daha yapıyor bu işi, sonra kadına sokuluyor.

— Kız, ferahladın mı azcık?

— He, ver biraz içeyim.

— Canlı mı doğacak dersin?

— He, ver azcık içeyim.

— Olmaz.

Bir başka kadın eğiliyor hamilenin üzerine.

— Su içme, dokunur, diyor. Sonra kadının kocasına dönerek: «Seslen birine de içeri alalım» diye ekliyor.

— Hangi içeri? Kocakarı tifodan yatıyor. İyidir burası:

— Oraya, diyor kadını «saray»dan yana bakarak, oraya götürürüz.

— Kimsin sen? diye soruyor hamile kadının kocası bir ara.

— Yeni kiracı.

Hamileyi eve alıp gereken yardımı yapıyorlar. Doktor çağırmak için koşuyor öğretmen.

— Doktor? diye bağırıyorlar odadakiler şaşkın.

— Ah bayan öğretmenciğim, diyor bir başka kadın, bizim şu meret avluda doktor yüzü gördüğümüz mü varki. Gebe kadınlarımızı doktorla doğurttuğumuzu görseler alaca keçiler bile bize güler, alay ederler. Avluya kadar gelebildiğine şükretsin. Tam zamanında doğuracak. Yarınki yevmiye de işler bu sayede...

— Bırakın Allasen, doktor moktor çağırmayın, rezil oluruz! diye yükseldi bir erkek sesi. Ona gerçekten iyilik etmek istersen bir kupa şarap buluver. Susamış baksana. Geri kalanı için cancağızın sıkılmasın, o kendisi becerir ötesini.

Az sonra tüm mandırayı bir uğultu almıştı, cin çarpmışa dönmüştü dört bir yanı.

— Doktor, doktor gelmiş bakın! Hey Allahım, işe bak sen!

— Bir görsen karıyı nereye yatırmışlar doğursun diye! İpekler, ibrişimler içine. Nah, yatak görsün gözün, bir karış kalınlık!

— Öğretmenler bir de onurlu ki sorma! «Borcumuz

doktor bey?» Elli drahmi efendim!» «Buyrun efendim, teşekkür ederiz. Tekrar ne zaman teşrif?»...

— Sahi mi kız? Bir daha mı gelecek?

— He ya, gelecekmiş.

— Her gelişinde bir ellilik cebe, öyle mi? Hey Allahım, hayasızlığa bak hele! Budalalık! Tam iki yevmiye!

— Bir somun alıverselerdi ya ona?

— Somun da ne ki? Tam bir aylık fasulya parası, hem de zeytinyağıyla. Paça bile kaynatabilirdik.

— Kocakarı için de doktor çağıracaklarmış!

— Çok zenginmişler, para tomarla.

— Borcunu ödemek için iki yıl hizmetçilik edecekmiş öğretmenlere! Görürsünüz bak.

— Öyle ya. İyi yapmışlar hesaplarını. Bu kadar parayı kim harcar bir başkası için?

Dedikoduyu yapan kalabalığın içinden bir erkek sıyrıldı sessiz. Eve girip öğretmeni bir kenara çekti. Bir şeyler konuştu onunla. Öğretmen yüksek sesle karşılık verdi:

— Yok param!

— Nasıl yok? Doktora, karılara fiyaka için vardı ama!

— Hastaydı kadın. Senin esrar derdinle bir mi tutuyorsun onu? Utanma, arlanma yok mu sende?

— Ne utanması be. Biz de geberiyoruz yorgunluktan. Ziftlensin diye doktora veriyorsun ama, sanki parası yok fukaranın biri!

Uzun boylu, esmer, dağınık saçlı bir adam yaklaşıyor onlara bir ara. Elini kirletmek istemiyormuşcasına iki parmağının ucuyla esrarkeşin kolundan tutup hafifçe iteliyor.

— Çek ulan arabanı, diyor. Yollan bakalım!

Esrarkeş, korkudan havlayamaz hale gelmiş bir köpek gibi homurdanarak uzaklaşıyor oradan.

— Kusura bakma öğretmen efendi, kötü adam değildir! Harman fukara, ne söylediğini bilmiyor. Gebe kadın da onun karısı. Ben şirketin demircisiyim, araçları tâmir ederim. Beni aramak istersen sesleniver, Demirci Yorgi derler bana.

Öğretmen adama bir sigara verip alıkoyuyor. Bir de kahve pişirtiyor. Karşılıklı oturuyorlar iki eski sandalyeye pencerenin önünde. Demirci Yorgi ikide bir iç geçiriyor yorgunluktan, kahvesini höpürdetiyor yorgunluğunu almak için.

— Pek açılma öyle, öğretmen efendi, diyor. Yüz verme bu millete. Bir isteğin olursa bana söyle. Dinlerler beni. Anlarım onların dilinden. Demirci yumruğundan da onlar iyi anlarlar! Hem pek tersleme onları, böyle domuz gibi davranırken ne yaptıklarının da pek farkında olmazlar. Yarım saat, bilemedin bir saat sonra kuzu kuzu olurlar.

— Fakirlik, Yorgi usta, bilirim. Aldırmam böyle şeylere. Ben de tatmışımdır fakirliğin tadını fazlasiyle...

— Doğru konuştun. Fakirlik. Ama yorgunluk, bitkinlik de var bu ara. Alaca karanlıktan akşam karanlığına dek çalışma. Şaka değil. Bak, şu köşede diş çektiriyormuş gibi anıran adama bak. Tam 75 yaşındadır. Elinde balyoz tam oniki saat çalışır her Allahın günü. Şimdi şu an tüm kemikleri, mafsalları sızlamaktadır. İşten gelir gelmez yüzükoyun uzanır, kendisini oğluna - ki 60 okka çeken koca heriftir - çiğnetir. Böylece acılarının hafiflediğini sanır. Ve uyur. Gene de talihli sayılır sırtını çiğnettikten sonra uyuyabildiği için. Ötekiler gözlerini bile kapayamazlar. Beyinlerini fena halde ısırmıştır acılar. İnsan nasıl düşünür bunca acılar içinde? Birer leşten başka birşey değiliz biz... Canlı yaratıklar değiliz biz, öğretmen...

— Bari gündelikleri iyi mi?

— Özüm, usta sayılırım. Kırk drahmi alırım gün-

de.Kadınlar oniki drahmiyle 25 arası. Erkek işçilerin en kabadayısı otuz drahmi ya alır ya almaz.

— Boğaz tokluğuna desene! İç geçiriyor öğretmen.

— Eh, yiyeceğe yetmesine yeter, ama «esrar» olmasa. Gündeliğin büyük bir kısmı o merete gider. Bazıları kullanmaz. Ama onlar da şaraba yatırırlar. Aynı kapıya çıkar...

— Ustam, nasıl dayanır insan buna, bunca ağır iş sonra da kendini esrarla, şarapla zehirle? Aklı başında bir arkadaşa benzersin. İçmezsin sen elbet, içmezsin değil mi?

— İçerim, hem de her ikisini de! Kullanırım. Aklı başında biri olduğum için yaparım bunu. Yoksa gümleyip gitmiştim çoktan. Uykusuz ve de aç insan nasıl yaşar? Akşam işten paydos ettiğimde kıyma makinesinden geçmiş gibi olursun. Acılardan başın döner. Yorgunluk adalelerinden, damarlarının içinde böcek gibi dolaşır, emer insanın kanını, ısırır adamı. Bu böceğin habire çiğnediğini, sonra da çiğnediklerini tükürdüğünü, posasını attığını görürsün Allah çarpsın ki. Pırtılarının üzerine uzanıp kıvır kıvır kıvranırsın kaynar suyla haşlanmış gibi. Gövdenin neresine dokunsan acı duyar yerinden fırlarsın. Kış geceleri, karlı havalarda pırtıların yetmez seni ısıtmaya, öğretmenim! Mahvolur insan. Yerinden kalkamaz olur. Ne ki yorganın ağırlığı, yarım okka bilemedin. Ama gene de kalkamazsın yerinden. Bak, karımı dinle. Bak, şu köpek havlaması gibi bir ses geliyor ya, işte onun sesi... Harman fukara. Acısını dindirmek, azcık uyuyabilmek için dozunu istiyor. Açtır da. Bana müsaade, öğretmen!..

Korkunç bir uğultu yükseliyor avludan. Havada anlaşılmaz sözler dolaşıyor. Bu sözler insana, insan aklının alamıyacağı, havsalanın sığamıyacağı bir şeyler anlatmak istiyor: «Domuz parçalamış da yemiş çocuğu, küçük «Stelaki»yi! «Hadi sadece çocuk olsa neyse ne!

Domuz Kâhya Stavrolemis'le ortaklaşa. Mundar oldu şimdi. Alır mı ki kâhya domuzu? Yoksa yevmiyelerden mi keser yarı bedelini?

Az sonra uğultu yatışıyor. Şimdi konuşmalar daha seçik. Karnında bir insan yavrusu bulunmasına rağmen Stavrolemis, alırım demiş domuzu!..

Gecenin geç vakti şamata kesiliyor. Bu cehennem sâkinlerinin mandırasında her hareket duruyor. Şimdi insan uyku'nun, bu merhamet tanrıçasının, sessiz sessiz ağladığını duyabilir artık. Dayanılmaz bir emek çabasının acı anılarını yumuşatmak için gün vakti bulamadığındandır Tanrıçanın bu gözyaşları.

Eğer gerçeklen yaratıkları seviyorsan, bu sevgi seni yakıp kül ediyorsa, sessizlik'in uyku ile gizlice sohbete daldığı böyle anlarda insanların yüreklerinde gömülmeğe mahkûm olan bazı««gayri meşru» düşlerin çalkantısını duyarsın. Bu düşler uyanır, kımıldanır, parmaklarının ucuna basarak yürür, uykunun sessiz yollarında dolaşır, yığınların arasına sıkışmış kalmış yorgunluğun bıraktığı posaları arar, ufacık da olsa bir umut ışığının var olup olmadığını öğrenmek, bilmek isterler!.. Ama birden ezilmiş, incelmiş, param parça olmuş gövdeler düşlerin ağırlığını duyarlar, yerlerinden fırlar, küfreder, homurdanırlar. Düş bile böylesine ağırdır! Ufacık bir umudun gölgesi bile ağırdır, kurşun gibi, toprağın amansız unsurlarının sürekli darbelerinden ötürü yumuşaklığın, okşayışın ne olduğunu unutmuş bu çilekeş gövdeler için: Yeryüzü unsurlarının, toprağın, taşın, araçların ve de patronların bakışlarının ağırlığının...

O gece yüreğim kan ağladı. Karanlıkta göremiyordum ama, döktüğüm gözyaşları kanlıydı, bunu iyi biliyorum.

Hemen bu kasabadan kaçmayı tasarlamıştım o gece, kimseye haber vermeden.

Öğretmen Kapsalis karısına seslenmişti:

— Hiç kendimi bugünkü kadar kararlı hissetmemiştim. Kalıyoruz hanım burada! Bize öğrencilerden çok, büyükler muhtaç!..

Utancımdan kaçamadım Mezohora'dan. Uzun yıllar sonra cezaevinde beni de kendi aralarına kabul etmeleri için kalmışım bu kasabada uzunca bir süre. Hem Spiromilios hakkında da bilgiye sahip olacaktım, onun çok eski bir davranışı şimdi de gözlerimin önünde...

*
* *

Okulun açılışından bir gün önce öğretmenin evine gelmişti konuşmak için. Ben o sıra, daha iyice yerleştirilmemiş olan evin ufak tefek tâmir işleriyle uğraşıyordum. Eski Türk evinin merdiven başına iki sandalye atıp oturmuşlardı.

Gelen misafir, yolda rastladığımız ince bıyıklı, İngiliz davranışlı, züppe kılıklı tercümandı. Bir ««meslekdaşlık» dayanışması sonucu olarak «bazı hususlarda» öğretmeni aydınlatmağa geldiğini söylemişti.

Bu «hususlar»dan biri de kendisinin iki sıfatı olduğuydu. Hem Ortaokulda müdürdü, hem de «Sir Kemp'in English Company»sinde tercüman görevlisiydi.

İkinci söylemek istediği; öğretmenin iki kişiden mutlaka sakınmasıydı. Bunlar, candarma kumandanı Zervos ile Şirketin Kâhyası Stavrolemis idi. Dertsiz başını derde sokmak istemiyorsa tabii...

Bu ikisinden ilki sert, kendini beğenmiş, hiç bir şe-

ye karşı saygısı olmayan bir emniyet memuruydu. Hiç çekinmeden, hesap vermeden deliğe bile tıkardı adamı. En azından ana avrat küfrederdi durup duruken. Kendi içine çekilmiş bir adamdı. Kendi meslekdaşlarıyla bile arkadaşlık etmezdi. Şirket merkezinde yılda bir iki kez çay verilir, Mezohora'nın memur takımı dâvet edilirdi. Biraz insanlığın ne demek olduğunu anlamak için herkes bu ziyafetleri dörtgözle beklerdi. «Malûmu âliniz burada gayet sıkı bir çalışma ve uykudan başka hiç bir şey yoktur! Çok tatsız bir hikâye olan ve fazlaca bir şey ifade etmeyen sıtma yakanıza yapışırsa iş değişir tabii...» Bu son cümleyi tercüman bey, her lâfın sonunun bir espiriyle kapanmasını öngören ingiliz reçetesine uygun olarak söylemiş olmalıydı...

... Her ne halse, işte bu emniyet memuru ömrü boyunca hiç bir değişiklik istememiş, üstüne üstlük keyfine de düşkün bir tipti. Biraz gezmek, hava almak için bile çıkmazdı karakoldan. İşindeyse amansızdı. Çalışmak her işin başıydı onun için! Görev!.. Yıllardır koltuğuna sanki vidalanıp kakılmıştı. Ancak müşterilerinden birini ıslatmak için kırbacını almak gerektiğinde kalkardı koltuğundan! Geçenlerde şirketin yazıhanesine pamuk işçileri gelmişler, ambar ve alât depozitosunun azaltılması için ricada bulunmuşlardı. İşçilerin arasında kendi köylüleri de vardı. Komutan dağılmalarını emretmişti. Geciktikleri için tüm karakol kuvvetini seferber etmiş, bir güzel ıslatmıştı tümünü, kırbaçlamıştı zavallıları.

Kâhya Stavrolemis'e gelince, öğretmenin bu adamla daha şimdiden çatışmaya başladığını gördüğünden, bundan sakınsaydı iyi ederdi öğretmen. Çocukluğundan beri çalışırdı bu şirkette, şirket bile onu zaptedemezdi...

«— Ben, diye devam etmişti Ortaokul Müdürü ve de ek görevli tercüman, ben tam yedi yıldır burada görevliyim. Geldiğimde ben de farkında değildim işlerin.

Bir gün baktım ki Stavrolemis okul duvarının dibinde çocuklarla bir şeyler konuşuyor. Durumu inceleyince, bunun esrar alışverişiyle ilgili olduğunu gördüm! Çocuklarla dağıtıyordu «mal»ını kendisi ortalarda görünmesin diye. Öğrencilerim arasında da otuz kadar müşterisi olduğunu öğrendim sonraları! Küplere bindimdi. Herifi yazıhaneme çağırttımdı. Seni bir daha buralarda görürsem karşında beni bulacaksın, gibilerinden korkutmağa çalıştımdı! «Hadi lan süt kuzusu!» diye dikilmez mi? «Sokma işlerime burnunu işinde kalmak istiyorsan! Kırarım ha kafanı!»...

— Komutanla arası nasıl Kâhyanın?

— Sık sık kelepçeli görürüz onu. Ama halkın dediğine bakarsan komutan da çekinirmiş ondan. Damın bir kapısından girer, arka kapısından çıkarmış. Arkası da kuvvetliymiş hani. Bu uyuşturucu madde kaçakçılığı da tıpkı beyaz kadın ticareti, döviz kaçakçılığı gibi tek elden idare edilirmiş memlekette, yaman kimseler varmış bu işin içinde. Böyle bir şebekenin adamıymış Stavrolemis. Kâhyalık maskesiymiş bu işin... Tehlikeli adam vesselâm! Nemize gerekmiş bizim bu heriflerin ayaklarına dolanmak. Karanlık işler... Değerli meslekdaşım, aç okulunu, şöyle iki satır bir şeyler öğret yumurcaklara elinden geldiğince, sağlama bağla emekliliğini, keyfine bak. Ben de böyle yüksek fikirlerle çıkmıştım yola ya. Ama gerçekler karşısında elden ne gelir. Her şeye hükmeden güçlerin karşısında biz neyiz ki, solda sıfır! Nemize gerek bizim emniyet memurları, kaçakçılar. Ne halleri varsa görsünler, değil mi ya?»

— Peki, böyle bir haydudu nasıl kullanır kendi işinde şirket? Halkın gözünde küçüleceğini hesaplamaz mı?

— Karışık işler kardeşim. Boşver ayrıntılara!

— Kusura bakmayın bay Spiromilios. Ama ben bodoslamadan giriyorum bu işin içine!...

Kaşları çatılmıştı öğretmenin.

— ... Savaşacağım ben! Ömürleri boyunca tüm yaşantılarına ahlâksızlık hükmedecekse eğitim ne gerek çocuklarım için, okuma yazma? Nasıl kürsüye çıkar da bu harman öğrencilerin yüzlerine bakabilirim? Yok arkadaşım, ben gerçek öğretmen olmak niyetindeyim, boğa güreşçisi olmak gerektiğini görsem bile yine de bu dediğim olacak.

— Gençlik, kaynıyor kan! Hepsi bu. Ama çok kısa bir zamanda bana hak vereceksin...

Sesini alçaltarak mırıldanmıştı ürkek:

— İnanın bana, Stravolemis'in arkasında Sterling tomarları yatıyor! Koskoca imparatorlukla başa mı çıkacağını sanıyorsun?

*
* *

O günden beri kendisini görmedimdi. Şimdi, şu cezaevinde, yaşlı bir direnim savaşçısı olarak çıkmıştı karşıma. Mezohoralılar beni kendi aralarına aldılar, o da buna ses çıkarmadı. Beni tanıması da mümkün değildi.

Arkadaşlarımın neden böyle sinirli, hırçın, üzgün olduklarını biliyorum. Aslında iyi insanlar, bunu da biliyorum. Ne var ki çok yorgun!..

Kalkıp Spiromilios'un yanına gitmek geliyor içimden. Uyuyamıyor, görüyorum bunu. Acı çekiyor. Anlaşmamız gerek. Ne o, ne de ben anıların kapısını böyle ardına kadar açık tutmamalıyız. Cezaevi hayatı bir sanat inceliği ister. Geçmişi yatıştırmak gerek rahat uyku çekebilmek için...

Ne var ki Mezohora uyutmuyor beni, iyi bir okul uğruna verilen savaşı bir daha yaşamam için...

Mezohora işçilerinin o zamanki ilk uyanışlarını, ingilizlere karşı açtıkları ve başarı ile sonuçlanan ve de armağanı «İyi Okul» olan savaşı kişi olarak ben de yaşamıştım. Şimdi cezaevindeki Mezohoralıların öğretmen Kapsalis'i bu kadar sevip saymalarının nedenlerini de biliyorum. Neden hâlâ Spiromilios'a ısınamadıklarını da biliyorum.

.....

Fakirlik, hastalıklar, sefalet elbirliği ederek eski ahırın avlusuna nümunelik yüzelli çocuk göndermişlerdi o gün. Bu yerin, bu kalabalığın bir okul olduğunu gösteren hiç bir belirti yok. Ne gürültü, ne şamata, ne kahkaha. O arı kovanı uğultusunu andıran hiç bir şey.

Yorgun, dumanlı gözlere yapışmış mahzun bakışlar sanki Zincire Vurulmuş Promete ile alay ediyor gibi...

«Bakın, biz Düşün'ün geleceğiyiz! Ha, ha, ha!.. Bakın! İşte biz bu gözlerle evrenden ışığı esirgeyen safrayı ateşliyeceğiz!.. Dönüp baktığımız yerleri aydınlatıyor muyuz, yoksa sıtmanın sapsarı yağları, ya da uyuşturucu maddelerin çapaklarıyla kirletiyor muyuz evreni?»

Evet! İşte o buruşuk, o kirli bacaklarıyla toprağı tepecekler ve... insan soyunun yüzüsuyu hürmetine çiçek açıp meyve vermesini buyuracaklar bu toprağa!..

O ipincecik, cıpcılız bacaklar, köpeklerin ısırıp sürüklediği, kızgın güneşin altında kavrulup kuruması için bıraktıkları, sonra da sürüngenleri ürkütmek için rüzgârın alıp bozkırlara, susuz tarlalara savurduğu bir koyun postunu andırıyordu insana.

Bu çocuklar, ellerini ısıtmak için koyunlarına sokmuşlar, başları omuzları içine gömülü, koltuk altlarında birer buruşuk kâğıt tomarı - kitapları! - öğrenciden çok büyük bir kentin işlek noktalarında, sokak kavşak-

larında dilenmek için dağılmaya başlamadan önce patronlarının talimatını bekleyen dilenciler güruhuna benziyor.

Sevimsiz kupkuru avluda tezekler kümelenip ateşler yakılmıştı; çocuklar morarmış kadid ellerini pis dumanların içine uzatıyorlar. «Öğretmen geliyor» fısıltısı duyulunca da anlamsız bakışları, kayıtsız yüzleri, sımsıkı kapalı dudaklarıyla -gerili sarı birer sicim- sanki pis bir sözü ağızlarından kaçırmamak için kendilerini zorluyorcasına, sokaktan yana döndüler.

Öğretmenin öğrencileriyle ilk karşılaştığı o anı dikkatle inceliyecek olursan, geniş, sağlam adımlarının acemileştiğini, beceriksizleştiğini, daraldığını, ürkekleştiğini görürsün. O pehlivan yapısı utancından ufalmak, büzülmek istiyordu sanki. Geniş omuzları, dağınık siyah saçlı başını yutmak istiyorlardı sanki.

Bu sağlam gövdenin tüm hareketleri donmuştu; beklenmedik bir komutla karşılaşmıştı sanki: «Fakirliğin damarına basmayın! Fakirliğe küfretmeyin! Kızdırmayın sakın fakirliği!»...

Bir anlık sarsıntıdan sonra yiğitlik yeniden haklarına sahip çıkıyor. Gövde dikiliyor, adımlar eski havasını alıyor. Öğretmen, şapkası elinde, çocukların arasında durmuş, ilk izlenimlerin acısını yutkunmuş, günaydın çocuklar demiş, açık gönüllü elini uzatıp kirli başları okşamağa başlamıştı. Bu başlar, öğretmenin dokunuşuyla, onun bakışları altında yaşantının yeniden anlamına kavuşmuş gibi kıpırdanıyor.

«— İyi çocuklarım benim size okuma yazma öğretmeğe geldim ben. Ama herşeyden önce sizi sevmek için geldim buraya... Biliyorum, siz de beni seveceksiniz. Hep beraber geziler yapacağız, oyunlar oynıyacağız, okuyacağız...»

Çocuk kümeleri hafifçe kıpırdanıyor, soru işaretleri dolu yorgun, bulanık bakışlar birbirine kavuşuyor.

«— ... Bugün ders yapmıyacağız, diye devam ediyor öğretmen, içli, sıcak bir sesle. Okulumuzu hazırlıyacağız. Süpürüp tozları alacağız. Camları sileceğiz.»

«— Cam yok ki pencerelerde öğretmenim!»

Şikâyet dolu bir miyavlama bu. Ardından gülümsemeye yeltenen ama hıçkırığa benzer bir ses daha duyuluyor. Alaylı gülümseme olmalıydı bu!..

Çocuklardan biri kümeden ayrılıp anahtarı kapı deliğine sokuyor. Demir kısımlar gıcırdıyor, içerdeki örümceklere ve küflere yiyecek geldiğini müjdeliyor.

«— Açma yavrum!» dedi öğretmen, o sıcak sesiyle, kararlı. «Açma, okulumuz burası değil. Sizin iyi ve de güçlü yurttaşlar olmanızı isteyen yurdumuz beni buraya, artık evlâtlarım ahırlarda okumıyacaklar, «git onlara böyle de» diye yolladı. Okulumuz orası!»...

Çocuk başları üstünden kocaman elini uzatarak «İyi Okul»un sımsıkı kapalı pencerelerini gösterdi.

«Aç şimdi kapıyı yavrum, sıralarımızı, karatahtamızı çıkaralım dışarı. Çabucak tozlarını alalım, beraberce götürelim oraya. Siz iriceler, siz beşiniz gidip ana babalarınıza haber iletin, öğretmen rica ediyor deyin onlara, gelip bize yardım etsinler. Ağır eşyalar da var, taşıyamazsınız siz...»

Çok ağır bir plâka ortasından kırılmış, sesler özgürlüğe kavuşmuştu. Kalbler temiz hava almış, damarlardaki kan homurdanmış, sözcükler hançerelerde dizi dizi dizilmiş, yumak yumak dışarı fırlıyor, hıçkırık oluyor, inilti oluyor, kahkaha oluyor, karmakarışık. Anlaşılmaz uğultu bulanık bir nehir gibi havaya damarlardaki kanın haykırışını taşıyordu. Tutuklu yaşantı çelimsiz çocuk göğüslerinden hızla dışarı fırlıyordu uğuldayarak.

Soluk benizli, altı yaşında kadar bir «sokak çocuğu» kutsal pırıltılar dolu gri-yeşil gözleriyle, ne yapacağını şaşırmış, ıslak yüzünü öğretmenin koca eline sürtüyor.

Daha da birşeyler demek istiyor olacak ki, o eli tutup olduğu yerde zıplamağa başlıyor.

Harap yapıda kıyametler kopuyor. Fareler sırra kadem basmışlar artık. Çevredeki yapıların pencerelerinden, duvarlarından soluk yüzler sarkıyor, durumu seyrediyorlar. Yaşlı bir adam ıstavroz çıkarıyor.

Dışarı alınan tozlu eşyalar arasında sinek pisliği dolu kocaman bir yağlıboya resim de vardı; bu resim kısa boylu, pipolu, boncuk gözlü domuz gibi bir adamın portresi. Öğretmen hafif gülümsüyor. Tanımıştı bu adamı.

— Kim bu adam? diye soruyor, çerçevenin küflü tozunu almaya çabalıyan çocuklar.

Çocukların verdiği karşılıkta ingiliz şirketi müdürünün adının bir kere daha geçtiğini görüyor. Çocuklar müdürün adını doğru dürüst söyliyemiyorlardı. Kirye Kempo diyorlardı, yüzlerinde korku ve saygı ifadesi vardı.

— Bunu bırakalım burada, zarar yok. Okulumuza daha yeni, daha güzel portreler asarız. Eskimiş zaten bu...

— Bunu da bırakalım mı öğretmenim? diye soruyor çocuklar, gönderine sarılı, yer yer sıçan ve güve yeniği olan örümcek bürümüş bir bayrağı gösterip.

Öğretmen kendi eliyle açıyor bayrağı, tozunu silkiyor, bayrağın haç biçimindeki kısmının beyaz zemininde şu cümleyi hayretle: «EĞİTİMİN BÜYÜK HAMİSİ MİSTER R. KEMP'İN ARMAĞANIDIR.»

Dudaklarını ısırıyor öğretmen kanatırcasına. Ülkenin tümünün tozunun alınması işinin ne denli güç bir iş olduğunu o an kavrıyor.

— Bunu da burada bırakalım, diyor. Bayrak değil bu. Yenisini yaparız.

III

HERŞEY YEPYENİ! Çocuklar heyecanlı, fısıldaşıyorlar gizli gizli, cıvıl cıvıl dört dönüyorlar çevrede.

Tam bu sırada kadınlı erkekli yamalı bohça bir kalabalık avluyu dolduruyor, yaptıkları işlerden arta kalan çamurlar, tozlar kaplamış yüzlerini, giysilerini.

— Yardıma geldik öğretmen, diyorlar. Sen buyur, biz kotaralım.

— Sağolun, diye karşılık veriyor öğretmen, bunca adama ihtiyacımız yok ki bizim!

— Şipşak bitiverir tüm işler öğretmen efendi, diyor en yakında duranlardan sert bakışlı bir erkek.

«Sokak çocuğu» karakuru oğlan bir kez daha sürtüyor yüzünü öğretmenin eline, tanıtıyor konuşan adamı: — «Dedem!» diyor.

Kimse önemsemiyor çocuğun bu davranışını. Öğretmen de gelişigüzel okşuyor küçüğün başını, bir yandan da avluya dolan bu kalabalığın maden ocaklarından, tarlalardan işlerini bırakıp yardıma gelen emekçiler olduğunu öğreniyor. «Yeni Okul»un açılabilmesi için işin bir ucundan biz de tutalım deyip gelmişler gündeliklerinin kesilmesini göze alarak.

Bir kadın:

— Allah ne muradın varsa versin öğretmen efendi: diye dua ediyor.

Ayaklar yerde sürtünüyor, toprağı eşeliyor. Bu ayaklar da birşeyler söylemek istiyor sanki. Ancak öğ-

retmen, kalabalıktan gelen sabırsız, anlaşılmaz sesleri, çağrıları çözümlemeyi daha iyice öğrenememiş. Halkın sesinin anlamını kavrıyamıyor.

— Beş kişi yeter benim için, diyor. Gündeliklerinizi kaçırmayın!

— Madem biyol geldik, bırakmayız seni yalnız başına. Sen buyur, söyle hele de kotaralım işimizi. Öbür okuldaki eşyalar ne olacak? Taşıyalım mı buraya?

— Hayır, orada avluda kalsınlar. İçinizden biri gidip karakola haber iletsin, sahibi kimse ne yapacaksa yapsın onları.

— Şirketin o eşyalar...

— Bilmem. Orasını karakol bilir. Bizim işimiz değil.

— Ya kapı, kapıyı nasıl açalım? Anahtar Kâhyada.

— Kâhyadaki anahtar uydurma, sahtesi. Has anahtar bendeydi. Bakanlıktan vermişlerdi ama yolda yitirdimdi. Kırın kapıyı, yeni kilit takarız sonra...

Şirketin bir adamı onları avluda bekliyordu.

— Öğretmen hanginiz? diye sordu.

— Bendeniz! bir emriniz mi var?

Kalabalık, kiminin sırtında okul sıraları, karatahta, kiminin elinde süpürge, faraş, durup dinliyorlar söylenenleri. Memur karşılık veriyor:

— Mister Kemp sizi yazıhanesinde bekliyor. Beraber gitmemizi söyledi.

— Henüz kendisiyle müşerref olmadık. Niçin kendi gelip ne istediğini söylemiyor?

— Şirketin müdürü Mister Kemp!

— Rica ederim! Söyleyin o zata, okul vaktidir, işim var şimdi!

— Ambarda bir karışıklık olmasın, diyor.

— Söyleyin Mister'e, ben ancak Yunan Devletinden emir alırım.

— Şirketin malı depo edilmiştir buraya. Hiç kimse müdahale edemez...

Öğretmen gerekli ânın gelip çattığını anlamıştı. Memura sırtını dönüp çift kanatlı kapıya doğru yürüdü. Eliyle şöyle bir yokladı. Dayanıklı mı diye baktı. Üç adım kadar geri çekildi. Yanlamasına sağ omzuyla kapıya yüklendi. Kapı kilidiyle demir kısımlar şaşkın gıcırdadı. İngiliz İmparatorluğuna yapılan bu hakaretten ötürü kızıp küplere binmişlerdi sanki demir parçaları!..

Tıs yok. Sessizlik çevreye yayılıyor. Şaşkınlık doludizgin. Gözler birkaç saniye açılan kapıya takılıyor. Sonra da yere indirilen okul sıralarının gürültüsü duyuluyor. Sonra ağır ağır solumalar, tıpkı ağır yüke koşulmuş hırçın katırların solumasını andıran solumalar.

Açık, karanlık, tehditler dolu geçit, bir an önce içeri girmek isteyen kalabalık tarafından tamamen tıkanmıştı. Hemen pencere kanatları açılıyor iki yana. Salondaki tozların huzuru kaçmıştır. Tozlar şimdi bulut bulut göçe hazılanıyor aceleci, telâşlı. Karanlık kapı ağzı ışığa boğulmuş. Tertemiz Elen ışığına. Yeni kuşağın sevinçli cıvıldamasına karışan ağır sözler duyuluyor şimdi.

Sokak insanlarla dolmuştu. Panayır vardı sanki. Ama bu insanların yüzlerine dikkatle bakacak olursan, asık suratlı, somurtkan bir endişenin bu yüzlerde dolaşmakta olduğunu görürdün.

Kömür tozuna bulanmış insanlar, çocuklar, kadınlar, kümeler halinde sokaklarda dolaşıyor, öğretmenin evinden okula, oradan da jandarma karakolu ile Şirket İdarehanesinde olup bitenleri izliyebilecekleri köşebaşlarına gidip bekliyorlar.

Çarşıdaki demirci ustası yeni kilit için para almamıştı! Papaz efendi okulun açılış töreni için kendisine verilen hediyeyi kabul etmemişti. Yerleştirilmiş masaların üstüne serilen elişi örtüler törenden sonra da okulda bırakılmıştı. Varsın bir işe yaramasınlardı okulda! Kendi okullarının, «Yeni Okul»un, böyle olmasını istiyor-

lardı, bol bol masası, sandalyesi, örtüleri olsundu! «Kendi Okulları» değil miydi?

Karanlık basmıştı ama kalabalık küme küme sokaklarda dolaşıyordu. Şirket arabalarının gelip okul avlusundan eşyaları aldıklarını, yamaçtaki yeni ambara boşaltıp geri dönüşlerini seyrediyorlardı keyifli.

Gece yarısına doğru hareket azalmış, birkaç kişi öğretmen eviyle okul çevresinde kalmıştı.

Tecrübeli gözler, o gün tüm bakışların kazanılmış bir zaferden bahsettiklerini görüyordu açık seçik. Bu, gece yarılarına kadar dolaşmalar da, kazanılan bu zaferin nöbetçilerinin dolaşmasıydı!

Tecrübeli kulaklar «... maden ocakları işi paydos edeceklermiş!» «Pamuklar için başka bölgelerden ırgat getireceklermiş, hem hemen yarından tezi yokmuş!..», «Bu işin elebaşılarından ikiyüz kişi mülke zarar ikası, grev, hasar ve tehdid suçlarıyla mahkemeye verilecekmiş...», «Öğretmen yarın pılısını pırtısını toplıyacakmış!..» gibisine söylentilerin gerçek amacını açık seçik sezinliyordu.

Halkın bunlara gösterdiği tepki alay ve kahkahadan başka bir şey değildi. Olup bitenler, gurur, onur ve de kararlı olmak duygusu dolu yepyeni bir maden ocağını müjdeliyordu.

Sorun öyle basit de değildi. Kasaba derin derin, doyasıya soluyor, sağlık dolup taşıyor, ancak masallardan ve çok eski düşlerden tanıdığı yepyeni bir güç duyuyordu benliğinde.

Vardiyalar gecenin karanlıklarında posta değiştiriyor, uzun bir uyuşukluk süresinden sonra uyanan ve de Halkın Bilinci denile n oödün vermez, gücün şavkının bekçiliğini yapıyordu bu vardiyalar.

Bu karışıklığa, uğradığı bu hakarete karşı Şirketin sert tedbirlere başvuracağı konusunda herkes söz ve fikir birliği halindeydi.

Ama böyle anlarda Mr. Kemp'in keyfinin neyi istiyeceği kimin umurunda!..

Gerçek şuydu ki, eğer halk o gece Şirket İdarehanesinin ışıklı pencereleri ardında neler döndüğünü bilseydi, belki de savaş kaybedilebilirdi. Olup bitenleri daha sonra öğretmen Spiromilios'dan öğrendiler.

Şirket Yönetim Kurulu bütün gece ve ertesi günü kesintisiz çalışmıştı. Apaçık bir grev hareketi olduğu üzerinde mutabık kalınmış, bu grevin gelişebileceği, tehlikeli bir durum alabileceği de düşünülmüştü. Böyle bir durumun ancak 15 yıl sonra normal sayılabileceği gerçeği üzerinde de durulup tartışılmıştı konu!..

Ayrıca, Mezohora bölgesinin öğretmen Kapsalis'in kişiliğinde bir lider bulduğu gerçeği de kabul edilmişti. Ancak bu lider kendi gücünün öz niteliğini iyice kavrıyamamış, onun bilincine varamamıştı, rolünün sadece bir binanın geri alınmasından ibaret sanmıştı. Yönetim Kurulu grevcilere karşı silâh kullanmak, öğretmenin başka bir yere naklini yaptırmak gibi tekliflere de iltifat etmemişti. Bunlar yüzeyde kalan düşünceler, tehlikeli görüşlerdi. Şirketin çıkarlarına umulmadık zararları olabilirdi...

Sömürgecilik siyasetinden edindikleri tecrübeleri hareket ve karar haline koyarak şu sonuçlara varmışlardı bu toplantıda:

1 — Bu hareketi bir grev gibi değil, öğünülecek bir uygarlık tezahürü olarak mütalâa etmek!..

2 — Öğretmene karşı yıldırma tedbirlerine tevessül edilmek şöyle dursun, tam aksine kendisine karşı fevkalâde iltifatkâr davranmak!

3 — Köylülere tevzii düşünülen dörtyüz dönüm arazinin, aile ihtayaçlarını karşılamaları maksadiyle derhal işçilere tevzi etmek. Köylülere ise, vaki hareketin bunu icap ettirdiğini, şirketin başkaca davranmasına imkân bulunmadığını lisanı münasiple anlatmak!..

4 — İşçilere gündeliklerini geciktirmeden, kendilerinin talep etmesine mahal bırakılmadan, zamanında tediye etmek.

5 — Jandarma Karakol Komutanı Zervos'un özel durumunu incelemek. Niçin bu olayda pasif kaldığını araştırmak. Niçin Kâhya Stravolemis'e karşı yürütmek istediği işlem için elverişli zaman olarak tam bu hâdisenin patlak verdiği günü seçmiş olduğunun, esrar işinden dolayı onu niçin tam o gün tevkif ettiğinin nedenlerini etraflıca tesbit etmek. Bu bir tesadüf müydü, yoksa öğretmenle bir irtibatı mı vardı Karakol Komutanının?

Yönetim Kurulunun vardığı sonuçlar bunlardı. Sömürge politikasının üstün tecrübeleri, onlara, zaman kazanmaları gerektiğini öğretmişti. Halk tahrik edilmek değil, aksine teskin edilmeliydi. Zor kozunun oynanması zamanı değildi. Şimdi «bulanıklık» kozunun sırasıydı.

Böylece herkesin yumruk beklediği, yumruğa karşı yumruk kullanılacağını sandığı bir sırada, ardı arkası kesilmeyen yağcılık davranışları şaşkına döndürmüştü milleti. Kin hisleri gemlenmiş, hız kesilmişti!..

Ertesi günü ikindi vakti bir şirket memuru müdürün özel arabasıyle öğretmenin evine giderek, tam bir resmiyet ve protokol havası içinde, irice bir zarf bırakmıştı. Zarfın içinde bir yazı vardı ve bu yazıda şöyle deniliyordu:

«Mezohora
İlkokulu Müdürlüğüne
Şehir
Sayın bay Müdür;

İşbu yazımızla, kasabamızın İlkokulunun medenî bir manzara arzetmesi ve gerekli eşyaların satın alınarak tamamlanması, okul araç ve gereçlerinin temini maksadiyle emrinize 200 Sterlin lirası tutarında bir meblâğ tah-

sisine Yönetim Kurulumuzun karar verdiğini arzeder, kasaba halkının alâkasını temin ve imece usulü ile, terkedilmiş eski bir binanın çok kısa bir zaman zarfında medeni bir okula çatı teşkil edecek bir vaziyete kalbinde büyük bir başarı gösteren ve medeniyet yolunda parlak bir nümune teşkil eden çok değerli müdürü candan tebrik ettiğimizi bildirmekle şerefyaz oluruz.

Şirketimizin istikbalde dahi mezkûr alâkasının berdevam olacağı hususundaki Yönetim Kurulumuz kararına itimad buyuracağını ümid eder, bilvesiyle derin saygılarımızı sunarız.»

Şirket Müdürü
R. Kemp

Görevinin tam bilincine varmış bir lider bu zarfı şirketin suratına atar, okulun ihtiyaçlarının bundan böyle halk tarafından karşılanacağını, hiç kimsenin yardım ve sadakasına ihtiyacı kalmadığını karşılık olarak bildirirdi.

Ama öğretmen Kapsalis, öğretmen olarak atanıp geldiği yerde olayların kendisini bir «Halk Önderi» yaptığının farkına varamamıştı. Mezohora kasabasının tek bir ruh halinde ve savaş nizamında kendisini geleceğin ışıklı yollarına götürmesini ondan beklediğini sezememişti.

Ona göre önemli olan okulun kendisiydi! Onun Yunanlı onuru yurt eğitiminin bir ahır çatısı altında gerçekleşebileceğini kabul edemiyordu. Dilediğini de bileğinin gücüyle elde etmişti. Ama sadece bir okul binası istemek değil, bütün Yunanistanı tümüyle birlikte istiyebileceğini bilemiyordu. Bu yiğit kişide eksik olan tecrübeydi ve de büyük ve kritik anlarda «yiğitliğin tek başına yetmiyeceği» bir gerçekti.

Artık şirket için bir tehlike kalmamıştı. Zaman

onun lehine işliyordu. Gelecek günler bu adam hakkında çelişik konuşmalar, kanılar getirecekti kasabaya .

Fısıltılar başlamıştı bile: «Canım, o da satılmışın biri!»

Köylülerle işçiler arasında yakında «kan gövdeyi götürecekti!» o dörtyüz dönüm işinden ötürü.

Şirketin ileride yapacağı bağışlarla kasabada modern bir cezaevi kurulacak, bu «ev»de hücreler bulunacak, bu hücreler Mezohora'nın gelecekteki halk öncülerini misafir etmek için sabırla, heyecanla bekliyecek, böylece English Company başsız kalmış kalabalıklarla işlerini rahatça, bal gibi yürütüp gidecekti.

İşte o zaman «zor», elindeki «Made in English» damgalı kanlı hançeriyle sokaklara dökülecek, bilincin ve ruhların teslim bayrağı çekmesini sağlıyacak, bir sürü siyasî ve de diplomatik çelmelerle dolu resmî evrakın şirkete gösterilmesi hiç bir yarar sağlıyamıyacaktı.

Olayların geçtiği günün gecesi ek görevli tercüman Spiromilios'un kulaklarını tırmalamıştı dinlediği konuşmalar adamakıllı. Bundan böyle esas görevine döneceğini Mr. Kemp'e bildirmişti. Bu karar da onun kaderinin tâyin edilmesine yetmişti. Şimdi, şu an, şu yattığı cezaevinin giriş müzekkeresi daha ozaman kesilmişti Spiromilios adına.

Bütün geçen yıllar süresince bu şirket, onurlu bir halk kitlesinin kanaatkâr bir kalabalık haline sokulması işini tek başına başardığını bilir ve bununla öğünürdü. Kendi ülkesinin dış politika plânında belirtildiği gibi başarmıştı bu işi!

Zor gerekmezdi. Açlığın, hastalıkların, eğitimsizliğin bilimsel bir biçimde sömürülmesi yetip de artmıştı Orgütlü bir sefalet poltikası! «Ulusların Himayesi» ilkesine dayanan o korkunç insanlık dışı tecrübe, Kemp'inki gibi kof kafalara bile bir ulusun zekâsına sünger çekmek, çok uzak geleceklerin ufuklarında ancak belli be-

lirsiz gölgeleri sezilebilen olayların niteliğini kestirebilme olanağını veriyordu.

Nitekim bugünkü durumu çok iyi hesaplamış, çok iyi tahmin etmişti Kemp. Kölelerin o ilk başkaldırma hareketinde elebaşıların kafasını ezmemişti. Bugün de, aradan geçen olayları bir toplu iğnenin ucuyla bile kurcalıyacak olursan, sömürgecinin seni hâlâ aldatmakta olduğu, plânını sistemli bir şekilde uyguladığı, bunu da görmene bir güzel engel olduğu gerçeği meydana çıkar. Tutuklu bulunmanın nedenleri, ingilizler, yabancıların doymazlıkları, çıkarları, kendi öz yurdunun nasıl bağımlı tutulduğu üstüne yüzeyde kalan bir sürü boş lâflar edersin. Tüm bu olup bitenlerin suçunu bir takım kişilere, ya da kendi hükûmetinin beceriksizliğine yüklersin. Ama hiç mi hiç yabancıların kendileri aklına gelmez.

Yabancıları aklına getirdiğin zaman da ingilizlere öfkelenir, kin duyarsın, ama sadece Mezohoradaki ingilizlere. İngilizlerin ilkelerine, yöntemlerine, sistemlerine değil. Kendi alışkanlıklarının, düşüncelaerinin, tercihlerinin, senin kendi kanun yapıcılarının inançlarının temelinde mutlaka, ağzındaki piposuyla rahatça oturmuş seninle alay eden bir Kemp bulunmaktadır. Ama gene de, bu bile önemli değildir senin inancına göre.

Ek görevli tercüman Spiromilios'un durumu buydu. Hayatının belirli bir anında ve de belirli bir davranışı sırasında yabancıya öfkelenmiş, kin duymuştu. Hepsi bu kadar. Yüzeyde kalmıştı. Kötülükleri derinlemesine, genişlemesine görebilmek için daha ileri gidememişti. Böylece kendisini, kinle hayranlığı birbirine karıştırır durumda görür, bir ingilizi andıran davranışların, yüz ifadelerini yakalar, izlersin. İstilâcı hâlâ onun benliğine iyice çöreklenmiş oturmakta, yaptığı etkiyle Kurtuluş Savaşçısı Spiromilios'un kendi halkını olumlu bir biçimde sevebilmesine engel olmakta. Spiromilios istilâcıyı göremez olmuştur. Gözlerini Mezohoranın bu-

ruşuk, kirli bir resmine dikmiş, bu kasabanın insanları arasından salt kendi özünün sivrilip savaşmak durumuna geldiğini sanmakta.

Yabancılar da aynı sanı, aynı kanıda: «Seçkin uluslara, başkalarını yönetme konusunda öncelik tanınmıştır!» derler.

***

IV

ÇARŞAMBA günleri Tanrının gazabı cezaevimiz için. O gün doktor gelir...

En sâkin, en soğukkanlılarımızın bile daha öğlen olmadan zemberekleri boşanır. Çoğunun suratı asılır, doktorun sesi duyulur duyulmaz küfretmeğe başlarlar dişleri arasından.

— Kulaklarımı pamukla kalafatlamayı düşündüm.

— Beton bile döksen faydası yok, arkadaş!... Koleranın giremiyeceği yer yoktur!

Bu karşılığı Andon veriyor homurdanarak yanımdan geçerken, bir yandan da çıplak ayaklarıyla öbür tutukluların yataklarına basarak volta vuruyor sinirli.

Ayaklarını yıkamış, güzelce havluyla kurulamış, akşamlara kadar sürecek voltalarına başlamıştı. Ancak, akşama doğru homurdanmayı kesip küfürlere başlar - kendi deyimiyle özlü lâf etmeğe -, daha sonra da adam-akıllı tepesi atar, küplere biner; bu hep böyle olurdu, hep aynı şeyleri tekrarlamak zorunda kaldığı için aslında onun bu öfkesi kendisiydi. Hep aynı küfürlerdi bunlar, başka küfür de gelmezdi aklına. Güneş batarken de kimbilir hangi cehennemlerin yankısı bir renk koğuşu safrana bular, yüzleri, eski giysileri, sana sözüm ona yataklık eden pılıpırtıyı sarı-yeşil karışımı bir renge boyardı.

Doktorun vizite günleri Andon'un ağzına lokma alabilmesi imkânsız. Boğazım tıkanıyor, midem kaskatı

kesiliyor, su bile geçmiyor, derdi hep. Öleceğini bise viziteye çıkmazdı. Ama geçen sefer viziteye yazılmış, hepimizi bu davranışıyla şaşırtmıştı. Gitmişti viziteye. Orada neler olup bitmişti, doktorla Andon nasıl bakışmışlardı, orasını bilemem ama, doktorun sesi bıçakla kesilmişcesine kısılıvermişti. Sanki dilini yutmuştu korkudan. İlk duyulan ses Andon'un sesi olmuştu. Galiba doktor ona nesi olduğunu sormuştu. Andon şöyle bir karşılık vermişti:

— Veba denilen musibetin nemenem şey olduğunu görmeğe geldim uyuz eşek!..

Sonra bir iki anırtı duyulmuş, sonra bu anırmalar o ara yetişen gardiyanların bağırmaları yüzünden ikinci plânda kalmıştı. Andon'u çok kötü durumda taşımışlardı karga tulumba koğuşa. Ama Andon pek memnundu bu işten, almıştı hıncını.

— Nerden esti de gittin be birader?

— Nefret ettiğim bu adamın suratını da göreyim diye. Öyle körükörüne olmaz, gelmez işime, bilmeliyim ki...

Doğruydu bu. Ben de bir gün, kiminle savaşacağımı bilmek, onu iyice görüp tanımak için gidip o suratı görmüştüm. Saldırmaya hazırlanan yırtıcı bir yaban kedisininkine benzeyen sesini duyunca doktorun, ömrüm boyunca ne kadar bey, nice ağa tanımışsam hepsi üşüşüvermişti gözlerimin önüne. İnsanın öfkesi de bir yol bölündü mü hayır kalmaz gayri, bir canlı ceset olursun ve de doyuramazsın öfkeni, mümkün olmaz. Kin ve nefret belirli bir hedef ister. Ama gittiğime pişman olmuştum. Bu adamın suratını görmektense hayatım boyunca tanıdığım tüm kötü kişilerin huruç edip tepeme binmesi daha ehven olurdu. Buruşmuş bir muşamba getirin gözlerinizin önüne, bu muşamba zehirle ıslatılmakta, zehir de bu muşamba suratın üzerine çizgiler çizerek zekâ oyunları kanısı yaratmakta, kırbaç darbelerinin spazmları, kısık,

kesik, cehennem zebanisinkine benzer bir çift gözden akan yeşilimtırak bir ışık bu surata yayılmakta.

Uzun zamanlar tam yediyüz tutuklu tek bir şey istiyordu bir ağızdan: «Doktor! bize doktor getirin!»

Hattâ içimizden toyca bir arkadaş, doktorun ücreti ni kendimiz ödeyelim diye teklif bile yapmıştı. Müdüriyetin izzetinefsi, onuru zedelenmişti böylece.

— Devletin teberrua ihtiyacı yok. Gelecek size bir doktor.

Ve de işte bu külhaniyi getirmişlerdi doktor diye. Aynı kentte tam elli doktorun açlıktan nefesi kokuyordu. Ama cezaevi cezaevidir, ne düşkünlerevi ne de başka bir şey. Doktor da pek güzel biliyordu elbet ne yapması gerektiğini. Öyleydi orası. Cezaevi doktoru rolü nasıl oynanırdı, biliyordu. Buradaki gibi müşterileri olmak zor olmasına zordu. Diploma filâna da ihtiyaç yoktu zaten. Gerçekten tedaviye kalkıştığın gün pılını pırtını toplaman gerekti. Bir tek şey yapılmalıydı: Cezaevinin genel proğramının uygulanmasına yardımcı olmayı kabullenmek. Bu proğramın da tek bir maddesi vardı:

«İnsanoğlunun boyunu küçültmek için elden gelenin yapılması!»

Bir hırsız, bir katil, bir dolandırıcı -herhangi bir adi mahkûm- için çok kolaydır kısa boylu numarası yapmak, numara bir yana, bunu zamanla kabullenir, gerçekten de küçülür böyleleri. Ama bir savaşçı her daim dimdik durmalıdır, her an yükselmelidir. Bunun için de engeller bol tuzaklar sayısızdır, işkenceler kabından taşar. Cezaevi idaresiyle insanoğlu onuru arasındaki savaş çok amansızdır, süreklidir.

Öğretmen Spiromilios başımızdaki musibetlerin, çektiklerimizin, belirli bir proğram uygulaması sonucu olmadığına inananlardandı. Müdüriyetle anlaşma yolunu seçmişti. Tutuklular zararına sonuçlanan hatâlı yö-

netim yöntemlerini personele anlatmaya kalkışmıştı. Kararlıydı bu kanısında. Umut kesilemezdi bunca insandan. Kararından cayıp da bunca insanı yitirmek gereksizdir. Demek işin içinde bir anlaşmazlık vardı öğretmene göre.

Ona göre tüm aksaklıkların nedeninin iyi yetiştirilmemiş birkaç memurla, bir takım rastgele olaylarda aranması gerekiyordu. Bunun için de doktora meram anlatmak, onu «kısım»larda bir teftişe çıkarmak amaciyle günün birinde viziteye yazıldı. Bir baş olma hastalığı teptiği zamanlar öğretmen hep böyle yapar, başına buyruk davranırdı. Şimdi de doktoru inandırmış, önce bizim avluya gelmişlerdi birlikte. Doktorun yamacında böbürlene böbürlene yürüyor, ara sıra bize de bir zafer havası içinde dönüp bakıyordu. Dar kafalılığımla alay etmek için olacak dönüp bize dilini çıkarıyordu çaktırmadan... O yaştaki bir adam bu davranışların nice yakışıksız kaçtığının farkında bile değildi.

— Bakın doktor bey... Gördünüz mü doktor bey... -Öğretmenin dilinden bal akıyor, tüm iltifat-.

Doktor dinliyor, dikkatle bakıyor, arada bir başını sallıyor anlayışlı. Öğretmen doktora, bazı hallerde on beş yirmi gün süren tehlikeli kabızlık vakalarının nedenlerini açıklamaya çalıştığı bir sıra şöyle dediğini duyuyoruz:

— ... Yunanlı uygar bir tiptir. Başkalarının hislerini rencide edecek davranışlarda bulunamaz kolay kolay... Anlatabiliyor muyum bilmem... Hangi sebeple olursa olsun başkalarına karşı duyduğu saygıyı zedeliyecek davranışlarda bulunamaz, öleceğini bilse bunu yapmaz. Bakın doktor bey, bakın... bu kısımda tam seksen kişiyiz. Sadece bir helâmız var... tek bir bölme... tek küvet... anlatabildim mi bilmem... demek istediğim buna küvet bile denmez... aynı kapıya çıkar... anlıyorsunuz beni değil mi?

Doktor başını sallıyor, anladığını anlatmak istiyor.

— ... Lütfen bir hesap yapalım: Sabahları 9—11, öğleden sonra 3—4 arası. Bu süreler içinde koğuşlardan çıkmamıza izin var. Önce hangi işini göreceksin? Temizlik, su taşıma, karavana yıkama, çamaşır... ihtiyaçlar sayısız. Bunlardan başka o işi de görmek gerek. Sıraya giriliyor. Bekliyor, bekliyorsun, saat tutuyorsun, kavgalar oluyor çevrende gecikmeler yüzünden, asabın bozuluyor... Sonunda sıran geliyor, yarım dakikalık bir zaman ayrılmıştır sana, acelenden, ve de başkalarının bakışları altında pantalonunu indirmekten... Olmuyor doktor bey, umutsuzluğa kapılıyor insan, vazgeçiyor, bir kez daha erteliyor bu işi. Bir kez, bir daha ve de tam yirminci gündür şu ertelediğin gün! İşte, bundan dolayı size rica ediyoruz. Şuracığa bir duvar örsek, ya da müsaade etseler de bir perde gersek, diyoruz - kâğıttan da olabilir bu perde -, insanın münasebetsiz, çirkin bir manzarasını başkalarının seyretmesi... Çok ince ruhludur Yunanlı anlatabildim sanırım... Hattâ kendimiz çalışarak bir bölme daha ilâve edebiliriz buraya. Duvarcı ustaları var aramızda. Malzemeyi de kendimiz satın alırız, anlıyorsunuz tabii, ufak bir çabayla eski haline getirilebilir burası. Bir hiç yüzünden neden başımıza bu felâket gelsin...

Doktorun yüzündeki hareketsizliği insan onun durumu kavradığını bir çare bulmak için düşündüğüne yorabilir. Yüzündeki çizgiler şöyle bir iki kımıldamıştı. Belki de olumlu bir anlayış gülümsemesiydi bu.

Öğretmen bunları görüyor, gayrete geliyordu. Sözlü rapourunu bitirerek sordu:

— Siz ne düşünüyorsunuz doktor bey?

— Öyledir:

Karşılık kupkuruydu.

Spiromilios'un yüzünde bir gülümseme pırıldadı.

Kazanmıştı dâvayı. Ama bir «öyledir» sözcüğü büyük bir sorun için gerekli onay yerine geçemezdi elbet.

— Yani doktor bey, yanılmıyorsam eğer, vaziyetin ıslahı için hemfikirsiniz?

— Öyle olduğunda hemfikirim...

Salyasını yutmuştu doktor o anda - koleralı bir insanın salyası çok acı olsa gerek - sesine renk vermek için şöyle bir öksürdüğü, ağır ağır, âdeta üzüntülü ekledi:

— ... Ne yazık ki çoğunuz kurşuna dizilmek için vakit bulamıyacaksınız! Daha önce kendi boklarınızın içinde boğulmuş olacaksınız çünkü!..

Doktor bu sözleri son derece sâkin, açık - seçik, büyük bir kayıtsızlıkla söylemişti. Sigarasından dumanlar savurarak avlu kapısına doğru yönelmişti ağır ağır.

Buna benzer şeyler görüp işittikten sonra insanda kalan izlemler sözle belirtilemez. İlk yapacağın iş nerde olduğunu, nerde bulunduğunu kavramak oluyor. Bunun için de başını yukarı kaldırıyorsun ve de sana konut olan bu acaip derin kuyuya çatılık eden yusyuvarlak kül grisi bir sonbahar gökyüzü parçası görüyorsun.

Şaşırdın mı? «Bu kuyunun avlusunu ve de duvarlarını acep neden kireçle badanalamışlar bembeyaz?»

Bakışların hiç bir yere takılmıyor: Gökten başlayan bembeyaz bir kaos içinde kayıyor, durmadan kayıyor...

Bir izlem bir başkasını çekiyor kendine doğru. Anıların öyle başdöndürücü bir hızla karışıp birbirine giriyor, senin kendi bulunduğun şu çukura benzer bir sürü çukurlar arasında ilk hıristiyanlık döneminin «Aslanlar Çukuru» gelip dikiliyor karşına. «Roma Uygarlığının Aslanlar Çukuru!»...

Dahası var: Bu sayısız Anılar'dan biri, zavallı bir kurbanın yüzüne burnunu süren bir canavarın nefesinin kokusuna karışıyor!

— ... Şu aslanın korkunç saldırısını zararsız hale getiren kim?» «— Canavarın yeni bir hamlesini alkışlama-

ya hazırlanan şu karşıdaki kişizade kim?» «— ... Kana bulanmış aslan yelesini okşayan - alkış da bir okşama değil midir ki - sonra da ellerini yanıbaşında oturan çocuğun altın sarısı saçlarına silen şu kadın hangi «patriçi»nin karısı?» «—... Şimdi şu duyulan gıcırtı doktorun papuçlarının gıcırtısı mı, yoksa sallanan bir Roma tahtının tâ kendisi mi?» «— ... Şu şehvet verici kâbus bir sıtma nöbeti mi?»

Damarlarından su yerine insan kanı, insan teri fışkıran bu kuyunun dibinde şu an neden ürperiyorsun öyle, neden heyecanlanıyorsun?

Bir acaip bembeyaz kuyu, bir güreş meydanı, bir aslanlar kuyusu, bir taht oluveriyor. İsa ile Katil'in son buluşma yeri oluyor... Sonra yeniden şüphelere kapılıyorsun...

Sıtma nöbeti, düş, hayal. Hiç bir şey olamaz başka...

Böylece Anılar dörtnala gidiyor, karışıyor birbirine. Evrenler ayaklanıyor, devirler geçiyor ve de sen bu başdöndürücü durumda kendine sağlam bir «bugün» arıyorsun, tanıdık bir toprak parçası. Örnekler getiriyor sana devirler ve yıllar, ama bunları seçmek için vaktin yok. Sonra herşey yokoluyor, değişiyor, bu yığılış karşısında akıl duruyor - beyin kanaması mı diyorlar buna? - Ve de şaha kalkmış anılar sana tek bir zaman ve mekân örneği vermeğe bile vakit bulamıyorlar: Günümüzün örneğini. Uygarlık örneğini.

Kendi dönemini, kendi zaman ve mekânını yargılayıp suçlu bulmak gelmiyor elinden, gönül istemiyor.

Bunun için o ilk anda sesini yitiriyorsun. Kötülüğün nedenlerini senden önceki dönemlere yüklemek geliyor içinden. Ama doktorun sözlerini duyan gardiyan sana ısrarlı hareketlerle sesleniyor: «Bu dönem! Bu dönem!».. Karnını tutarak kahkahalarla gülüyor ve Tıp Bilim Evinin çatısında çınlayan bir matem çanı gibi durmadan tek bir cümleyi tekrarlıyor...

İlk duyulan ses, anlamı olan bir ses değildi. Uzunca bir şaşkınlık solumasıydı bu; sonsuz derinliklere doğru giden, tutunacak sağlam bir yer, bir şey, bir ruh, bir yürek, bir insan gölgesi, insan ruhunun umulmadık duyuşlarının izlerini arayan bir sesti bu ses! Bu uzun soluma sonra geri tepiyor, gelip insan boğazının dar geçidine dayanıyor, öfkeler, küfürler, eski hurafeler, balgam ve tehdit dolu bir seli de yanında sürüklüyor. Ve de bütün bunlar hep birden dar geçitten geçemedikeri için anlaşılmaz bir uğultu oluyor, kuyumuz temelinden doruğuna kadar sarsılıyor.

Buna da ayaklanma, «tethiş» adını takıyorlar... Andon'un boğazı handiyse yarılacak bir kerteye gelip dayandığından ve de düşüp çat diye çatlamamak için. sesi, spazmlar geçiren ellerinden çıkıp yükselmişti sahibini ferahlatmak için. Bundandır ki, bu eller önlerine çıkan ilk şeyi kavramışlardı. Kenarda duran pis su dolu kovayı. Sonra bu kova hızla - ancak bir delinin ya da bıçağı kemiğinde duyan bir çaresizin başarabileceği bir hızla - doktorun beyaz üniformasına doğru havalanmış, gardiyanların da üniformalarını berbat etmişti...

Bunun da adına «Tecavüz. Ayaklanma. Tartaklama» demişlerdi.

Ama Andon konuşmak istiyordu! Gerekliydi de bu. Buna ihtiyacı vardı. «Ulan teneke herif» diyebilirdi doktora ve de pek yerinde olurdu bu, ama gelmemişti aklına böyle bir söz Andon'un. Bunun için de elleri konuşmuştu yukarıda anlatıldığı gibi. Ama gene de konuşmalıydı. Andon şöyle bir yutkundu, dilini kımıldatmaya çalıştı, ama olmuyordu, boşunaydı çabası! Aynı pörsük ciğer parçası yapışmış duruyordu damağında. Dişleriyle konuşmayı denedi. Öylesine gıcırdadı ki dişleri, birkaçı kırıldı, birkaçı da damaklarına gömüldü. Kanlar aktı ağzından, daha sonra da burnundan, yanaklarından, ba-

şından, boynundan ve sağ gözünden akan kanlara karıştı ağzından akan kanlar!

Bunun da adına «asayişin sağlanması» dediler!

«Adalet yerini buldu.» Andon hücreye tıkıldı. Doktor da vizitelerine - bu kez kendi odasında - devam etti, öbür kısımlardan gelip kendisini bekleyen hastalara öğütler verdi.

Doktor çalışırken yanında personelden ya da gardiyanlardan bir iki kişi bulundurmayı âdet haline koymuştu. Şakşakçı istiyordu çevresinde. Hastaların değil, şakşakçıların gözlerinin içine bakarak yeni buluşlarının gösterisini yapmaktan hoşlanıyordu.

— Demek ülser? Çok mu eski?

— Hayır, ilk burada başladı.

— Yemeğine dikkat et, az yemelisin.

— Hiç yiyemiyorum! Sancılar hiç dinmiyor.

— Bak, bu iyi işte! Hiç yeme. Böylece kabız tehlikesini de önlemiş olursun!..

— İyi ama, nereye varacak bu iş dersiniz doktor bey?

— Sanırım seni tez kurşuna dizerler de kurtulursun bütün bu musibetlerden!.. Sen, senin nen var bakalım?

— Kan tükürüyorum. Oluk gibi dün gece.

— Hıım! Hele şu aspirini al bakalım.

— Aspirinle mi ince hastalığı?

— Bak hele, iyi edeceğimizi kim söyledi sana? Sağlık senin neyine! İster sağlam ol ister veremli, nasıl olsa ya yarın, ya da öbür gün işin tamamdır, müfrezeyi ne güne besliyorlar! Lüks ulan sağlık! Sizin gibilere. Hadi bas, verem de olsa, sancısı yok ya, şükret!...

— Cellâdın birisin sen, doktor değil! Hem de sadist bir cellât!

— Anladık, anladık. Parlama öyle. Dur sana bir reçete yazayım.

Reçete blokunu alıp karalıyor: «Tutuklu G. P. verem hastalığına müptelâ bulunmakla, kurşuna dizilecekler in listesinde kendisine öncelik tanınmasını talep etmiştir!»

Notu gardiyana uzatıyor. Gardiyan okuyor. Bakışıyorlar, kıh kıh gülerek hastaya gösteriyorlar kâğıdı...

Hasta küfür bile edemiyor, iğreniyor onların bu haline. Şikâyet bile etmiyor, bundan da iğreniyor. Bunları yaparsa karşısındakileri insan olarak kabul etmiş olacak, biliyor bunu. Sessiz sessiz bakıyor onlara sadece. Gözlerinden, dudaklarının kenarlarından nefret ve iğrençlik nehirleri akıyor bulanık. Onun bu durumu idareye ve de bilime karşı bir hakaret sayılıyor besbelli!

— Niye konuşmuyorsun lan?

— .....

— Korktun mu yoksa?

— .....

— Bizden nefret ettiğini anlatmak istiyorsun, öyle mi? Şunu iyi bil. Boşalma yolu bulamıyan bir üzüntü hastalık için her şeyden çok daha tehlikelidir. Anladın mı?

— Anladım!..

— Ne anladın bakalım?

— Çok, çok usta bir cani olduğunu. Cinayetinin delillerini yok etmeyi çok güzel beceriyorsun. Bunu anladım işte!..

— Sizin gibiler için tam istenen adamım demek! Tamam mı?

Doktor bu hacamatları vururken güvenlik altındadır. Hastanın kolları bağlıdır.

Yıllar birbirini kovalıyor ve sen kuyunun içinde sadece pislikler seyretmek zorundasın. Ancak, bu pisliklerin insanlardan gelmiş olmasının önemi büyüktür. İnsanlardan böyle davranışlar da beklemek gerektiğine kendini inandırmak! Büyük umutsuzluk bu...

Doktor, gardiyanlar, kuyu, havsalaya sığmıyacak buyruklar. Bütün bunların durmadan, gittikçe ağırlaşarak göğsünü tazyik etmeleri gerek. Soluyabilmek için yanındaki arkadaşının koluna mı tutunman gerekiyor? Bunu yapabilmen için arkadaşının sinirli ve sana yabancı bir durumunu yakalaman gerek. Ve de bunu elde edebilmek için çok çeşitli yollar vardır!... Bu yolların örgütlenmiş biçimi de «Islâh Sistemi» denilen şeydir!..

Ama Spiromilios daha ileri gitmek istemiyor. Diretiyor olduğu yerde! «Bu plânlı bir sistem değildir, yok böyle şey», diyor. Bunu da ıspatlamak için hiç fırsat kaçırmıyor, en önemsiz insancıl davranışlara sarılıyor dört elle, yılana sarılırcasına.

Onun doktorla anlaşmak çabasını izlemiştim. Doktor bir İngiliz maskesi takmıştı. Spiromilios onun bu eğilmezliği karşısında felce uğramıştı. Aceleciliğinden söyliyeceklerini unutuyordu.

Şöyle düşünmüştüm: «Onun gerçek yüzü bu işte...» Öbür yüzü ise erişemediği bir düş. Böyle mi acaba? Değilse, gerçek Spiromilios kim öyleyse?

Yarın görüşmek üzere anlaşmıştık kendisiyle. Ama onun ne olduğunu iyice anlıyamazsam havanda su dövdüm demektir. Tüm davranışları, her hali, onun çok güçsüz, ama baş olma sevdasında bir kişi olduğunun kanıtı. Onunla alışveriş etmek işinde pek acele ettim gibime gelir.

Diyelim haksız olduğuna onu inandırdım. Ne çıkar bundan? Doğrudur. Rahat duracak belki, kafasının dikine gitmiyecek, idareyle aramızdaki tatsız olayların tekrarlanması belki de önlenecek. Ama onun kendi hesabına, 70 yaşındaki bir insandan nasıl bir değişme bekliyebilirim?

Ama benim de halim bir tuhaf. Asabım aklımdan daha da aceleci. İşe doğru yoldan başlıyorum, ama giderek bir an geliyor parlayıveriyorum. Böylece işler

hep tersine gidiyor. Zayıf anlarında sığınmak için onun bir bahanesi var, yaşlılığını öne sürüyor. Nedenini bilmeden bir insana karşı antipati duymuş olmam bakımından benim hiç bir haklı yanım yok oysa. Tanımadan, bilmeden, bir adama karşıyım. Kötü niteliklere karşı duyulan hoşnutsuzluğu ileri sürmek işin kolay yanı. Öfke herşeyi silip süpürüyor, aklın harekete geçmesine zaman bırakmıyor.

Madem bunu biliyorum, kavramışım, gelişigüzel kin beslemek ya da sevmek bir ahlâksızlık, çok ayıp şey.

Karakterimin daha içtenlikli olması gerek. Kesin yargımı veriyorum! Görüşmiyeceğim yarın öğretmen Spiromilios ile...

Andon'u çıkan karışıklığın elebaşısı sayıp hücreye soktular.

Gece yarısına doğru hücresinde cezaevi papazı ziyaretini kabul ediyor...

V

KOĞUŞUNDA ya da hücrende uyumana gözyumulan gecelerin sabahında «İnfaz müfrezesinin» karşısına dikilmek tehlikesi olmadığını artık iyice bellemiştik.

Liste - iştah açıcı çerez örneği - akşam karavasından önce okunur. Ölüm adayları öbür tutuklularla birlikte yemekhaneye alınmaz, hücrelere götürülürler.

Ama, ne de olsa, bu yöntemin bir âvareliğe yol açtığını anlamışlardı. Tutuklular bir listeden öbür listeye kadar zaman kazanıyorlardı. Bunun için de bu yöntemi değiştirdiler. Karıştırıp çorbaya çevirdiler - hem de pek psikolojik olarak -; çünkü tek bir kez kurşuna dizilmen yetmiyordu. Onbeş mahkûmiyetin olsun da tek bir kez kurşuna dizil! Buna «haksızlık» denir.

Zor bir işti ama bunun da üstesinden geldiler, çözümünü buldular sorunun. Bir kişiyi birkaç kez kurşuna dizmenin yolunu keşfettiler. Dilediklerince dizebiliyorlardı artık insanı kurşuna. Böylece adaletin de onuru kurtarılmış oluyordu!..

Cezalı diye göndermişlerdi Andon'u hücreye, böyle demişlerdi. Disiplinsizlik. Gece yarısına doğru tecridin kapısı açılmıştı. Bir elektrik feneri papazın endamını aydınlatmıştı. Tutuklu yerinden kalkmıştı.

— Hazırım !demişti.

— Anlamadım. Neye hazırsın evlâdım?

— Şey için değil mi? Gelmedi mi saati?

— Hayır, böyle bir şey için gelmedim. Bugün ruhu-

nun muazzep olduğunu duydum da konuşmaya geldim seninle!

— Konuşmaya? Bu saatte?

— Bütün saatler Tanrıya aittir evlâdım!...

— Şeytana da ait saatler vardır papaz efendi. Galiba zatı ruhanileri de hep şeytanın saatine göre ayar ediyor kendininkini!..

— Sâkin ol evlâdım, sâkin ol, rica ederim. Huzur Tanrının paha biçilmez bir armağanıdır kulları için.

— Pekiy, ey madrabaz, niye böyle karanlıklarda satmağa kalkışıyorsun bu armağanı öyleyse?

— O!... Ooooo! Küfür!

— Bana bak ulan, ya defolup gidersin, ya da boğarım seni şimdi şuracıkta!..

Andon'un ellerini ayaklarını bir güzel bağlayıp ağzını tıkadılar, bu durumda homurdanarak Tanrı Kelâmını dinlemek zorunda bıraktılar huzura kavuşması için!..

On gün süren bir hücre hapsinden sonra bir ikindi vakti koğuşa dönmüştü Andon. Arkadaşlarına, eşyalarına, alışkanlıklarına yeniden kavuştuğu için kulakları bile gülüyor, etekleri zil çalıyordu. Karavana için sıraya girmişti. Kirliydi karavanası, temizlemek için de vakit bulamamıştı. Yanındaki arkadaşına:

— Seninkinle birlikte alalım, dedi.

— Daha iki kişi var benimle, sığmaz ki, taşar.

Üçlü sırayı değiştirmek istedi .Vakit bulamadı. Başgardiyan bazı isimler okumaya başlamıştı. Gene liste! Sekiz kişinin adını okudu.

— Siz burada kalacaksınız! dedi, aşçıbaşıya yemekleri dağıtması için başıyla işaret etti. Andon Bizanis hemen arkadaki üçlü sıraya geçmek için davrandı. Başgardiyanın gözleri Andon'a dikilmişti. Bir ara şaşırmış numarası yaptı, sözüm ona telâşlı elindeki kâğıdı bir daha gözden geçirdi.

— Kaçmış gözümden, dedi, sen de kalacaksın Bizanis!..

Anılar yeniden Zaman ve Mekân patikalarında koşuşmaya başladılar sarhoş... Bir Temmuz günü öğretmenin biri karatahtaya bir şeyler yazıyor. Elindeki tebeşir değil. Şimşek var elinde. Altmış küçüğün yüzünden akan ışınla aydınlanmış bir yeri yakmak korkusunu yayıyor bu şimşekle öğretmen çevreye. «SINIFTA KALANLAR» başlığı altında isimler sıralıyor altalta, isimler karatahtanın tâ dibine kadar iniyor. Andon Bizanis'in adı yok henüz, yer de kalmamış karatahtada. Ama son bir şimşek çakıyor ve yıldırım bu kayıtsız çocuk ruhunun tam üstüne düşüyor:

— Son ismi yazmak için yer kalmadı. Bu da Andon Bizanis'in ismi!

Çocuk geçmişin perdeleri arkasına gizlenmek için koşuyor. Utancından koşuyor, daha utanmanın ne olduğunu bilmediği zamanlardaki yerlere doğru... Ve de kendisini bir avluda buluyor.

Bu avlunun bir de kuyusu var. Küçük bir çocuk kızıl kıllı bir domuzla oynuyor...

Kızıl kıllı bir domuzun dişlerinin yumuşacık insan etine ne kolay gömüleceğini hep biliriz. Son bir kez elçırpmak için kımıldayan iki elin gerisinde kalan minnacık bir insanoğlu gövdesi kızıl kıllı bir domuzun midesinde acep nice yer kaplar? Ah, o sessiz son elçırpmalar... Ah, o bir üçlü sıradan öbürüne geçmek için harcanan son çabalar. Adım desen değil, kımıldama desen hiç değil!

Daha da kaçık, daha sarhoş bir anı, çerçi misali malını havaya kaldırıp bütün öbür anıları gölgeliyor, şimdi şu görüntü beliriyor gözler önünde: «Bir ana geliyor güleç yüzlü. Koltuğunun altında yeşil yapraklar var, domuza verecek bunu; elinde turfanda bir üzüm salkımı, memeler süt dolu. Işık, açlık, muziplik ve oyun karma-

sı, daha dişleri bile bitmemiş bir yavrucağın yanıbaşına dizçökmeye hazırlanıyor... Yerde minicik, yusyuvarlak bir el çırpınmakta. Kadın bu çırpınışın, bu kımıldanışın, bir hoşgeldin işareti mi, yoksa korkutma mı olduğunu kestiremiyor. Çözümliyemiyor durumu, oturup düşünmeğe başlıyor. Domuz kadının dizleri arasına burnunu sokmuş, okşayış bekliyor. Kadın tüm bu görüntülerin yorgunluktan gelme bir kâbus olduğu kanısına varıyor... Bebesini koynuna alıyor gülümsiyerek... Kadını bu durumda buluyor Andon -7 yaşında bir çocuk o zaman-, anasını, kendi anasını. Kadın, yavrusunun neden süt emmediğine şaşıyor, karnı tok olamaz diyor! Bu işçi avlusunda akşam vaktinde gördüğü bu dram tablosu karşısında Andon da şaşırmış, öylece dinelmekte. Bir çözüm arıyor Andon. Kızıl kıllı bir domuzun midesindeki küçük çocukları acep nasıl gömülür ki? Domuzun karnından mı çıkarmalı, yoksa domuzla birlikte mi tabuta koyup gömmeli? İşte o an anası konuşuyor Andon'un: «Evlâdım, çok yoruldum, şu ateşi yakıver. Su koy çömleğe. Tanrının bize bir lütfu olan şu eti de atıver içine!» Yerde duran bebe elini gösteriyor Andon'a!..

İşte bu cehennemlik anı diretiyor. «Bugün» le «Dün» arasında bir köprü kuruyor. Harcı çok değerli köprünün. Kanla, zamanla, zamansız sorumluluklarla yoğrulmuş bir harç. Ama bu köprünün bir eksiği daha var, bir eksiği.

«... Sonra bir baba giriyor avluya ıslık çalarak, yorgun, toza belenmiş. Karasabanı yerine komadan Buli'sini soruyor... Getirin bana bebeyi diyor... Neden gülmüyor bebe, ha?..

«Andonaki» veriyor karşılığını babasına sokularak: «Anam hasta!»

— «Ha? Ne?... Ulan sersem, anan mı delirdi dedin?»

— «Evet» diyor küçük Andon, «delirdi!...»

— «Ulan bebe nerde? Nerde bebe lân? Koş onu bul bana... Ben bakarım anana... Vah zavallı karı, vah fukara karı!»

Kadın kocasına gülümsüyor, karşılık veriyor:

— «Bebe bugün çok acıkmış. Bi ısırıyo, bi ısırıyo ki namıssız! Uslu dur Buli'm, uslu dur!»

Yaşlı adam şaşkınlık içinde çevresine bakıyor, dayanmak için bir yer arıyor. Ve de Andonun elinde Buli'nin kopuk elini, domuzun dişleri arasında da karısının kanayan memesini görüyor. Bakışıyorlar baba-oğul...»

Sonra Andon bir yaşama, ayakta durma savaşına başlıyor, bir ailenin, bir işçi avlusunun, kızıl kıllı bir domuzun dayanılmaz yükü çelimsiz omuzlarında. Sonraları da çeşitli renkten, insan eti bile parçalayan, yüzlerine insan maskesi takabilen sayız domuzlarla savaşıyor.

Ama gene de yurdunun iyiliği, ulusunun savaşları için gerekli gücü kendinde bulabiliyor

Çok ayıp olurdu yorulup da pesetmesi Andon'un. Domuz pisliği çukurlarından «Analar»la «Bebeler»i ayıklayıp çıkarmak için giriştiği savaş süresince hastalanmaya, ölmeye bile vakit bulamamıştı Andon.

Şimdi burada, cezaevinin avlusunda, şu an, yeni bir anı uykusundan uyanmış, Andon'un kafatasındaki patikalarla damardan yollara sığamadığı için elindeki balyozlarla Andon'un her iki şakağını birden dövmeye başlamıştı amansız. Kapıları kırmak, âşıklar ülkesini istilâ etmek istiyor, «kızıl saçlı bir başgardiyan sesleniyor sana» diye basbas bağırıyordu bu anı...

Zavallı andon, daha yedi yaşında bir bebeyken bile söyliyemediği bir sözü ağzından nasıl çıkardığını anlıyamamıştı.

— «Domuzun hasısın sen!» diye gardiyana bağırmış, üzerine doğru hamle yapar olmuştu belli belirsiz. Sonra tutmuş kendisini ve eklemişti:

— «Sinirlerim benim öz malım. Servetim. Boşuna kendini aldatma. Kumanda edemezsin sen bu sinirlere...»

Karavana sırasında çıkıp ölüm adaylarının sırasına geçmişti Andon. Yüzü sapsarıydı, elleri titriyordu hafifçe, yanak adaleleri kıpırdıyordu anıların getirdikleri karşısında.

— «Bu kez pahalıya oturdu!» diye mırıldandı bir gardiyan başgardiyanın kulağına eğilerek.

Sonra, anıların içerden attığı yumrukların etkisiyle, o sararmış, o adaleleri hafifçe kımıldayan yanaklara iki damla gözyaşı süzülmüştü, söz ve de yaşantı oluvermişti bu gözyaşları.

Şimdi ana ile baba aynı işçi avlusunda oturmakta - ve kimbilir - kafalarının bulanıklığı içinde «Andoncuk»larını kızıl kıllı domuzların yavaş yavaş kemirdiği kara haberini sezinlemiş, korkulara kapılmakta...

Her neyse. Gardiyanlar Andon'un gözyaşlarını, yanak adalelerinin kıpırdanışını çöküntü işaretleri olarak kabullenmişlerdi. Artık bu kez, bir insan olarak ölüp bir hayvan olarak yeniden doğmaya Andon'un razı olacağını ummuşlardı. İhanet Beyannamesini imzalıyacağından emin görünüyorlardı. Bunun için de az sonra ona, kurşuna dizilmiyeceğini, yeni bir hücre cezası için adının okunduğunu, listenin de aksi bir saatte okunduğunu, yanlışlık olduğunu söylediler. Papaza kötü muamele ettiği için iki ay daha hücre cezası verilmişmiş kendisine!..

İki ay sonra Andon'u geri getirdiler. Bu yeni gelenin Andon olduğuna bin tanık gerek. Siyah saçları yokolmuş. Ak bir peruka giymiş. Yanak adalelerinde temelli bir kıpırdama belirmiş. Yüzünde acı bir bilgelik taşan bir gülümseme, çok acaip, çok derinden gelen bir ses...

Gardiyanlar, öğretmen Spiromilios ve arkadaşlardan çoğu onun bu yeni durumunun korkudan ileri geldiği konusunda aynı kanıda.

— Korkan insanın yüzü sararır ancak.

Karşılık verdim:

— Ve de ömrü boyunca korktukları o büyük kararı alanların.

— Anlamadım. Neymiş o Andon'un aldığı karar?

— Korkuyu yenme kararı. Korku sözcüğü onun sözlüğünden silinmiş bir sözcük artık. Bu sözcük ona dayanılmaz bir şeyi hatırlatıyordu. Silinmiş artık.

Hemen peşinden Mezohora'da o eski günlerde bir işçi avlusunda Andon'un küçük kardeşini kızıl kıllı bir domuzun parçalaması olayını anlattım çevremdekilere. O kasabadan o zaman benim kaçıp gitmeme de bu olay sebep olmuştu. Bu olayın korkunç anısı beni ömrüm boyunca izlemiş, peşimi bırakmamıştı.

Andon'un babası ihtiyar Bizanis'de çalışacak güç kalmamıştı. Bu böyle olunca da, kendisi bilir, demişlerdi patronlar. Delirmek, tembelik etmek, yarıcılığı bırakmak herkesin hakkı. Ama depolama ve de araç borçlarını ödemesi gerek.

Patronların kâhyası tercüman ek görevlisi öğretmen Spiromilios'la bir olup ihtiyara durumu anlatmağa çalışmışlardı. Ve de bir deliye dert anlatmak imkânsız olduğundan ihtiyarın kızıl kıllı domuzunu bağlayıp patronlara teslim etmişlerdi borç karşılığı...

Arkadaşlardan biri:

— Şimdi anladım neden Andon bizimle beraber kalmak istememiş, başka bir gurubu seçmişti.

Spiromilios sapsarı olmuştu, hiç konuşmamıştı. Kaçamak bir bakışıyla bana şunu söylemek istemişti sanki:

— «Hiç merhametin yok mu bana? Benim de bir savaşçı hayatım var, bir hikâyem, hem içtenlikli bir hikâye. Andon'la ilgilendiğin kadar benimle de ilgilenmen gerekmez mi?»

Gene de içimden, bu söylediklerim benim kendi söz-

lerim, benim kendi kanılarımdır, diyordum. Spiromilios' un o kaçamak bakışlıyla anlatmak istediği şey de herhalde havalandırılmış bir hayalgücünün hovardaca savurduğu cinsten değildir belki, diyordum.

Ama gene de damağımda bir burukluk var...

VI

YANİ ÇİRKAS'ın ölümü, arkadaşı olan Andon'a ağır bir miras bırakmıştı: Ölen arkadaşını aramızda canlı tutmak kaygısını.

Başarabilecek miydi bunu? Bu ele avuca sığmaz genç adam, aramızdan ayrılan o sâkin, ağırbaşlı savaşçının üstün niteliklerine sahip çıkabilecek miydi? Onu, öbür arkadaşlara, yokluğunu duymıyacakları oranda, böyle korkunç bir biçimde, hatırlatabilecek miydi?

Çok ağır bir sorumluluktu bu ve de bu sorumluluk Andon'un değerini, gücünü, ahlâkını tanımlıyacaktı. Gerçek kişiliğini belirliyecekti.

Genç kuşaklar alanında «söz» pek geçerli değildir. İş, eylem gerekmektedir. Tertemiz, açık-seçik bir eylem. En korkunç, en amansız denetlemelere dayanabilecek eylemler gerek. Budur ağır basan genç kuşaklar alanında. Aramızdan ayrılan her arkadaş, bu acaip topluluğun yitirdiği bir güç demektir. Genç kuşağın ahlâkı da, iyi şeylerin olmasına yardım eden hiçbir gücün yitirilmesine göz yummuyor.

Ölüm adaylarını çatısı altında toplayan bu cezaevine ilk ayak bastığım gün şu aşağıdaki olay karşısında ne denli ürktüğümü hiç unutamıyacağım:

Genç bir arkadaş bana dostu genç bir ozandan gelen mektubu göstermişti.

— Sen de şiir yazar mısın? diye sormuştum kendisine.

— Yok, demişti, severim şiiri, bu da bana yetiyor, o kadar. Öylesine bir güç bende ne gezer!

— Ne iş yaparsın sen?

— Öğrenciydim. Lisenin son sınıfı. Alman istilâsından sonra dağa çıktım, sonra da hapislik. Burada da ressam olmaya çalışıyorum.

Gülümsedim. Gözünden kaçmadı. Alçak gönüllülük numarası yapıp kızarmadı da. Sonra kalkıp eşyalarının bulunduğu yana yöneldi kararlı. Çalışmalarından bir örnek alıp getirecekti.

Bu ara arkadaşından gelen mektubu okumaya başladım. Mektubun şu bölümü beni ürküttü:

«... İçinden gelen seslerin ne kadarını anlıyorsun? Senin kendi sesini meydana getiren seslerin ne kadarını? Bulacağın sayı düşüncelerinin aydınlık oranının, yazdıklarına duyduğun sevginin içtenliğinin bir ölçüsü olacaktır! Varolman için kendi içindeki yığınların kıpırdadığını gördüğün anda, bencilliğin en ağır safrasını attın demektir. Dar ve de kör «Ego»ndan kurtuldun demektir. Sesleri ayırdetmeğe başladığında da sanatına hükmettin, hayatının ve eserlerinin denetimini yaptın demektir. Şimdi kim olduğunu biliyorsun artık. Dünün, bugünün ve de düşlerin - iyi ya da kötü - seslerini bir düzen içinde dile getirebildiğin gün de, sorumlu bir ozan ya da bir önder oldun demektir. Çünkü ikisi de aynı kapıya çıkar...»

Elinde bir tomar kâğıtla geri dönmüştü. Yanıma dizçöküp kâğıt tomarını açmaya başladı.

— Hepsini göstermek için vakit yok, nerdeyse tekmil zili çalacak. Beğendiğim birini getirdim. Şunu.

Konu: Mavi fon üzerine bir selvi ağacı. Ağaç yer yer oyuk, sert bir kayalıktan fırlamış gibidir. Kayalığın yarıklarından çeşit çeşit sürüngenler görünmekte. Yılanlar daha hâkim durumda. Boyunları uzamış, dilleri dışarı fırlamış, patlak gözlü, avu ve korku saçan yılan kafaları. Bütün ağırlığıyla üzerlerine çöken ağacın göv-

desine ulaşmak, bu gövdeye dişlerini geçirmek çabasında bu yılan başları. İnsan o anda ağacın korkunç ve de muhteşem gücünün farkına varıyor. Bakışların bir tutsak olmuş, bu muhteşem gövdenin yukarı doğru yükselişini izliyor. Yükseklerde, koyu renk yaprakların hâkim olduğu yerde, bir ürperme. Tüm yellerin orada gizli randevuları var sanki. Ağaç burada bir doğuşun, bir yeniden doğuşun ışınlarıyla oynaşmakta, cilveleşmekte. Bu selvi ağacının alaycı bir tutumu var. Kendisini körpe filizken ısıramıyan, ısırmaya zaman bulamıyan, böylece boyatmasına, güneşe kavuşmak için aradan sıyrılıp yücelere erişmesine engel olamıyan kökündeki sürüngenlerle alay ediyor sanki...

Şu an ne ağacı, ne tabloyu, ne ressamını, ne de cezaevini görebiliyorum artık. Anılar yine Zaman ve Mekân örnekleri getiriyorlar bana...

Bu anılardan biri, öfke köpüklü, korku uğultulu, dalgaların saldırışına aldırmayan bir burun, sivri bir kara parçası, yakalamış getiriyor karpuz renkli Libya Denizi'nden.

Bu deniz benim çocukluk çağımın ilk denizi. Bu deniz o an bana karşı öylesine bir savaş açmıştı ki, amacı beni yenmek, böylece ömrüm boyunca kendisinden korkmamı sağlamaktı. Ömrümün ilk selvi ağacını da o burnun en ucunda görmüştüm. Ağaç yükseklere doğru saldırıya geçmişti, bu yükseklere doğru saldırıya geçen ağaç değil de bendim sanki. Bir saldırı, bir haykırış ki denize karşı! - Ben mi, deniz mi? Orası belirsiz, hatırlıyamıyorum - «Heeey! Sıkıysa gel de bize yetiş bakalım!»

Ama haykıran ben olsam gerek. Çok iyi hatırlıyorum bu haykırışın peşinden işitilen alkış seslerini, birkaç inatçı kelimeyi:

«Ohh ya. Beni tutamazsın ya... Tutamazsın ya... Erişemezsin ya! Ohh ya!...»

İnatçılık eden, şımarıklık eden işte bu çocuk olma-

lıydı. Çünkü hatırladığıma göre bu çocuk şöyle sormuştu o zaman:

«Neler mırıldanıyor öyle selvi?»

«Kıyıyla alay ediyor!» diye karşılık vermişti dedem.

Ve de memleketimin, çocukluğumun selvisinin mırıldanışlarıyla, şimdi cezaevindeki şu selvi ağacının ürperişleri birbirinin tıpkısı...

Bunu, kendi kendini yetiştiren ressama söylediğimde:

—Anılarındaki o selvi ağacı çok güzelmiş, belli! Belki benimkini beğenmedin de, yanına bir ikinci selvi ağacı koymak istedin. Bu işlerin içinden pek çıkamam da... dedi.

— Sanat yapıtının en belirgin tanımlanması da bu aslında. Herşeyi pek yakına getirir. Uzaklarda nice güzel, nice sağlıklı şey varsa alır da sana ulaştırır. Kendi yaşantını bir şisteme bağlamana, güçlerini derleyip toplamana, yeniden işe başlamana yardımcı olur... Neden seçtin böyle bir konuyu? Yaptın mı bunun denetimini? Hatırlıyor musun?

— Ha, tabii... diyor genç arkadaş, derin bir nefes alıyor. Sesinin tonu değişiyor. Ağırlaşıyor, matemli oluyor, çıkıyor bir çocuk sesi olmaktan. Devam ediyor genç arkadaş:

— ... Dağa çıktığımda onaltı yaşındaydım. Evimizin avlusunda ev halkı uğurlamıştı beni. Şafak vaktiydi. Dedem, babam, anam, iki küçük kızkardeşim. O an içimde bir his, dayanılmaz bir istek. Savaş biran önce bitsin, geri döneyim yuvamıza, bir ıslık çalayım gecenin karanlığı içinden, fırlasın bizimkiler pencereye gecelikleriyle mahmur, sonra da fırlasınlar dışarı, şu ayrıldığımız aynı avluda buluşalım, kavuşalım birbirimize... Çocukluk işte, ne denir... Ama besledim içimde bu duyguyu hep. Geri de döndüm hani. Geceyi bekledim. Gittim de hani evimize. Ama yerinde yeller esiyordu evimizin!..

Yokolmuştu evimiz, yer açılmış içine gömülmüştü sanki evimiz. Yanlış mı geldiydim yoksa... Yakın sokaklara daldım, dolaştım. Tanıdık yerler. Tanıdık insanlar. Tanıdık adımlar. Bir köşebaşı, bir dönemeç, on adım daha avlumuzda olmalıyım. Ama gene de bulamıyordum evimizi. Savaş altüst etmiş herşeyi. Sordum birine:

— «Bu ev ...un evi değil mi?»

— «İdi», diye karşılık verdi bir komşu kadın.

— «Ne oldu peki?»

— «Canım, işte şu gördüğün!... Bombardıman...»

Kavramıştım durumu!

— «İyi ama, ya bu evde oturanlar?»

— «Sorduğuna bak!.. Yıkıkların altında tabiî... Altında kaldılar... Açlık insanlarda güç mü koduydu ki kazıp da kurtarasın... Kimin nesisin sen?»

— «Hiç, Tanrı yolcusu, nine!»

Uzaklaştım oradan.

O geceyi garda boş bir vagonda geçirdim. Ertesi sabah yıkılan evimizin yerine gidip bir selvi fidanı diktim, sonra yine ayrıldım oradan. Ama aklım hep ordaydı. İkindi üzeri diktiğim fidanı sulamak için bir daha gittim oraya. Kesmişlerdi selvi fidanını, çukuruna da pislemişlerdi. Yıkık evin temel taşlarına da ağza alınmıyacak pis şeyler yazmışlardı. Bu sözlere lâyıkmış içinden hain çıkaran bir aile, yazanlara göre! Dedikleri hain de benmişim!

Yaşlı bir kadın beni tanımıştı. Evine alıp olup bitenleri anlattı.

— «Bütün bunları yapanlar komşularımız evlâdım; koca herifler! Burdan hiç bir yere kımıldamadılardı. Karaborsa bırakılır mı hiç? Hıım, karaborsacılıktan önce sahte ekmek karnesi işine başlamışlardı. Bunlarda vardı ancak yıkıkların altından çıkarılan dindaşlarımızı gömmek gücü. Karınları tok; sırtları pek. Ama tam beş

ekmek karnesi vardı ortada evlâdım, dile kolay, büyük bir hesaptı bu. Sen dönüp de bunun hesabını kendilerinden soramıyasın diye hain dediler sana, anladın mı şimdi?.. Evinizin yıkıntısından arta kalanları devşirmeğe çalıştım. Senin için sakladım onları, döndüğünde bir şeyler bulasın istedim onlardan...»

İhtiyar kadın, kırmızı bir kadın blûzunun kolunu, genç bir parmaktan arta kalan bir tırnak, bir çamaşır teknesi ve bir de dedemin piposunu çıkarıp vermişti.

Beni gece yarısına doğru, bu hâtıra eşyaların üstüne eğilmiş sayıklar durumda bulmuşlardı. Bu eşyalarla birlikte beni de toplayıp götürmüşlerdi. Sonra da asıl serüven başladı. Sorgular, yargılanmalar. Çamaşır teknesi, kırmızı blûz kolu, kızkardeşimin tırnağı cinayetlerimin delileri oldu. Sonra da ölüme mahkûm edilip kurşuna dizildim!

— Ne? Kurşuna mı dizildin? diye soruyorum genç arkadaşa heyecanla.

— Evet. Anlattığım bu hikâye, sınıf arkadaşım Yorgi'nin hikâyesi - birlikte geçirmiştik savaşın zor yıllarını -, tek sözcüğünü bile değiştirmeden anlattım sana. Kendisi delirmeden önce tıpkı bana anlattığı gibi. Bunları dinleyince ne duyduğunu iyice anlıyabilmen için hikâyesini sana ondan dinlediğim gibi, birinci şahıs kullanarak anlattım. Hücrede bir deliyle hangi koşullar altında yaşadığımı, soluduğum havayı ancak böyle kavraman mümkün olurdu diye düşündüm. Yorgi'nin monoloğları sürekli, heyecanlıydı: «Hapisten çıkacağım, gidip selvi fidanını yeniden dikeceğim, başında nöbet tutacağım, serpilip büyümesini sağlıyacağım, bu oluncaya kadar da dişlerimle, bıçağımla onu koruyacağım...» Böyle sayıklardı hep. Handiyse ben de çıldıracaktım onunla birlikte az kalsın. Stavro Usta kurtardı beni. Tanır mısın Stavro Ustayı? Eskilerdendir.

— Tanımıyorum, dedim, burda mı kendisi?

— Burda, aşağıdaki koğuşta. Yarın tanıştırayım sizi. Çok seveceksin. Bana şöyle dediydi o zaman: «Hapisanedeki deliler dışardakilere benzemez evlâdım. İyileşebilirler. Ne var ki onların ruhuna götürecek bir patika bulabilesin kendine, bir yere takılı kalmış ruhlarına. Ruhları dış dünyadan kopmuştur onların bir tamam. Aradaki duvarı yıkmak için bütün arzular, bütün dertler elbirliği etmiş durmadan dürtüklemekte. İşte bu heyecan, bu bunalımdan başka bir şey değildir onların deliliği. Yok doktorumuz. Biz kendimiz, evlâdım, her şey olmak zorundayız. Doktor, öğretmen, tarihci, hattâ ozan bile. Ressam bile. Bak, eğer ona selvisinin resmini çizersen rahatlıyacak gibime gelir. Belki de tedavisi buradan başlamış olacak. Ona karşı duyduğum sevginin gerçek liği, derinliği de bundan belli olacak. Boşver bu işteki bilgisizliğine, harcayacağın emeği de düşünme. Ancak böyle yaparsan başarırsın. Boş zamanlarında resim yapmaya çalıştığını görüyorum zaten. Ha, ne dersin? Var mısın?»

— «Varım!» dedim, o anın o garip gerginliğinin etkisiyle tereddütsüz.

Sonra arkadaşımın başından geçenleri, selvi ağacı hikâyesini, ağacın kendisini bütün ayrıntılarıyla düşündüm günlerce; uğradığı haksızlığı ölçtüm, biçtim... Sabit kalemle çizdiğim ilk selvi ağacı tavuk bacaklarına benzemişti. Sonra bunlardan binlercesini çizdim. İnat bu ya. Zorunluk da var bir yandan. Sanki benim kendi yüreğimin içinde bir selvi ağacı bitmişti, nefesim tıkanıyordu. Bu ağacı tasarladığım biçimde kâğıt üzerine dökebilirsem ferahlıyacağımdan emindim. Sonra da işte şu gördüğün resim çıktı meydana. Gerçek bir ressam bilmem ne der buna. Ama ne derse desin umurumda değil. Bir zorunluk sonucu olarak yaptım ben onu...

Stavro Usta resmi görünce kucaklayıp öptü beni.

— «Ben yokken gösterme ona» dedi, «belki başka

bir şey daha daha yapmak gerekecek.»

Bir gün buraya çağırdık arkadaşımı. Uydurma bir de kahve pişirdik. İçmek istemedi. Bunun böyle olacağını biliyorduk. Kendisi selvi ağacını andıran renklerden ya da kokulardan nefret ediyordu. Gene o bilinen monoloğuna bağlamıştı. Bir aralık, utancından olsa, gerek, kahve fincanını dudaklarına getirecek oldu.

— «Bu da kokuyor!» dedi.

— «Ne kokuyor?» diye sordu Stavro Usta.

— «Selvi kokuyor...»

— «Kokan kahve değil, selvinin kendisi zaten. Petro, oğlum, göster arkadaşına yaptığını...»

Kâğıt ruloyu açıverdim önüne. Yerinden fırladı ürkerek. Sonra derin-derin gözlerimin içine baktı, sonra sordu:

— «Sen mi yaptın bunu?»

— «Ben yaptım.»

— «Tıpkısı!» diye bağırdı hayretle.

Sonra üstüme atlayıp beni kucakladı. Beraberce ağladık. Gözyaşına, hıçkırığa kanmış, doymuştu. Sesi kısılmıştı. Uzun bir süre sonra kendine geldiğinde:

— «Meğer ne çok seviyormuşsun beni!» dedi. «Sev beni, beni sev Petro, emi!»

Resmi alıp kendi hücresine götürdü. Tam yirmidört saat gizli gizli açıp seyretti. Ertesi gün hücresinden çıktığında yüzü sapsarıydı, ama sevinçli görünüyordu. Resmi bulup almasınlar diye saklamam için bana getirmişti.

— «Ama canım isteyince gelip görecem, bu şartla.» dedi. «Çok rahatlatıyor beni!»

Bu resim arkadaşımın ruhunu tam bir huzura kavuşturmuştu. Ben de rahatlamıştım. Daha da fazlası. Gerçek bir ressam olmak istiyordum şimdi. Bir ressam isterse neler yapmaz! Ha? İşte o günden bu yana hep aynı yoldan yürüyerek tüm dertlerimi kâğıt üzerine dökmeğe çalışıyorum. Bunun bana çok iyi geldiğini görüyo-

rum. Daha sağlam, daha kararlı kılıyor bu iş beni. Daha çok sevebiliyorum. Daha beter kin besliyebiliyorum. Bilmem gerçek ressamlar aynı şeyi duyarlar mı? Ama bu böyle değilse, ressam olmak istemem. Bir tamam şu yaptığımı istiyorum ben.»

Arkadaşların çoğunun söylediklerini hep dinliyor, kendimden utanıyorum. Sanatın gerçek görevi üstüne konuşan gerçek bir sanatçının şu sözleri karşısında yüreğimi bunaltan bu utançtan kurtulmak için, kendi işime yenibaştan nasıl başlamam gerektiğini bu çocuktan sorup da öğrensem mi diye düşünüyorum:

— Arkadaşın burada mı şimdi?

— Bu olaydan bir ay sonra, iyileştiğini görünce, götürüp kurşuna dizdiler. Vedalaşırken bana şöyle demişti:

— «Sev beni Petro! Beni çok sev!»

Onu öyle seviyor, öylesine anıyorum ki. Sanki hiç ayrılmadı aramızdan. Hiç bir şey kaybolmadı kendisinden. Ondan olan herşeyi kendi benliğimde duyuyorum...

Ressam gülerek ekledi:

— Böyledir bu! Bakıyorum gözlerin yaşardı. Eh, rahat edebilirim artık. Günün birinde beni de kurşuna dizerlerse, benim ve onun olan şeyleri sen kendi benliğinde duyacaksın demek. Durum böyle olunca da ölümden neden korkulur anlamıyorum! Ama fazla gevezelik ettik özümüz üstüne gibime gelir. İşim de vardı zaten. Şu gördüğün arkadaş —eliyle Andon Bizanis'i gösterdi— beni bekliyor. Çok eski bir arkadaşını kurşuna dizdiler şu son günlerde. Yiğit bir çocuktu. Adı da Yani Çirkas. Bir başka gün anlatırım onun da hikâyesini. Andon'u bekleyen iş çok ağır. Arkadaşı çok büyük. Çok ağır. Kaldırabilmesi için hepimizin ona yardım etmesi gerek. Yoksa aklını kaçırabilir... Bunun için zaten cezaevi idaresi de onun peşini bırakmıyor şu son günlerde. Çıldırtmak için...

— Başka dertleri de var Andon'un, dedim, ama bunları açıklamıyor, sırtına yeni yükler yüklemesinler diye.

— Biliyorum. Anlattı bana hikâyesini. Hepsini biliyorum. İlk tanıştığımızda ele avuca sığmazın biriydi. Şimdi benliğini değiştirmeğe, ancak istediklerini hatırlamağa çalışıyor. Bunu da, savaşçının kanını ve de gücünü geçmiş olaylar sömürüp tüketmesin diye yapıyor. Kurşuna dizilen arkadaşı soğukkanlılık, sâkinlik örneği bir kahramandı. Hoşgörürlüğü başdöndürücü bir nitelikteydi. Ancak bu nitelikte bir savaşçı kendi içinden saldıran düşmanla boğuşmak için gerekli gücü kendinde bulabilir...

Gerçekten de zavallı Andon, kendisine hep İngiliz uşaklarını, kızıl kıllı domuzu hatırlatan Spiromilios ile aynı siperde nasıl döğüşebilirdi omuz omuza iş başka türlü olsa. Dahası var, Spiromiliosu sevmesi bile gerekli o eski yaşantılarının etkisinden kurtulup karakter değiştirme çabalarında başarıya ulaşabilmesi için. Günümüzün kusursuz savaşçılarına benzeyebilmesi için...

Genç arkadaş yanımdan ayrılıyor. Yeni kuşağın bu sesi bana tonla bilgi ve akıl bırakıp gidiyor. Ne istediklerini biliyorlar bu çocuklar. Bizden daha da içtenlikli ve de çok daha derinden inanıyorlar. Duyularımızı usumuzdan ayırmak isteyen koyu karanlıkları ateşe verip kül etmek isteyen devlere benziyorlar. Yüzeydekilerle yetinmiyorlar. Şuncacık bir gerçek parçası için yaşantılarının tüm tozlarını yutmağa kararlı bu genç kuşak.

VII

STAVRO USTA ile tanışmaya gittim. Adımı söyliyerek beni karşıladı, üstelik adımın üstüne de unutulmuş bir sıfat yaptıştırdı:

— Hoşgeldin Mihal Usta!

— Bu sıfatımı nerden bildin?

— Sen 7 numaralı presci değil misin? «Kara Cam» bölümündeki toprağı bol olsun, ihtiyar Sotiri'ye yolverdikleri gün almışlardı işe seni sanırım!

— Pekiy, ya senin ne işin vardı ogün orada?

— Bu kadar yaşlandık, kocadık demek ha evlât! Stelyo Ustayı hatırlar mısın?

— 2 numaradaki damacanacıyı?

— Ta kendisi, 2 numaralı tezgâhta. Ta kendisi. Kocadık! Ama sen de kocadın gayri fukaram. Ben hadi hadi. Otur, otur hele de bir iki çift lâf edelim.

Nerden de buluyordu bu deyimleri. «Otur, otur hele de bir çif lâf edelim!»

Bir kapı açıyorlar, insanı bir hortumun içine bırakıveriyorlar. Kendini kilometrelerce uzaklara fırlatılmış buluyorsun, mesleğini de, giysilerini de değiştirmişsin. İşçi forması giyiyorsun ötesi berisi yanık, yanıbaşındaki kazanın ateşinden üzerindeki yağ lekeleri duman çıkarıyor... Ve de adam oturmuş, büyük bir rahatlıkla sana «Otur, otur hele de bir çif lâf edelim!» diyebiliyor.

.....

4 numaralı pres «Ateş» diye bağırıyor. «Bittik yahu, bayıldık!» diye haykırıyorlar damacanacılar yukardan...

«Yangın var çocuklar, fırlayın dışarı! «Bu, erimiş cam dolu kazanın patlamasının işareti.

Sesler iyice seçilmiyor, sözleri el işaretleri tamamlıyor, «tehlike» ibresinin düştüğü sırada «siyah cam»da çıplak çalışan yorgun köleleri düşündükçe insanın yüreği sızlıyor.

Büyük kazanda bir patlama olursa tüm kent havaya uçar. Buna rağmen sık sık «S.O.S.» işaretleri verilir... Neden mi, çünkü biz daha bir sanayi ülkesi değiliz, bol bol yedek parçalarımız, emniyet supaplarımız, birinci kaliteden çeliğimiz, mükemmel, teker teker çalışan makinelerimiz yok da ondan. Hep hurda ve de üçüncü kaliteden malzemeler, bunlarla insan o zayıf cidarlı koca kazanın içinde iblisler gibi cızırdayan o korkunç alevlerle nasıl başa çıkabilir? Korkunç bir ateş bu. Karşısındaki şu yağa bulanmış, kızarmış da yarı pişmiş, bir deri bir kemik çıplak gövdelerin kendisine hükmetmek sevdasında olduklarını gördükçe kuduruyor, habre kuduruyor bu ateş! Belli ki bu durum ağırına gidiyor, hakaret sayıyor bunu kendisine!..

İlk ağızda, önde, sırtları kızgın fırına dönük presciler ve damacanacılar. Tehlike durumunda en son bunlar kaçar dışarı. Bu, eski bir gelenek gereğidir. Ve de bu gelenek yüzlerce insanın gözleri önünde insan gövdelerinin çıra gibi yanıp tutuşması olaylarıyla perçinleşmiştir!

Aldığımız gündelik öbür işçilerinkinden azbuçuk daha fazla olduğundan bunun böyle olması gerektiği söylenir...

Nedenin bu olduğunu sanmıyorum ben. Başka nedenleri de var —hem de pek çok— en son işçi dışarı çıkıncaya kadar usta takımının, makinelerin bir parçası gibi, orada mıhlanıp kalmasının. Ama bu, en son işçinin canının kurtarılması amaciyle olmuyor —bu gibi yerlerde en ucuz malzeme insan! geride daha çok insan kaldığına göre. Bu geride kalanlar, makinelerin kurtarılması

umudu tam olarak yitirilinceye dek orada kalmak zorundalar.

Çoğu kez işçilerin hepsi dışarı çıkar, itfaiye arazözleri gelir, tüm umutlar yitirilir, ama gene de sonunda hiç bir şey kalmaz. Panik olayını onaylıyan mühendis kendi hatasını hasıraltı etmeğe yeltenir, başarır da bunu. Zararın işçilerin sırtından çıkarılması gerek!.. İşte o zaman da yolvermeler, ceza kesmeler başlar.

Bu sefer de devlet kuşu 7 numaralı prese yapışıp kalan ihtiyar Sotiri'nin başına konmuştu!..

... «— Otur, otur hele de iki çif lâf edelim!»...

İnsan bir kasırganın kanatları üstünde nasıl rahat eder allahaşkına?

Karşında yetmişlik bir ihtiyar koskoca presi kucaklamış, memeden çekip alınmak isteyen bir bebe gibi cıyak cıyak bağırıp dururken insan nasıl rahat rahat konuşulacak sözler, anlatılacak hikâyeler bulabilir?

Tabaklanmış kösele tüm ihtiyar Sotiri, tüm kemik ve de boğum boğum şişik damarlar, makine yağına bulanmış ak saçlar, ve de yüzü bir taş yığınının üstüne gelişi güzel fırlatılıvermiş yaş keçi derisi... Ve de bu acayip hortlağın kendine göre merakları var, akıtıcak gözyaşları var, acılar dolu, yorgun bir çift de elâ gözleri var. Ve de insanoğluna özgü bir de adı var!

Şu âhır ömründe bunu bana reva görmeyin diye yalvarıyor.

Ciddî mi olduğu, alay mı ettiği anlaşılmayan bir ses:

— «Eh» diyor, dinlenirsin biraz, çok yoruldun!»

— «Aç insan ömrü billâh dinlenemez!»

— «Kim demiş bunu? Kimdi konuşan?» diye bağırıyor bakışlarından avu akan mühendis. Soruyor, soruyor, ama karşılık beklemediği de besbelli.

— «Bendim konuşan!» diye karşılık veriyor patlayan top mermisi gibi bir ses.

— «Patlayın be, kesin!»

— «Sen patla be! Umurundaydı sanki ihtiyarın dinlenmesi. Hazır ettin emeklilik maaşını da gidip dinlensin, öyle mi? A!..»

Bu beklenmedik sözler damacanacı Stelyo Ustanın geniş kıllı göğsünden fırlamıştı dışarı, demek istediğim şu şimdi cezaevinde karşıma çıkıveren, iyi niyetli, hoşsohbet, durmadan gülümeseyen ufak tefek ihtiyarın. Şimdi şu an ben, Stelyo adıyla Stavro adı arasındaki ilişkinin nedenini anlamak istiyorum.

Ama işinden kovulan yaşlı bir işçinin görüntüsü beni bir miknatıs gibi çekerken, burada, cezaevinde daha fazla kalmam imkânsız.

İhtiyar Sotiri'yi sıkıca kucakladığı, ağlıyarak öptüğü makinesinden ayırmak, söküp almak için, dört çift güçlü kol gerekmişti ogün. Kocamış bir gövdenin direnişi ne komik oluyor bir bilseniz! Kemikler dışarı fırlıyor, karın hıçkırıklarla içeri içeri çekliyor, bir an geliyor ki karın diye bir şey kalmıyor, sindirim organlarının bulunması gereken yerde cilâlı bir düzlük, yalanmış sırt tarafında da zavallı birkaç kemik!

İhtiyar kapıdışarı edilince bana «buyur, çalış» dedilerdi. Ama damacanacıların oradan kızgın ses bir kez daha duyulmuştu:

— «Presciler, damacanacılar, bana bakın! Barba Sotiri için haftada on saat avertaym! Emekli maaşını avans olarak verdiğimizi öğrensinler köpek soylular! Sen de hadi bakalım döşeğine!»

Mühendis dut yemiş bülbüle dönmüştü. İhtiyar Sotiri bir süre daha aramızda kalmış, ellerimizi öpüyor, gözyaşlarıyla ıslatıyordu: «Sağolun çocuklar, hiç bir şey istemem! Ben darıdünyada nafakamı tükettim gayri! Şu körolası hurdalara pek alışmıştım da şimdi ne yapacağımı düşünüyorum! Yoksam...»

— «Barba, emeklilik maaşın tamam. Hadi güle güle. Kimseye metelik borcun yok. Bu verdiklerimiz avans.

Senin emekliliğin, bizim hepimizin emekliliği için «evet» deyinceye dek patronlara aman yok. Ha! Bunu yi bilsinler! Hadi şimdi, hergün ziyaretine geleceğiz...»

... Sonra da «otur gardaş, otur da iki çift lâf edelim Mihal Usta!»...

— Gel Stelyo Usta, arkadaşım, öpüşelim hele...

— İstersen şöyle kısa bir süre hiç konuşmadan oturalım, ne dersin?

— Olur derim, böylesi daha iyi.

Böylesi! Böylece, işte bu biçimde, bir cezaevinin gürültülü, şematalı sessizliğinde, güç ve de doludizgin bir yaşantının sayısız dönemeçlerinde kaybolan iki ihtiyarın, iki emekçinin, iki devin, bir infilâka benzeyen konuşması başlıyor...

Susuyoruz. El tutuşuyoruz, tutuşan eller ara sıra kendiliklerinden, nedensiz birbirini sıkıyor, gözlerimiz dolu dolu oluyor.

Biri iki fincan kahve getirip yanımızdaki iskemlenin üstüne bırakıyor. Bakışıyoruz. Bakışlarımız şöyle konuşuyor: «Gerilimin bundan fazlası gereksiz!»

— «Ama gene de çocukların hatırı için şu kahveleri içmeliyiz.» diyor Stavro Dayı yüksek sesle. Ekliyor: «Kimbilir şu kahveyi bulmak için ne sıkıntı çektiler. Cezaevinin ağır koşulları altında kahve çok değerli bir nimet...»

— «Kimsin sen» diyorum, «iki adından hangisi gerçek adın?»

— «Gerçek adım Stavro Trataris» diye karşılık veriyor. Ak bıyıkları arasından eski günlerin damacana ustası bana gülümsüyor. Kıvılcım saçan gözlerinin derinliklerinden durumunu izliyor ciddi ve de sert «kara cam» tezgâhından ihtiyar Sotiri'yi uğurladığımız günün Stavro Ustası.

— «Ya öbür adın, Stelyo ismi?» diye soruyorum kayıtsızca.

— «Eh o da takma adım...»

Tekrar susuyoruz. Dünya yine bir damlacık oluyor, küçülüyor. Meslekleri, zamanları, tarihleriyle, dünya sanki jelâtinden yapılmış acayip bir şey. Ve sen, şimdi görünen, şimdi kaybolan, hayat fırtınası içinde değişen, dünyanın durmadan daralması, genişlemesi, büyümesi karşısında savrulan seyrek bir toz bulutu gibisin.

Bu gerilim anlarında usulca sorarsın kendi kendine: Ben neyim, kimim gerçekte? Fabrikalar, büyük caddeler, gizli okullar, cezaevleri, şuracıkta, hemen yanıbaşında... Yusyuvarlak dünyayı avucunun içinde tutuyorsun.

Şu an bir arkadaşınla yürüyorsun, konuşuyorsunuz, hemen bir an sonra bu arkadaşın, yurdun uzak bir bucağında gömülmeden meydanlarda bırakıldığı için, şikâyet dolu bakışlarla sana bakmakta... Kır yollarında, patikalarda yürüyorsun kayıtsız, ıslık çalarak, bir hava tutturmuşsun. Türkünün sihirine dalmaya vakit bulamadan ritimler değişiveriyor içinde!.. Şimdi ormandaki oduncular ıslık çalmıyorlar kayıtsız, türkü söylemek, yüreğini geniş tutmak için vaktin yok. Alman birlikleri geçiyor önünden. İngilizler çıkarma yapıyorlar, kendi yurttaşların bıçaklarını çekmiş, boğazına dayamışlar. Türkü söylemekten vazgeçmeni, beygir gibi solumanı, sürüngenler gibi sürünmeni istiyorlar senden.. Acayip, tuhaf şeyler! Ama gene de bunların olağan şeyler olduğu kanısındasın birdenbire...

... Masalın bulanık havasından çıkıp gelen bir şehzadesin sen, çıktığın anda kayboluveriyorsun ve evrenin tüm tahtları birden gıcırdamağa başlıyor...

... Barış, diyorsun ve bu ses dişlerinin arasında sıktığın bir bıçak oluyor.

... Mavi göklere doğru vızıldıyarak yükselen bir sinek görüyorsun. Ve de birden şeytan gibi bir sahnekoyucusu elindeki koca süngerle siliveriyor bu görüntüyü, kendini Hiroşima'da buluyorsun, Beni İsrail'in yanık etlerinin kokusu, ekşiliği çalınıyor burun deliklerine. İsa'-

nın kanlı harmanisini giyiyorsun, Kurtuluş Savaşcısı gerillânın fişekliklerini kuşanıyorsun, Peygamberin ateşten kelâmını konuşuyorsun...

Bir türlü kendi ruhuna yetişemiyorsun bu yarışta. Aynı anda herşey oluveriyorsun hattâ hayretler içinde kalabiliyorsun...

Gül yaprağına konmuş billûrdan bir çiğ tanesi durmuş sana bakıyor. Bir saniyecik yaşıyor ömrünü bu billûr tanesi. Ama gene de sana bir billûr parçası ölmez bir varlık, yüzyıllar boyunca varolacak bir yaratık gibi bakıyor. İş böyle olduğuna göre neden yaşantının ululuğunu bu kadar ucuza pazara çıkarıyoruz? Azrail'in bile kölesi olmak istediği o insanoğlunun ulu endamını?

Çiğ tanesinin yaratıcısı, Azrail'in efendisi, herşeye kaadir Tanrının bile koruyucusu sensin. Evren'in caddelerinde keyifli keyifli dolaşan sen. Dünyaların onurlu, mağrur yapıcısı da sensin, çünkü sen güzelin Tanrısısın. Daha da büyük, daha da kıyaslanamaz bir şeysin: Tüm değerlerin, tüm yaratıkların, tüm evrenin bilincisin!

Ey insanoğlu, evin ne de geniş senin! «Güneş senin kapı tokmağın!» Mevsimler odaların!..

Bilinmedik sazların çaldığı duyulmamış bir senfoni senin gönlün... Uzakları gören camcı ustası! Tutuklu dünya yöneticisi! Sen herşeye kaadirsin! Her istediğini yaparsın sen. Her dilediğini görürsün...

Eski damacanacı Stavro Usta çubuğu üfleyip nefesiyle damacana yapmaktan usanmış entipüften. Daha değerli şeyler yapmak için bir başka iş tutmuş. Şimdi üflüyor, üflüyor, dünyaya yeni bir biçim veriyor, yeni bir döneme yeni biçimini veriyor. İnsanoğlunun görevi nedir, bunun bilincine varmış şimdi o.

— «Bilemezsin, diyor, burada, şu cezaevinde neler olduğunu! Sevgiyle sorumluluk elele verip mucizeler yarattılar. Sevinçli anlar acılardan daha çok. Burada insanın yeniden doğuşunu göreceksin. Yeteneksizlik, bilinç-

sizlik, bilgisizlik ve de karanlıklarla insanoğlunun savaşmasından daha güzel hiç bir şey olamaz. Çocukları iyi tanı, diye öğüt veriyor bana, konuş onlarla. Aklının her an kıpırdadığını, büyüdüğünü göreceksin. Büyük, çok büyük günlerde yaşamak nasip oldu bizlere Mihal Usta!»

Ellerimi bırakıyor. Göğsünü gerebilmek için duvara dayıyor sırtını. Şimdi bakışlarında bambaşka şekiller, bambaşka dünyalar seziyorum.

— «Beni epey kuşkulandırdıydın o zaman cam fabrikasında Mihal Usta!» diyor.

— «Yapma! Pekiy bunu bana neden söylemedin o zaman?»

Sorumu duymamıştı sanki, gerilimli bir düşünceye dalmıştı tek başınaymış gibi. Gözleri giysilerimin üstündeki bir ipliğe takılmış, bu önemsiz iplik parçasında, şimdi kendisini uğraştıran o eski günlerin tam bir tablosunu seyrediyor.

— «Evet, diye ekledi, çok değişmişsin. Belli ki çok ağır koşullar altında çalışmışsın! Çok insan tanımışsın ogünden bu yana.

— «O, bak, orası öyle!»

— «Besbelli bu. O zaman sen birine baktın mıydı şu ikisinden biri olurdu hep, bunu iyi hatırlıyorum: bakışların ya ateş püskürürdü, ya da gözlerini yere indirirdin. Sözde bir kızgınlıktı bu! Düşündüklerini gizleyen paravana. «Kötü şeyler tasarlıyor kafasında şu delikanlı! diye düşünürdüm hep. «Ama belki de korkuyordun!»

— «Gerçekten de korkuyordum o zamanlar. Belirsiz korkulardı bunlar. Bunlardan nasıl kurtulduğumu şimdi kendim bile bilemiyorum.»

— «Öyle! Öyledir ya. Ama bir şeyi iyice tanımadın mı, bilemedin mi, yenemezsin onu. Hâlâ öyle mütecessis misin?»

— «Ne biçim mütecessislik yani?»

— «Hıım, ya. Bakıyorum tahminlerinde hep acele-

cisin. Eninde sonunda sana söyliyeceğim şeyi önceden keşfetmek çabasındasın. Keşif hoşuna gidiyor bakıyorum. Bilinmez. Bakarsın günün birinde ya kâşif, ya da sorgu yargıcı oluvermişsin! Belki böyle bir şey koymuşsundur aklına...»

— «İlk seçtiğim meslek kırallıktı benim! Kıral olmak istemiştim!»

— «Bak hele! Yükseklerde dolaşmak hiç yakışmıyor sana...»

— «Açıklıyayım. Kıralları ilk kez akraba evlerinde görmüşümdür, resimlerde. Benim akrabamdılar bu kıral-lar. Üniformalarında beyaz kordonlar, kollarında altın şeritler vardı, posbıyıklıydılar. Daha sonraları büyüklerim bu kıralların jandarma olduklarını söyledilerdi.»

Stavro Amca kulaklarının dibine kadar kızarmıştı. Çok memnun olduğu zamanlar böyle gülerdi, şamatasız, sessiz.

— «Hım, öyle olması gerekir, dedi. Doğru. Ama bir zaman sonra kıralların aslında kimler olduğunu öğrenecektin, fakat gene de jandarma yazılmak düşüncesi gönlünde sımsıcak yatacaktı. Ha, öyle değil mi? Diyeceğim, hırsızların peşine takılacaktın, eşkiyaları kovalıyacaktın, gerçekleri çengele dizip tartıya vuracaktın, arap saçına dönmüş yanlışlıklar içinden doğruyu zokana takmaya çalışacaktın. İlk heveslendiğin mesleğin tadı damağında kalmış senin. Tek başına çabalaman, uğraşman da bunu gösteriyor. Bir başkasının, herhangi bir kitabın, birkaç dakika içinde sana öğretebileceği şeyleri keşfetmek. Besbelli, insanlara pek öyle güvenin de yokmuş senin. İnsanlardan hep terslikler, aksilikler bekleneceğini öğretmişlerdi sana çünkü... İşlerin nasıl yapılması gerektiğini başkalarına sormamak için presin başında saatlerce boşyere uğraştığını çok görmüştüm o zamanlar. «Oğlan doğuştan usta yani!» derdim hep içimden sana baktıkça. Acaba kimin hızını kesmek ister, kimi tuşa getirmek ni-

yetinde? Biz işçileri mi, patronları mı? Yoksa kendisine ilk ağızda sırlarını vermek istemiyen makinelerle mi zoru?»

— «Pekiy ne sonuç çıkardıydın bütün bunlardan? diye soruyorum gülerek, alaycı, tıpkı çocukluk resimlerimizdeki pozlar karşısında yaptığımız gibi.

Dizini kaşıdı. Gözleri güleç. Bakışlarından bir gerilim sezilmiyor. Bunun da anlamı şu: İstediğini almıştı, artık zahmetsiz, sağlama konuşabilirdi.

— «Hım, dedi, o zamanlar beni en çok ilgilendiren, bize karşı mı, yoksa bizden yana mı olacağındı. Seni günlerden bir gün postabaşı, ya da patron olarak karşımda görmek istemiyordum... Bir gece seni ihtiyar Sotiri'nin odasında görünce rahatlamıştım.»

— «Ama o odada karşılaştığımızı hiç hatırlamıyorum.»

— «Haklısın, doğru. Karşılaşmadıktı. Ama o gece ihtiyar Sotiri beni gördüydü. Arkan bana dönüktü. İşaret ettimdi kendisine ses çıkarmaması için. Başbaşa konuşasınız diye bırakıp gitmiştim. Sonra ihtiyara başka bir ev buldundu. Çok kez gelip beni gördüydü Sotiri, uzun uzun konuştuyduk. Hiç ummadığı bir sırada bir oğul edindiğinden öylesine mutluydu ki! Ben de hoşnuttum senden, bizleri çok sevdiğin için. İhtiyarı alıp bizden kaçırman da beni pek ilgilendirmediydi. Senin olsun istiyordun ihtiyar. Güçlü oluşunun sana verdiği gururdan bir kıymık bile vermek istemiyordun başkalarına! Şey! demek istediğim, haksızlığa uğramış bir ihtiyarı korumak gücünü bulabiliyordun tek başına. Başlangıçta senin bu cömertliğini vicdan azabından sanmıştım. Öyle ya, ona yolverip seni almışlardı işe. Ama, demiştim, belki de bizden çekindiğindendir. İhtiyarın işini elinden aldı dememizden çekiniyordun belki. Ama öylesine bir budalalık olurdu ki bu, hiç yakışmazdı sana doğrusu. Seni almasalardı, kapıda bekliyen işsizler kuyruğundan bir

başkasını koyacaklardı senin yerine. Sonra, senin o davranışını yanlış anlamamızdan korksaydın o zaman, yaptığın yardıma bir gösteriş havası vermek isterdin elbet.

«Sonra sen gidince şu kanıya varmıştım. Yeni gelenlerle uğraşmak, bazen onlarla matrak geçmek huyumuza bir türlü alışamadı oğlan da işini bırakıp gitti, diyordum. Bu kötü alışkanlıklarımız dert olmuştu sana, bunun yüzeyde kalan bir davranış olduğunu anlıyamamıştın çünkü. İşinde uzun süre kalıp insanlarla haşır neşir olman gerekiyordu daha o zamanlar. İkinci hafta da seni işbaşı yapar gördüğümde «hele şükür kaldı gayri. Temel attı» demiştim.

«Dediğim kötü huy ağır işler için yeni alınan arkadaşlar makinelerin huyunu suyunu iyice belleyinceye kadar sürer. Çünkü kıdemliler artık bilgiçlik taslamak zorunluğunu duymazlar! Tüm mesleklerde bu böyledir. Bilirsin, insanoğlunun tabiatında biraz da öğretmenlik vardır. Kendisinin gerekli bir kişi, bir işin «lâzımı gayri müfariki» olduğunu ispatlamak ister! Yediği ekmeği haketttiğini anlatmak içindir bu, sözüm ona. Daha da korkuncu, herkes birbirinden çekinir, korkar! Yeni gelenlerden, tanımadıklarımızdan korkarız, giderek her çareye başvurup burnunu kırmak isteriz. Biz işçiler o zamanlar dada bunu bile beceremiyorduk. Aptalca öğretmen pozu takınıyor, yalancı pehlivan kesiliyor, sudan gösterişlere kaçıyorduk. Gülümseyip geçmemiz gereken yerde kabadayılığa döküyorduk işi. Bundan da kazancımız, bir araya gelememek, birbirimizden ayrı kalmak oluyordu. Gövdeden, yığından kopmuş bireyler.

«Burda, cezaevinde bunun tam tersi. Burda ortak insan tipini bulacaksın. Birey hâlâ kudurmuşcasına savaşıyor, dişliyor karşısındakini. Ama zamanla tüm dişlerini yitiriyor teker teker. Öyle sanırım ki buraya yeni bir işe başlarken duyduğun heyecanı duyarak geldin, ha ne dersin? Nasıl karşıladılar seni çocuklar?»

«— Bir saat geçmemişti ki hemen durumu kavradım, alıştım. Doğrusunu söylemem gerekirse burası benim ilk girdiğim cezaevi de değil hani.»

«— Biliyorum bunu. Ama bir şeye çok dikkat etmelisin. Hiç bir cezaevi, ölüm adaylarının yattığı cezaevine benzemez. İnsan yıldırım hızıyla, üstüste tecrübeler edinir. Bilgiler çuvallar dolusu serpilir, ekilir burada. Sorumluluk insanı iki gece içinde bilge kılar. Hangi sorumluluk? Burada herşey bir tek görevde birleşir: Son turda güzel yarışmak...»

Sâkin konuşuyordu, düzenli; sanki bana en kısa zamanda ne kadar şey öğretmek mümkünse bunların hepsini öğretmek zorundaydı, sanki acayip bir şeyin, sürekliliği yarıda kesebilecek bir olayın başgöstermesi bekleniyordu. Sanki bol bol, rahat rahat konuşmak için önümüzde sayısız günler olmıyacakmış gibi bir hal...

Daha sonraları anladım ki bu kendine özgü yerde, aynı konuya hiç mi hiç dönülmüyor. Bu harman yerinde hayat başdöndürücü bir hızla akıp gidiyor. Dış dünyadaki aheste beste akışla hiç ilgisi yok bu akışın.

Yaklaştıkça kabaran, öfkelenip köpüren, bir âfet halini alan bulanık bir dalgaya benzer aceleci, koyu bir homurtu sohbetimizi yarıda kesiyor.

Stavro Amca ayağa fırlıyor endişeli. Beygir gibi soluyor, burun delikleri oynuyor. Bir ara dışarı şöyle bir göz atıp konuşuyor:

— «Bir şeyler oluyor avluda! Başka vakit devam ederiz...»

Stavro Amcayla konuştuğumuz sürece bir çift gözün üzerime dikili olduğunu hissetmiştim. Koğuşun öbür ucunda yaşlıca bir adam dikkatle beni süzüyordu. uzandığı yerden. Kalkıp çıkarken de beni durdurdu:

— «İdamlık mısın?» diye sordu.

— «Yok, değilim.»

— «Hımmm...»

— «Niye sordun?»

— «Ha, hiç, evlât, hiç.»

— «Ya siz, siz idamlık mısınız?»

— «Onun gibi bir şey. Hadi evlât, güle güle. Öyle sordum işte.»

Rahatsız etmişti beni bu soğuk davranış. Ne istiyordu benden? Yoksa bilmeden bir şey mi yapmıştım kendisine. Yanından hayli kırgın uzaklaşırken bir daha sordu:

— «Bilir misin sana ne sormak istedim?»

— «Buyur sor.»

— «Mezohora'da, öğretmen Kapsalis'in evinde yanaşma kaldınmıydı hiç?»

— «Evet. Siz de mi oralısınız, adınız ne sizin?»

— «Oralarda karakol komutanlığı yapmışlığım var da. Gözüm ısırdı da seni. Var mı bir haberin öğretmen Kapsalis hakkında?»

— «Korfu adasındaki cezaevindeymiş, öyle duydumdu. Buraya nakledilecekmiş.»

— «Tamam. Öyleyse hoşgeldin, safalar getirdin arkadaşım.»

Birden susup saatini temizlemeğe devam etti hiç bir şey olmamış gibi. Varlığımın da onu ilgilendirdiği yoktu artık.

Gözlerinde bir gariplik vardı. İnsana dikili oldukları halde hiç bakmıyor gibiydiler. Bakışları insanı âdeta delip geçiyor, uzaklara, çok uzaklara, çok çok uzak âlemlere doğru yönelip gidiyorlardı.

VIII

YILLAR, dertli yıllar çabucak geçip gitti. Şu yaşadığımız anlar daha da çabuk geçiyor. Bir yeniden karşılaşma, aceleci vedalaşmalar her şey. Her şey bir şaşkınlık. Gönül görevini yapmaya vakit bulamıyor...

Acayip şeyler! Elini yumruk yapıp sıkıyorsun. Şöyle bir güzel süzüyorsun bunu. Ve de şu sonuca varıyorsun: İşte bu sıkılmış yumruk yeryuvarlağının tâ kendisi. Tüm evren bunun içinde. Yeter ki bu mikroskobik et topuna aklını verebilesin.

Bunları düşünüyorsun ve de gülmek gelmiyor içinden. Ancak, ara sıra düşlerle karıştırıyorsun işleri. Yapabildiğin bu. Ama düşlerinde bile gülmek gelmiyor içinden...

Derler ki, hapisteyken, içerdeyken insan zor varır dünya nimetlerinin farkına. Kuyruklu yalan! Açık seçik görürsün her şeyi içerdeyken. Güçlü bir biçimde görürsün. Tam bir yokluk içindesin. Hiç bir şeye sahip değilsindir dünya güzelliklerinden, dünya nimetlerinden. Ve de bunları istemektesin. Bir insan inatla istediği anlardaki kadar uyanık olamaz, capcanlı olamaz hiç bir zaman. Arzulayıp hayal kurduğu anlardaki kadar.

Ama çevrende bir tehlike dolaşmaktadır hep. Salt düşüncelerinle, düşlerinle başbaşa kalmak tehlikesi. Vücudunun alışkın olduğu o sayısız hareketleri unutması tehlikesi. Dünyayı avuçlamak, güneşi yakalamak, işte bunları unutmak tehlikesi. Bacakların toprakla cilveleşirken tatlı tatlı gıcıklanmayı unutmak tehlikesi...

Cezaevi yaşamı ustalık ister. Düşünmek işin kolay yanı. Zor olan vücudun harekete olan açlığıdır. Yıkım

da işte bu açlığa alıştığın zaman başlar. İhtiyar Sotiri cam fabrikasından kovulduğunda üzülmüştü ya, işte bu üzüntünün özü de belki buydu...

Buradaki arkadaşlardan Stratos, yıllar boyunca Mezohora sulama şebekesinin bakımcılığını yapmıştı. İşi gücü akar sulardı hep. Dağ eteklerinde fokurdayan kaynaklar, dallarını kayıtsızca gölün üstüne sarkıtmış, koyu bulutlardan takke giymiş gibi salınan salkım-söğütlerleydi hep alışverişleri...

İşte o bol sular tütüyordu gözünde Stratos'un. Kendisine cezaevi avlusundaki herhangi bir su çizgisinden söz açıldığında gülüp alay ederdi Stratos. Bir ayak genişliğinde, çamaşır sularının akıp gitmesi için çiziliverrniş bir evlekti bu çizgi. Biraz çimentoyla her zaman temiz tutulması mümkündü. Ama İdare bu dereciğin öylece, olduğu gibi, pis ve berbat durumda kalmasını istiyordu. Toprak pislikleri kolay tutar. Böylece müdüre, doktora, gardiyana, bize domuz diyebilmeleri için bahane bulunmuş oluyordu...

Gülüşürdük aramızda. İdareyle anlaşabildiğimiz tek nokta buydu. Evleğin çimentolanmasını istemiyorduk aslında, varsın hep şikâyetçi olalımdı bundan. Evlek çimentolanırsa yapılacak iş kısılıyordu. Evlek bu durumuyla iki kişiyi bütün gün meşgul edebiliyordu. Vücutlar da hareket açlığı duymuyordu.

Evlek büyüyor, nehir oluyordu. Bilge bir Nil, ya da bir sokak çocuğu Acheloos Suyu oluyordu. Bu, onu temizleyen adama göre değişiyordu. Vücudun duyduğu hareket açlığının oranına bağlıydı bu.

Bir iş yapmak hepimiz için ölüm kalım sorunu. Birimiz pencere demirlerinin tozlarını almak işini, bir başkası koğuşlarının süpürülmesini, bir üçüncümüz dış süpürme işlerini almıştık üzerimize. Hücrelere giden dış merdivenin taştan 17 basamağı vardı. İki kişi bölüşmüştü bu basamakları. Sayı tek olduğundan bir basamak

açıkta kalmıştı. İki arkadaştan biri daha ağır basmış, ne edip etmiş açıkta kalan basamağı da kendi üstüne almıştı. Basamakları güzelce süpürüyor, sonra çuvaldan bir paspasla bir el siliyor, sonunda da beyaz bir bezle ikinci bir el geçiyordu. Bu ikinci eli geçtikten sonra beyaz bezde hiç bir kir lekesi kalmamalıydı! Basamak pırıl pırıl, süt dök de yala, öylesine tertemiz... Lekelenir mi hiç beyaz bez? Sonra bez yıkanır, kurutulur, güzelce katlanır, yine pırıl pırıl, gümüş gibi parlayan bir teneke helva kutusu içinde saklanırdı.

Stratos bu acayip işlere bakar bakar da gülerdi hep. Sulama işlerinde uzman olması bakımından şu evlek işini üstüne almasını teklif etmişlerdi kendisine. Bu teklif aklına gelince, gece olsun gündüz olsun dinlemez basardı kahkahaları Stratos, şamataya boğardı koğuşu!

Sapsağlam, tığ gibi bir delikanlıydı. Gövdesi tâ derinliklerinden harekete susamış. Ama gene de kolay şey değildi bir cezaevinde böylesine kahkahalar koyvermek!

Bunu kendisine hatırlattıklarında:

— «Eh, n'apalım. Ben de bundan böyle cimnastik yaparım günde birkaç saat!» diye karşılık vermişti.

— «Stratos, Alman istilâsı sırasında erzatz şekeri, etzatz kahveyi hatırladın mı? İşte, çalışmanın yerine geçen cimnastik de böyle bir şey, uydurmasyon bir çare yâni anlıyacağın. Oysa insan hergün aynı yemeği yiyince bıkar. İyi elbet cimnastik, ama yararlı bir iş kadar karın doyurmaz. Gerçek işin yerine geçemez...»

Ama o sıra Stratos daha yenilerden sayılıyordu. Epeyce de yorgunluk stoku birikmişti benliğinde. Umursamadan hazırcılıkla idare edebilirdi daha. İngiliz şirketinin sulama şebekesi canına okumuştu fukaranın. Sonra; dışardayken vakit bulup düşünemediği, bir düzene koyamadığı öyle önemli sorunları da vardı ki sormayın.

İşte böylece, pılı pırtısının üstüne uzanıyor, siyah

suları olan kayaklar, pınarlar, nehirler, su kavşakları, salkım-söğütler ve ingiliz şirketinin çilekeş ırgatları üstüne düşler kuruyordu. Cezaevi avlusundaki ipince hendeğin şimdilik bir nehir olması düşünülemezdi. Cezaevinin büyüyüp koskoca bir evren olması, bu evrendeki yaşantıların bir özeti haline gelmesinin sırası değildi.

Stratos'un en yakın arkadaşı Alamanlis adında biriydi. O da genç, 28 yaşında bir delikanlıydı, hiç öfkelenmeden, kötülük olsun diye yapmadan boyuna küfrederdi. İlk geldiğinde sebep yokken insanlara da küfrediyordu ama sonraları sadece eşyalara, bir de cezaevi doktoruna kalayı basmakla yetiniyordu.

İkisinin sohbetleri birinin küfürleri, öbürünün de kahkahalarından kuruluydu. Çok da güzel anlaşıyorlardı küfürlü kahkahalı. Söz onlar için gereksizdi. Yukarıdaki biçimde sohbet etmedikleri zamanlar da enikler gibi boğuşurlardı, güreş tutar, koğuşun altını üstüne getirirlerdi.

— «Hadi düzeltelim şimdi,» derdi biri öbürüne. İyice yorulup güreşi bıraktıklarında. «Geberesi adamcağızların ne kabahati var, yataklarını çorbaya çevirdik!»

Eşyalarımızı derleyip düzene koymak için bir saat kadar uğraşırlardı. Bazen eşyaları karıştırırlar, birinin battaniyesini bir başkasının yatağına sererlerdi. Tutuklulardan biri tatlı tatlı: «Gene mi boğa güreşi vardı burada?» diye sordu mu, Alamanlis büyük bir istekle seyirtir, yanlışı düzeltir, bir yandan da söylenirdi: «Stratos'un da, şu pılı pırtının da Allah belâsını versin, şeytanlar götürsün tümünü!»

Ama günün birinde Alamanlis küfürden vazgeçmeye karar verdi. Yatağına sırtüstü uzandı, ellerini ensesine bağladı, tavanı seyre daldı.

— «Var mısın tutuşalım» diye seslenmişti Stratos.

— «Hass...lân, yokum be. Kıpırdar kıpırdamaz küfretmek geliyor içimden. Yok. Kesik artık o işler.»

Ama «işleri», yani alışkanlıklarını kesinceyedek o, Stratos'un harekete olan açlığı kendini adamakıllı göstermişti. Alamanlis'in de bir o kadar. Kendilerine bir iş bulmaya, bir şeyler yapmaya çalıştılar. Daha sonra da işbirliğinde karar kıldılar. Satranç öğreneceklerdi. Ama, piyonları ekmek kabuğundan yapılmış bir tek santraç tahtası vardı, o da hiç boş kalmazdı.

— «Kendimiz için bir tane yapalım.» dedi Alamanlis.

— «Hadi, yap bakalım!»

— «İyi ya sen ne yapacaksın bu ara? Bari yardım et de çabuk bitirelim.»

— «Olmaz. Ben de kendime bir tane yapacağım.»

— «Kendine mi? Vay hayırsız vay! Ulan ne yapacağız iki tahtayı?»

Yok ille de yapacak. Özü için bir satranç tahtası yapacak. Oturup yapacağı tahtanın plânını hazırladı günlerce. Alamanlis şu kanıya varmıştı bu aralık: «Kızıl zebanilerin kaldırıp kaldırıp tulum gibi yere çalmaları gereken böylesine itlerle arkadaşlık ettiğim sürece küfretmekten vazgeçemiyeceğim vesselâm!»

Böylece biri satranç tahtasını, öbürü de düşüncelerini bitirip kotarıncaya dek ara sıra güreş tutmaya da karar kıldılar.

Stavro Amca karşıdan onlara bakıp bakıp keyif çatıyordu.

Bir gün Alamanlis'i yanına çağırdı, tatlı tatlı yüzüne bakıp:

— «Evlât, dedi, ne olacak bu işle sizin hâliniz?»

— «Ne hâli, Amca?»

— «Kendin demedin miydi, kıpırdar kıpırdamaz küfretmek geliyor içimden diye? Bu kusurumdan vazgeçmekte kararlısın besbelli!»

— «Matrağa aldın beni.»

— «Niye alacakmışım?»

— «Öyle sandım da! Her şeyden anlarsın da... Allah kahretsin!» Ama niye almak istemiyorsun burda dönen bir dümenin kokusunu?»

— «Ne kokusu, anlamadım?»

Alamanlis ihtiyarın kulağına eğilerek:

— «Şu herifi Allahın günü yerine çakılı, kimbilir neler düşündüğünü görmektense sağa sola kalayı basmak daha işime elveriyor. Sonra şeytan götüresice herifin hazmı da iyi değil zahir, helâya girdi mi çıkmasını bilmiyor, zaman kalmıyor başkalarına.»

İhtiyar şaşırmıştı. Garip garip bakıyordu. Beklemiyordu böyle şeyler Alamanlis'ten. Çoğumuz gibi kendisi de onu biraz durdum-duymaz, biraz dikkatsiz olarak tanımıştı.

İhtiyarın bu şaşkınlığının farkında değildi Alamanlis. Şöyle bir kasıldı. O da ihtiyarın gözlerinin içine bakarak umutsuzlukla:

— «Ya, demek öyle! Ben de seni her şeyden anlar bellemiştim!»

— «Ha şöyle, yaşa evlât! Bravo sana! Anladım, anladım. Oku bildiğini, iyidir!»

Stratos'a gelince o, avludaki evlekten söz açılmasına bile sinirleniyordu.

— «Matrak vallahi! diyordu. Bir solucan bile yapar bu işi be. Şöyle bir sürünerek geçti mi içinden tamamdır temizlik. Bir iki dakika içinde neta bu iş. Sonra?»

Günün birinde iki ahbap çavuşlar kazan kaldırdılar. Nedeni de öğretmen Spiromilios'un durumu. Çekilmez olmuştu öğretmen. Başkalarının yaptığı hiç bir işi beğenmez olmuştu. Salt kendi düşünceleri, kendi görüşleri doğruydu. Onunla aynı kanıda olduğunu söyle sıkıysa, yandığının resmiydi. En azından korkak olduğunu ileri sürebilirdi. Kendisinden korktuğun için onunla aynı kanıda olduğunu söylüyor, kendi düşünceni saklıyor olurdun ona göre! Ama çoğu kez senin görüşünü

dinlemezdi bile. Günler geçtikçe daha çok kendi içine kapanıyor, kendi sesinden gayrisini duymaz oluyordu. Ona göre, cezaevinde onun kendi sözü geçmezse burası havraya dönecekti. Bunun için de habire öğütler, habire kumandalar, eleştiriler, ihtarlar yağdırır olmuştu, verimsiz, bunaltıcı bir yalnızlık havası içinde boğulur duruma düşmüştü. Hattâ Stavro Amcanın bizim için, kendisi için ne anlam taşıdığını öğrendiğinde bile bu bakımdan bir değişiklik görülmemişti kendisinde. Amcaya da ihtarlarda bulunuyor, öğütler veriyordu. İhtiyar o her zamanki efendi, sâkin ağırbaşlı haliyle başını sallıyordu hep.

Stavro Amcanın da onun hakkında elbet bir görüşü, bir kanısı vardı. Çok kez de açıklardı bunları. Ona göre öğretmen epey zayıf iradeli, epey bilgisizdi. «Kaba işti onunkisi! Ne yapsındı fukara! Onun bu hallerine boş veriyorum. Çünkü o da çok çile çekmiş ömrü boyunca. Sonra, kanımca, epey de cesur davranmış!..»

Eski öğretmen, iki ahbap çavuşların, Stratos ile Alamanlis'in kabına sığmazlığını, matrak hallerini, tehlikelerin bilincine varamamış olmalarına yoruyordu. Nerde olduklarından habersizdirler. «Dünyadan bihaber asûde hayvancıklar. İşte şunlar, şu iki arkadaş...»

Öğretmen bu kanısını bir gün onların kendilerine de açıklamıştı. Sonra da bir araba öğüt vermişti. Sözünü bitirirken sormuştu:

— «Anladınız mı?»

— «Hiç sanmam!»

— «Ha?... Hiç şüphen olmasın öğretmen amca!»

— «Pekiy, ne anladın bakalım, anlat bana!»

— «Anladık.» dedi Alamanlis, işe şeytanı karıştırmamak için büyük çaba harcıyarak.

— «Lâf ebeliği sabah sabah! Bay bey amca. Yaşını başını almış, güngörmüş bir kişi olduğundan sayarım seni. Ama öyle iri lâflar ediyorsun ki ara sıra!»

Öğretmen öfkesinden pancara dönmüştü.

— «O ne biçim söz öyle? Bana mı bu sözler? Deden yaşındaki adama?»

— «Kötü bir şey demedim ki ben, iri lâflar ediyorsun, iri lâflar ettiğini söyledim. Benim de kendime göre dertlerim, sıkıntılarım var bey amca. Ve de... bir hayvancık hiç de değilim. Yarın belki benim de esami listesinde adımı okuyacaklarını, çağırıp bir duvar dibine dikeceklerini, sonra da bam-bum aradınsa bul Alamanlis ağayı, bir güzel biliyorum hep bunları! Ne yapmalıyım yani sana göre? Tavşan gibi sinip ödüm mü patlasındı bir kuytuda? Oturup bir güzel yarenlik ettim özümle «Ulan, dedim, kurşuna dizecekler seni, ne dersin buna?» «— Derim ki, ölmekten yaşamak yeğdir. Bunu derim sana!» «— Ne demek istedin bu lâfla yani? Kâğıdımı çevirelim? Bunu mu demek istedin?» «Yoo, bak bunu istediğini demedim. Derim ki, bir şey ne oranda az bulunursa o oranda değeri artar. Hayatından sana kalacak fazladan bir dakikacık, sağlama yaşadığın on yıldan daha değerlidir. Bu on yıl içinde neler yapmayı tasarladıysan onları o bir dakikacık içinde yapmaya çalış elinden gelirse...» İşte böyle yarenlik ettiydik de kendimle, şimdi de birlikte verdiğimiz kararı uyguluyorum. İyi ya da kötü, elimden gelen bu. Lâfa, alavere dalavereye ne hacet! Katalaves bey amca?»

Öğretmenin tek anladığı Alamanlis'in kendisine karşı geldiği, saygısızlık ettiği. Üstüne üstük «iri lâflar» deyimini de kullanmıştı ki bu deyim cezaevi sözlüğünden çoktan çıkarılmıştı, yasak etmiştik bunu.

— «Terbiyen kıt evlât, ne denir. Diyeceğim bu.»

— «Hiç üzme cancağızını bunun için bey amca. Terbiye lâf ebeliği etmek değildir ki. Benim anam lâf bakımından çok cimri olduğundan Almanlar tarafından darağacına asıldı. Dili dışarı sarkıktı, söylemeyi becerememiş lâflar da kendisiyle birlikte ölmüşlerdi, mosmor do-

nup kalmışlardı sarkık dilinin üzerinde, öylece bulmuşlardı onu darağacında asılı! Eh, ne yapalım, işte böyle bir ana beni terbiye etmiş, beceremememiş Ama hoşnutum kendisinden, toprağı bol olsun!..»

— «Ananı kastetmedim. Bir savaşçı olarak terbiyen kıt. Senin temelini atan her kimse eksik bir şey bırakmış olacak. Bilmem anlatabildim mi?»

— «Heee, anladım. Tam üstüne bastın şimdi! Benim duvarımı ören - nasıl dediydin demincek? - benden salt iki şey istemişti: Soğanbaşılığı peşinde koşmamak, bir. İkincisi de, hiç karşılık beklemeden ne kadar çok verebilirsen vermek! Bir de kin duygularımın, acılarımın, sevinçlerimin nedenlerini aramak. Havada iş yok! Çünkü, demişti bana duvarımı ören kişi, gerçek bu işte evlât. Gerçeği durup dinlenmeden aramak da yiğitliğin şanındanmış; gerçek olmayan da insanı hep ürkütürmüş. Daha ziyadesini öğrenmeye vakit bulamadım. Savaş patlak verdiydi. Bu kadarıyla idare etmeğe çalışıyorum. Kendimden hiç de nefret etmiyorum bey amca!»

— «Bu son sözleri söylemiyecektin, diye çıkışmıştı Stavro Amca. Neden yaptın bunu?»

Öğretmenle yaptığı tartışmanın tatsızlaştığını görünce yanına çağırmıştı Alamanlis'i.

— «Neden mi yaptım?»

— «Neden ya! Kırdın onu, onuruna dokundu. Bundan kızdı sana.»

— «Kendi iyiliği için söyledim bunları. Adam, adam değil, azmış bir çıban! Kanasın ara sıra, iyi gelir... Kendisini sevdiğimden söyledim. Büyük bir korku var içinde. Yalanlar küme küme. Bence tüm kendisi koskoca bir yalan.»

— «Oğul, o kendisiyle savaşıyor kendine göre. Acı çekiyor. Değişmek istiyor. Birden olmaz ki bu iş!.. Bazılarını uzun yıllar beklememiz gerek. Varsın sayısız kusurları olsun. Şu ana kadar temeli sağlam görünüyor

öğretmenin, yenebilmiş zaman denilen düşmanı. Ömrünün büyük kısmı kovuşturmalar, acılarla geçmiş.»

— «Yuvarlanıp gitmiş demek istiyorsun Stavro Amca. Olaylar almış onu sürüklemiş ve de cehenneme götürecekleri yerde cennete getirip bırakmışlar. Böyle oldu diye ona aziz gözüyle mi bakacağız. Nesi değişmiş ki? Buraya gelmiş ama ne değişiklik olmuş onda? Yola çıkmadan önceki ıskarta mallar yine sırtında, kamburunda. Zaafları, korkuları, küçüklükleri.»

— «Doğru hep bu düşündüklerin Alamanlis, evlâdım. Ama bir şeyi daha aklımızdan çıkarmıyalım ki çok ağır basar. Tüm zaaflarına rağmen, ondan daha iyilerinin bulunduğu şu cezaevinde kalabilmeyi başarmış, kendinden daha iyi ve de daha güçlülerin. Dürüst bir savaşçı olarak ölmek konusunda ona hiç bir şey engel olamamış...»

— «Stavro Amca, seninle konuşurken dilim tutuluyor, söyliyecek lâf bulamıyorum. Neyse, onun damarına basmamı kötüye yorma. Kötülük olsun diye yapmadım bu işi. Düşünüyorum ve de düşündüklerimi açıklamak istiyorum. Yoksa çat diye çatlıyacağım. Biz cahil kişileriz. Okuma yazmamız yok, anlatmak istediklerimize yetecek sözcükleri çok az bulabiliyoruz. Çalışarak konuşuruz, küfrederek konuşuruz, tüm konuşmamız bu. Ama öğretmen okumuş kişi, düşündüklerini anlatabilir sözcüklerle. Durmadan konuşuyor, bir araba lâf ediyor, ama söylediklerinin ne kendine ne de başkasına bir yararı oluyor. Düşünmek için vakit bulamadığından hep palavra sıkıyor bana sorarsan. Hazırcılardan satın alıyor söylediklerini gibime gelir. Bir yığın yalanı maskelemek için lâftan şatolar dikiyor. Diyeceğim şu: Kendisine saygım vardır, ama palavrayla maskelemek istediği kötü tabiatından da nefret ediyorum. Kendinden değil. Eh, söylemiyeyim mi yâni? Madem kendisi de aynı nedenler yüzünden kendinden nefret ediyor - öyle de-

medin mi demin?- ben niye gizliyecekmişim bunu? Yalan söyliyemem ben Stavro Amca...»

Sözünü bitirir gibi oldu. Pişman olup ekledi:

— «Galiba ben kendim de kürekle lâf kürmeğe başladım! Gerçekten içerliyorum gibime gelir. İyisi mi keselim lâfı, zembereğim boşalacak handiyse...»

Birden kalkıp uzaklaştı yanımızdan.

— «Bekler miydin bunları ondan?» diye bakıyor yüzüme Stavro Amca. «Gördün mü nasıl bir kolaylıkla düşündüklerini açıkladı?»

— «Başka sefer de dinledim onu. Ogün de formundaydı bugünkü gibi. Sert çocuk. Dobra. Yiğit. Geçen gün Zervos'la konuşmasını dinledimdi. Sanki elinde kazma vardı da, gerçeğin gizlendiği bir kayalığın içinden onu çıkarmak için granite kazma sallıyordu.»

— «Zervos'la mı dedin? Ne konuştulardı? Şimdi anlıyorum. Demek zavallı öğretmenin gocunması için başka nedenler de var...»

— «Evet, bu eski Şarlok Holmsla Alamanlis. Zervos hakkında kendisine söylediklerine hiç inanmamış. Tereddütler içinde, bunun için de hep araştırmalar yapıyor. Bana şöyle dedi bir gün: «İçimizden biri Zervos'la konuşmaya görsün, öğretmen barut kesiliyor, tuhaf değil mi? İş var işin içinde gibime gelir!..» «Ne işi olabilirmiş işin içinde?» diye sormuştum. «Ne olacak, bu konuşmalardan bir şey çıkmasından çekiniyor. Nedir acep çekindiği? Ama bulacam bunu. Eski bir polis olduğu, bilmem neden çekindiği için adamın peşini bırakacak göz mü var bende. Gerçeği bilmem gerek. Yoksa nemenem savaşçıyım ben Allah kahretsin?» diye açıklamıştı kararlı.»

Stavro Amca bana soruyor:

— «Pekiy, sen ne dersin bu işe Mihal Usta?»

— «Daha çok Alamanlis gibi düşünüyorum.»

— «Hakkın var. Ancak bu konu açıldıkça öyle bir

ıslak kördüğümle karşılaşacaksınız ki, ipi koparmadan bu düğümün çözülmesi mümkünsüz. Bu çocukta bir gerçeği arama hırsı, kendi kuşağına özgü bir hız var. Ama tecrübesiz. Korkarım kaş yapayım derken göz çıkaracak, bir zararı olacak. Çok rica ederim, frenle onu, vazgeçsin bu araştırmalardan. Anlatırım sana daha sonra. Ha, sonra, bak, ben konuşmadım hiç seninle bu konu üzerinde. Hiç bir şey bilmiyorum ben. Sen kendiliğinden ona öğüt veriyorsun. Anladın tabii.»

— «Evet ama, gerçeği arayan bir çocuğa engel olmak pek elverişli değil benim için.»

— «Sen de daha epey çocukmuşsun!»

Eğilip fısıldıyor kulağıma: — «Her şeyin bir ölçüsü olmalı, ve de vardır. Çok kuvvetli bir ışık insanı kör edebilir. Tüm gerçekleri ortaya döktüğün zaman buna herkesin dayanabileceğini mi sanıyorsun. Her şey yedire yedire, akıllıca olmalı, ceste ceste. Oysa siz bir savaşçı kazanmak için bir başka savaşçıyı öldürmeğe kalkışıyorsunuz. Şayet öğretmen Spiromilios kendisiyle giriştiği savaşta yenilğiye uğrarsa ya kendini öldürür, ya da aklını oynatır. Bunu böylece bilesiniz...»

IX

YATALAK oldum olası Stavro Amca. Hastalık kumkuması: Artrit, tüberküloz, kalb, mide, böbreklerde taş...

İzliyeceği perhiz için tam tekmil bir kurmay heyeti gerek. Plânlanması için bu perhizin. Hastalığın birine iyi gelen, öbürüne yasak. Başka biri çoktan ölüp gitmişti. Ama bir savaşçı, hele bu savaşçı Stavto Amca gibi biri olunca, kendi hayatından sorumludur. Onun son demleri bile hizmet ettiği erkekler için birer servet. Acı çektiği için yaşamaya boşvermek hakkı yoktur onun.

Stavro Amcada bu sorumluluk bir inanç, bir bilinç olmuştu. Tecrübesi, canlılığı ve iyiliğiyle cezaevinin beyni durumuna gelmişti. Biz, bir gövdenin sinirleri, uzuvları neyse oyduk.

Onun öğütleri tümümüz için gerekli. Yaşantılarımızı en ufak ayrımlarına varıncaya kadar bilecek bir duruma ulaşmıştır. Bakarsın bir gün bir rüya görmüşsün, anlat diye tutturur da tutturur inatçı. Bazen yüksek sesle düşündüğüne tanık olursun. «— Yoksa midesi mi boştu? Karavanasını yememiş miydi yoksa?»

«Çocuğun» kâbuslu bir gece geçirmiş olmasının nedenlerini bulmadan rahat edemezdi.

— «Böylesi düşler uyku derin, doyurucu olmazsa görülür çokluk. İnsanın midesi boşsa, ya da üşütmüşse tavşan uykusuna yatar. Kaç battaniyesi var? Üç mü? Bir de çulu vardı onu ne yapmış? Ha, Spiromilios'a mı vermiş ki acep? Yoksa sohbete mi dalmışlardı ikisi? Ne demiş olaki çocuğa da bunca üzülmüş? Ne zaman konuştulardı? Ha, Mihal Ustanın öğretmenle tanıştığı gün... Gel, gel hele Mihal Usta, bir iki çift lâf edelim seninle...»

Stavro Amca bir şey öğrenmek istedi mi hep böyle olurdu üç aşağı beş yukarı, günlerce askıda kalan bir sorunu çözümlemek istediğinde de böyle olurdu.

Hiç acele etmezdi. Seni yanına çağırdı mı, senden ne istiyeceğini tam olarak bilmeliydi.

— «Öğretmenle atışmışsınız, öyle dediler. Ne oldu bakalım?»

Olup biteni olduğu gibi anlattım.

— «Geçti mi artık?»

— «Öyle diyelim de öyle olsun...»

— «Anlaştınız mı?»

— «Daha anlaşamadık. Bir iki kez erteledikti zaten.»

— «Kendisi mi istedi konuşmanızı?»

— «Hayır, ben istedim.»

— «Gördün mü, geçmemiş daha işte»

— «Bu adamdan beni soğutan şey geçmiyecek gibime gelir. Davranışlarını değiştirmezse bana hep aynı şeyi hatırlatacak. Tavır ve davranışlarıyla daha çok bir İngiliz uşağını değil, kendi öz benliğini ortaya koyamadığı sürece bu böyle olacak...»

— «Pekiy, onun öz benliğinin ne olduğu kanısındasın?»

— «Bunu daha kestirmiş değilim. Ama herhalde, bize görünmek istediği gibi bir İngiliz taklitçisi, bozuntusu, ya da doktora, müdüre refakat eden sulu tip olmamak gerek. Onun gerçek tipi kendisini buraya, cezaevine sürükleyen tip olmalı. Kişiliği nasıl gelişecek, davranışları ne olacak, bunu daha kestiremedim.»

— «Bak işte, o zavallı bunu çoktan kestirmiş durumda, yani ne olmak gerektiğini. Ömrü boyunca böyle bir kişiliğe sahip olabilmek için didinmiş. Duygularıyla davranışlarını uyuşturmağa çalışmış. Ama, daha çocukluk çağında başlıyan o alışkanlıklar yok mu, korkunç işte. Bataryas der ki... Tanır mısın Bataryas'ı yakından?»

— «Pek tanımam.»

— «Tanı onu. Zahmete değer. Bataryas'ın Spiromilios üstüne şaşmaz bir izlenimi var, hem bunu eski öğretmenden herkesin çekindiği, kaçındığı, kuşkulandığı bir sıra açığa vurmuştur. Bataryas öyle kolay kolay kimsenin etkisinde kalacak adam değil. Dinler, tartar, düşünür, öyle karar verir. Öğretmenin kötü ya da şüpheli bir kişi olmadığına karar vermiş. Bataryas'ın kanısınca öğretmen bir tekne kazıntısı, en küçük evlât muamelesi görmüş salt. Yedi kardeşin en küçüğü. Dilediğini yapmak, yaptırmak da çocukların - hattâ geri zekâlı çocukların bile - baş derdi. Oysa tekne kazıntılarının böyle bir şeyi başarabilmeleri kolay olmuyor. Başkaları yönetir onları. Hattâ bazı durumlarda pek gaddarca davranılır onlara karşı. Tepkileri de sağlam olmaz. Onlara karşı üçüncü kişilerin tutumu da sorumsuz bir tutum. Yaptıkları aynı şey için dayak da yiyebilirler, övgü de duyabilirler. Bir gün suç sayılan bir davranışları, bir başka gün zekâ pırıltısı sayılıp pohpohlanırlar, şımartılırlar. Çocuk puslayı şaşırır. Başlangıçta savunur kendisini, direnir. Sonraları bundan vazgeçer. Hem ağlamaya hem de gülmeğe hazır bir duruma düşer. «Evet»i de «Hayır»ı da aynı kolaylıkla söyler olur bir Alman yahudisi gibi. Üstünde durmazsanız ya uşak olur ya da salak. Dalkavuk olur, palyaço olur, şamar oğlanı olur. Kişiliği ölü doğar. Hiç olmıyacak bir zamanda, en elverişli bir durumda kazan kaldırır. Küstahlaşır. Bu sonuncuyu Spiromilios yapamadı tabii. Zaman kolladı günün birinde herhangi birimizden hıncını almak için. Okudu. Öğretmen oldu. Çocuklara çektirdi. Ama onun başkalarını yönetme hırsı çocukken çektiği sıkıntılarla orantılıdır. Okul ortamı onu doyuramıyordu. Gitti İngilizlere tercüman oldu. Şirket işçilerine, yarıcılarına işkence etmek için. Karşılarına çıkıp erkekçe savaşmaktan korktuğu babasını ve kardeş-

lerini de başkaları hesabına kovalamağa başladı. Onları, suçun kendisinde olmadığına inandırmaya hazırdı her an. Başkasıydı bu durumun sorumlusu. Bir memurdu kendisi, emir kuluydu. Sorumlu olan İngilizlerdi. Evet, bu böyleydi. Her an gizlenebilmek için bir gölge, sıvışabilmek için bir arka kapı gerekliydi onun için! Şahlanmış bir kalabalığa katılabilirdi, ama bu kalabalığın bayraktarı olmak zor işti kendisi için. Oysa bütün istediği buydu: Bayrağı elinde tutma...»

— «İşte öğretmen Spiromilios'un savaşımızdaki yeri Bataryas'ın kanısına göre. Sen ne dersin?»

— «Sağlam bir görüşe benzer. Ama böyle bir sorun üstüne şimdilik kafa yormuş değilim...»

— «Artık yor! Lâzım olur, belli olmaz. Spiromilios denilen karışık yumaktan gerçeği bulup meydana çıkarmak işi sana düşüyor. Hem ona hem de bize yardım etmiş olursun. Siz yazarlar kitaplarınızı nasıl yazarsınız orasını bilmem ama, çok titiz bir dikkat göstermekle insanlara ve eşyalara daha da bir iyi yanaşılabilir gibime gelir... Öğretmenin kendisi de dosta düşmana benzeri bir yoldan yanaşmak eğiliminde fukara. Besbelli ki o ilk çocukluk ortamının ona öğretiği davranıştan başkasına hiç alışmamış. Günlük olaylara göğüs germek için gerekli davranışlardan yoksun. Bilinen deyimiyle; eğitimsiz kalmış. Ama hatırı sayılır güçlere sahip. Öfkeleri olumlu. İnatçı. Kendi kendisine bir saygı duygusu var ki, bu duygusu onu insanlar arasından haklıyı, haksızı seçmeğe zorlamış. Ve de sonunda bize gelmiş. İngilizleri de, görevini de, korkularını da bir yana itip bize katılmış. Ne yapmalıyız ona? Herhalde onu itmemiz doğru olmaz. Hele sen Mihal Usta, sen ki özel işin tam nedenini bilmeden düşmanlık beslemene izin vermez.

«Sana Mezohora'yı, İngilizleri hatırlattığı nedeni makbul sayılabilir, sen kendin bir savaşçı, bir devrimci

olmasaydın... Madem bir yazarsın, hatâ etmemen gerekir. İnsan sarrafısın sen bir çeşit bilinen deyimle... Bulalım Spiromilios gerçeğini, yardım edelim ona... Çıkışıyorum sanma sakın. İşin, mesleğin hoşuma gidiyor ve de günün birinde tüm bu tipleri bir kitabında basılı görmek isterim. Hazine bunlar! Biz yaşlılar çevremizdeki kişilerin her gününü, her anını onlarla birlikte yaşarız. Uyuşmazlıklarını izleriz, araştırırız. Arzularını keşfetmek isteriz; çabalarımız bundan. Bunu da, şu ya da bu davranışlarını bilerek mi yoksa bilmeden mi yaptıklarını anlamak için yaparız. O zaman da ona göre davranırız kendilerine karşı. Doğrusu da budur. Demek istediğim, insanların romanını eylem içinde yaşarız. Sanırım siz de aynı şeyi yapıyorsunuz, şu farkla ki siz yazarlar bunları kâğıda dökmeyi başarıyorsunuz.»

Bir an düşündü, yüzüme baktı dalgın ve ekledi:

— «Bakıyorum kalem kâğıtla alışverişi kesmişsin buraya geleliberi...»

— «Olmaz ki Stavro Amca, ilk araştırmada ele geçirirler. Alırlar, böylece de istedikleri bilgileri elde etmiş olurlar karakterlerimiz bakımından, cezaevindeki düzenimizin zayıf tarafları bakımından...»

— «Hımmm, doğru. Öyleyse işine devam edebilmen için yeni yollar araman gerek. Çalışmadan nasıl edersin?»

— «Çalışıyorum. Hem amansızca bir çalışma benimkisi, nefes aldırmayan bir çalışma. O demin söylediğin aynı heyecanı duyuyorum ben de herkesin karşısında ve soruyorum: «Şu adam burada tam olarak acaba ne istemekte?» Çünkü hepimiz aynı yoldan gelmiş değiliz buraya, ne de aynı içtenlilik, kararlılıkla. Hiç birimiz havada değiliz. Her birimiz aynı etkilere ama farklı şiddette, farklı biçimlerde hedef olduk...»

— «Doğru... doğru. Ancak şu çalışmaların sonucun-

da elde ettiklerini - sonuçları yazamadıktan sonra, neye yarar?»

— ««Bizim büyük derdimiz de bu zaten Stavro Amca. En sağlam sonuçlara varabiliriz, en sağlam gerçeklere ulaşabiliriz, belki de tipler, durumlar, olaylar bakımından yüce buluşlarımız olabilir. Ama bütün bunlar sadece düşünce, sadece istek olarak içimizde kalıp bizi yakıyor, kül ediyor! Işığa, gün ışığına çıkabilmek için bizi zorluyorlar. Eşyalarla birleşmek, yeni şekillerde harekete geçmek istiyorlar. Bir yapıt olmak istiyorlar. Bu olamayınca da bizler, sinirli, melânkolik, ters kişiler oluyoruz. Yarım kalıyoruz. Yaptığımız işin tamamlanması için duyduğumuz o dayanılmaz açlık bizi çekilmez kişiler kılıyor.»

— «Böyle bir durumda zaman geçerse ne olur dersin?»

— «En zararsız biçimiyle, Spiromilios konusunda bana olan olur, bir patlama, bir boşalma. En kötü biçimiyle de, açıklanamıyan izlenimlerimiz içimizde buruklaşır, bizi hasta eder, yeni çalışmalar için gerekli şevki bulamayız kendimizde, tecrid edilmiş, tatmin olunmamış kimselere ne olursa bize de o olur. Dostlarımızı arayıp bulmak alışkanlığını yitiririz. Bir bahane uydurup savuşuruz yanlarından. Sadece rakiplerimizle karşılaşabiliriz kolaylıkla, çünkü böylesine bir çatışma uzun boylu formalite de gerektirmez. Bu son fırsat da gecikirse gelmekte, elde etmek istediğimiz ama araştırılmaları işimize gelmiyen şeylerle çatışırız çoğunluk...»

— «Anladım. Ama buna nasıl karşı koyabiliyorsunuz?»

— «Hep bunları masal, hikâye yapıp sözle söylemek yoluyla. Dünyanın en geveze kişileri eski âşıklardır. Bir de biz yazarlar. Başka bir şey yapamadığımıza göre, konuşmak bizim için dayanılmaz bir zorunluk. İşsizlikten

ölmemek için bu da bir eylem biçimi.»

— «Bari tatmin oluyor musunuz?»

— «Elbet hayır. Bunun için de durmadan konuşmak isteriz. Doymayız konuşmaya. Gerçek bir iş yapmanın doyuruculuğundan yoksunuz, tam ve de eksiksiz bir işin. Yani yazılı yapıtın! Yazarken düşündüğümüz, gözönüne getirdiğimiz insanları bir araya toplayan yazılı yapıtın. Yani okuyucularımızı demek istedim. Bizim işimiz bu işte, pratik olrak. Yapıtımız. Daha da açıkçası basılı yapıtımız...»

— «Kusura bakma, üstünde duruyorum. Hiç bilmediğim şeyler de bunlar. En mutlu durumda diyelim, izlenimleriniz, düşünceleriniz basılıyor, yani ereğine erişiyor, okuyucularınızın emrine giriyor. Bu sizi doyuruyor mu bir tamam? Başka bir şey istemiyor musunuz?»

— «Elbet istiyoruz! Etkisini görmek isteriz yapıtımızın. Bir amacımız vardı yazarken. Varabildik mi acaba amacımıza. İşte çözümlenmesi çok güç bir sorun. Bir oyun yazarı, diyelim, bunu hemen çözümler. Seyircilerini bir salonda bir araya toplıyabilmiştir o, yaptığı işin etkisini izliyebilir sağlama. Ama bu bizim için çok zor. Okuyucumuzu tanımayız, göremeyiz. Tanısak, görsek de belki gerçek kanısını bize açıklamayı başaramaz, ya da istemez bunu.»

— «Çok güzel! Bunu da anladım. Ama bir noktayı iyice kavrıyabilmem için şu soruma elinden geldiğince açık karşılık ver: «Bir sanat yapıtının okuyucuda nasıl bir etki yapmasını istersiniz, demek istediğim, onun ruhunda nasıl bir şey yaratılsın istersiniz? Daha açık sorayım: demek istediğim, zorunluklar vardır, eksiklikler, arzu ve istekler, bunlar karşılanmadı mı, tamamlanmadı mı, yerine getirilmedi mi insanlara acı verirler, bunlara da yer verir misiniz yapıtlarınızda, ha? Karşılığın olum-

luysa siz yazarların işi bir ruh doktorununkinden farksız! Yoksa çok saçma şeyler mi sordum sana?»

— «Hiç de değil. Tam üstüne bastın Stavro Amca. Bizim okuyucularımızla bir ruh doktorunun müşterileri arasında benzerlik vardır bir bakıma. Ruh doktoru, hastasının dış âlemle olan ilişkilerinde kesinti yapan bir şeyi, bir durumu düzene koymağa çalışır. Bu ise hastalığın kendisidir. Bizdeyse bu iş aynı sonuca varmak amaciyle başka bir biçimde olur. Doktor da, yazar da, kişioğlunu güçlükleri ve yeni durumları karşılaması bakımından daha yetenekli bir hale getirmek çabasındadır. Kendi gücünü aşmasını isteriz insanoğlunun. Sanat da, tıp da aynı amacın peşinde: İnsanoğlunun daha da ustaca bir biçimde hayatın karşısına çıkabilmesini sağlamak çabasında. Daha iyi, daha kararlı savaşçılar yaratmaktır erek. Sanatçı, kişioğlunun içinde koskoca bir dünyanın yerleşmiş olduğunu unutmamak zorundadır. Güzellikler, çirkinlikler, yaşantılar, öfkeler, sevinçler, yalanlar, sesler, dağlar, nehirler ve gökleriyle koskoca bir evren. Tüm bunları karmakarışık sindirmiştir benliğine kişioğlu. Tüm heyecanı bunları bir düzene koymak ve de bunlardan yararlanabilmek. Eşyalarla kendisi ve düşünceleri arasında ilişki kurmak, karşılıklı etkileri arayıp bulmak.»

— «Ya bütün bunların faydası?»

— «Özgür bir insana varmak. Sağlam, şaşmaz davranışlar, düşünceler. Eşyalarla, hareketlerle, yaşantılarla olan savaşlarında insana daha çok yetenek. Ancak o zaman kişioğlu dış âlemle ilişki kurmak konusunda daha «Yetenekli» olur. Başa güreşen bir pehlivan psikolojisidir bu. Bir şampiyon psikolojisi. Sağlam bir insan böyle olmalı.»

— «Anladım... Burada, cezaevinde masalla verem ve ülser tedavisi yaptığımızı biliyor musun? Anladığıma göre bu iş senin kendi işine benziyor. Sanatını seferber

edip Spiromilios'u tedaviye çalışsan acaba daha mı iyi olur diye düşündüm de...»

— «Onunla çatışacağım mı demek istedin, ha?»

— «Tamam. Haydi öyle olsun. Ama sadece o mu ya?» Burda sana öylesine iş düşecek ki başını kaşıyacak vaktin olmıyacak. Başlayabilmen için gerekli olanlarda anlaştık sanırım. Evlât, her insan olağanüstü, nefis bir roman. Yeter ki onun yaşantısına giren olayları, düşünceleri bir düzene koymuş olabilsin. Demin dediğin gibi, aynı sonuca varılacağına göre, ha yazmışın, ha konuşmuşun, ikisi de aynı kapıya çıkar. Belki de ömründe bir daha eline kalem almıyacak duruma düşersin. Diyelim elini kolunu bağladılar. E, yani kendine sünger mi çekeceksin? Şu cezaevinde ünlü ve de sorumlu bir meddah olmak istemez misin?»

— «Olmaya çalışırım.»

— «Tip olarak Bataryas'ı ve Zervos'u incelemeni sağlık veririm. Bu sonuncusu için sana şunu söylemek isterim. Eski bir polistir, biliyorsun. İçinizden bir çocuğa duman attırmıştır dışardayken bir zamanlar. Bataryas hoşlanıyor bu adamdan. Öğretmense onu hafiye diye çağırıyor. Bu iki kanı cezaevinde yaygın. Hangisi doğru? İşte bunu da sen bulup çıkaracaksın meydana!»

— «Ya sen Stavro Amca, kimden yanasın?»

— Görüyorsun, aram iyi onunla.»

— «Bu yetmez, ne düşünüyorsun aslında?»

— «Ne düşündüğümü sana söyliyeceğim, ama bir şartla. Sıkı tutacaksın dilini benden haber gelinceye kadar. Şu günlerde bu sorun bir tamam aydınlanmış olacak. Şimdilik sana eski polisin kusursuz, ideal bir savaşçı olduğunu söyliyebilirim.»

— «Bir eski polis?»

— «Evet eski bir hafiye. Harika bir savaşçı. Hele

kendisini öylesine bir yenilgiye uğratmış ki sorma, herkese nasip olmaz böylelesi bir başarı kolay kolay...»

— «Pekiy neden söylemiyorsun bunları çocuklara açıklasana, bak sorun askıda, şu günlerde pek de tehlikeli olabilir böyle bir durum. Sana saygıları var. Dinlerler sözünü. Spiromilios varsın dilediğini söylesin.»

Saf saf güldü. Ekledi:

— «Ey zavallı, ben de kendi romanımı yazıyorum... Söylemiyorsam bunu Spiromilios'un kendi iyiliği için yapıyorum. Sana daha önce yüzde yüz doğruluğuna inandığım bir şey söylemiştim, şunu: yoğun gerçeklere insan dayanamaz. Azar azar, ceste ceste, yedire yedire sunulmalı, tıpkı ışık gibidirler. Birden gelen ışık insanın gözlerini kamaştırır. Kör bile edebilir. Eski polis hafiyesi kendini kurtarmış. Beni ilgilendiren öğretmen. Daha sonra anlıyacaksın durumu. Bazı şeyler var, sana bile söylenmez şimdilik. Gücün yeterse kendin bul, çıkar bunları. Göster kendini... Var mısın bu roman yarışmasına, ha, var mısın dedim.»

— «Varım gibime gelir. Konu pek çekici.»

— «Görelim bakalım...»

— «Şu halde Zervos'la da arkadaşlık etmem gerekiyor...»

— «Buna bir engel mi var?»

— «Ama hiç kimse konuşmuyor onunla!»

— «Boşver yanlış anlamalara. Sorumlulukla bir gerçeğin peşine düşen insan hiç bir şeyden korkmamalı, çekinmemeli...»

— «Bir şey daha soracağım senden Stavro Amca.»

— «Buyur, dinliyorum.»

— «Bu üçü - üçüncüsü Bataryas - sakın bir sır saklamış olmasınlar aralarında? Üçünün başından geçmiş bir olay filân?»

— «Öyle. Üçü de Mezohora'lı. Romanının temel taşı

için bu kadarı sana yeter. Sen de biliyorsun Mezohorayı. Çok şeyler bilirsin. Öğretmen Kapsalis'i tanıdın mıydı ordayken?»

— «Tabiî, tanımıştım.»

— «Onu da buraya getirecekler yakında. O gelince de her şey aydınlığa kavuşacak...»

Geçmiş bir olay geldi gözlerimin önüne. Mezohorada bir adam hayal meyal. Maden işçileriyle topraksız köylüleri uzlaştırmak amacıyla konuşuyordu. Ama daha sonra bahsedeceğim bu olaydan. Balkondan aşağı inmesini beklemiştim... Kalabalığın arasından yıldırım gibi geçip gidiyordu konuşması bittikten sonra. Yetişmiştim kendisine...

Stavro Amcanın öğretmen Kapsalis'ten bahsettiği şu anda geliyor bunlar aklıma. Bir savaşçı, bir devrimci için her ne kadar tecessüs kötü şey sayılırsa da, bir soru daha sormaktan kendimi alamadım.

— «Bir şey daha soracağım sana Stavro Amca. Bana artık karşılık verebileceğini sanıyorum.»

— «Sor bakalım.»

— «Sen yaşadın mı hiç Mezohora'da?»

— «Yaşadım» diyor hiç düşünmeden.

— «O gün o mitingde konuşan sakallı adam sen değil miydin?»

Gülümsedi, biraz düşündü.

— «Bendim, bendim o gün konuşan. Cam fabrikasında kolay kurtuldundu benden... Ama aldanmıştın. Şunu iyi bilesin. İhtiyar Sotiri için yaptığımız grevden sonra beni kovdulardı fabrikadan. Sizden üç ay sonra geldimdi Mezohora'ya. Hemen bu kasabanın sorunlarıyla ilgilendimdi. Biz asker sayılırız, bilirsin. Nerde gerekliy sen oraya gidersin. Hiç ışık yüzü görmeden tam dört ay kaldımdı Mezohora'da, tevkif ettilerdi beni. Şu bizim Zervos tevkif ettiydi...»

Kısa bir süre düşündü, ufak bir tereddüdünü yenerek ekledi:

— Harıl harıl beni arayan şirket fedailerinin eline düşseydim o zaman, şimdi şu sohbeti yapamıyacaktık seninle. Bunun «arkası» bir romancı için gereksiz. Ne? Yoksa her şeyi hazırlop mu istiyorsun? Yağma yok. İşin ne senin o zaman?»

Gülüştük. Kalkmaya hazırlandım.

— «Pekiy, niye beni o zaman yanında alakoymadın?» diye sordum.

— «Gitmen daha iyi olurdu da ondan. Dünyanın bütün acılarını sığdırabilmek için ruhunun savaşmaya ihtiyacı vardı o zamanlar. Mezohora'nın o sıra uğradığı korkunç sarsıntıya dayanamıyacağını düşünmüştüm. Üstüne zar atmak istememiştim. Daha sonraları senden haber çıkmayınca hani pişman olmadımdı da diyemem. «Vah, vah. Yazık oldu, yitirdik çocuğu, yazık oldu» diye düşünmüştüm. Şimdi pek mutluyum. Tahminim doğru çıktı. O zamandan beri hiç görmedin mi öğretmen Kapsalis'i?»

— «Hiç.»

— «Karısını?»

— «Onu da.»

— «Yazıklar olsun sana! Hep böyle mantara mı basacaksın sen? Distomo katliâmından bir gün önce, duvar dibine dinelmiş, elinde kamıştan sopası, sende sadaka isteyen dilenci kadını hatırla bakalım!»

— «Yapma, Stavro Amca, Allahını seversen!»

— «Hi, hi, hiii... Salak! Ama bunları bir başka vakit konuşuruz... İyidir kendisi. Ancak o zaman almanların eline düşmüştü. İki memesini de kesmişler. Elindeki kamış sopanın deliğinde gerillâcılar için bir mesaj vardı...»

X

AKŞAMLARI Stavro Amcanın döşeğinin çevresinde kalabalık bir gurup toplanır sohbet ederdik.

— «İki yıl oluyor, diye söze başlamıştı yine Stavro Amca, Patras'da «müteferrika»daydım. Göreniniz varsa orasını iyi bilir, pencere filân hak getire. Rutubet, yersizlik, sıçanlar, pireler, uyuyabilirsen uyu bakalım, insanlar yürür-gezere dönmüşlerdi...

«Çok kez, gece treniyle gelen tutuklu partileri yağmur altında avluda sabahlamak zorunda kalırdı. Bu durum böyle olmasa bile, gine de uyku denilen nesne öyle kolay kolay elde edilir matahlardan değildir orada. Pirgos'dan akşam treniyle bir parti tutuklu gelir, daha bunun şamataları, git-gelleri bitmeden Atina treni sökün eder daha kalabalık bir partiyle. Ardından Zande, Kefalonya, Korfu ve Lefkada adalarından tutuklular... Hiç beklenmedik bir anda bakarsın kapı açılır, karakollardan arta kalanlar itilir içeri peynir tulumları gibi. İnsan demeye bin tanık ister bu zavallılara. Durmadan inildeyen gövdeler, nerelerine dokunsan acıdan kıvranırlar... Bilirsiniz böyle hallerde durumu idare edebilmek için normalinden iki üç kat fazla yere ihtiyaç vardır.

«Yatakları yap, boz, yerleri say, bir daha say. Böylece gece yarısını bulurduk. Sabah saat birbuçukta da demin saydığım yönlere gidecek sevkiyatların hazırlığı başlar. O bodrumda kaldığın sürece uykuya paydos sizin anlıyacağımız. Nöbetleşe ayakta dinelir, nöbetleşe çömelir sin belkemiğini dinlendirmek, uyuşmuş uzuvlarını rahat

ettirmek için, yine nöbetleşe duvara dayarsın sırtını bir çeyrek zamanlık bir süre.

«Tam ikibuçuk ay kaldıydım orada. Ve de ayaküstü, saniyelik denilebilecek tavşan uykularına yatmayı öğrendim orada, buna alıştım. Biriyle konuşuyorsundur, bir de bakmışsın uykuya dalmışsın ama konuşmana da devam ediyorsun! Böyle bir şey işte. Rüya bile görülür, şaka etmiyorum. Düşündeki sözlerle uyanıkken ettiğin lâflar birbirine karışır, arap saçı olur. Ama yine de bunları ayırmayı, birbirimizle anlaşmayı becerebiliyorduk. İşte bunun için, böyle bir gece yarısı, bana hayatımın ilk işkencesini yapan adamla karşılaştığımda, buna hiç önem vermemiştim. Bodrumun orta yerinde, uykusuzlukla savaş açtığım bir sıra, ayakta burun buruna gelmiştik adamla, handiyse tokuşacaktık. Delilere benziyorduk ikimiz de. Yavaş yavaş sönerek gülümseme haline gelen sert bakışlarla bakışmıştık ilkin. Birbirimizin suratına engerek yılanları gibi ıslık çalarak sokulmuştuk, aynı anda da acayip sözler homurdanmaya başlamıştık...

«— Kimliğin yanında mı lân... Ceketin sağ cebinde yarım sigara var içmek istersen... Zebaniler götürsün seni emi... Dayan ulan omuzuma da dinlen azcık, sonra ben de yaparım aynı şeyi... Yolculuk ne yana?

««— Yunanca konuşuyorum be... Ne var sırtında, Çin tavşanları mı var ki öyle kaşınıyorsun?... Galiba Korfu adasına... Lân hafiye, ne bileyim ben nereye göndereceklerini... Kahve, bir kahve ister misin arkadaşım?... Azcık su ha?... Var mı su?... Niye bırakmıyorsun peşimi ha?... Kaç yıl peşimdesin namussuz...?

«— Öyle lân, buldum seni işte... Yakaladım... Dayama öyle alnını be!.. Omuz yaralı... Nereye gideceksin ha... Yedin mi bir şey? Cebime ne koyduğunu söylersen... Gebertirim seni dayaktan... Vay namussuz! Beyanname ha?... Ha, evet dedik be... Al şu yarım sigarayı... Ko-

nuş, konuş sen, ben de iki nefes uyku çekerim... Ben mi? Onsekiz kez ölüme...

«Üç aşağı beş yukarı işte böyle olmuştu karşılaşmamız. Adamı iyice tutup sarsmasam uyuyacaktı, sonra da öleceğini görmüştüm ayaküstü düşümde!.. İşte o zaman da adamı benim öldürdüğümü ileri sürecekler... Onu bilerek yanıma koydular, öldüreyim de başım belâya girsin diye... Tuzak bu... Düşmemem gerek!.. Uyumamalı bu herif, dedim, düşümde. Şu an dünyanın en değerli şeyi iki saniyelik bir uyku. Dedikleri olsun peki... Ama sen uyurken adamın giysilerini sana giydirebilirler, üniformasını. Cepler beyanname dolu... Senin giysilerini de ona giydirmişler... Sonra bir hafiye olmadığını nasıl ispatlarsın? Bir de sana bunu yüklediler mi tamam...

«Ürpererek fırlamış, gözlerimi oğuşturmuştum. Kendime gelebilmek için yanağıma bir güzel de çimdik attım.

«— Niye çimdikliyorsun yanağını? Ne oldu sana? diye sormaz mı hafiye... Geçmişe mâzi derler, sünger çekilir, bilmez misin bunu?

«— Seni mi çimdikledim. Ben kendi yanağımı çimdikledim, uyumamak için.

«— Yok benimkini...

«— Baksana bana lân (iyice uyanmıştım), sen Salustros değil misin, yoksa hâlâ rüya mı görüyorum?

«— Benim, tâ kendisi.

«— Uyanık mısın şimdi yani? Tamamen?...

«— Tamam!..

«— Tanıdın mı beni?

«— Hayır...

«— 1927'de «1. ci Şubede» değil miydin?

«— Ordaydım... A!.. Sen misin bre Stavro... Kocadık be birader...

«— Kocadık, mocadık, bırak numarayı şimdi! Ne

arıyorsun burada ha? Ne işin var senin buralarda? Kimi yakacaksın gene?

«— Bilmeliydin bunu sen!.. Artık, şimdi, sen ne istiyorsan ben de onu istiyorum, kardeşim!

«— Bırak dedim, bırak bu numaraları!...

«— Ben, ELA Ordusundan Yüzbaşı İskos...

«— Sayıkla bakalım. Neden lân? Nasıl? Bana mı yutturacaksın bu mavalları? Kaynar zeytinyağıyla baldırıma açtığın yara daha iyice kapanmadı!..

«Yanımızda biri:

«— Bak Stavro Amca, diye söze karışıyor, boşver sana gerçeği söyleyip söylemediğine. Tüm söyledikleri doğru. Ama iyice uyan hele, uyan da bak bakalım geçmişi unutabilmen, bugüne alışabilmen mümkün mü...

«— Beni affetmeni istiyorum, diyor Salustros. Hoş bir durum değil senin için, biliyorum, Anlıyorum bunu!

«Derinden bakıştık birbirimize, gözlerimizin içine. Yüzlerimiz hemen hemen yapışık. Gözlerinin terlediğini farkediyorum. İçimden de söyleniyorum: «Bak hele! Kocadım da hâlâ öğrenemedimdi gözyaşlarının önce çiğ gibi, bir bulanıklık gibi başlayıp sonradan damla damla olduğunu...»

«Evet, bu Salustros işte. Bu Salustros bir kurtuluş savaşçısı! İşte buna alışmam, buna dayanmam gerekiyordu. Zor, kahırlı günlerimin tuz-ekmeğini onunla bölüşmem gerekiyordu!.. Sevinçlerimizi, acılarımızı paylaşmamız... Hey Allahım! Olur şey mi bu? Nerden nereye. Halkımız, ulusumuz onu affedebilir, ama ben asla!.. Hım, neyim ben, diyorum, neyim ben? İğreticilik, kolayına kaçma! Halkımız onun benim yanıbaşımda savaşmasına izin vermiş, döğüşmesine omuz omuza bir savaşçı olarak. Bense, yaman külhanbeyi, Halk'ın ve Zaman'ın üstünde bir yargıç, budala bir savaşçı, bu haktan onu yoksun bırakacağım, tek başına bırakacağım onu! Nefret edeceğim ondan!.. Neden? Çünkü tüm in-

sanların doğuştan kusursuz olmasını, dünyaya sevgi ve iyilik yüklü, bilgi yüklü gelmesi gerektiği kanısındayım da ondan!.. Yoksa ben, yaman eğitmen, kusursuz devrimci, görmek, incelemek, izlemek, inanmak, yön yöntem değiştirmek, karar vermek haklarından yoksun kılarım onu!..

«İşte, içimde tüm bu düşüncelerin kaynaştığı bir anda «hafiye» acı acı gülümsiyerek şöyle konuşmuştu:

«— Bense seni bir cennet kapısı arar gibi arıyordum!

«— Anlamadım!

«— Hiç, umutluydum, o kadar. Yoksa, sana işkence ettiğim o andan itibaren kafamda başka biçimler belirirdi. Bu çeşit karşılaşmaların başka türlü olacağını tasarlamıştım da kafamda...

«Çelikten iki kol arasına sıkışmış gibi hissediyordum kendimi. Boğuluyordum sanki. Bir an öncesine kadar aklımdan bile geçirmediğim bir şeyi yapmak, ama mutlaka yapmak anının gelip çattığını anlamıştım. Bir dereyi atlayıp aşmam gerekiyordu. Aşabilirdim de bu dereyi, ama karar veremiyordum bir türlü. Olur şey değil! Bir işkenceci, bir eski cellât sana ahlâk dersi versin! Bir güzel pataklasın seni, sonra da nice dayanıklı, nice inançlı olduğunu görüp hayran olsun, gıpta etsin buna!... Dayanamazsan yüzüne tükürsün!.. Hey Allahım! Hey kâfir şeytan hey!..

«Saniyeler uçuşuyordu. Gidiyorduk. Zaman beklemez insanı, akıp gider. Ona yetişebilmek bir saniye sorunu. Yoksa atlıyacağın dere genişliyecek, daha da bulanık olacak, coşup köpürecek, daha da beter olacak. O zaman da bu büyük atlamanın gerektirdiği inancı bulabilmek için sonsuz süreler, çabalar gerekecek... Kanlı çabalar...

«İçimde çok eski zamanların sesleri en olmıyacak, en çelişik öğütler veriyordu. «Büyük Karar Anı» dedi

len o ele avuca gelmez saniyelik zaman parçacığı içinde insan neler görmez, neler yapmaz ki...

«Yemin ederim size çocuklar, içimde ses haline gelmeye çalışan herşeyi İsa Peygamberimiz kendi ağzından konuşuyordu karşıma dikilmiş! İnanın bana.

«— Düşmanlarını seveceksin!..» diyordu İsa heyecandan titreyerek. «... Barış değil hançer getirdim size saplamak için...» — «Gerçek de ben, yaşam da benim...» — «Tanrım bu kâseyi benden uzak tut...» — «Dilediğin olsun!..»(1)

«Ağlıyordu İsa Peygamber. Uysal bakışlıydı. Ama aynı anda o aynı gözler öcalma şimşekleriyle parlıyordu! Şöyle dedimdi içimden: İsa'ya düşmez karar vermek. Az sonra o dere genişliyecek! Kimbilir daha nice yıllar İsa'lar çarmıha gerilecekler bir kararsızlıkları yüzünden! Dünyanın tüm çarmıha gerilmişleri kimbilir nice yıllar boyunca canları cennet avlusuna götürecek köprüyü tıkayacaklar cesetleriyle!.

«İsa gözyaşları dökerek şöyle karşılık vermişti:

«Zaman dolmuştur. Büyük Atlama için gerekli An yine gelmiştir! Gelecek kuşakların eziyetlerden, fedakârlıklardan, çarmıha gerilmekten kurtulması için karşı kıyıya sıçrama gücünü kendinde yine sen bulacaksın! Sakın şöyle deme kardeşim: «Bu kâseyi benden uzak tut!» «İstediğin olsun!» deme. Senin kendi öz isteğin olsun! Kendin alabileceğin bir şeyin kendiliğinden gelmesini bekleme!..»

«İşte buna benzer şeyler duyuyor, böylesine bir gerilim hali yaşıyordum. Bencil birinin sapsarı kesilmiş dudaklarından çıkarmak istemediği sözleri damarlarımdaki kanın nasıl homurdanarak haykırmağa başladığını anlıyamamıştım: **«Düşmanlarını seveceksin, hem de sorumlu bir kişinin o derinden kiniyle, öfkesiyle!»**

---

(1) İncil'den (N. H.)

«— Ne istiyorsun benden? diye sormuştum Salustros'a.

«— Adalet istiyorum! diye karşılık vermişti. Hey Stavro Usta, o zaman ayaklarımın altında çırpınırken, benim o halime acırcasına yüzüme bakmamış olsaydın, o bulunduğum yerde nasıl bulurdum ben iyinin ve de doğrunun yolunu? Beni yenilgiye uğratmak değil miydi amacın? İşte, istediğin oldu. Şimdi de beni, yani kendi yapıtını tekmeliyorsun! Şaşırdın bakıyorum! Ama ben hiç mi hiç umudumu yitirmiyeceğim...

«Sus! Yeter! diye bağırmıştım. Ver bana elini. Hoşgeldin aramıza kardeşim!...

«Öpüştüktü. Patras kenti «müteferrika»sının karanlık bodrumunda cellâtla kurbanı kucaklaşıp öpüşmüşlerdi! Sanki birer çift kanat bitmişti omuzlarımızda bilinmez uçuşlar için. Daha yükseklere, daha güç uçuşlar için...»

Stavro Amcanın sözü burada bitiyor. Bir sigara yakıyor, bir iki burnunu çekiyor nedense, yeniden konuşmasına başlamadan biri soruyor:

«— Ne oldu sonra Salustros?»

«— Sanırım duymuşsunuzdur. Hani bir ölüm mahkûmu müfrezenin önünde: «Elveda çocuklar. Gittiğime hiç yanmıyorum. Ben insanlığa ulaştım. Sıra şimdi sizde!» diye bağırmıştı ya...»

Tam bu sırada boğuk bir hıçkırık sesi duyulmuştu. Yoktu bir şey. Belki içimizden biri kâbuslu bir düş görüyordu «uykusunda».

Öğretmen Spiromilios bir iki yatak ötede kendi yatağını sermekte; solunumunun normal olduğunu, boğazını bir boğum filân tıkamadığını bize anlatmak için bir iki öksürmüştü. Rahat, kayıtsız, soyunmuş, yatağına girmiş, yorganını başına çekmişti. Bu, bizimle aynı ka-

nıda olmadığını anlatmak içindi. Bir «hafiye» ile olan bu duygusal «gevezelikler» ona vız gelirdi.

Biraz daha sürmüştü sohbetimiz. Bu sohbete Salustros, Hazreti İsa, İsa ile birlikte çarmıha gerilen Eşkiya da bizimle birlikte katılmışlardı. Kişioğlunun kendi öz yapıtını, kendi idealini inkâr edebileceği ve sonra da buna şaşıp kalabileceği anların bulunacağı konusunda tam bir anlaşmaya varmıştık. Heyecanla gerçeğin peşinde koştuğunu sandığı bir anda insanın yalanlar içinde yüzmesi de olmıyacak işlerden değildi...

Bencil olan bakarsın uyanır, canavar kesilir, kudurmuşcasına kendi ciğerlerini kemirir, sonra da kendi ruhunun yıkıntıları üstüne bağdaş kurup şaşkınlık ve vicdan azabı gözyaşları döker.

«— Hayır mıdır, şer midir? İn midir, cin midir?»

«— İnsanoğludur!..»

«— İnsanoğlu olma çabası...»

«— Eğitimsizlik, iyi yetişmemiş olmak...»

«— Çürük temel üstüne kurulu bir yapı...»

«— Tamam işte! Öğrencisini kıskanan öğretmen! Oğluna diş bileyen baba! Daha düne kadar yönettiği kuşaklardan: «Buraya kadar arkadaşım. Bundan böyle bizden alacaksın gerekeni!» Biçimindeki büyük sözü duyunca küplere binen toplum savaşçısı. Gözünü kırpmadan canını vermeğe hazırdır, yeter ki bayrak hep kendi elinde olsun!.. Her tehlikeye pervasızca göğüs gerebilir, yeter ki kendisi kazansın başarıyı! Kendinden öncekileri, kendinden sonrakileri hesaba katmaz, yoktur bunlar onun için! Hayat kendisiyle başlar, kendisiyle biter...»

«Düşünün bir kez çocuklar, ya kıskançlık ağır basaydı da Salustros'un kişiliğiyle ilgili o büyük yapıtta bizim kuşağın etkilerini göremeseydim! Neye benzerdim acep?»

Amcanın bu sözlerinden sonra çok tehlikeli bir durum çıkmıştı ortaya. Topumuz birden istemiyerek dönüp öğretmen Spiromilios'a bakmıştık.

Bereket yorganını başına çekmişti de hiç bir şeyin farkında olmamıştı. Ama karşıdan eski polis Yani Zervos hıçkırıklarını tutamamıştı. Sanki kendinden geçmişti. Duvara sırtını dayamış, sapsarı kesilmiş, çelimsiz, çarmıha gerili bir İsa gibi, kendisini boğan nefes darlığını yenmeğe çalışıyordu.

— «Der misin!» diye mırıldandı içimizden biri.

— «Mürailik!» oldu aldığı karşılık.

— «Ya hatâ ediyorsak?»

— «Çok ağır sırtındaki yük fukaranın. Kurtulamaz!»

— «Salustros diye biri varmıydı gerçekten Stavro Amca?»

— «Evet!» diye karşılık vermişti Stavro Amca. «İsa ne kadar gerçekse, ne kadar varsa, o da öyle.» Çok kesindi bu karşılık.

— «Kurşuna mı dizildi?»

— «Hem bilsen kaç kez! Oğul...»

Tam bu noktada sohbeti kesmek zorunda kalmıştık. Büyük dış kapı açılmış, avluya insanlar girmiş telâşlı, elektrikler yanmıştı. Konuşmalar oluyordu.

— «Arama - tarama mı dersin?»

— «Baskın olmasın?»

— «Gene ayıklama var galiba!»

— «İyi bakın hangi hücreyi açacaklar...»

— «Bir kadın getiriyorlar avluya!»

— «Var mı tanıyan bu kadını?»

— «Çocuklar, Eli değil mi o?»

— «Evet, ta kendisi. Çocuklar, Foti'nin nişanlısını kurşuna dizecekler galiba! Vedalaşmak için getirmişler!..»

Bunlardan hiç biri değildi. Bilinen numaralardan

birini yapıyorlardı. Sabaha sevkiyat vardı. Sözümona yanlışlıkla kadını bu bölüme getirmişlerdi, tecride götüreceklerine!

Bu hatâsından ötürü gardiyana ihtar cezası verildiğini yarın ilân ederler!..

XI

CEZAEVİ doktoruyla yönetmelikler ne derse desin...

Burada herşey insanı kendi kendini aşmaya ya da ölüme götürür. Bu ikisinden biri. Ortası yoktur bu işin. Ya kara ya da ak. Ortalama, orta yol, geçmiş ve de bulanık günlerden kalma bir lüks.

Bir er meydanıdır cezaevi. Burada yeni Digenis'ler, yeni Ay Yorgiler gece gündüz ölümle cirit oynamakta, savaşmakta. En son yapacakları savaş için de arınmış, yıkanmış, taranmış, güleç yüzlü, türkü çağırarak gidilmekte.

Ama bu sonuncu görüntüyü kimsenin umursadığı yok artık. Bir iki saniye bir şey sürüyor, bazen umutsuzluk da, bunalım da, bir kahramanlık örneği sayılabiliyor. Sıradan, ezici bir yaşamın o milyarlarca anından bakıyorsun yiğit bir kişi doğuvermiş!

«— Kendin için hiç bir şey beklemeden bir Tanrı gibi umut dağıtacaksın!»

«— Uyumak için can atacaksın, ama gene de başkası için kuştüyünden huzur beşikleri döşeyeceksin!»

«— Ekmeğin kırıntılarını bile hesaplıyacaksın, ama her daim nimetleri cömertlikle dağıtabileceksin!»

«— Sonra da bir demircinin, bir rençberin, bir kun-

dura boyacısının nasırlı ellerini bir okşayış aracı, tatlı huzur kaynağı haline sokmayı başaracaksın. Bir Ana eli yapacaksın bu elleri!..»

«— Günlük nafakanı sağlamak için bir ömür boyu yaş üzüm çiğneyip şarap yapan, harmanlarda sap döğen ayakların burada yeni alışkanlıklar edinmeli, yeni tempolara uyabilmelidir. Yanındakinin uykusunu ya da düşüncesini bozmamak için bu ayaklara kanat takıp bir rüzgâr, bir gölge gibi geçip gidebilmelisin oradan.»

«— Varsın karacahilin biri olasın. Okul eşiğinden içeri adım atmamış bulunasın. Burada, cezaevinde, yaşamın emrinde bir bilge olacaksın. Gerçeğin meşalesi elinde, arzular ülkesinde ve de geçitlerinde sabahlaradek nöbet tutan bir bilge...»

«— Sinirlerini tutam tutam parmaklarının arasına alıp bir orkestra şefi gibi sayısız kemanlara kumanda edeceksin!...»

«— Evet! İşte böylesine onurlu, böylesine bilge olacaksın. Rastgele öfke parlamalarına, duygusal yıldırımlara tenezzül etmiyeceksin. Her şeyin kumandası sende olacak. Her şey düzenli bir tempo içinde ışıklı iradelerin hizmetinde olacak. İçinde karanlık hiç bir şey bulunmıyacak. Ne sevinç, ne korku, ne de kin. Hepsinin hangi derinliklerde filizlendiğini, ne zaman ve hangi el tarafından tohumlarının atıldığını bileceksin!»

İşte bu güç, bu bilgidir ki, fırtınalarla çalkalanan Us'u sâkin limana götürecektir.

O zaman kendi sesini doğru yolda kullanacaksın - yaşamın bu kutsal unsurunu iğreti ve iğrenç bir biçimde balgam gibi tükürmiyeceksin -, sesin bir müzik, bir armoni olacak ve de onun hedefi evrenin görünmez ve görünür hacimleri içinde en harikulâde ne varsa o olacaktır! İnsan ruhu...

İşte bu tapınağa gerektiği gibi yaklaş. Kapısında dur. Eşiğine varınca sevinç kahkahalarıyla sözlerini har-

camakta acele etme. Gözlerini dört aç, önce başkalarının acısını, başkalarının ahını gör, duy. O zaman insan ruhunun kapısı kendiliğinden açılacaktır. Açıldığında da zafer çığlıkları atmakta acele etme. Bırak karşındaki yürek başlasın ilkin. Kendi sözlerini başkalarının ağzından duyunca da buna şaşma!.. Doğanın değişmesi için kurulan o büyük yapıda bir işçi, bir ustabaşı olarak sen de çoktan vardın zaten...

*
**

«— Yarın hepiniz öleceksiniz. Ne gerek be birader tüm bu çabalarınız... Bari öbür dünyaya inansaydınız, eh eksik yanlarından, kusur ve de günahlarından arınmak, cennette kendilerine bir mekân sağlamak için böyle yapıyorlar derdim be birader!

Cezaevi müdürü, iktidarın dizginlerini ellerinde tutanlar, mahkemeler, adalet, işte böyle şaşar şaşar dururlardı bu işlere.

Müdür sık sık teftişe gelirdi koğuşlara. Gördüğü temizliğe, düzene, tutukluların kibarlığına, ölüm adaylarının söyledikleri şarkılara, Termopillerin aynası karşısında kendilerine çekidüzen vermelerine şaşardı...

Koğuşlara, hücrelere gelmek, sigara ikram etmek, yer, yataklarının kenarına ilişip oturmak, iyi insan rolü içinde sohbet etmek pek hoşuna giden şeylerdendi müdürün.

«— Kabul, derdi, yerden göğe haklısınız. Dünyanın en dobra, en gadre uğramış insanlarısınız. Dahası var. Şeytanın bile aklını iyiye, doğruya, güzele çelebilecek bir güce de sahipsiniz. Buraya kadarını anlıyorum da, burdan ötesini havsalam almıyor çocuklar. Şimdi şu an dünyadan uzaktasınız, kimse sizi ne görüyor, ne de bu

yaptıklarınızdan haberi var, ve de göremiyecek, haberi de olmıyacak hiç bir zaman! Bu böyle olunca da, bunca çabaya, bunca zahmete, bunca didinmeye ne lüzum var? Oturup ömrünüzün geri kalan kısmını rahat rahat geçirseniz daha iyi olmaz mı? Kim görüyor, kim öğrenebiliyor bu yaptıklarınızı? Kime çalışıyorsunuz? Hızınızı alamıyorsanız o başka, alışkanlık diyeceksiniz. Ha, ne dersin Stavro Amca?»

«— Doğrudur düşünceleriniz, derim! Daha doğrusu doğru olabilmeleri için ufak bir şeycik eksik...»

«— Ne gibi?»

«— Kendinizi de insandan sayarsanız bulursunuz bunu!.. Siz görmüyor musunuz yaptıklarınızı sanki, gardiyanlar, öbür hizmetliler?»

Müdür gülümsüyor. Zaman kazanmak için sigarasından bir nefes çekiyor, ekliyor:

«— Ama görüyorsun, ben sizinle konuşurken sizin aklınızla düşünmeğe çalışıyorum. Bana bir cellât gözüyle baktığınızı biliyorum. Bir «şerri mücessem» gibi görüyorsunuz beni. Elinizden gelse bir kaşık suda boğarsınız...»

«— Hayır, her zaman değil! Tam bir cellât, bir «şerri mücessem» hiç bir zaman olamıyacaksınız. Siz de bir zamanlar çocuktunuz, bir ananız vardı, öbür insanlarla haşır neşir oluyordunuz, bütün bunlar insanlık kurallarının etkisinden büsbütün kurtulmanıza engel, yeter de artar bile. Doğrudur, bizler çirkinliklerden, kötü niteliklerden nefret ederiz, kin duyarız bunlara karşı. Siz örneğin araç oluyorsunuz bu duygularımıza, sizin kişiliğinizde bunlara kin besliyoruz, öyle işin aslını incelemeden, gelişi güzel değil insana karşı olan duygularımız. Bizim düşman olduğumuz kötü niteliklerdir, bir de ücret karşılığında, inanmadan oynadığınız rol. Demek istediğim, bir an gelecek - tek bir an - içinizdeki insan ağır

basacak, yaşantınızdaki gerçeklerden bir şeyler koyacak ortaya...»

«— Ya olmazsa bu dediklerin?»

«— Elinizde değil ki! Zayıf bir insansınız. Yapmacık roller hiç bir zaman bu söylediğim çıkışları engelliyemez.»

«— Zayıf olduğumu nerden çıkardın?»

«— Çıkarmıyorum. Görüyorum. Daha bir çocukken yola çıktınız düşler içinde mucizeler yaratmak amaciyle. Bir aksilik, bir zorunluluk engel oldu buna. Bunun için de ilk yaptığınız iş çocuk yüreğinizin o temiz yükünü boşaltmak oldu. Kendi öz kalbinizi bir günahmış gibi gizlediniz, doğru olanı değil, başkalarının sana yap dediği şeyi yapmayı kabullendiniz. Bir başkasının yaşamını yaşıyorsunuz siz. Kendi öz yaşamınızı değil. Ama arasıra içinizden bir iyilik yapmak geliyor, doğru söz etmek, gerçek yaşamınızı bir an için olsun yaşamak. Yoksa çat diye çatlar, boğulurdunuz başkalarının bodrumlarında! Sizin kendi iradeniz kendisini tutsak yapan yabancı iradenin düşmanıdır her daim. İşçi - işveren ilişkisi, görüyorsunuz işte! Bu sonu gelmez düşmanlık, içinizde çöreklenen yabancıyla yaptığınız süresiz savaşçık sizi güçten düşürüyor, zavallının biri yapıyor...»

Hiç öfkelenmezdi müdür. Sağlam bir niteliğe sahipti: Kızmadan dinlemek, düşünerek konuşmak.

— «Ama siz de, dedi, sizden öncelerin işlediği, sizinle aynı zamanda doğmamış, böyle olunca da tümüyle sizin kendinizin olmayan bir ideale hizmet etmiyor musunuz? Ne fark var aramızda bu duruma göre?»

— «Şu fark var: biz inanıyoruz. İnandığımız şeyi de seviyoruz. Bunu geliştirmeğe çalışıyoruz. Etimiz, kemiğimiz yapıyoruz onu. Demek ki biz onu bilerek, istiyerek, bilinçli olarak, yalnızca insanoğlunun o güzel, o asil niteliklerine hizmet etmeğe zorluyoruz. Bu ise, hiç ihanet etmediğimiz, edemiyeceğimiz bir düş. Buna ahlâk

diyoruz biz. O sizde olana da aldatılmıştık, bir lokma ekmek için satılığa çıkarılmış bir yaşam diyoruz!...»

— «Güzel sözler Stavro Amca, pekiy ama ya karşılık değeri? Hayat en büyük nimet. Bir daha gelmez. Böylesine bir serveti bir iki has altın kırıntısına elden çıkarmak, inan bana, havailiğin, hayalciliğin dik âlâsı!»

Yıkıcı, susturucu lâf ettiğini sanmıştı müdür, bunun etkisi kalsın diye kalkmağa hazırlanmıştı. Ekledi:

— «Bir kez de bunu düşünün, gene konuşuruz.»

— «Düşünecek hiç bir şeyim yok. Bizi, giderek bir öz haline gelen nitelikler ilgilendirir. Solucanların da kendilerine göre bir yaşamı var. Ama insanoğlu kendi yaşamını filtreyle süzmek, kalıntılarını değil, kaymağını yemek zorunda. Sanırım ayni şey değil, fark var arada. Ne dersiniz?»

— «Hım, herşeye rağmen sizinle sohbet etmek hoşuma gidiyor. Bunun için zaten geliyorum ara sıra. Sizin için bir şeyler yapmak gelseydi elimden, inanın esirgemez yapardım. Ama dediniz ya, diye ekledi alaycı, başkasının iradesi!.. Ücretli irade!.. Hoşça kalın...»

İşte böyla gelirdi müdür bey ara sıra. Tartışma açar, dikkatle dinler, sigara ikram eder, geldiği gibi giderdi efendice. Neydi amacı?

— «Bulanık suda balık avlamak.» dedi aramızdan biri.

— «Numara! diye ekledi bir başkası. Canım besbelli, adam zıtlar yaratma meraklısı, böylece hizmetlilerin küfürlerinin, gardiyan dayaklarının ve de hayvanca davranışlarının daha da etkili olmasını sağlamak ister.»

— «Hiç sanmam! diye söze karıştı bir başkası. Güleç yüzünün, insancıl davranışlarının, inandırıcılığın, iktidarın gerçek yüzü olduğuna bizi inandırmak için geliyor; biz yanlız anlıyoruz iktidarı, nitekim alt kademeler de bunu böyle anlıyorlar, gaddar, intikamcı gibi gös-

termek isteniyor iktidarı halka, güya. Oysa iktidarın kendisi, üst kademedekiler...»

— «Belki bu söylediklerinin tümü bir olup müdürü bize bu büyük şerefi bahşetmeğe zorluyor! diyor Stavro Amca. Bir şey daha var ki, onu da hesaba katmak gerek. Budala değil kendisi. Aksine epeyce akıllı. Konuları çabuk kavrıyor. Belirli bir nedeni olmasa gelip burda zaman harcamaz.»

— «Boşver, diyor öğretmen Spiromilios. Herif buraya sırf mimlemek için geliyor. Okumadınız mı, kanun bile çıkardılar. Cezaevlerinde yapılacak bu çeşit konuşmalara «aydınlatma» diyorlar. Bak, beni dedi dersiniz, eli kulağındadır, onunla oturup felsefe yapanların askerî mahkemeden gelecek «dâvetiyeleri» almaları gün meselesi.»

— «Bu da mümkündür hoca, ama ne kazanacaklar bunu yapmakla, diyor Stavro Amca. Bu zahmetlere katlanmadan da dilediği tertibi düzenliyemez mi sanki... Biz bildiğimiz yolu deneyelim, belki kendimize yaklaştırırız adamı, belli olmaz.»

Öğretmen iyice anlamadan karşılık veriyor:

— «Neymiş o bildiğimiz yol? İlle de son sözü kendin söyliyeceksin Stavro Amca! Yeter be birader!..»

Sinirlenmişti Kalkıp gitti. Yatağına uzandı, ellerini ensesine bağladı, tavanı seyre daldı uzun uzun. Dudaklarını ısırıyor, kırçıl bıyıkları kımıldanıyordu.

Son günlerde böyle sinir krizleri geçiriyordu hep. Bunun gecikmiş bir gösteri mânisi olup olmadığını sormuştum Stavro Amcaya.

— «Hep böyledir o, dedi, ama kocadıkça asıl karakteri daha da açık beliriyor. Gösteriş değil. Salt kıskançlık. Bu kusurunu yenmek için kendisi ne büyük çaba harcadığının farkında değil zavallı. Dikkat edersin, acınılacak biri. Ona yapmak istediğin yardım da bu yüzden belki çok zor olacak.»

— «Kimi kıskanıyor dersin?»

Kulağıma eğilip fısıldadı:

— «Galiba şu oradakini!»

— «Zervos'u mu kıskanıyor? İyi ama, onun bir hafiye olduğunu kendisi söylemiyor mu?»

— «Söylesin! Onun bir hafiye olmadığını çok iyi biliyor. Ama bak bunu kimseye söyleme. Anlaşmamız böyleydi!»

— «Ama bu böyle olunca Zervos bir kurban! Bir evliya!»

— «Öyledir, iyi bir savaşçı.»

— «Dur hele Stavro Amca. Geçende onun koğuştan kovulması için oy vermedin miydi? Âdi tutuklular koğuşuna gitmesi için?»

— «Verdimdi. Böyle gerekiyordu. Ama bu kadarı yeter şimdilik. Roman yarışması var ya aramızda Zervosla Spiromilios'un hayatları konusunda. Unutma bunu. Gerçekten de çok ilginç bu ikisinin hayatı.»

Dönüp Zervosa bakıyorum istemeden. Kırçıl bıyıkların, derin çizgilerin kapladığı soluk, çelikten bir yüz. Saatini sökmüş, parçaları, vidaları tertemiz, bembeyaz bir mendile sermiş, yeniden monte etmeğe çalışıyordu. Stavro Amcaya döndüm. Gülümsüyordu.

— «Sabır talimi yapıyor. Eskiden tanırım onu. Tam otuz yıldan beri. Ondan daha sinirli birine rastlamadım ömrümde. Bak şimdi ona. Kendi tabiatını bu denli değiştirmek kimin elinde? Akşama tekrar konuşuruz. Araştırmalarının nereye kadar geldiğini pek merak ediyorum...»

Kalkmağa hazırlanıyorum. İhtiyar ekliyor:

— «Müdürün ziyaretleri üstüne de düşüncelerini merak ediyorum. Sen çok daha fazla düşünmüşsündür bu işi. Malûm ya, işin bu, yazarlık var serde...»

İşte böylesine ustaca davranışlarla eğitiyordu beni eski damacana ustası. Çalışma şevki uyandırmak isti-

yordu içimde! Cezaevine kâğıt sokmak yasak olduğundan işi serdiğimi sanıyor, bana yepyeni çalışma yöntemleri salık veriyordu. Yepyeni araştırma konuları, biçimler gösteriyor, sorumlu araştırmalar yapabilmeme yol açıyordu. Edebiyatımızın başıboş geliştiği, sorumsuzca çabaladığı kanısındaydı besbelli. İnsandan uzakta, yüzeyde kaldığını biliyordu.

Akşama onunla buluşuncaya kadar tam 18 saatim var çalışmak için belirli tipler üzerinde: Müdür - Spiromilios - Zervos üçlüsü...

Bu üçlü üzerindeki izlenimlerimin ne denli yüzeyde kaldığını şimdi anlıyorum. Onları karmaşık, sorumlu günlük yaşantılarının akışı içinde adım adım izliyememiştim.

XII

BU AKŞAM yüzyılların balkonundan yeni bir görüntüsüyle, beklenmedik bir görüntüsüyle karşılaşmıştık yeni tapınağın...

Her gece olduğu gibi, azrail cezaevi avlusuyla Uyku Ülkesi arasında kol geziyordu yine.

Varlığına alışmıştık azrailin, orta kapıdan girip çıkmasına engel olmuyorduk, üstündeki giysilerin ne olduğu da kimsenin umurunda değildi.

Onunla güpegündüz avlunun orta yerinde karşılaşır, yüreklerin durumuyla keyif çatmak amaciyle saklambaç oyununa başladığını görürdük...

Gardiyan üniforması giyer çoğun, bir aşağı bir yukarı gider gelir tembel, kaygısız, bir an için durur, yeşil - kırmızı renkli gözlerini canının çektiği birine diker, sorardı: «Hangi koğuştansın sen?»

Gardiyan Statis hep bu soruyu sorar, aldığı karşılığı da ufak; kirli bir deftere not ederdi.

Çoluk çocuğun olup olmadığını, nerde oturduklarını da sorabilirdi. Sonra da onlara acıyormuş numarası yapar, başını sallardı üzgün!

İçine baktığı gözlerin bulanık değil de pırıl pırıl olduğunu görünce: «Ne eşyan var?» diye sorar, bunu da

not eder, sonra «Sizin kasabada yetimhane var mı? Bu pılı pırtı işlerine yarar, ha, var mı?» diye sorar!

Eğer bütün bu numaralardan sonra gene de gardiyan üniforması giymiş azraille karşı karşıya olduğunu anlamak istemezsen, o zaman: «Biz de insanız be birader, yüreğimiz sızlıyor bizim de. Demin Müdüriyet odasında bir öncelik listesi okunuyordu da, yanılmıyorsam eğer - ki yüzde bir yanılmış olabilirim belki - senin de adını duydum, vicdan borcu bildim bunu sana söylemeyi!..» gibisine lâflar da eder.

— «Bir kerecik mi duydun benim adımı külhani?» diye bir delikanlı sorar ona alaycı, sonra kayıtsız voltalarına devam eder.

Gardiyan peşinden gider. Ona ömrünün son gecesi için, isterse eğer - hücresine konyak da sigara - getirebileceğini «fısıldar» kulağma. Ne dilerse getirecek. Yeter ki istesin! O da insan be biraber. Söyle, söyle be kardeşim, ne istersen getireyim, peşinat da istemez, getirince verirsin! Biz de insanız, bizi de ana doğurdu, yüreğimiz, kalbimiz var bizim de... Bundan insanız işte!

— «Hele bir şu maskeni çıkar da insan olduğunu görelim!»

Böyle kendisiyle alay edilince azrail aptallaşır, komik olur, süklüm püklüm, kuyruğu kısık, delikanlının ardından gider, yüzünde acıma maskesi, gözlerinde kalleşlik.

İşte böyle ve de böyle olduğundan çeker gider avludan, karşılık görmeden uğraşmaktan bezmiştir. Gece yarılarına doğru korkunç uçurumlardan atlayan Amazonlarla, uzak steplerle, belirsiz yollarla dolu uykularla oynamayı iş edinir bu kez. Bunu da seni kâbuslardan kurtarmak, aniden uyandırmak amaciyle yapar! Uçurumun ucunda Us'u hazırlıksız, şaşkın durumda yakalamak için... Böylece düşlerin bulanıklığında Us'u bir deprem gibi sarsarak, yüreklere heyecan verecek o derinliklerde gizlediğin sırrı bulmak ister aklı sıra...

«... Köpüklere belenmiş, eğeri gümüş kakmalı, yelesi havada uçan, ak dizginli, uçarcasına dört nala giden bir at getirdiler bu gece bana...

«... Güya nereye gideceğimi bilemiyormuşum. Heyecan içindeyim, mümkün olsa da al at rüzgârın kanatlarından aşağı inse, yere bassa, nalları bir an için toprağa değse istiyorum. Ancak böylece mavi enginliklerde yolunu bulacağımı sanıyorum... Ama al at çifte atıyor, sabırsızlıkla kişniyor, hırsından dizginini çiğniyor, olduğumuz yerden ayrılmamız mümkünsüz. Gökle yer arasında kalıyoruz böylece. Yanımızdan hışımla geçen rüzgârlara gıpta ediyorum... Geçişlerini görmeme engel olan ışığa öfkeleniyor, kin besliyorum... Sonra bir kahkaha duyuyorum, billûr bir kahkaha, geri dönüp bakıyorum... İnsanoğullarının yaşadıkları toprak öyle uzakta ki, delicesine dönüyor, ağırlığımızı yitirmişiz, bulmamız için bizi yıldızlar ülkesine dek izlemek isliyor toprak...

«... Yeryüzünün en yüksek doruğunda beyazlar giymiş, ışıklar içinde yüzen bir gelin var ve de işlemeli mendilini sallıyarak hayatın ışık kaynaklarına doğru yükselişini selâmlıyor... Bu gelin yeryuvarlağın ruhu, söylediklerini duyamıyorum, ama şöyle konuşuyor muhakkak:

«Ben, ben'im işte! Dünya gezegeni Azraili yenilgiye uğratan örgütlü Us'u ben doğurdum!»

«... Görüntüsü gözlerimi kamaştırıyor. Başım dönüyor. Birden, sonsuz yüksekliklerde, beklenmedik bir anda al altın nalları toprağa değiyor. Gözlerimi açınca kayalıkların kıvılcım saçtığını görüyorum, yükseklerden gelen zafer kişnemeleri duyuyorum... Işıkla yıkanmış gelinin al atı mahmuzladığını görüyorum, uçuşan duvağı ve de saçlarıyla uzayları, ışıklı beldeleri selâmlıyor... Sonra hâleler görüyorum, meterizler. Oradan bir ses ko-

mut veriyor: Heeeyyy, bakma aşağı! Bakma o yana! Yitirme gücünü! Yukarılara bak! Varsın gözlerin kamaşsın! Yoksa bu gelin de attan düşer, insanoğlunun hayatı onurunu yitirir ve de evrende tüm solucanlar konuk olur!..»

.....

Yanıbaşımda yatan arkadaş usulca üstümü örtüyor. «Uyan arkadaşım!» diye sesleniyor.

Gözleri bir acayip parlıyor. Öbür tutukluların gölgelerini görüyorum pencere camlarında. Solumalar, kıran kırana bir güreşin temposunda.

Duvarların üstündeki nöbetçiler başlarını eğip kuyumuzun dibine bakıyorlar.

Ay, cezaevinin tam tepesinde tüm ışıklarını yakmış bu yeni dramın Sahne'sini aydınlatıyor. Bu sefer kurban bir kadın...

Öğretmen Spiromilios'un adını çağırıyorlar. Demir parmaklıklı pencereye gelmesini söylüyorlar.

— «Açın kapıyı onunla vedalaşmağa geldim!»

Beyazlar giyinmiş, uzun saçları omuzuna dökülmüş genç kadının son isteği bu ve de sesi flüt nağmeleri gibi yumuşak.

— «Olmaz!» diyor gardiyan. «Gece yarısı cezaevi kapısı açılmaz. Ne diyeceksen buradan söyle. Hem çabuk ol. Üç dakika için emir verdiler.»

— «Spiromilios hanginiz içinizden?» diye soruyor genç kadın koğuşun pencerelerine bakarak.

Kısık, derinlerden gelen bir ses karşılık veriyor.

— Evlâdım, benim, ben! Söyle yavrum!»

— «Beni tanımazsınız. Adım Elektra. Oğlun Vasilin nişanlısıyım. Kendisi yaşıyor, Kefalonya adasındaki cezaevinde, biliyorum bunu. Bir isteğim yok, nişan yüzüğümü yollamak istiyorum kendisine. Söyleyin ona, kurtulursa eğer, kendisi için özgür bir Elen kızı seçsin. İkisi birlikte beni sevsinler, ansınlar beni. Nasıl alacaksınız

yüzüğü yukarı? Atmak istemiyorum, kaybolur diye korkuyorum...»

— «Ver, ben veririm kendisine!» diye gardiyan elini uzatıyor.

— «Olmaz. Öyle herşey herkese teslim edilmez, hele böylesi! Elindekilere baksana!»

Gardiyanın utanç dolu gözleri kendi elindeki kelepçelere, anahtarlara takılıyor. Genç kadın bunun farkında. Başını okşuyor gardiyanın, teselli ediyor:

— «Elbet bir gün senin de ellerin tertemiz olacak, tıpkı yüreğin gibi...»

Başını kaldırıp sesleniyor:

— «Bir şey sarkıtın aşağı, iplik filân, bir makara.»

Alyansı dudaklarına götürüp öpüyor, sonra ipliğe iki düğüm atıp bağlıyor. Spiromilios bu büyük yükü yukarı çekebilecek gücü bulamıyor kendinde! Başkaları da deniyor, olmuyor, genç kız cesaret veriyor aşağıdan kayıtsız görünerek. İnsan kalbi denilen binbir dallı ağaç kolay kolay sökülmüyor yerinden!...

Parmaklar pencere demirlerini kavramış sıkıca. Çok eski zamanlardan gelen bir müzik nağmesi, canavarla insan arasındaki savaşın solumalarını terennüm ediyor!...

Ayaklar yer değiştiriyor sinirli, dişler kenetleniyor, ara sıra kahkahayı andıran sesler duyuluyor çın çın... Yüzyılların sonsuz yollarında bir karışıklık, bir tıkanıklıktır bu. Sayısız kuşaklar tarihin sabah ve öğle vakitlerinden kalkıp büyük kavşağa ulaşmak için hücum ediyorlar. Yeni bir düzene doğru! İnsanoğlu onurunun ve de dünya gezegeninde atsız insanoğlu yığınlarını bir terkibe bağlayan o çok değerli güzelliğin onurlu bilincini duymak istiyorlar!..

Öyle bir an geliyor ki insan, yüzlerce yılın sonsuz geçişi süresince yeryüzüne daha değerli bir yaratık gelmemiş olduğuna inanıyor şu adın sahibinden başka:

E l e k t r a !

Çünkü şu an 180 ağızdan başka hiç bir şey duyulmuyor. Tek bir kelimeyle, tek bir isimle, dünyayı yenibaştan kurabileceğine, baharları, yazları, kışları, güzleri birbirine katabileceğine, güneşe geri dönmesi için komut verebileceğine, nehirleri tersin geri yukarılara doğru akıtabileceğine, kıraç toprakları sulatıp granit yığınlarını gülbahçesine çevirebileceğine insanın inanası geliyor.

Çünkü insan gönlü, çiçek selleri, miski amber nehirleri, taşların dile gelmesini, çiçekli bayırların kımıldayıp yürümesini, hayat bu büyük yapıtın çevresinde bayramlıklarını giyinerek yer alsın istiyor.

E - le - ktra!.. E - le - ktra!..

Sabah rüzgârı bu değerli adı kanatlarına almış koğuştan koğuşa dolaştırıyor. Tek telli bir saz duyulmadık nağmeler saçıyor çevreye. İnsanların gözleri yaşla doluyor!

Çünkü insan, cennetin kapısını aralıyan bu kutsal gölgenin çevresinde toplanmak istiyor!...

— «İki dakika daha kalabilirsin!»

Böyle konuşuyor azrail gardiyanın ağzından büyük bir saygıyla, beyazlar giyinmiş özgürlük meleğine.

Ve de insan masallar dünyasından gelen - zaman içinden alaycı bir kahkaha gibi çıkıp gelen - bir anısını tazeliyor. Halk türkümüzde yiğidin karşısında azrailin yalvarışını!

Burası şimdi derin kuyuya benzeyen bir cezaevi değil! zaman ve mekân anlam değiştirmiş, us alabildiğine gelişmiş, yürek bir dağ olmuş, kelimeler orta yerinden bölünmüş, yeni yürüyüş, yeni tempolar, geleceğin duyuları için damarlardaki kanın öfkeyle okuduğu türküler, zaman ve mekâna sığmaz olmuş...

Pencereler türkü söylüyor, hücreler acayip şiirler okuyor, demir parmaklıklı kapılar gümbürdüyor, demir

çubuklar parmaklar arasında gıcırdıyor, hayat dize getirirken ölümü, özgür insanların halayını çekerken, avlumuzda, insanlığın onur marşını okurken: «İleri! durmadan ileri!»...

Burası cezaevi değil artık. Gardiyan yok, demir parmaklıklı pencereler de yok artık. Pencerelerimiz yüzyılların balkonu olmuşlar artık! En büyük düşler bile susmuş - onlar da gösterişsiz birer seyirci - çilekeş dünyanın yapmakta olduğu bu yeni doğumu izlemekte...

Özgürlüğün, geleceğin kapılarını açtığı, insanları yeni adalet'in verimli ovalarına dâvet ettiği o büyük an'ı yaşıyoruz şimdi...

Penceredeki dinleyicilerin korosunun, duvarların, koğuşların, nöbetçi kulübelerinin buna karşılık vermesi gerek. Bunun için rüzgârlar kanatlarını açmış bekliyorlar. Gökteki ay dalgın, kıpırdamadan seyre dalmış bu görüntüyü. Tüm ulusların kalbi bizim kendi kalbimizde gürlemekte, büyük sessizliği yoketmekte, silip süpürmekte:

Leventler şaha kalkmış
Kalyonlar yelken açmış
Yeni rüzgârlara
Aşmak için dünyaları
Daha da ötelere...

Lodosla, poyrazla,
Sonsuz seferlere
Özgürlüğe, özgürlüğe...
Dosdoğru, ileri. Dönüşte
Türküsünü çağırın arkadaşlar...
Hafif yelkenler, ağır yelkenler
Çağırın özgürlük türküsünü...
Doldurun gökleri
Gün doğmadan hazır olalım

Görelim doğacak yeni günü...
Hafif yelkenler, ağır yelkenler
Denizde, karada, her yerde
Lodosla, poyrazla
Çağırın özgürlük türküsünü...

Ama yürek dayanamıyor, çatlıyor orta yerinden! Bu tempoya, bu sözlere sığmıyor yürek. Biçare sözü bir yana itip avluya paslı bir makas atıyor yukardan.

Güçlü bir saniyenin o büyük sessizliği, bu sembolün ulu kelâmını açıklıyor...

Beyaz Hayal'in gözlerinde tatlı bir ışık parlıyor, minnet doludur bu gözler. Gardiyan makası yerden alıyor, tirtir titriyor elleri. Bir pencereden iplik sarkıtılıyor. İnce parmaklar altın dalgalarla oynuyor, bir demet ışık kopuyor kaynağından. Bir tutam altın renkli saç ipliğe düğümleniyor, sonra bu saç tutamının telleri özgür tutsaklar tarafından paylaşılıyor!..

Bu teller sımsıkı kapalı kapıların açılması için birer anahtar olacaktır! Yürekler tempolarını yitirdiğinde bu saçlar birer anı olacaklar! Yeni bir tanrılarüstü yürüyüşün meşalesini yakmak için birer kıvılcım olacaklar...

Masallar ülkesi, bir hücrenin penceresinden mesaj gönderiyor:

«Al da bir tel yak saçımdan
Yak da eğilsin dağlar
Eğilsin dağlar da geçesin!..»

Şaşkına dönüyor azrail! Gardiyanlar avluya sökün ediyor. Meterizlerden bataryalar salvo ateşine başlıyor!.. Bu salvoların birer baskı feryadı mı, yoksa ELEKTRA'mızın onur ve de özgürlük tarafından Sahne'den alınıp Yeni Zamanlar Panayırına götürülüşünü seyre-

ren Termopillerin «yaşşaaa» haykırışları mı olduğunu hiç kimse iyice seçemiyor.

*
**

Geçmiş yüzyılların dokumacı kızları: Yeni yüzyılların özgür insanlarına bu Yeni Dokumayı tezgâhlıyan Dokumacı Kızı selâmlamak için tezgâhlarınızın kanatlarını çırpın!

XIII

BENZERİ HER SARSINTIDAN sonra herşey sana pek zavallı, pek küçülmüş gibi görünür. İşin, kendi benliğin, yaşantın, tüm değişir! Şimdiye dek savsakladığın nice yüce işler için kendini hazır hissedersin. Arada sırada da bulanık bir derenin kıyısında bulursun kendini. Bütün ürkekliklerini yenip karşı kıyıya sıçramak için gerekli büyük atlayışı yapıvermen bir an sorunu. Yoksa, geri çekilmek, caymak, vazgeçmek, ürkeklik, kendi kendinden utanmak, bunların tırnakları, pençeleri içine düşmek de var senin için.

Böyle bir «infaz» olayının ertesinde insanların davranışında en umulmadık, en acayip durumları görebilirsin. Herşey daha mükemmele, daha düzenli olmaya doğru yönelmiştir.

Dış merdivenlerin temizliğini üzerine alan arkadaşlar çimento basamakları inatla silmekte ıslak çaputla. Tozun zerresi bile kalmaz. Bugün süpürge işinden sonra paspas da yapılması gerektiği kanısındalar. Sonra çaput da gelişigüzel bir kenara atılmamalı. Bir güzel sabunlanıp kurutulduktan sonra, güzelce katlanıp pırıl pırıl bir helva kutusunun içine yerleştirmeli.

Hiç kimse kızmıyor, alınmıyor, üzüntü yaratacak durumlara sebep olmuyor. Herşeyde bir bambaşka tempo. Herkes en iyi giysilerini giyiyor, ya da eski bir anlaş-

mazlığı ortadan kaldırmak için uzak bir cezaevinde yatan arkadaşına mektup yazmayı tasarlıyor...

Günlük işlerden tut da, özel temizlik işlerine, düşüncelere, duygulara varıncaya dek herşey yepyeni bir düzene girmek isteğinde.

Eski polis Yani Zervos sorunu da artık çözümlenmeli, sona ermeli bu iş. Onun burada bulunuşu belli ki öğretmenin da durumunu etkiliyor. Bu eski polis için ileri sürdüğü şeylere pek de inanır görünmememiz sinirlendiriyor kendisini.

Bunu açıkça söylüyorlar eski polise: «daha fazla bizimle kalamazdı. Bunu kendisi de görüyordu. Âdi suçluların koğuşuna gitmek için kendisi başvurmalıydı müdüriyete. Aramızda hiç bir şey umamazdı artık. Herkes onun polis olduğunu, ajanlık etmek için aramıza katıldığını, rapor etmek görevinin kendisine verildiğini biliyordu...»

Eski polis bunları çok normal karşılamıştı. Sanki o da bunun böyle olması gerektiğini beklemekteydi. Hemen kalktı. «Tamam çocuklar!» dedi. Sessiz, sâkin, eşyalarını topladı. Dengini koltuğunun altına alıp, koridorla avlu arasındaki demir parmaklıklı kapının yanına gidip bekledi. Başgardiyanı çağırdı.

— «Ne istiyorsun?»

— «Beni esrarkeşlerin koğuşuna nakledin.»

— «Niyeymiş o? Beğenmedin mi burasını?»

— «Bunlar başka, ben başka.»

— «Otur oturduğun yerde.»

— «Kalamam. İçeri de girmem artık. Burada, şuracıkta kalacağım gece gündüz.»

— «Açarsam kapıyı görürsün çenenin nasıl kısılacağını!..»

Havaya bu tehdidi savuran başgardiyan, tutukluya arkasını dönüp gidiyor.

Hava bozmuş, çiselemeğe başlamıştı; az sonra sağ-

naklar halinde boşanıyordu yağmur kovadan boşanırcasına. Çimento zemine düşen yağmur damlalarının hızından avluyu buhar dumanı kaplamıştı.

Bu yarı karanlık ortamda, ellerini ceketinin cebine sokmuş oracıkta dinelen adamın gölgesini görüyorduk pencerelerimizden. Dirseklerini yukarı kaldırdığı için ince omuz kemikleri dışarı fırlamıştı. Eski, yıpranmış bir jandarma gediklisi üniforması içinde bu adamın ne kadar zayıf, ne kadar çelimsiz olduğu açıkça görülüyordu bu durumda.

Görmezlikten geliyorduk. Tüyleri yolunmuş serçe yavrusu gibi bırakmıştık adamcağızı titrer durumda.

Bu durumu herkes kendine göre haklı buluyor, öfkeli yüreğine bunu anlatmağa, bunun yerinde bir kayıtsızlık olduğuna kendini inandırmağa çalışıyordu.

«— Nasıl bir durumda bulunursa bulunsun bir hafiyeyle kimse ilgilenmemeli.»

«— Şu gördüğün herif kimbilir kaç yiğidi azraile peşkeş çekmiştir!»

«— Acımak ha! Ben acıyacakmışım öyle mi, böylesine bir rezile! Geberdiğini, infaz müfrezesinin kurşunlarıyla delik deşik edildiğini görsem yine de inanmam *görevli olmadığına*!»

Bu sert çıkışlarla vicdanının sesini bastırmağa çalışıyordu güya herkes.

«Spiromilios'un dediklerinin hepsi doğru. Üniformalı görmüştü onu görev başında, öğretmene de işkence etmişti. İngiliz şirketinin keyfi kaçmasın diye, Mezohora çevresini rahat sömürsünler diye, kendi köylüleri, hemşerileri olan çiftçilere etmediğini komamıştı.»

«Bir kaç yıl önce çiftçilerin bir gösteri yürüyüşünü gaddarca dağıttığı için kendi babasının bile bedduasını almıştı. Kudurmuş bir tazıydı o, kendi köylülerini ısırdığı yetmiyormuş gibi, şimdi de buraya cezaevine gelmiş, adam gammazlıyarak ekmek yemeye çalışıyordu.

Hem pek de güzel başarıyordu bu işi! Bir çoğumuza da kendini sevdirmesini bildi. Kendi arkadaşlarının, can yoldaşlarının söylediklerine bile inanmıyacak hale getirebilmişti onları...»

«Dünkü kurşuna dizilme olayında hepimizden çok gözyaşı döktü! Histeri nöbetine tutulmuştu sanki... Bayılması da numara. Yılan numaraları, koynunda ısınıncaya kadar...»

«Kimsenin sinirleri tahammül edemiyor artık. Bu engerek yılanı koğuştan kovulmalı. Kendi kurbanlarına acıma, onlar için gözyaşı dökme numarası yapan bir kaatille beraber yaşamak dayanılır şeymiydi. İnsan tepeden tırnağa kin kesiliyor, öfkeyle doluyor insanın ruhu aklına getirince bunları...»

Kendi öz anan gelip senden böyle bir canavar için merhamet istese onu bile tersler, kovarsın. Öfkene, kinine kimsenin engel olmasını istemezsin.

Kendi öz yüreğin bile sana «merhametli ol!» diye fısıldasa, kendi kendinden utanırsın! Bu utancını da maskelemek için küfürler yağdırır, intikam sözleri haykırırsın bir pencereden dışarıya doğru, patlayan bir boranın bir rezili yoketmeğe hazırlandığı sırada...

— «Mübalâğaya dikkat çocuklar!»

Bu, gerilimli havada yükselen Stavro Amcanın sesiydi.

«— İyi valla... İster misin sen de ona acıyasın?» diye karşılık verdi biri.

— «Orasını bilemem... Ama bir ceset üzerinde dansetmek doğru olmaz bence...»

«— Alçağın birisin sen! Bu da yetmezmiş gibi, zavallılığını maskelemek için bir insanı öldürmeğe kalkışıyorsun!»

Donakalmıştık. Bu aksaçlı savaşçıya, cezaevinin en saygıdeğer kişisine, gardiyanların bile kendisiyle konuşurken sözlerini tartarak söyledikleri bu adama karşı

kimdi böyle küstahca konuşan? Kim yapabilirdi bunu?

Heyecanımız en yüksek kertesine gelmişti ki, koğuşun dip tarafından Spiromilios'un bize doğru yürüdüğünü gördük; ayakları adeta sürünüyor, sallanarak, sendeliyerek yürüyordu, sağ gözünü kırpıyordu sinirli, sol gözünü dört açmıştı, hareketsiz, donuktu bu göz! İnmeli birini andırıyordu bu durumda. Adımlarını zor atıyor, yüzü çok büyük bir heyecanın o yağlı, koyu teriyle parlıyordu.

Demek bu sözleri o haykırmıştı kendisi için. Demek onun derdi kendisiyleydi!

«— Beni dinle... Stavro, kardeşim!.. Kurtar beni... kurtar bu zavallıyı... Ben, ben kurtulamam gayri... onu kurtar sen!»

«— Hayrola, ne oldu sana, kardeş? N'oluyoruz yahu?»

İhtiyar, Spiromilios'u kucaklıyor heyecanlı. Spiromilios bağırıyor. Ama sesi birden kısılıyor, boğazını tıkayan bir tıkaçtan kurtulmak istiyor sanki.

«— Adamı içeri alın! Dayanamıyacağım artık!»

«— Çocuklar, çok rica ederim, bizi biraz yalnız bırakın!» diye bize yalvarıyor Stavro Amca.

«— Önce adam gelsin içeri» diye direniyor eski öğretmen histeri nöbetleri geçirerek. «Ben gitmeliyim, o değil!»

Bu iki yaşlı adamın ne konuştuklarını kimse duyamıyor. İki dakika sonra ihtiyar, Spiromilios'u yatağına yatırmak için yardım istiyor bizden. Azarlandıktan sonra beşiğine konulmak üzere götürülen bir bebeği okşar gibi okşuyor, öpüyor koskoca adamı. Şöyle konuştuğunu duyuyoruz: «Şimdi ferahla artık! Gereğini yaptın! Bravo! Varol!»

«— Sen de, diyor bana dönerek, git adamı çağır dışardan. Söyle kendisine artık herşeyi bildiğimizi. Seni

Spiromilios çağırıyor de ona, benim çağırdığımı da söyle...»

Yağmurdan ıpıslak olan dengini kaldırıyorum yerden, Zervos'un yüzüne bakmadan konuşuyorum:

«— Bir yanlış anlama olmuş besbelli. Artık herşey yoluna girdi. Benimle içeri gelin. Beni ihtiyarlar yolladı buraya.»

Kulağıma çalınan insan sesi değildi, bir fokurdama, bir boğulma gurultusuydu. Sesin geldiği yana döndüğümde, kupkuru bir çift gözün üzerime dikildiğini gördüm. Alt çenesi spazmlarla sarsılıyor, ince parmaklarıyla benimle konuşmak istediğini, ama konuşamadığını anlatmak istiyordu işaretlerle. Belki duyduklarına, kulaklarına inanamamıştı, bunun için bir kez daha söylememi istiyordu demin söylediklerimi.

Güülmsedim. Elinden tuttum. Yeni yürümeğe başlayan bir çocuk kadar iradesiz peşimden geliyordu.

Hey Allahım şu el, şu pörsük, avucumun içinde teslim bayrağını çekmiş şu el, bana ne de çok hatırlatıyor sapanla vurduğum ilk kuşumu! Kuşu avucuma aldığım zaman daha ölmemişti, çırpınıyordu katilinin yüreğini ürpertmek amaciyle!..

Eski öğretmenle eski polisin aralarında ilk konuştukları bir kaç anlamsız heceden başka bir şey olmamıştı? Gözler konuşuyordu kendi kusursuz dillerini, içinde yalnız sözcükler değil, duygu, ışık ve de tam bir güven bulunan dillerini...

«— Acaba hatırladın mı?» diyordu bakışlar.

«— Hatırladım. Boşver artık, üzülme...»

«— Neler çektirdim sana!»

Eller kıpırdıyor. Hareket için çırpınıyor. Sonra pişman olmuşcasına güçsüz, pörsük, dizlerin üstüne konuyor, düşünceye dalıyorlar. Sonra birden yeni bir karar veriyorlar. Sarsılıyorlar. Çırpınıyor, kanatlanmak istiyorlar.

Spiromilios konuşuyor:

«— Çok çektirdim sana, işkence ettim kardeşim, affet beni edebilirsen eğer.»

«— Elbet senin de bir bildiğin vardı, nedenleri vardı bu yaptıklarının. Affetmek de ne söz!»

«— Yoktu hiç bir nedeni !Kendi kötülüğüm, o kadar! Ruhumun pisliği!»

«— Bu da bir neden! Kendi durumumuzdan ötürü her zaman kendimiz suçlu değiliz.»

«— Yalan söyledim çocuklara, bana dayak attığını söyledim!»

«— Başkalarına dayak attıydım, aynı kapıya çıkar Doğruyu söylemişsin...»

«— Ama kötü niyetle söylemiştim. Gerçeği aramıyordum ki ben. Tam tersi, kendi çirkinliğimi maskelemek istiyorum.»

«— Kazandın işte savaşını. Şu an yüzde yüz haklı bir kişisin. Kötü kişi değilsin...»

«— Kardeşim, içimde çok safra var benim. Senin gitmek istediğin koğuşa benim gitmem gerek. Ancak böylelikle ferahlayabilirim, atabilirim saframı. Bu koğuşa yakışmıyorum ben.»

Stavro Amca giriyor araya:

«— Bilemem aranızda geçenleri, diyor. Bildiğim tek şey, her ikinizin de bir çirkinlikten bir güzellik yaratmak için çabaladığınız. Bu iş için bana ne deseler şaşmam.»

«— Ama Stavro'cum, diye parlıyor Spiromilios. Bilir misin ona neler yaptığımı? Kötü bir insan olması gerekirdi şimdi onun, burada olmaması gerekirdi. Daha çocukluğumuzdan beri bana nefret borçludur o! Hey Allahım, nasıl, ama nasıl gelebildi buraya?»

«— Sen bana bu işde engel olmak değil, aksine yardım ettin Spilio Amca!»

Eski polis başını salladı üzüntülü, bir takım kop-

koyu, ağır, yoğun anılarını silkip atmak çabasiyle.

«— Elektra'yı tanıdın mı dün?»

Heyecanlıydı bunu sorarken eski öğretmen. Eski polis korkusuzca gözlerinin içine bakarak karşılık verdi:

«— Evet, tanıdım onu! Almanların eline düşmesinler diye salıverdiğim tutukluların arasında o da vardı o gün!»

«— Neden bayıldın dün?»

«— Konuşmamak için kendimi zorladım da ondan. Bağırmak istedimdi. Elektranın ağzından çıkacak bir kelimeyle herşey değişebilirdi. Son anda bir sürü şey engel oldu bana. İlkin kızın kendisi. Böyle bir anda kişisel durumumu düşünmek, onu düzeltmek için hesaplaşmak istemek hakkım olamazdı. Düşüp öleceğini bile bilse insanın böylesine bir havayı bozmak hakkı yoktur bence. Sonra bütün o bana yaptıklarının ciddi bir nedeni de olmalıydı bence, buna inanıyordum. Şöyle diyordum kendi kendime: «Spiromilios bir savaşın adamı. Gereksiz bir iş yapmaz. Kişi olarak kin besliyemez, düşmanlık duyamaz kişisel nedenlerle. Elbet bir bildiği vardır. Böyle bir savaş adamının çalışmalarına engel olamazdım, varsın onun bu çalışmaları benim durumuma, çıkarıma aykırı sonuçlar versindi. Böyle diyordum işte kendi kendime. Sonra, gardiyanlar da vardı. Aramızda nasıl şakalaştığımızı bile bilmemeleri, öğrenmemeleri gerekir. Tuttum kendimi. Ama durumun bu sonuca varabileceğini hiç düşünmedim, birden başım döndü, yere düştüm.»

«— Bense bunun bir riyakârlık, bir numara olduğunu söyledim çocuklara! Biliyor musun bunu? Ha? Buna ne dersin pekiy?»

«— Bayılırken kulağıma çalındıydı bu sözün. İşte o an senin iyi bir insan olmadığına hükmetmiştim. Bir savaşçı ahlâkı bakımından demek isterim. Ama gene de bu konu üstüne konuşmam gereklimiydi kestireme-

dim... Sonra, konuşsaydım, diyelim, kim inanırdı sözlerime? Kim dinlerdi beni? Kendim ayrılmayı düşünüyordum koğuşunuzdan. Bunu bana siz söyleyince rahatladım. Hah, dedim, bak şimdi sana da bir iş veriyorlar! Beni dosdoğru mezara götürecek yeni ve de sıkıntılı bir deneyin başladığını biliyordum. Çok zayıflamıştım, üzüntü kanımı da, etimi de sömürüp bitirmişti. Bu yeni serüveni bir kurtarıcı gibi karşılamıştım. Ömrümde ilk kez bütün kalbimle ölmek isteğindeydim. Belli ki dayanamamış, çömüştüm! Gücümü yitirmiştim tüm. Ama gene de büyük bir mutluluk içindeydim: Size ulaşabilmiştim, varsın siz bunu bilmiyesinizdi. Yeniden insandan sayılıyordum. Varsın bunun ben kendim bile farkına varmış olmıyayımdı...»

Yaşlı gözlerini Stavro Amcadan yana çevirerek ekledi:

««— Bu benimki basit bir serüven, ama güçlü kişilerin hamurundan olmadığım için yol bana çok uzun geldi. Tüm yokuş yukarı, bayır! Belki dünyayı sizin gibi görmeğe alışmamışım. Sizin için herşey basit. Bütün hayatım, duygularım, tehlikeli ve sevinçli anlarım, daimî bir mübalâğa havası içindedir. Yormak istemem sizi. Şimdi Spilio Amcayla biz ikimiz, bir baba - oğul gibi oturup aramızda konuşacağız bunları.»

«— Olmaz evlâdım! İstemem. Hatır gönül istemem. Artık herkesin yanında açık açık konuşabilecek kadar kendimi güçlü buluyorum. Arkadaşlarımın yanında. Sen verdin bana bu gücü, sen kazandırdın. Gel evlâdım, öpeyim seni!..»

Birbirini öpmek şöyle dursun, birbirini hep ısıran bu iki insanın bu barışma ve anlaşma isteği karşısında ne büyük bir acı duyduklarını kestirmek işten bile değil. Bağları çözülen bir arzunun bunca güçlü, bunca güzel bir biçimde ortaya dökülmesini ilk kez görüyordum ömrümde.

Stavro Amca mutluluktan pırıl pırıldı. Bu mutluluğun üstünden taşmasına engel olamıyordu. Bana dönüp şöyle diyor:

«— Benim roman bitti. Şimdi seninkini bekliyorum, ha ne dersin?»

«— Kolaylaştı benim de işim. Romanımı hayatın kendisi yazıp bitirdi.»

«— Pek sanmam! Günlük yaşam romanın hisse bölümünü, epiloğunu ekledi sadece. Bölümlerin ayrılması, aydınlatılması senin işin. Romanın kahramanları ne yapmışlar, nasıl yaşamışları, hangi eleklerden, hangi kalbur ve de cenderelerden geçirmiş onları yaşam? Daha korkunç işin var senin. Ama epiloğu da yaşam bize hazırlop vermedi, varsın biz öyle sanalım. Zorladık onu. Bak, beni dinle: Spiromilios'a fırsat verilmesi gerekiyordu gerçek bir savaşçı olarak silkinip kendine gelebilmesi için. Bu sebeple Zervos'la anlaştık, o bildiğin işkencelere katlanmaya razı oldu, gerekliydi bu. Bunu öğretmen hiç bir zaman öğrenmiyecek, bunu bilesin. Daha o, uzun süre, başkalarmkine değil, kendi yaptıklarma önem vermekte devam edecek. Kulis arasından birinin bu işe karıştığını öğrenirse belki kırılır, gücenir.»

Büyük saygı duyarak söz verdim. Ama günün birinde böylesine örnek bir insanın aramızda yaşamış olduğunu insanların öğrenmesi gerek, diye söylendim kendi kendime.

XIV

CEZAEVİNE gelenlere ilk sorusu şu olurdu:

«— Coğrafya bilir misin?»

Bataryas'ın tutkusuydu bu...

Bazen biri çıkar «bilirim» diyecek olurdu. Adam tabi önce Bataryas'a şöyle bir bakardı - iki yandan iki okka kadar sarkık pos bıyıklar, tank gibi postallar, kürek gibi eller, bir Rumeli çobanının o hiç değişmeyen lehçesi, eltezgâhı işi giysiler - sonra da bu adama toptan bir şeyler öğretecek kadar bilgiye sahip olduğu kanısına varırdı.

Daha ilk derste pasaportunu verirdi öğretmene öğrencisi. Bataryas'ın aradığı bir başka çeşit coğrafyaydı. Nehir kaynakları, dağlar, yollar ilgilendirmezdi onu. Bunları gözleri kapalı dolaşabilirdi Bataryas...

Öğretmen Spiromilios da tabii Bataryas'ın gözünden kaçmamıştı. Eski bir tanıdıktı, biri maden ocaklarında işçiyken, öbürünün ingilizlerin ek görevli tercümanı olduğu zamanlardan, Mezohora'dan, tanışıyorlardı.

İlk ders için geçmişleıdi karşı karşıya:

«— Nerelisin sen?» diye sormuştu öğretmen.

«— İş mi yâni bu sorduğun? Bilmezmisin ki nereli olduğumu?»

«— Güzel, biliyorum. Ama ben sana nerde doğduğunu soruyorum.»

«— Oralarda işte, Rumeli dağlarında.»

«— Âlâ! Şu halde önce Rumeli şehirlerini öğrenelim, Bucakları, büyük köyleri, nehirleri. Bunlardan hangilerini bilirsin?»

Bataryas başını salladı anlamlı.

«— Hadi, hadi! dedi, sen de öbürleri gibisin...»

«— Ne öbürleri?»

«— Öyle ya hocam, bana kendi memleketimi öğretmeğe kalkıyorsun?»

«— Sen istedin bunu benden.»

«— Yok! Ben coğrafya istedim.»

«— Ama bu, coğrafyanın ta kendisi işte!..»

«— Yapma hocam! İstemiyorum öğretmek de de bari bitsin bu iş. Yoksa coğrafyadan çakmıyor musun? Bir de öğretmen olacaksın!..»

«— İstemiyorum da ne demek? Sana ne öğreteceğimi sanmıştın sen?»

Bataryas öğretmene yaban kedisi gibi bakıyordu. Bıyıklarını oynatıyor, ısırıyor, ayakları yer değiştiriyor, koca kollarını sallıyordu havada - sangi kurtla boğuşuyormuş gibi -, sözlüğündeki eksikleri bu biçimde tamamlamak istiyordu. Onun bu hali, kendi kafasındaki coğrafyanın bugünedek ne yazıldığını, ne de kimsenin böyle bir dersi kürsüden öğretmek aklından geçmediğini öğretmene anlatıncaya kadar sürüp gitti.

Öğretmen durumu anlamaz görünüyordu, öğrencisinin kendisini küçümsemesinden çekiniyordu. Böyle bir öğrenciye bilmiyorum demek çok tehlikeliydi. Ama gene de korktuğu başına gelmişti.

«— Ayıp, ayıp sana hoca!.. Öyleyse ne ö,gretiyordun bunca yıl bızdıklara?»

Yerinden kalkıp gitmişti. Öğretmen donakalmıştı.

İlişkileri bu kadarıyla kalmıştı o günden bu yana. Spiromilios Bataryas'ın kendisini kine yakın bir küçümseme duygusuyla hor gördüğünü sanıyordu. Bundan ötürü de kendisini kızdırmak için eski Polis Yani Zervos'la derse başladığı kanısındaydı.

Bir polis bu işlerden ne anlardı. Ama Bataryas yeni öğretmeni kendi meşrebine uygun bulmuştu. Kendisine öğretmen atadı polisi. Ve de o günden beri hep hoca diye çağırmağa başladı.

Gerçek oydu ki, yeni öğretmene ne istediğini anlatabilmişti Bataryas.

«— Bana, demişti, Almanların nerelerde yan gelip keyif çattıklarını. İngilizlerin, Fransızların nerelerden ne paylar aldıklarını, toprağın altından linyitten gayri daha neler çıkardıklarını öğretmeni istiyorum. Anladın mı?»

«— Anladım! diye karşılık vermişti eski polis. Ama bunları yazan kitaba coğrafya demezler ki.»

!— Ne derler ya?»

«— Bilmem, ne istersen onu de.»

«— Adına boşver, işte ben bunu istiyorum!»

Bataryas'a göre coğrafya kitabı, ülkenin zenginliklerinden, yabancıların bu zenginlikleri sömürmek için nasıl üşüştüklerinden bahseden kitaptı.

Yeni öğretmen bunu anlamıştı. Dobra dobra davranmıştı. Bunun için de öğrencisinin saygısını kazanmıştı.

«— Böyle bir kitap yok. Ama biz yazabiliriz. Ben de öğrenmek isterim bunları.»

«— Biz mi yazacağız dedin?»

«— Biz ya! Bak şimdi. Burada memleketin dört bir köşesinden tutuklu var. Hemen hemen her vilâyetten, her ilçeden. Herkes de kendi memleketini bilir. Tamam mı? Nasıl?»

Tamamdı. Coşmuştu Bataryas. Çok sevinmişti. Hızını alamamış, Zervos'a şöyle demişti: «Bak, ben öyle hava - cıva istemem!.»

«— Hava cıva da nesi, Bataryas?»

«— Şey işte, nah, bak, yabancılar kanımızı emiyor diyorlar ya. Bunun ne olduğunu ve de nasıl olduğunu bilmek isterim sağlama. Gerisi hava cıva!»

Dikkat edilince, Bataryas'ın söylediği ya da duyduğu her şeyin, onun kafasında belirli bir biçim alıp boyuna büyüdüğü, onu hırslı bir çabaya yönelttiği, kafasındakileri mutlaka başkalarına da anlatmak isteği yarattığı açıkça görülürdü.

Örneğin «emiyorlar» sözcüğü onun kafasında iğrenç bir görüntü olmuş, altüst ediyordu fukarayı. Kendi anlattıklarından bu görüntünün ülkenin tüm düzeyine kollarını yapıştırmış, her vantuzuyla bir köyü, bir ovayı emerek posasını çıkaran bir ahtapot canavarı olduğu anlaşılıyordu! Tüm kollarını yaymış, vantuzlarıyla toprağı, kömürü, madenleri ve de ekmeğimizi sömürüyor, emiyordu bu canavar Bataryas'a göre...

Bu canavarın haşlanması gerekti, topraktan söküp atılması gerekti ülkemizin nefes alabilmesi için. Yoksa yürürken ayaklarının ucuna basman, hırsız gibi soluğunu tutman gerekirdi ahtapotun rahatını kaçırmamak için!...

Ulusal Kurtuluşu ve de yabancıları bu acayip biçimle görüyor ve anlıyordu bu dağ adamı. Hayalgücü de kurtuluş ve öcalma yollarında dörtnala gittiğinden, o iğrenç görüntüye bir de koskocaman tava ekliyordu Bataryas matrak geçmek istediği zamanlar! Bu tavada kızartacaktı karısı Maro, Bataryas'ın parçalayıp kendisine attığı ahtapot kollarını! Bir de koskoca bir ateş geliyordu gözlerinin önüne ardıç kütüklerinden, o çok iyi bildiği ama ayrılmak zorunda kaldığı ve de pek özlediği dağ doruklarının birinde...

Sık sık yapmazdı Bataryas bu şakaları. Düşünürdü bunları sadece. Ara sıra durup dururken gülmeğe başlayınca bunları dile getirirdi kendisini kafadan kontak sanmasınlar diye!

Elma veren ardıç ağacı görmüşlüğünüz var mıdır bilmem? İşte böylesine bir izlem bırakıyordu Bataryas insanda, yaşamının tümünü bir bakışta kucaklamak istediği anlar. Şaşırtıyordu insanı.

Kurtuluş Savaşı kendisini Rumeli dağlarında bulmuştu. Ünlü, yaman bir hayvan hırsızı olarak. Ona göre dünyanın tüm hayvanları, Mezohora ve de çevresi çocuklarının aç kalmaması için, şişe geçirilip kebap edilmek için yaratılmışlardı. Tüm keçi yolları, mağralar, su kaynaklarının kendisini beklediklerine inanmıştı. Hırsızlıktan vazgeçmesi gerektiğini kendisine söyledikleri zaman yadırgamıştı bunu, tuhafına gitmişti.

«— Geberelim mi yani?»

«— Yaşıyacaksın Bataryas, hepimiz gibi, biz nasıl yaşıyorsak öyle.»

«— Tarhana çorbasiyle keçiboynuzuna yatarak mı? Ben ha? Ben, yani Bataryas! Aklınızı mı yitirdiniz siz?»

Başlangıçta bu gerillâcıları oralardan deflemek geçmişti aklından! Tüm dağ doruklarının, yamaçların kendi çiftliği olduklarına kendisini inadırmıştı adamakıllı. Buralara her gelen de onun konuğu. Gerillâcıları da böyle görmüştü, kendi dünyasına kumanda etmek istediklerini görünce de, hadi bakalım, yollanın buralardan, deyivermişti dobra dobra!

Başkaları gibi yaşamayı kabul edebilmesi büyük bir sorun olmuştu, dert. Alman öldürmek, düşmanın iaşe ve takviye kollarını dağıtıp ganimet toplamak, en iyi otomatiği ve de en büyük numara postalları kendi özü için ayırmak işinde herkesle tam anlaşma halindeydi. Hiç bir şeyden korkmaz, yılmazdı... Ama bundan ötesi için onunla anlaşmak çok zordu.

Bir seferinde iki günlüğüne başkaları gibi yaşamaya razı etmişlerdi Bataryas'ı... Hem böylece başkaları nasıl yaşarmış, bunu da görecek, öğrenecekti. Bu teklifi yapanların yiğit kişiler olduğu, keyiflerini kaçırmamak için buna razı olduğu kanısındaydı salt. Sabah kahvaltısında küf kokan naftalinli bir galeta parçası kemirdi. Öğleye un çorbası vardı. Yemek dağıtılırken küfürü basıp savuşmuştu.

«— Domuz muydu o? Parmaklarının arasına löp et almazsa ölürdü be. Bilsinlerdi bunu!»

Sırra kadem basmıştı. Sık sık kaybolurdu zaten. Ama ertesi sabah kendiliğinden geri dönerdi tıpış - tıpış. Ama bir seferinde bir gerillâ müfrezesi mevcutlu olarak getirmişti Bataryas'ı. Malûm işlerinden birini görürken suçüstü yakalamışlardı.

«— Gidin getirin şu herifi, kurşunu yiyecek günün birinde, haberi yok. Süremez bu durum böyle.» diye bağırmıştı müfreze komutanı, sonra da ellerini çözdürmüştü.

«— Ne oldu gene?» diye sormuşlardı.

«— Ne olacaktı yani? Hiç işte! Karıyla karnımızı doyuruyorduk, yakaladılar. Şeytan götüresiceler, defolup gitseler buralardan!»

Ama aylar geçmiş, yıllar geçmiş, Bataryas un çorbasına alışır olmuştu, galeta da naftalin kokmuyordu artık. Bildiği biçimde zilliyi kırmak için sürtecek zamanı kalmamıştı Bataryas'ın, gündüz demeden, gecemeden özgürlük yollarında kazma sallamaktan...

Bu yollar, yeni zamanların özgür tutsaklarının yattığı cezaevlerinden geçiyordu. Ve de Bataryas'ı şimdi yepyeni işler başında, yepyeni çabalar harcar bulmuştuk daha iyi olmak amaciyle verdiği o dönülmez, inatçı kararıyla! Azraille son güreşine tutuşacağı ermeydanına bir hayvan hırsızı olarak değil, bir ülkenin, bir ulu-

sun önderi ve de kumandanlarından biri olarak çıkmak kararıyla!

Canlılığı, öğrenmek hırsı yüzünden sevilmişti Bataryas cezaevinde. «Ülkemizi canavarlardan ve de o rezilce tutsaklıktan kurtarmak için yakılacak ateşe çıra olmak boynumuzun borcu» dediği o kesin kararıyla sevdirmişti kendisini herkese...

Söyliyeceklerini önceden bir güzel tartardı. Acemice sözlerinin, kabaca davranışlarının, gürleyen duygularının ardında dörtbaşı mamur bir mantık bulunduğunda herkes aynı kanıdaydı.

Âni bir arama - taramada Bataryas'ın yatağında acaip notlar bulunmuştu. Alıp götürmüşlerdi bu notları. Bir iki hafta kadar incelemişler, belki de daha uzman kişilere havale etmişler, sonra da soruşturma açmışlardı.

Onlara göre Bataryas burada dönen dolapların, sık sık görülen başkaldırmaların beyni ve de ruhuydu. Onun herşeyde parmağı vardı, varsın kendisini bir dağ adamı diye satmak istesindi!..

Beyaz kâğıt üzerine büyük harflerle yazılı köy, kasaba, çevre adları bulunmuştu. «Demek bunlar isyanın yayılmak istendiği yerlerin adlarıydı! Gün gibi aşikâr!» LAVRİON - KALOGREZA - ELEFSİNA - STRATONİ - HALKİDİKYA - GALİKOS NEHRİ - AKHELOOS SUYU - KOPAİDA - PTOLEMAİDA - MEZOHORA v.b...

Tam bir tabaka kâğıt bunlarla doluydu. Açıklamasını istediler bunu Bataryas'tan, ne anlam taşıyordu bütün bunlar? Bataryas'ın verdiği karşılık şöyle olmuştu: ««— Coğrafya öğreniyorum!»

«— Anladık, coğrafya öğreniyorsun. Ya şu «Ah, itoğlu itler, boynunuzu kıvırıvermeli sizin!» tümcesine ne buyrulur «Akheloos Suyu» nun yanında, bu da mı coğrafya dersi?»

«— Evet, coğrafya dersidir. Yunanistan da tüm

öbür ülkelere benzer, şu var ki yolları yoktur fukaranın!»

«— Ne yolları?»

«— Bayağı yol işte! Bir yere basacak olursun, hemen yasak! O itoğlu it yabancılar. Patika bile bırakmamışlar bize... Bundan basıyorum kalayı, düşündükçe bunları. Ders çalışırken aklıma geliyor, basıyorum küfürü. Küfürleri de yazıyorum kâğıda, daha bir güzel rahatlıyorum böylece!»

«Kime yutturacaktı bu martavalları? Durumu kurtarmak için gerçekleri olduğu gibi itiraf etse daha iyi olurdu. *Deliller ellerindeydi! Pekiy, harekât* planına ne diyecekti?»

«Ha! Onları deflemek için yapılacak harekâta gelince, daha bunun plânını hazırlamamıştı Bataryas. Ama mutlaka bir plân gerekliydi. Herifleri kucağa alıp bir gemiye yüklemektense, direnince boyunlarını kıvırıvermektense... Öf be, işin mi yok senin. Böyle de olsa ne çıkar yani, bir şey mi kaybederiz...»

«Bunları sersemlere yuttursundu o. Şeytanın boynuzlarından yakalıyan bizlere değil.»

«— Ulan bu ne? demişlerdi. Cografya mı bu da?»

Çarşaf gibi bir kâğıt tomarı açmışlardı gözlerinin önüne; bu, yatağının üstüne, duvara yapıştırdığı beyaz bir duvar kâğıdıydı. Üstüne büyük bir sabırla bir Yunanistan haritası, bir de kocaman ahtapot resmi çizilmişti. Ahtapotun kollarındaki vantuzların her biri bir köye ya da bir kasabaya rastlıyordu, kırmızı kalemle çizilmişti bu vanduzlar. Haritanın üstünde yer yer Bataryas'ın öfkeleri, fırtınaları, düşünceleri yazılıydı!

«Ah ulan sülükler!», «Keratanın mezar soyguncuları!», «Gidi çatlayasıca engerekler!», «Ulan kabahat sizde değil zaten, bizim satılmış tazılarda!..», «Önce gemilere, sonra da funda!», «Ben keçi buduna yatayım da bunu bile çok görün ha!..»

«Ne diyecekti bakalım bu acayip coğrafya dersine? İnat etmekte devâm mı edecekti?»

«— Yok bunun başka yolu, diyordu Bataryas. Ancak böyle kurtulabiliriz. Hayırlısıyla bir çıkayım da buradan siz o zaman görün gümbürtüyü.»

«— Kapan da kaçan mı? Yağma yok. Aklının ucundan bile geçmesin. Şimdiden dua etsen iyi olur ruhunun selâmeti için. Bu sefer kurtuluş yok senin için.»

Bunlarla korkutmak istiyorlardı onu. Ama Bataryas'ın aklı fikri kâğıtlarındaydı. Geri istiyordu kâğıtlarını. «Versinlerdi de kopyalarını çeksindi, sonra ne yaparlarsa yapsınlardı. Tam bir yılını harcamıştı bunları yazmak için!»

Vermeyince de küplere binmişti Bataryas. Kâğıtların üstüne atmış kendini, buruşturmuş ısırmıştı, onları vermiyenlerin de ellerini ısırmıştı hafiften. Hücre cezası vermişlerdi Bataryas'a ve de tüm bu olup bitenlere de **«Delilleri yoketme teşebbüsü, asayişle görevlilere karşı gelmek, hırpalamak»** demişlerdi tahkikat dosyasında.

Bataryas'a verilen bu ceza yalnız Spiromilios'u üzmemişti pek. Bu acayip coğrafya öğrencisinin fırtınalı çalışmalarından bir süre kurtulmuş olacak, başını dinleme fırsatını bulacaktı.

Doğrusunu söylemek gerekirse pek de haksız değildi bu davranışında eski öğretmen. Bataryas'ın ders çalışması bir âlemdi. Haykırışlar, fırtınalar, şimşekler. Bağırarak düşünmek, okumak, yazmak onun âdetiydi. Güreş tutar gibi bir hali vardı «çalışırken». Bağırarak düşünür, düşüncelerini, duygularını daha çok bağırarak açıklardı, ifade ederdi. Hele ilk gördüğü, ilk öğrendiği ve de kendisini altüst eden haksızlıklar karşısında duyduğu şeyleri bir bora gibi ifade edişi vardı ki görülmeğe değerdi.

Bir gün «Yunanistandaki Yabancı Şirketler» dersindeki çileden çıkışı. Sömürücülerin, parazitlerin bol-

luğu karşısında şaşkına dönmüştü, galiba da bunları kafasında birer besili tahtakurusu gibi canlandırmış olacaktı. Adını yeni duyduğu bir şirkete sıra gelince koca ayağını hınçla yere vurup ortalığı gümbürdetmiş, kızgın, öfkeli homurdanmıştı: «Gidinin tahtakuruları!.. Bok soylular!»

Koğuş yerinden oynamıştı, herkes çevresine bakınıyordu huzursuz, Spiromilios yerinden fırlamıştı, sinirleri tekme sallıyordu bu olup bitenler yüzünden. Ama Bataryas'a vız gelmişti bütün bunlar, tınmamıştı hiç, haberi bile olmamıştı, dersine dalmıştı derinden, bıyıklarını ısırıyor, çoban köpeği kokusu almış kurt gibi hırlıyordu.

Bir süre sonra kâğıtlarını toplamış, teneffüs yapmıştı... Öfkeli Bataryas'ın koğuşun içinde hınçla volta vurmasına, bir aşağı bir yukarı gidip gelmesine, öfkesini yenmeğe çalışmasına teneffüs denilebilirse tabii.

Bellediği derslerden hoşnut olduğu zamanlar Bataryas volta atmazdı. Oturur karısı Maroya mektup yazardı, Bitişikteki «kadınlar kısmında» yatıyordu Maro tutuklu. Hem Maro idamlıktı. Ama mektuplarında ölümden, ayrılıktan hiç söz açmazlardı. Yaptıkları işlerden, okudukları kitaplardan bahsederler, bilgiçlik satarlardı birbirlerine. Keyfe gelip coştukları zamanlar da eski günleri anar, birbirlerine takılırlardı çocuksu.

Bataryas'ın bellediği şeylerden en hoşuna gideni, en öğündüğü, şu adını kendi koyup «Coğrafya» dediği dersti. Karısına yazdığı bir mektupta bu dersi çok iyi bellediğini, ama şimdilik sadece Yunan coğrafyasını öğrenebildiğini, Avrupanınkini ve de tüm dünyanınkini de kolayca öğrenebileceğini yazmıştı...

Bu yeni Yunan sorunu üstüne çok canlı, çok orijinal, nefis bir kitap yazdığının, dinlenmiş, tertemiz, sapsarin bir hayalgücünün tüm dünya sorunları üstüne kendisini kafa yormağa zorladığının farkında bile değildi

Bataryas. O salt elde ettiği bilgilerle öğünüyordu, çünkü oluşum halinde olan o büyük, o güzel şeyin farkında değildi: Bir hayvan hırsızının gerçekleri bulup çıkarma işinde sorumlu bir araştırmacı, hayatın kendisinin ateşli, nurlu, ışıklı bir sevgilisi olmağa yönelişinin!..

Bu sıkı kontrol koşulları altında, hemen hemen günlük hale gelen mektuplaşma işini nasıl başarabildikleri bir sır, öylesine bir sırdı ki, hiç kimse, hiç bir zaman bunu öğrenemiyecek.

Bu mektuplarda cezaevinin çeşitli kısımlarında olup biten işler bakımından en sağlam bilgiler vardı. Çoğu kez bu mektupların satırlarında «ihtiyar»ın, yani Stavro Amcanın, sorularına karşılık olan bölümler de bulunurdu. Bu da Stavro Amcanın ihtimam elinin canlı insan bulunan her yere, güzelle çirkinliğin savaştığı her köşeye kadar ulaştığının kanıtıydı.

Bakarsın bu mektuplardan birinde, köşesine çekilmiş, sessizce oturmuş, acayip hikâyelere, masallara düşkün saf bir değirmenciye benzeyen bu «ihtiyar»dan günlük yaşamımız üzerine öğütler istenmektedir.

Bataryas'ın günden güne değişmesi, gelişmesi olayı da «ihtiyar»ın gözünden kaçmamıştır. Cezaevinde öbür siyasî tutuklar için olduğu gibi Bataryas için de çok şeyler biliyor, çok şeyler düşünmüş, tasarlamıştı sevgiyle, şevkle. Hayat hikâyesini, karakterini iyice öğrenmek istemişti, öğrenmişti de. Bu aynı şevk ve sevgiyle Bataryas'ın «coğrafya» sorunu üstünde de durmuştu.

İşte şimdi de ona Spiromilios'la konuşmasını teklif etmişti.

«— Biliyorsun durumu biraz...»

«— Öyleyse benzer...»

«— Kıvırabilecek misin?»

«— O da nesi? diyor Bataryas güvenle. Nesi varmış gene? Zrevosla işi yoluna koydu.»

«— Öyle. Epey de yük gitti üstünden. Ama kötü

alışkanlıklarından daha kurtulamadı. Zervos'la anlaşıp ferahladı. Şimdi bana karşı soğuk davranıyor. Hemen de düşmanca. Nedenini bilebilir misin?»

«— Eh, akıl için yol bir derler Amca! Sen kendin bilmedin mi bunun nedenini?»

«— Demek biliyorsun?»

«— Apaçık canım. İş kendisi konuşuyor. Hani, o müdür konusundaki tartışmadan beri, müdürün ziyaretinden sonra demek istediğim, işte o gün ekşidiydi, görmedin miydi?»

«— Evet, tamam.»

«— Pekiy, sen ne dersin bu işe? İncir çekirdeği doldurmayan bir iş için günlerce çorbasını ayrı içmesine, küsüp çekilmesine ne denir, bir tuhaf değil mi bu. Kıskancından diyeceksin. Durum bunu gösteriyor. Senin burada kumanda etmeni kıskanıyor sözüm ona Stavro Amca. Ama iş hiç de öyle değil. Müdürün burayı ziyareti konusunda söylediklerine kendisinin de inandığı yok. Gerçeği çok iyi biliyor. Ancak açıklamaktan çekiniyor. Bunun için de numara yapıyor, ayrı kanıda olduğunu söylüyor filân falan. Düpedüz samimiyetsizlik bu. Ondan bu gerçeği çengelle çekip alacağız. Teşekkür bile edecek bize, görürsün.»

«— Aman dikkatli olalım Bataryas. İyilikle olsun bu iş. Saygılı davran.»

«— Eh, belli, korktun gene şu çengel lâfından! Biliyorum. Meraklanma hiç.»

«— Ha, söylesene Bataryas, korkacak daha nesi olabilir?»

«— Dahası da ne? Yaşamın kendinden korkuyor. Bu adam, iki gözüm, insanların karşısına çırılçıplak çıkıp da «işte ben buyum, gördüğünüz gibi» demeyi göze alamazsa rahat etmesi mümkünsüz. Zervos işiyle üstünden bir yük atmak istedi, başardı da. Ferahladı biraz. Düşmanlarından biri eksildi. Ama bu bir hiç onun için.

Daha başlangıçtan beri burada herkese karşıydı. Özellikle sana karşıydı Stavro Amca. Müdüriyetle olan ilişkilerimizde bir başka taktik, o başka taktik. Herşeye karşıydı. Çoğu kez cezaevini ikiye bölmeyi de başarıyorduk. Şimdi artık haksız olduğunu anlıyor. Ama söyliyemiyor bunu açıkça. Birini kabulleniyor, öbüründe diretiyor daha bir beter. Kötülk ağır basıyor çoğu kez. İyi mektep görmemiş, kıt okuma yazması!»...

Bataryas'ın kendine özgü deyimleri vardı, bunu bilirdik. Bir şey için ne deneceğini bilemediği zamanlar, buna kendisi bir isim takar, idare ederdi durumu bal gibi. Coğrafya işinde olduğu gibi. Şimdi de Spiromilios'un okumuşluğuna takılmıştı. Stavro Amca anlamıştı onun ne demek istediğini. Ama gene de sormuştu:

«— Ne mektebiymiş o, ne okuma yazması?»

«— İşte bu zor işte. Siz okumuşlar ne dersiniz ama. Ben buna okuma - yazma derim. Bence, bakın neler gelmiş daha beşiğindeyken öğretmenin başına: İnsanın içinde melekle şeytanın güreştiğini ona belletmeyi becerememişler. Handiyse aklını oynatacak adam, çünkü şeytanın bunca şamatayı salt kendi içinde yaptığını sanıyor. Saklandığı, gizlendiği için de kimse ona yardım elini uzatamıyor, böyle çoğu kez kötülükler üste çıkıyor. Başa çıkamıyor bu durumda kendi kendine. Ona neler söylemek istediğimi bir bilsen. Şunları söylemek iste? rim: «Otur be kardeşim Spiromilios şuraya, otur be arkadaşım. Kötü alâmetler belirdi, kötü düşler görmeğe başladım, ve de sonumuz yaklaşıyor gibime gelir. Bunun için de günah çıkarmak isterim, seninle de, buradaki herkesle de bir güzel hesaplaşıp helâllaşmak geliyor içimden. İstemeden seni çok üzdüğüm, kırdığım olmuştur. Ben de insanım, benim de içimde hayırla şer bağdaş kurup oturmuştur. Müraiyle gerçek dost. Yalancıyla doğrucu. Eh, iyiler ağır basınca ben de iyi oluyordum sana karşı. Ama kötülerin de sırası geliyordu, işte o za-

man da canına okuyordum senin. İnsanların hem iyi, hem de kötü olduklarını öğrendiğim gün, dostların da yardımını aramağa başladım. Gördüm, baktım ki iş değişiyor. Şimdi daha az öfkeleniyorum. Ama gene de gerektiği gibi davranamıyorum. Allah kısmet eder de sağ kalırsam eğer daha iyi bir insan olacağım, garanti. Yolunu buldum artık bu işin. Bunun da yolu dost olandan kaçmamak... Sen de bir dostsun benim için, Spiromilios, bunun için de tüm tersliklerini bağışlıyorum. Sen zaman zaman kendini kötü kişi olarak görüyorsun. Bunu da gizlemek istiyorsun, beceremiyorsun, elinde değil bu senin. Başlangıçta yanlış davrandın, şimdi de bunu kabullenmekten çekiniyorsun. Kötülükler, yalanlar çoğalıyor yavaş yavaş, savaşamıyorsun bunlarla. Sinirleniyorsun. Sana dokunamasınlar, içindeki şeytanı görmesinler diye başkalarına çatıp saldırıyorsun. Ne yani? İçinde sırf melek mi olsun istiyorsun? Ne menem bir insan olursun o zaman? Bunalıp kendine kıyarsın! İnsanın içindeki bu boğuşma iyiliğin gelmesini sağlar. Yavaş yavaş demişler. Çoğu zaman melek şeytanı tepeler, kısılır şeytanın kuyruğu, hepsi bu kadar. İşte o zaman sen de, diyelim, bir savaşçı olursun. Sen kendin herşeyi bildiğine bizi inandırmak istedin. Kimseye haksızlık etmedin, patavatsız davranmadın, doğru. Ama senin de kendi içinde saçsaça başbaşa geldiğin olmadı mı hiç? Nerden nereye ha? Bak, sen de işte bizim gibi şu kara topraktan yaratıldın. Sen de ta daha beşiğindeyken güzelle çirkini gördün. Güzelle çirkin senin de içine yerleştiler. Daha iyi bir dünyada bu başka türlü olur belki. Şu bizimkinde bu böyle. Hayırla şer habire boğuşurlar. O sende olup bitenleri dostlarına anlatırsan, onlar da sana bunlarla nasıl başa çıkacağını öğretirler. Daha çok şey öğrenmiş olursun böylece. Diyelim, bana sorsaydın Müdürün ne halt etmeğe buraya geldiğini sana şunu derdim:« Yok, hocam, öyle bildiğin gibi değil, Müdür buraya mimle-

mek, delil toplamak için filân gelmiyor. Buraya ayacığını atmadan da dilediği tertibi yapabilir. Sen de, ben de bunu çok iyi biliyoruz. Şu var ki, bunu ben açıkça söylüyorum, oysa sen söylemek istemiyorsun. Bir sözü söylemekten çekinen de, ardından bir başka sözün geleceğinden korkuyor demektir. Kiraz sepetinden kiraz çeker gibi, biri öbürünü takmıştır çatalına. İşte, hoca, sen daha başlangıçta o sözü söylemekten çekindin, o ilk sözü.» İşte bunları derdim ona, o da bana Müdürün ziyaretlerini neye yorduğumu sorardı o zaman. Ben de ona derdim ki, hocam, ben öyle lâflarımı bir güzel tartmadan, süzgeçten geçirmeden dağarcığımdan çıkarmam, önce onlar benim aklımı kurcalamalı, dert edinmeliyim ki bunları, ondan sonra.»

«Karşısına getirir dizerdim teker teker olup bitenleri bir iyice görsün diye. Gel şunları bir güzelce eleyelim bakalım, derdim. Tut bakalım şu eleği kenarından, ha şöyle: Müdür buraya atanıp geleli bir yıl oldu, tamam mı? Başka yere naletmek için çırpındı durdu, tamam mı? Buranın havasını kendisine yaramadığını ispatlamak için bir sürü rapor aldı, kâğıtlar doldurttu. Hep hasta numarası yapıyordu. Tam bir yıl bizim koğuşa uğramadı. «Bana ne, ne halleri varsa görsünler. Gidiciyim ben.» diyordu hep. Böyle diyordu. Sana da söylüyordu bunları.»

«Ne oldu öyleyse ona birdenbire. Gününü doldurmasına altı ay kala ne diye direniyor şimdi katır gibi burada kalmak için? Niye tam tersini istiyor şimdi? Altı ay daha kalmak istiyor burada. Geceleri bizi ziyarete geliyor, buranın havası da dokunmuyor artık ona !Yarıyor bile sağlığına! Ne oldu da değişti böyle dersin?»

«Spiromilios belki bana karşılık vermiyecek. Ama benim daha söyliyeceklerim var. Başüstüne Spiromilios. Çıkar baklayı ağzından, o öteki sözü de kus, kus da şeytan götüresice rahatla biraz. Sen kendin söyliyemezsen,

dur yardım edeyim sana, çıkarayım o sözü çengelle: «Bak Spiromilios. Müdür cezaevinin ikiye bölündüğünü gördü. Biri senden yana, öbür yarısı ötekinden yana. Daha da kötüleşmesini istiyor durumun. Böylece aramızdaki tabansızlara baskı yapıp «pişmanlık beyannamesi» imzalatmak istiyor çokca. Çözülmemizi istiyor. İşte o zaman Bakana gidip, bakın efendim, diyecek, buyrun. Bendeniz işte efendim. Elimden geldiğince, diyecek, haddim olmadan, diyecek. Hergün koğuşlarına gidiyordum, aralarına nifak fitilini sokmasını biliyordum da ondan. Terfi için hak kazandım sanırım. Yani Spiromilios senin anlıyacağın, senin kendi eserini onun eseriymiş gibi yutturacak Müdür bey Bakana da ondan... Diyeceksin ki, sen bunları nerden çıkardın, öyle senin bildiğin gibi değil... Ben bilerek ikilik yaratmak istemedim. Olur böyle şeyler bazen. Ama çoğu zaman bilerek yapıyordun bunları, çünkü başkalarının sana yap dediğini yapmaktan korkuyordun. Tam yedi ağabeyin vardı ve de çok çektin sen onlardan, iflâhını kestilerdi senin. Bunun için de her yerde, her şeyde kumandayı eline almağa karar verdin şamar oğlanı olmamak için. Bundan ötürü yaşamın sahte şimdi, kendini olmadığın bir biçimde göstermek çabasındasın, yalan söylediğini görmemeleri için insanları yanına sokmuyorsun. At bu kalpazanlıkları üstünden, fırlat da at, göster ne denli okuma-yazma bildiğini, hadi yeni baştan başlıyalım, saf, temiz, neşeli çocuklar gibi. Hem böylece daha çok tavşan tutmuş oluruz. Anlatabildim mi?»

«İşte bunları söylemek isterdim ona ufaktan, söz gelişi. Sen demeseydin de Stavro Amca, onunla konuşmak niyetindeydim.»

Bataryas yukarıda sözleri yazılı bir kâğıttan okurcasına söylemişti. Önceden hazırlamıştı bunları. Gözgöze geldik Stavro Amcayla.

«— Beğendin mi Mihal Usta bizim Bataryas'ın eleklerini.»

«— Bu eleklerden bir tane bana da gerek, kendi işim için...»

Bataryas ekliyor gülerek:

«— Benim elek çok ıskarta kaçırıyor. Ama sen bir yenisini sipariş edersin.»

«— Kime?»

«— Kendine. Eleğini kendin yapmazsan onu iyi kullanamazsın da ondan!»

.....

XV

«— UYUYOR MUSUN?» diye soruyor Andon.

«— Yok. Ya sen? Uykun mu kaçtı?»

«— Zervos'u düşünüyordum da. Diyorum ki kendi kendime: Aynı zorluklarla karşılaşırsa aynı duruma düşmiyeceğini kim garanti eder. Ne dersin? Seni inandırdı mı davranışı?»

«— Evet, inandırıcıydı benim. Bence asıl zor olanı, bütün bu olup bitenlere onun kendi inanabilmesi. Bu oldu mu onun için başka tehlike kalmadı demektir. O da bizimle şimdi. Ömrünün en büyük, elinden gelen en büyük sıçramasını yaptı. Elindeki copu bir yana fırlatıp zeytin dalını aldı. İçindeki insanlık dışı öfkeleri, kinleri silkip attı, sevgiyi iş edindi kendisine...»

«— Pekiy, ya bunu biz bir iyi niyet oluşması gibi kabul ederek, bir başarı olduğuna kendimizi inandırıyorsak? Ya da iyi insan olmanın ne demek olduğunu kendisi biliyor da, salt böyle görünmek için numara yapıyorsa? Tüm hayırlı kararlar cehennemde alınır diye bir söz vardır... Bence önemli olan, karardan eyleme doğru onun kaç adım atabildiği. Anlatabildim mi bilmem.»

«— Hem pek de güzel anlattın. Ama burada yüzde yüz bir iyi niyet olayı ile karşı karşıyayız bence!»

«— Bunu nerden çıkardın?»

«— Özellikle onun düşüncelerine verdiği çekidü-

zenden ve de başkalarına yaklaşmak isteğinden doğan davranışlarından. Bunlar, onun kendi kötü yanlarından kurtulmak için harcadığı çabaların kanıtı, bu kötü yanlarının nedenlerini bulmak için harcadığı çabaların. Bulmuş şimdi o yalanların kaynağını. Bu kaynağı da tüm sonuçlarıyla açığa vuruyor. Bir kez, hafiyelik ortamından kurtulmuş bir tamam. Mesleğinin gerektirdiği yalanların ona sağladığı bütün çıkarları tepiyor, vazgeçiyor bunlardan. Üstelik de bize gelip ilk ağızda kendisine inanmamızı, kucak açmamızı istemeden yapıyor bunu. Yargılamamızı istiyor kendisini. Ona kendi koğuşumuzda, aramızda kalması için yer verdiğimizde de sevincini, mutluluğunu gizlemiyor. Dilinle dilediğin yalanı söylersin, ama damarlarındaki kan, yüzünün ifadesi, eller ve sesinin tonunun bir yalan üstünde tam uyuşmaya varmaları imkânsız.»

«— Ya aktörler? İyi bir aktör? Oynadığı rolün tam hakkını veren bir oyuncu? Şu halde?»

«— Doğru, ama bu bir gerçek durum! Aktör oynadığı rolü tam olarak yaşamakta, canlandırmak istediği kişiyi tam olarak canlandırmaktadır, yani iyi bir oyuncu bunu başarabilmektedir. Oyundaki kişinin tıpatıpı olmuştur oyuncu. Şimdi böyle büyük bir oyuncu geldi aklıma. Bir kıral rolü oynuyordu o gün. Rolünü bitirip kulise döndüğünde bir kavgayla karşılaşmıştı. Tutuşmuşlardı başkaları bir meseleden ötürü aralarında. Kıralımız büyük bir ciddiyetle kavgacıların karşısına dikilmişti bütün ihtişamiyle, bir kaç adım kala durmuş, hemen kavgayı bırakıp dağılmalarını emretmişti! Sözünün dinlenmesini, kıral olarak kişiliğine saygı duyulmasını istiyordu inatla! Huzurunda kavga etmek saygısızlığından hemen vazgeçmelerini bekliyordu kıral... Bilir misin bu ne demektir Oyun bittikten sonra da o büyük oyuncu bir kıral olarak yaşamakta devam ediyordu! Kavgacılar kavgayı bırakıp birbirlerinin yüzüne

bakmaya başlamışlardı şaşkın! Gık demeden kıralın buyruğunu dinlemişler, öfkesine muhatap olmuşlardı. İlkin hayran olmuşlardı onun oyununa, yani asıl oyunun kulislerdeki bu devamına. Sonra da kıralın emirlerini yerine getirmişlerdi kuzu kuzu. Gerçek tabaları olmuşlardı kıralın. Kendi dışlarında, bir kaç saniye süren bir başka yaşantıydı bu...»

«— Deme yahu! Ömrümde ilk kez duyuyorum böyle bir şey... Demek bir oyuncu oynadığı kişinin ta kendisi olabiliyor? Doğru mu bu, yoksa şaka mı ediyordun benimle?»

«— Büyük oyunculardan bahsediyorum sana. Ancak onlar ulaşabilir böyle bir mükemmelliğe. Öbürleri de buna ulaşmağa çalışırlar. Bunu başarabilmek için işlerine kendilerini aşkla, şevkle verirler.»

«— Şu halde, ben kendim de diyelim, dilersem eğer, günlük yaşamımda bir Hazreti İsa, ya da bir cellât olabilir, asıl benliğimi unutabilirim. Yani, demek istediğim, gerçekten, temelli olarak, diyelim, bir İsa ya da bir cellât olabilirim?»

«— Her an yaptığın da bundan başka bir şey değil aslında. Durmadan kendi kendini değiştiriyorsun. Geçenlerde sen değil miydin insanlardan öylesine bıktığını söyleyen, eski günlerde. Nefret ettiğini, söylediklerini duymamak için onlardan uzaklara kaçtığını söylemiştin bana. Bak şimdi, bugün, yalnız kalacak olsan çatlarsın sıkıntıdan! Ölülerden korktuğunu, mezarlıklardan öğleyin bile geçemediğini söylemiştin yanılmıyorsam. Şimdi ne oldun? Tam tersi, değil mi? Ömründe kayığa binmediğini, ilk bindiğin zaman da tirtir titrediğini söylemiştin. Oysa Almanlardan kaçarken mezarlıklarda saklandın. Gerekince balıkçılık bile ettin. Değil mi?»

«— Ama bu aynı şey değil ki.»

«— Tıpatıp aynı şey! Şimdi türkü çağırarak kurşuna dizilmeğe hazırsın! Neler oldu bu arada? Senin tek

korktuğun şey ölümdü. Azrailden korkuyordun. Sonra Azraille sayısız cirit oyunları oynamam gerekti. Her sıkıntılı anında, her acında, her korkunda onunla karşılaştın, onunla boğuştun. Tanıdın onu artık, korkmaz oldun ondan, tüm oyunlarını, saldırılarını belledin, alay edercesine güreşiyorsun şimdi onunla. Ne oldu da bu böyle oldu? Basit. Değişmeyi, bir başka insan olmayı başarabildin. O kadar. İnsanlardan kaçarken onlarla dost oldun. Sudan korkarken bir balıkçı olup çıkıverdin. Korkağın biriydin, şimdi neysen o oldun. Tembelin biriydin, yorulmak nedir bilmiyen biri oldun. İş böyle olunca neden Zervos da insan avcılığından, cellâtlıktan, bunların kötülüklerinden kurtulup iyi bir insan olmasın? Onun kişiliği bakımından bize garip görünen, bir durumdan bir başka duruma birden geçmesi. Senin, benim, yıllar boyu, adım adım, bilinçli olarak, santim santim elde ettiğimizi, aldığımız yolu o bir sıçrayışta, korkunç bir sıçrayışla elde etti, aşıverdi. Ama bu bize böyle gelir. Oysa o da bir ömür boyu savaşmıştır gerçek bir insan olarak, hiç bir şey gizlemeden, açıklamaktan korkmadan yaşayabilmek, konuşabilmeğe alışmak gücünü kendinde bulabilmek için. Korkudan kurtuldu şimdi o... Düşün bir kez, kendi söylediğine göre, daha bir yıl öncesine kadar nasıl kavgacı, nasıl sinirli, nasıl yaklaşılmaz bir kişiymişsin sen kendin. Ne oldu bu aralık? Bir arkadaşın kurşuna dizildi. Bu arkadaşın şimdi senin olduğun gibi ağırbaşlı, sessiz, munis bir insandı. Onun bu niteliklerini seviyordun sen. Sen de onun gibi olmak istiyordun ama bunun için bir çaba göstermemiştin açıkça. Ona ulaşabilmek için içinden bir çaba vardı. Arkadaşının ölümü sana bu fırsatı verdi. Çok seviyordun onu. Senden ebediyen ayrıldığına tanık oldun. Perişan etti seni bu ayrılık. Arkadaşının kişiliğinde ne kadar sevdiğin şey varsa bunları Azrailin dişleri arasından çekip aldın. Sesinin tonu, konuşma ve düşünme şeklin,

hareketlerin tıpkı tıpkısına onunkiler gibi; böyle söylüyorlar bilenler. Sen, o oldun artık! Sevdiğin, derinden tanımağa çalıştığın, kendine mal etmek istediğin kişi oldun. Bu böyledir hep. Herkes için bu böyledir. Yeter ki insanlara tam ne istediklerini anlatasın, bunu nasıl elde edeceklerini öğretebilesin. Demek istediğim, gelişigüzel yaşamaktan vazgeçmek gerek.»

«— Zavallı kimbilir neler çekmiştir yapayalnız...»

«— Kimden bahsediyorsun?»

«— Zervos'tan! Vah fukara, vah zavallı!.. Baksana, madem açık konuşuyoruz, bu işde Stavro Amca bakımından bir acayiplik yok mu sence?»

«— Ne gibi yani?»

«— Şey yani, biliyordu kendisi Zervos'un ne olduğunu. İki olay anlatmıştı bize. Birincisi, Almanlar Mezohora'ya girmeden önce Zervos'un vakit kaybetmeden siyasi tutukları salıvermesi cezaevinden. Salıverilenler arasında Elektra da varmış. İkincisi, Zervos'la konuşup adî suçluların koğuşuna gitmesinin gerekli olduğu üstüne anlaşmaya varmışlarmış. Yani güvenerek her şeye katlanmaya razı etmiş onu. Öyleyse neden açıkça konuşmamıştı da, adamcağızın gitmesi, yani mahvolması, çile çekmesi için oyunu kullanmıştı? Yoksa Stavro Amca çoğunluğun kanısına karşı çıkmaktan mı korkmuştu? Ama o zaman? Doğrusunu istersen gözümden düşmedi desem yalan olur bizim ihtiyar. Yanılıyor muyum yoksa?»

«— Andon kardeşim, Stavro Amca büyük insan! Buna emin ol. Beni de şaşırtmıştı başlangıçta. Tüm tecrübe, akıl, bilgi ve sevgi doludur o başkaları için. Biz daha burnumuzun dibindekileri göremezken, onun bütün bu nitelikleri çok uzakları görmesine yardımcı oluyor. Dikkat et göreceksin. Pekiy, öğretmenin karakteri bakımından ne düşünüyorsun? Tam da karakteri değil yani, onu bu karakterde görünmeğe zorlayan nedenler hakkında?»

«— Bencilin biri. Bence bütün kötülükleri onun öğretmenlik hastalığından. Kocamışlıktan gelen geçimsizlikleri, acayiplikleri de cabası. Dahası da var. Şimdi Zervos'la kurduğu dostluk da tüm mürailik!»

Andon'a, Bataryas'ın görüşlerini, nazariyelerini anlatıyorum. «Tam sekiz kardeş, öğretmen en küçükleri. Kendisinden büyük oldukları için öbür kardeşlerin hepsi ona kumanda ediyor. Adamın derdi, kendi üstün niteliklerinin gösterisini yapabilmek için arayıp birini bulmak. Tekne kazıntıları böyledir hep, başkalarına öğrencilik etmeğe mahkûmdurlar. Dayak yiyordu kardeşlerinden. Yedi kardeşin yedisi birden, ya da ayrı ayrı ona kumanda ediyorlardı. Ama asıl onu çileden çıkaran kardeşlerinin kendisine birer öğretmen gibi davranmalarıydı. En basit şeyleri ona gösterip ısrarla kabul ettirmeğe - sanki itirazı varmış gibi - çalışmaları. «Ateşe dokunulmaz, yakar insanı.» diyorlardı bir kâşif edasiyle. Varsın bu gerçeği hayvanlar, bebeler bile bilsindi! Onların bu öğretmenlik etme hastalığından bıkmış usanmış, içinde yavaş yavaş öcalma eğilimleri belirmeğe başlamıştı. Ve de öğretmen olup hıncını zavallı çocuklardan çıkarmıştı. Doyasıya. Başka bir şey de yapabilrdi ama buna vakit bulamamıştı. Bütün bir yıl boyunca hınç almaktan başka bir şey düşünemiyordu. Küçüklere öğretmenlik etmekten kanıksayınca da artık başkaca bir amacı kalmamıştı. Bu kez büyüklere öğretmenlik etmeğe yeltendi. Büyüklere, Büyükler de kendisini kovalamağa başladılar. Hâlâ da kovalıyorlar. Buraya geldiğinde de öğretmenlik hastalığından gayri hiç bir şeyi yoktu. Varsın bilgi dağarcığı boş olsundu. Böylece, yedi büyük kardeşin kumanda ettiği tekne kazıntısı olarak kalmıştı ömrü boyunca o. Büyümemişti hiç. Geçen zamanın sınavlarını başarıyla vermişti. Ama sırtındaki yük, beslediği üstün olma umutları, idealleri hiç değişmemişti. Ama, devrimci olmak demek, durmadan değişebilmek

demektir, her an değişebilmek demektir. Bunu biliyor muydu kendisi? Varmış mıydı bunun farkına? Muhakkak ki evet; ancak bunu kendisine açıklamamak için sonsuz çabalar harcıyordu. Tabii başkalarına açıklamamak için daha da amansız bir savaş hali vardı benliğinde. Kafasını daima bir şeyle meşgul etmek, kendisiyle başbaşa kalmaktan kaçınmak için elinden geleni yapıyordu. Kavga çıkarıyor, gürültü ediyor, geçimsizlik, mızmızlık, öfkelenmeler icad ediyordu. Talih onu buraya, yani insanoğlunu değiştirmeğe kararlı, eksiklik ve kusurlulukla savaşa hazır, doğanın gelişigüzelliğiyle boğuşan yeni kuşakların bulunduğu yere getiriyor. Bu yeni kuşaklar herşeyden Us'un çocuğu olsun isterler. Mantığın. Keskin ihtirasların değil, geçici heyecanların değil. Nerden yola çıktıklarını ve de nereye varmak istediklerini ve varacaklarını her daim bilmek isterler. Hiç bir şeyi şansa, tesadüflere bağlamazlar. Onların dünyasında kıral iradedir. Şimdi düşünelim bir yol. İhtiyar öğretmen sizleri kıskanmış, sizin gibi olmak istemiş! İçindeki canavarla boğuşmağa hazırlanıyor ama güçsüz kalmış artık. Ve de öyle anları oluyor ki, kendi kendini aşan, zaaflarının üstüne çıkan, sizin saflarınıza yaklaşan birini gördü mü, müthiş bir kin besliyor ona karşı. Kendisi hep aynı bataklığa saplanıp kalmış!.. Bazen de hayranlık duyuyor bunlara. Çelişmeye düşüyor. İşte böyle çelişik iki durum karşısında çuvallamış öğretmen. Stavro Amca ise onun bu savaşının herhangi bir gevşemeden, rehavetten çok daha faydalı olduğunu biliyor. Spiromiliosun sustuğunu, sâkinleştiğini, her söylenene başsalladığını görürsen bundan kork işte. Kendisini aşmak için gereken tüm çabalardan vazgeçti demektir. Bundan öteye de ondan her kötülüğü bekliyebilirsin. Başkalarına kin besliyecek, peşlerine düşecektir, demek istediğim kendi olamadığı şeye kin besliyecek, amansız düşman olacaktır. Çürümeye yüztutmuş, kendine yara-

mıyan havayı kendi kokusuyla zehirleyen bir cesetten başka bir şey değildir artık o.»

Stavro Amca bana şunları söylemişti: «Zavallı Spiromilios uzun yıllar boyunca aramızda yaşıyor. Bütün bu yıllar boyunca aynı savaşı yapıyor. Huzursuzluklarıyla da sadece kendisini doğru göremiyenleri rahatsız ediyor. Onu gerçekten, olduğu gibi görebilenler acıyorlar kendisine. Ellerinden gelen yardımı da esirgemiyorlar ondan. Umutlarını hiç yitirmiyorlar.»

Eski öğretmenin durumu Zervos buraya geldikten sonra daha da bozulmuştu. Hemşeriydiler. Eski bir hafiyenin, kamburundaki gereksiz yükü silkip atması, büyük bir sıçramayla kendisini aşması. İşte buna şahit olmuştu öğretmen.

Stavro Amca o zamanlar bana şöyle demişti: «— Evlât dikkatli ol, öğretmeni yalnız bırakma şu sıra, arkadaşlık et onunla. Saçmalıklarına, mantıksızlıklarına katlan, ses çıkarma. Nazik bir durumdadır. Şu sıra ya kurtulacak, ya da aklını oynatacak. Zararlı olması, espiyonculuk etmesi düşünülemez. Ben de bu ara Zervos'la konuşurum. Kısa bir süre için belki bir başka koğuşa nakletmesi gerekebilir. Anladın mı?»

Bütün bu hikâyenin bir elektroşok tedavisine benzediğini bir tamam kavramıştım. Bu müthiş sarsıntı öğretmeni ya kendine getirecek, ya da bitirecekti.

Gerçeği söylemek gerekirse sarsıntılar üstüste gelmişti şu son günlerde öğretmenin karakteri bakımından. Ömrü boyunca yürüyerek alamadığı bir mesafeyi ani bir sıçramayla aşıvermek zorunda kalmıştı. Şimdi artık onu karşımızda, ölesiye kin beslediğini sandığı birine tonlarca sevgi ve şefkat dağıtır durumda görüyoruz. Eski polis memuruna. Yukarı yola sapmıştır o artık. Bundan böyle onun güzellikte içimizden en iyilerimizi bile geçmesi beklenebilir...

Dışarısı sessiz. Ruhları acayip bir biçimde çalkala-

yan sessizliğin soluması duyuluyor. Ara sıra bir nöbetçi öksürüyor, ya da avluda gece nöbeti değiştirenlerin ağır ayak sesleri duyuluyor.

Geceyarısı yaklaşıyor, ama koğuştaki kümelerin fısıltıları devam ediyor. Dünyanın tüm yaratıkları bu derin, bu herşeyi saran sessizlikten aynı derecede korkarlar. Kafanı arınmış, güçlerini bu kalleş sessizlikle savaşmak için seferber olmuş bir durumda görünce insanı ılık bir hoşnutluk sarıyor.

Yaratma zamanıdır. Eylemin başladığını belli belirsiz müjdeliyen anlardır bunlar. Şevk uyanıyor, damarların içine sızıyor, düşüncelere, kalplere, sinirlere ulaşıyor, meterizlerdeki kuvvetleri teftişe çıkıyor. Kusurlarla yapılacak savaş başlamak üzere. Beyninin gıcırdayarak genişlediğini, kalbinin dünyayı içine alacak kadar büyüdüğünü hissedersin bu anlar.

Evren bir orkestraya benzemekte; bu orkestranın sazlarının telleri sabah rüzgârıyla titreşmekte, acayip, tatlı nağmeler, bir tatlı türkü yayılmakta çevreye.

Andon yambaşımda sigara içiyor. Tavanı seyre dalmış. Susuyoruz. İkimiz de şırıl şırıl akıp giden hayat deresinin şırıltılarını dinliyoruz...

«— Pekiy, diyor bir ara, siz yazarların işiniz çok zor olsa gerek, yani kendiniz bakımından...»

«— Niye? Nerden geldi aklına bu?»

«— Kitaptaki tipleri sevmeniz gerek verebilmeniz için. Öyle demedin miydi?»

«— Öyle, pekiy sonra?»

«— Sonrası, diyelim, sana işkence eden bir adamı nasıl verebilirsin gerçek bir tip olarak kitabında, nasıl acıyabilirsin ona böyle bir duruma düştü diye?»

«— İnsanı bir bütün olarak görebilmemiz için kinden, öfkeden arınmamız gerek. Başka türlü yürümez bu iş. Yeniden doğuş olmaz.»

«— Düğüm burada zaten! Yani bir an için kötü ola-

nı da mı seveceğiz? Yani o kısacık an içinde bayrağımızı dürüp düşmanımıza güleryüz mü göstereceğiz? Demek istediğim, tüm ömrümüz hep böyle anlardan örülmüş olursa? Diyelim, bir yazar hiç usanmadan, hiç yorulmadan, aralıksız çalışırsa, düşmanla dostluk içinde, sevgi besliyerek, savaşsız, kavgasız yaşamış olmaz mı? O zaman ne olacak?»

«— Kötülüğü sevmiyoruz biz, biz sadece iyiyle kötünün savaşını seviyoruz. Yapmacık kinlerle, düşmanlıklarla maskeleyip gizledikleri insanoğlunu o gizledikleri yerde bulup çıkarmamıza ancak bu yardımcı olabilir bize. Çok kötü bildiğin birini biraz derinden kurcalıyacak olursan görürsün ki, onun içinde insanlık tutsak olmuştur ve de senin gelip kendisini kurtarmanı bekler. Biz insanoğluna hiç bir zaman kin besliyemeyiz. Gerçekleri örten safralara karşı bizim kinimiz. Bu nedenle kin besleriz. Bu nedenle savaşırız.»

«— Ha! Demek söylemek istediğin buydu?»

Yeniden düşüncelere dalıyor Andon. Başka ne yapsın. Aklı uyanmış, karnı acıkmış, mahmur Andon kafasındaki sorunları öğütlüyor, çöpleri, taşları ayıklıyor, öze varmak istiyor tutsak! Az sonra tekrar soruyor:

«— Bilir misin? Bazen sokakta hiç tanımadığım birini görürüm. Hemen yargımı veririm. Nefret ediyorum bu adamdan, iyi bir insan değil, derim. Oysa adamcağız hakkında hiç bilgim yok. Belki de evliya gibi biri... Ne dersin buna?»

«— Buna dense dense «eğitimsizlik» denir.»

«— Ne?»

«— Koyu bir taassuba kapılmadan, nefretin, sevginin, herşeyin nedenlerini arayıp bulduğu zaman insanoğlu götürü yaşamıyor demektir. Ne yaptığını biliyor demektir. Aydındır şimdi o. Anlatabildim mi?»

«— Anladım, diyor düşünceli, alçak, yavaş, düşün

yüklü bir sesle. Aydınlıktan çok karanlıkta olduğumu anlıyorum. Öyle değil mi?»

«— Herkes böyledir. Dün bu karanlık daha da koyuydu. Bu koyuluk gün geçtikçe azalıyor. İşte, devrim buna denir.»

— «Yeni yeni başlamışız devrimciliğe! Diyor şaşkın.»

«— Ürkütüyor mu bu seni?»

«— Bilmem! Ama insan işini iyi yapabilmek için bütün bunları bilmeli. Ferahladım gibime gelir!»

Az sonra ekliyor:

«— Bana öyle geliyor ki, bundan böyle kendilerini ilgilendiren her sorun üzerinde başkalarıyla anlaşabilirim. Daha sağlam bir biçimde sevebileceğime ve de kin besliyeceğime inanıyorum artık!»

«— Uyusak artık ha, ne dersin? Bitmez bu konular.»

Biraz daha düşünüyor, bir sigara daha yakıyor, ekliyor:

«— İyi geceler! Ama uykuya yatmaktan bayağı utanıyorum, nedendir bilmem!»

Şimdi kendisiyle başbaşa kalmıştır Andon. Kafasında ufacık bir pencere açılmış, bu pencereden kendi içine ve çevresine yoğun aydınlık hüzmeleri düşmektedir. Kendinin olabileceğini aklından bile geçirmediği ön servetini, envanterini yapıp bir düzene koymaktan duyduğu haz sonsuz.

Biliyorum, yarın sabaha kadar onun kafasında öyle zenginlikler yerleşmiş olacak ki, kalın kitaplardaki ba-

sılı kuru bilgiler üstüne aylarca kafa yormuş, benim diyen bilgin bir aydına bunlardan hiç biri nasip olamamıştır.

Uzunca bir süre sonra Andon yattığı yerden kalkıyor, yalınayak uzaklaşıyor gecenin karanlığında, sağına soluna bakıyor dikkatli, üstü açılanların battaniyelerini örtüyor, düzeltiyor...

Epey oldu Andon'u görmiyeli. O gecenin sabahında, hiç beklenmedik bir zamanda başka yere nakledilmek üzere almışlardı onu. Askerî mahkemede duruşması varmış.

Yolu açık olsun...

XVI

ALACALI, dallı, çiçekli bir entariyle başlıyalım öykümüze, basmadan, zevkle, özenilerek dikilmiş...

Evgenia bu entariyi sadece pazar günleri giyerdi. Cezaevinde pazarların birbiri ardısıra çabucak geçtiklerini, tez üreditlerini görünce de başka biçimde yapmıştı hesaplarını: «Bu böyle gidemez, demişti, bir kaç yıl sonra entarisiz kalacağım! Az dikkat edersem şu gençlik günlerim hep süslü olarak geçebilir!»

Şimdi entari valizden sadece büyük yortularda çıkıyordu. Danslı eğlenceler; halay çekme filân oldu mu iş değişir tabii. Yüzbirlik, idamlık kadınlar da dansedip halay çekerler elbet...

Çoban kızı Maro Bataryas da entarinin valizden çıkarılmasına, Evgenianın giyim kuşamına yardım ederdi.

Maro Bataryas artık kırkına merdiven dayamıştı. Güneş ışınlarıyla yıkanmış pırasa saplarına benzeyen saçları, bir çocuk kadar iyi kalpliliği, uysallığı, kışlıktan yaylaya, düzden doruklara doğru durmadan yol alan keçi çobanı kızın davranışları. Sürülerini güttüğü yamaçların susuzluğundan ve de zamanın dar oluşundan ileri gelen o eski, o yetersiz temizlik alışkanlığıyla bir kendini kapıpkoyuvermişlik karması, Maro'nun bu şimdiki durumu. İçeri göçük bir göğüs, gerilmiş yay örnegi bir çene - boyun. Giyinme zevkini, lâhana ya da asma yap-

raklarına sardığı dolma işindekine benzer bir zorunluk sonucunda edinmişti.

Bildiği kelimeler de sayılıydı. Ara sıra köye inmesi de gerekirdi, bunun için de insanların dilinden bir kaç kelime bilmek zorundaydı. Elli mi desem, yüz mü desem, işte bu kadar kelime vardı lûgatinde. Hadi diyelim ikiyüz...

«Peri» kelimesini biliyordu bir kez. Bu kelimeyi bir gün Evgeniaya dallı entarisini giydirirken ağzından kaçırmıştı. Pek hoşuna gitmişti bu Evgenianın, «peri» kelimesini dallı entari için değil de kendisi için söylediğini sanmıştı Maro'nun da ondan!

Bu böyleydi ama, halayda o günkü kadar kıvrak, o günkü kadar güzel hiç olmamıştı Maro. Varsın cezaevinin duvarları küflü, tavanından örümcek ağları çarşaf gibi sarksındı. Varsın bu süslenmeler bir matem süslenmesi, halay da bir Zalongos halayı olsundu.

Cezaevindeki Elen kızları ölüme giden arkadaşlarını uğurlamak için işte böylesine giyinip süslenirler, sonra da kendi sıralarını beklerlerdi evrenin sayısız savaş alanlarından birinde kendi son halaylarını çekmek için.

Bu halaylarda varlarını yoklarını koyarlardı ortaya. Kalpten gelen sesler boğazlarda düğümlenebilirdi. Ama akıl hiç bir zaman yitirmezdi kendisini. Konuşmak isterdi us, giden yiğit kızla vedalaşmak isterdi. Gelen Azraili gereğince, usulünce karşılamak isterdi. Bu durumlarda sağlama konuşmak gerekir, dili sürçmemeli insanın, bu dil tüm özgür kızların, halk kahramanımız Digenis'in tüm nişanlılarının, yavuklularının duygularını tam olarak açıklıyabilmeliydi. Bu olmayınca da damarlardaki kan alev alev tutuşur, gövdeler toprağı sarsar, rüzgârla kılıç oynar, yellerin kanatlarına yerleşir heybetli. Böylece karşısında şaşkın bekleyen Azraile özgürlük savaşının evrenin tüm yol kavşaklarında elde ettiği başarı-

ları, zaferleri hikâye eder. Gökkubbelerin ve de toprağın tüm âfetleri ve de boranlarıyla girişilen savaşlarda...

Maro Bataryas bu halay dilinden çok iyi anlıyordu. Şimdi o, dallı, alacalı, pliseli bir entarisi olsun, böylece alevlerin salıntısını, ceylânların sekişini, poyrazın ardıç dalları arasından geçerken solumasını kepaze etsin istiyordu. Şöyle bir «Hay ,hayyyy, haaa!» diye haylasın da, bu havayı şahinler, kartallar alıp kanatlarına götürsünlerdi!...

Tam kırk yıl süslenmek nedir bilmemişti Maro. El tezgâhında kendi elceğizleriyle dokuduğu, boyasız, kaba bezlere sarınırdı dolma gibi yazkış.

Ömrü boyunca canyoldaşlığı ettiği koyunlar, keçiler gibi kokardı Maro. Yağmurlar onu yur, rüzgârlar, yeller tarardı saçlarını.

Bir köyde, bir kentte yaşamayı, böyle bir hakkı olduğunu aklından bile geçirmemişti. Koyunların gideceği yere gönderilir, keçileriyle birlikte satılırdı! Ve de günün birinde hayvan hırsızı Bataryas, keçilerinden birini çalarken çoban kızını da çalıp götürüvermişti.

Romeli dağlarından birinin yamacında, bir ikindi vakti, kızı ağlarken görmüştü Bataryas.

«— Kız ne ediyor oralarda?»

«— Sütlümü yitirdim, ak beneklimi..»

«— Ne zırlıyon öyle?»

«— Öldürür ağam beni!»

«— Kim senin ağan kız?»

«— Kara Vangellerin konağındanım...»

«— Lan zağar, zırlama be! Bekle hele azcık, buluvereyim beneklini!»

Buluvermişti benekliyi Bataryas. Belindeki ipe bağlamış, getirmişti. Çengel bıyıkları oynuyordu sinirli.

«— Gah kız! Sil şu körolası gözlerini! Ben kimim, biliyon mu? Var mı görmüşlüğün, duymuşluğun beni?»

«— Var, he... «Koca Kurt» dedikleri Bataryas değel misin?»

«— Hıı!.. Kız, yardım edem mi sana?»

«— He ya!.. Et ya, istiyom...»

Bir elinde ak benekli, öbür elinde çoban kızının bileği, bayıra vurmuştu Bataryas, Veluhi dağının doruğundaki «Ejderha İni»ne doğru.

Çift ağızlı bıçağını fora etmiş, ak benekliyi yatırıp şıp-şak kesivermişti. Çoban kızı ateşi beslemişti ardıç dallarıyla, sonra da oturup kebaplıkları ayırmıştı. Bataryas ilerdeki manastıra kadar bir koşu gidip keşişin biriyle dönmüştü bu aralık nikâh işi için. Gökteki yıldızlarla Mayıs ayının gülümsemeleri olmuştu törenin tanıkları, keklikler kanatlarına alıp götürmüşlerdi sevinç türkülerini, rüzgâr da keçi eti kebabının kokusunu kurt inlerine, kartal yuvalarına doğru alıp götürmüştü...

Her kim ki bu güzelliğine doyum olmaz Rumeli dağlarının mavi gecelerini giysi diye giyinir, öğle ışıklarıyla yıkanır, köylü basmalarının dallısında, alacalısında gözü olmaz. Elen dağlarının Bataryas'larıyla bir yol halay çekenler, kirli, kaba dokumadan urba giymekten, güneşlemiş toprak kokan, koyun gübresi kokan ter dökmekten ar duymazlar.

Yeter ki «Ejderha İnlerinden» efendilerinin soluğu, köle giysilerinin kokusu gelmesin.

Bataryas - savaşın o büyük anında - işte buna and içmişti. Dağ doruklarını, inleri, meteriz yapmış, her çeşit köleliğe karşı yüreğini kinle doldurmuştu. Ve de çoban kızı Maro bir daha keçileriyle birlikte satılmamıştı. O da artık özgürlüğün hizmetine girmiş, yiğit savaşçılara barut taşıyordu, mermi taşıyordu, cephane...

Ama günün birinde Elen dağlarının «Ejderha İnlerine» giden yollarında yüzleri tırmık içinde kalan Gaddarlık yeni tertiplere başvurmuştu: Tanıdık bir üniför-

ma giyinmiş, Elence konuşmağa başlamıştı. Böylece Bataryasların «yatak»larına dek sürünerek ulaşabilmişti. Bir kargaşalık anında kalleşçe bileklerine kelepçe vurup ikisini de fırlatıp atıvermişti büyük işkencelerin patikalarına.

İşte bu yoldan gelmişti cezaevine Maro Bataryas. Onu, kendi köleliğine ihanet etmekle suçlamışlardı! Bir kâğıt uzatmışlardı parmağını basması için. Bu kâğıtta yeni baştan köle olacağı, Kara Vangellerin konağına döneceği, sürülerle, meralarla, çoban köpekleriyle birlikte alınıp satılacağı yazılıydı...

Basman! diye diretmişti Maro ve de ölüme mahkûm etmişlerdi onu!...

Cezaevinin penceresinden Tanrının her sabahı, ileri çıkık er göğüslerine, dimdik saçları taranmış kadın başlarına kurşun sıkarken seyrediyordu şimdi Azraili...

Cezaevinin karşısında bir mandıra vardı, bir zamanlar çöplük olarak kullanılırdı. Şimdi bu mandırayı yeni Digenis'ler, Ay Yorgiler, Çamados'lar devralmışlardı tunçtan ermeydanı yapmak için.

Cezaeviyle bu Ermeydanı arasında Korkuyla Gaddarlık kol geziyordu, belki Maro Bataryas pişman olur da «Kölelik Tapusuna» parmak basar, af tezkeresini alır diye!

Sabahları infaz müfrezesinin her ateş edişinden sonra kasabanın dörtbir yanından domuz feryatları yükselirdi. Bu silâh sesleri, söylentilere bakılacak olursa, domuzlar için yemborusuydu. Toprağın emmesine vakit kalmadan gelir yalarlarmış insan kanlarını!

Belki de bu, sarhoş olmuş Gaddarlığın hınzırca bir alay edişiydi. Belki de çoban kızı Maro Bataryas'ı korkutmak içindi bu domuz feryatları. Gelip af kâğıdını alsın, bu kâğıda insanoğlunun onurlu bilincini dolayıp paket etsin diye!..

Ama Maro, ölüme giden kadınları, kızları giydirip

süslüyor, onlarla birlikte levent kuşağının halayını çekiyor, sırasını bekliyordu sabırlı.

Üstündeki kalın, kaba giysiler bu halaylarda ona engel olamıyordu. Bu giysiler şimdi ardıç, sedir kokularını yitirmiş, tutsaklık küfü, dam ekşisi, ter konuyordu. Bu giysileri yeni modaya uydurmağa karar vermişti Maro. Bel kısmını biraz genişletecek, etekleri azıcık kısaltacaktı, halayın havasına, inceliğine uysun diye.

Zaten kıt olan su paylarını öbür tutuklu kadınlardan istemiş, günlerce biriktirmişti bir kovada. Bir leğenlik suyu olunca da giysisini çıkarıp bastırmıştı.

İşte tam bu sırada hemşerisi olan, kocasının da çocukluğundan tanıdığı bir generalin kendisini görmek istediğini söyleyip çağırmışlardı Maro'yu. «Belki de taburcu edeceklerdi!» Başka tutuklu kadınları da çağırmışlardı ama onlar entarilerini suya bastırmamışlardı, hazırdılar.

Bu hengâmede Evgenianın valizinden dallı, alacalı entarisini çıkarıp verdiler ona, düşlerinin entarisini.

Şimdi ardıçların ve de güneşin kızı bir Rumeli masal perisi gibi bir kez daha Gaddarlığın kalleşliğine kurban gidiyordu süslü...

Hücreye kapadılar Maro'yu. Sabahleyin şafak vakti yola çıktılar hep birlikte sağlam, büyük büyük adımlarla, Azraille boğuşmak için.

Bu sâkin bakışlı gözlerin, bu saygılı, bu kavuşmuş ellerin, bu iyi taranmış başların - belki de bu dallı, havası olan, alacalı entarinin — karşısında Gaddarlık, bir an için gözlerindeki avu rengini, dudaklarındaki sapsarı kuduz köpüklerini, yüzündeki öfke çizgilerini silip atmıştı. Hemen de güleryüzlü, nazik davranışlı olmuş, yeni dinin bu martirlerine son isteklerini sormuştu.

«— Bana bir kâğıt verin, bir de kalem!» demişti Rumelinin çoban kızı.

«— Ne diyor?» diye sormuştu sabırsızlıkla Gaddarlığın sadık hizmetkârı Zor'a!

«— Az bekle hele!» diye karşılık vermişti hizmetkâr.

Azrail bir kenara çekilmişti mahcup, kepaze. Maro'nun yanındaki kadın arkadaşına söylemeğe başladıklarının bitmesini beklemişti:

«— Kız, yaz hele şu dediklerimi!..»

Cezaevinin pencereleri acı acı iç geçirmişlerdi, dertli, üzgün. «Ne yazacaktı acaba kâğıda?» demekti bütün bunlar.

«— Yaz kız:

«Sevgili Evgania. Beni kurşuna dizeceklerini bilemedim de ondan giydiydim entarini kız. Şu an da çıkarıp sana geri göndermem mümkünsüz. Eşyalarımın üstünde bir kutu vardır, hani içinde bebelerimin resimlerini saklardım. Kutunun dibinde üç bin drahmi bulacaksın. Bu parayı al ve de kusura kalma. Vakit dar, elimden başka bir şey gelmez. Ama bilirim, iyi kızsındır sen, bunun için de daha çok üzülmüyorum. Hoşça kal -Maro Bataryas.»

Vakti olsaydı belki de aklından - son isteği olarak - kanlı entariyi Evgeniaya geri vermelerini istemeyi geçirecekti. Azraille özgürlük arasında kanlı savaşın izlerini taşıyan entariyi. Uğuldayarak gelen Barış Günlerinin, ovaların, şelâlelerin üzerinde dalgalanması için Elen kızlarına bayrak olsun diye. Rumelili çoban kızının öncülüğünde gelmekte olan güzel günlerin!..

XVII

GÜVEN VERİCİ bir biçimde, sesimin tonunu alçaltarak konuşmak istemişimdir hep eski poais Yani Zervosla. Pes etmiş bir güreşçiye benzetirdim hep onu. Bakmışsın ki bu güreşçi birden işi inada bindirmiş tüm güçlerini seferber etmiş, iradesini kullanmış, bu alandaki bütün rekorları altüst edivermiş.

Onun hesabına içtenlikli, gerçek bir hayranlık duyuyordum, oysa hayatı üstüne fazlaca bir şey de bildiğim yoktu.

Nedenleri belirsiz bu denli duygular bana hep acı vermiştir. Düşüncelerimde yer almak, dikkatimi üstüne çekmek, güçlerimi etkilemek isteyen herşeyin tam olarak nedenlerini, nereden nasıl geldiklerini bilmek isterim. Bir devrim savaşçısının havada kalan düşünceler ve duygulara karşı kayıtsız durmasını doğru bulmam. Yıldırım aşkları, nedensiz coşkunluklar, kendiliğinden oluşun karanlık kaynaklarından gelen şeyler, aklın süzgeçinden geçip mantığın ışığıyla aydınlanmadan, bir savaşçı için yasaklanmış şeyler olmalı.

Elbet ona karşı duyduğum bu hayranlık kendisinin burada gösterdiği bazı davranışlarından ileri gelmiştir. Belki de onun sözle açıklıyamadıklarını anlatan o çok ölçülü hareketleri, davranışları. Ondaki bu tutarlılık dikkatimi çekmişti hep.

Belki de, gene başkalarına yaklaşırken ölçülü ve sâkin oluşudur bunun nedeni. Hiç bir durumda Zervos'un kızdığını, öfkeye kapıldığını görmemiştik. Tüm olup bitenleri bekliyormuş gibi bir hali vardı, hiç bir şey onu şaşırtamamıştı. Nefesiyle bile başkalarını tedirgin etmemek sanki onun yaşamının bir kuralı olmuştu. Kimseyi incitmemek, acı çektirmemek...

Bütün bunları ona hücredeyken de açıklıyabilirdim. Maro Bataryas'ın kurşuna dizildiği gün ikimizi tecride almışlardı. İdarenin bu davranışının nedenlerini aramış, tahminler yapmış, ama kesin bir kanıya varamamıştım.

Zervos'un bu konudaki kanısı İdarenin yanlış hesap yaptığı yolundaydı.

«— Onlara göre, demişti, böyle günlerde cezaevi «yerinden oynar», sinir buhranları, heyecanlar geçirir. İnsanları da bu kargaşalık içinde bırakmak yararlıdır, böyle düşünüyorlar onlar.»

«— İyi ama, bizi tecride koymakla ne kazanırlar bu bakımdan?»

«— Müdürün bize yaptığı vizitelerin amacı bu. Bizi bölmek, kliklere ayırmak. İkilik yaratmak konusu. Biz ikimiz ise onlar için sessiz sedasız takımındanız, öbür tutukluların arasında kalırsak yatıştırabiliriz onları, yumuşatabiliriz havayı...»

Güvenle konuşuyor. «Tahminime göre» diyor ama, aslında tahmin filân yaptığı yok, sağlama konuşuyor. Az düşündükten sonra ekliyor:

«— Örnek vereyim. Bak, Spiromilios'u hiç bir zaman tecride koymazlar. Huysuzlukları, sinirli halleri işlerine yarıyor da ondan. Bak göreceksin, bugün Bataryas'ı da çıkaracaklar hücreden. Karısının kara haberini alsın, kederiyle, matemiyle koğuşun havasını daha da ağırlaştırsın diye. Müdür kendi işini şeytanca yapıyor!»

Bir ara susuyor, sonra devam ediyor:

«— Bu tertipleri, malûm, kendi tecrübelerimle bilirim... Bir zamanlar benim de işim başkalarına acı çektirmek için çareler aramaktı. Bu bir bilgelik, cehennem bilgeliği!

Yine susuyor. Şu an vicdan azapları, karanlık, belirsiz anılarla uğraşmadığına yüzde yüz eminim. Bunlarla toptan, kesin bir hesaplaşma yapmıştı, aralarında bir barış antlaşması imzalanmıştı. Kendi varlığı, kendi eti ve kanıyla buradaki karışıklığı beslemek istememişti. Kendi tırnaklarıyla kendi derisini tırmalayıp kanatmak istememişti, boşuna bir iş olurdu bu onun için.

Zervos dediğimiz bu kapalı kitaba yaklaşırken rahat bir sevinç duyuyorum. Her insan doyumu olmayan bir masaldır. Yeter ki bu masalı okumayı bilesin. Böyle bir kitapta kendine özgü satırlar bulunur.

«— Anan baban sağ mı?» diye soruyor birden, hücrenin beton tabanında sırtüstü uzanmış, gözlerini tavandan indirmeden.

«— Petro sağ, ama anam ben çok küçükken ölmüş, tanımadım onu.»

«— Kim bu Petro?»

«— Böyle derim babama, ta küçüklüğümden beri. Petro'ya da Babapetro! Başka türlü söylemek zor oluyor şimdi.»

Gülümsesin beklemiştim. Gözlerini tavandan indirmiş, kulağına köz değmiş gibi büzülmüştü, dolu dolu olmuş gözlerini benden kaçırmak istemişti.

«— Yanlış anlama, diyor, yok bir şey... Pekiy, ne diyor bakalım senin Petro şu tuttuğun yol bakımından?»

«— Ha, bak! Bu işe gelince benim moruk yamandır ha! Çakar bu işlerden. Eski bir deniz kurdu. 80 yaşında şimdi, tam yedi yerinden yarası var, bacağı da ke-

sik. Ama bundan bir kaç yıl önce bizim oralarda Maliye Şubesine doğru yapılan bir yürüyüşte ilk sıralarda yürümüştü koltuk değnekleriyle. Onun da arasıra dama girdiği olur, görüşürüz bazı bazı.»

«— Mektup yazar mısın ona?»

«— Tabiî yazıyorum...»

«— Var mı yanında onun bir mektubu?»

«— Yok ama hepsini ezbere bilirim. Son mektubunda Bataryas hakkında yazdıklarıma karşılık veriyordu. Biçimine getirip Bataryas'ın coğrafyasından bahsetmiştim ona. Kendisinden de. İlk fırsatta Bataryas'la birlikte bizim oralara gelmemizi, onu tanımak istediğini yazıyordu. Pek hoşuna gitmiş, sevmiş Bataryas'ı. Babapetronun da derdi günü yabancı şirketler. Köyün servetinin yarısını yabancı maden işletmeleri kapatmış, arazinin yarısı da kıraç, elverişsiz.»

Babamı daha iyi tanıyabilmesi için çocukluk anılarımı anlatıyorum. Zervos'a. İhtiyar üstüne konuşmak, onu başkalarına da tanıtmak hoşuma gidiyor. Ta küçüklüğümden beri beni yanından hiç ayırmazdı, işe giderken beraber götürürdü. Kahveye bile beni yanına alıp giderdi. Çok acayip şeyler anlatırdı o zamanlar bana, bunu çok iyi hatırlıyorum. Hep de yabancı gelirdi bana anlattıkları, zaman geçtikten sonra anlayabildim ne demek istediklerini, yıllar geçip de tecrübeler edindikten sonra...

Çok küçük olmalıydım. Babapetronun sakalının ne menem bir bitki olduğunu kestirememiştim, çok iyi hatırlıyorum bunu. Anlıyabilmem için de o sakalı çekiştirmem yetmemişti. Babapetronun uyduğu bir sırada bir kibrit çakıp o acayip saman kümesini ateşlemiştim...

Zervos bir yandan ağlıyor, bir yandan da gülümsüyor, dizlerine vurup gerisini dinlemek istiyor bu anılarımın.

«— Yok, dayak atmadıydı bana. Hiç dövmezdi beni Babapetro. Sakalını yaktığım zaman da utancından iki ay kadar sokağa çıkmamıştı, o kadar. Ama beni de evde yanında alıkoymuştu, oturup aklımı başıma devşireyim, bir daha böyle numaralar yapmıyayım diye. Uykuya dalmadan önce de kibrit kutularını ortalardan kaldırmayı da ihmal etmemişti.»

Hücre kapısındaki nöbetçi gülüşmelerimizi duymuş, pencere deliğine yaklaşmıştı. Orda durmuş bizi dinliyordu. Suratının abusluğu silinmiş, o da gülümsüyordu iyi kalpli.

«— Daha yavaş konuş da duymasın!» diye fısıldamıştı Zervos.

Ben bu kanıda değildim.

«— Dinlesin, iyi gelir ona. Bize bir zararı dokunmadıktan sonra», dedim, sesimi alçaltmadan devam ettim.

Az sonra nöbetçi vardiya değiştirdi. Yüzünü pencere deliğine yapıştırıp bize seslendi.

«— İyi geceler çocuklar! Bitirmeyin hikâyenizi ha, bana da kalsın sonraki nöbetimde.»

Sesini alçaltarak ekledi:

«— Kahve de getireceğim size!»

«— Ama şimdi bari yavaş konuş, diyor Zervos, yeni nöbetçi farkına varmasın, belki musallat olur başımıza.»

Uzun uzun konuştuk. Gece yarısı yaklaşıyordu ama ilk gece hücrede uyumak zordur. Duvardaki zeytinyağı feneri uyuklamağa başlamıştı, handiyse sönecek.

Babapetroya Zervos'tan da selâm yazmayı kararlaştırdık. Sonra düş kurmağa yeltendik...

... Rahat günler gelecekti... Mutlu günler... Zervos, Bataryas ve ben bizim köye kadar uzanıp Babapet-

royla birlikte bir kaç gün geçirecek, ceylân, keklik avına çıkacaktık...

Önümdeki zamanı ölçüp düşüp alanımı genişletmeğe çalışıyorum bilerek, istiyerek. Bizim köyden sonra Zervos'un, Bataryas'ın köylerine de şöyle bir iki günlüğüne uzanıvermeyi teklif ediyorum.

Zervos'un eli ellerimi arıyor. Hücre karanlık, temas öbür duyuların vekâletini almış üstüne, topunun birden adına konuşuyor. Kısa bir süre bizi saran sessizlik kalplerimizi yoğun bir matem havasiyle dolduruyor, şimdi düşler ve gülümsemeler acıklı, hazin bir mırıldanma.

Şimdi hayat kitabından kalplerin çevirdiği sayfalar, dayanılmaz acılarla dolu sayfalar. Bu sayfalar, şimdi şu hücrede birlikte yattığımız arkadaşa yıllar boyunca kapılarını kapamış olan Krakuro köyünün sayfaları.

Duyduğum insan sesi değil de, evleri tezek sıvalı, yağmur ardından çıkan güneşin ışınlarıyla buram buram tüten köy evlerinin sürgülü kapılarının dışında kalmış yüreklerin gümbürtüsü; böylesine bir his var içimde.

Kalpler yüksek sesle bu sayfalardaki yazıları okuyordu. Bu toprak damlı çilekeş köyden kulaklarımıza sarı sıcakların, karakışların eritip ipliğe çevirdiği çelimsiz düşlerin sayıklamaları çalınıyordu.

Ve de... «— Seni bekleyen bir köyün, seni yüzkarası saymayan bir Babapetron olsun, ne büyük şeydir bilemezsin! Daha da korkuncu: Seni anınca nefret duymayan bir Babapetro. Köyümle, evdekilerle, hemşerilerimle barışabilmek için tam kırk yıldır savaşıyorum...»

Susuyor Zervos kısa bir süre. Belki de tükrüğünü yutmak içindi. Belki de hatırlıyacak gücü bulmağa çalışıyordu kendinde. Belki de bir başlangıç arıyordu. Ye-

niden sesi duyulduğu zaman, gecenin kendisi konuşuyor, gece kendi hayat hikââyesini anlatıyor gibiydi.

«— ... İnsanlar ya salt iyi, ya da salt kötü olarak doğmazlar. İyi ya da kötü olurlar sonradan. Öyle yaparlar insanları. Olmaları için zorlarlar. Kişi olarak benim için kendi köyümün kurduğu düş bir öğretmen olmamdı. Köyümüze kârgir evler yapmamı, bir de yine kârgir büyük bir okul yükseltmemi istiyordu köyümüz benden. Krakuro köyü. Köyümüz topraktan ve de tezekten yapılmaydı...»

Ellerini sallamıyordu şimdi. Uzun parmakları avcumun içinde hareketsiz duruyordu, uykuya yatmışlardı sanki. Tüm damarlarındaki kan, tüm gövdesindeki güçler söz kesilmişlerdi salt. Gitgide kabaran, dalga dalga yükselen, ama gene de yatağından taşmıyan bir seldi bu...

Bu anılar selinin kaynakları, güneşin altında buram buram tüten, tezek kokan Krakuro köyünde. Daha da aşağılarda, düzde, Mezohora ovasında... Çevresinde, yamaçların diplerinde de, Krakuro gibi tezekten yapılmış tam yirmibeş köy.

«— ... Ben de düşler kurmuştum köylülerim gibi, diye devam ediyor. Köyümü yenibaştan, taştan kuracaktım. Ama onsekizime basınca ayrıldım köyümden...»

Yine yutkunmağa başladığını anlıyorum. Şimdi konuşmasına engel olan şeyin gözyaşları, ya da yoğunlaşmış tükrük değil, taş kesilmiş lânetler, mumyalaşmış feryatlar olduğunu bilmektesin; bunlar, geçmişin okyanuslarını aşıp bugün'e ulaşmak için gereken ve de adlarına «kelime» dediğimiz o minnacık sandallara sığmıyor.

Beli tutulmuş bir yarıcının acılarıyla, sönmüş umutlarla, Mezohora'daki İngiliz şirketinin dededen ve de babadan marabası olmanın bahtsızlığı ve felâketiy-

le yüklü, bu yükün altında inim inim inleyen bir babanın adı nasıl sığar böylesine hafif bir tekneciğe, bir kelimeciğe?

Bir yaşamın dertleri, musibetleri sözlere sığdırılamaz. Bir Eylül ayının alıp götürdüğü uzaklardaki bir köyün erken yağmurlarının, çamurlarının içine çırılçıplak fırlatıp attığı çocuk düşleri sözlere nasıl sığar?

O gün lisenin son sınıfına başlamak için yola çıkacaktı. Babası kendisiyle sabahleyin vedalaşıp tarlaya çalışmaya gitmişti. Eşyalarını topluyordu, tek düşüncesi yağmurun dinmesi, yola çıkabilmesiydi.

Babası geri dönmüştü. Bir şey unutmuş, ya da yağmurdan kaçmış değildi. Bir başka iş vardı işin içinde. Bunun da ne olduğunu sürünen ayakları, iradeniz, sarkık, güçsüz kolları, renksiz söz kırıntılarını havaya bırakan titrek sesi, boşlukta uyur-gezer gibi dolaşan umutsuz bakışları açıklıyordu. Şöyle konuşuyordu ihtiyar: «Evlâdım, iyi ki vaktinde yetiştim...» Ömründe lik kez «Acı bana evlâdım!» diyordu ihtiyar toprak adamı, ak sakalı oynuyor, kütük kesilmiş felçli eli oğlunun başını arıyordu gelişigüzel. Daha fazlasını yapamadığı için özür diliyordu oğlundan:

«— ... Gözlerime inen perdeyi senden uzun süre sakladımdı. Şirkete başvurdumdu doktor için. Gözlerim görmüyor iyice dedimdi onlara. O kadar. Allahtan korkarlar elbet, dedimdi. Ben de insanım... Hastalık yapışmış yakama bırakmıyordu. Beklemeleri, sabretmeleri gerekirdi onların da... Doktor ne derse o olsundu...» No, nooo! diye homurdanmıştı kalın dudaklı müdür, işgüzar tercümanı da bana gerisini anlatıvermişti: «Ne sanmıştım ben, şirketi düşkünler evi mi sanmıştım. Yevmiyelerini verip işi bir başkasına yaptırmalıymışım! Borçlanıp şirkete olan hesabımı ödemeliymişim...» Seni düşünerek, evlâdım, onlara yalvardığım zaman da, son yılıdır, liseyi bitirecek, Allah razı

olmaz buna, dediğimde de bana «Faken Greek!» diye bağırmışlardı. Yunanistan senin gibi okumuşlar yetiştireceğine gitsin kendisini bilmem ne yaptırsındı... Baltaya sap olamıyan okumuşlar. Mecbur muydular bunları beslemeğe? Bir de yenileri yetiştirilecek! Neye varacaktı bunun sonu, bizler kimlere gördürecektik işlerimizi? Zaten tembel(!!) heriflermişiz. Ellerimiz dumura uğramışmış! İngilizleri örnek almalıymışız, nasıl lâstik top gibi zıplarlarmış toprağın üstünde. Onlar gelmeden önce buralarda kullandığımız kara sabana benzermişiz biz Yunanlılar, gelip de gözlerimizi açmadan önce. Ayaklarımızı sürüyecek halimiz yokmuş, karnımız ağrısın da işten kaçalım diye mahsustan osuruk otu yermişiz, tez kocayalım, gücümüzü yitirelim diye!... A oğul, onların söylediklerine kulak asmazdım ama, bizden birinin, bizden olan birinin, tercüman görevlisi Spiromilios'un kahkahalar atarak bu sözleri kendi dilimize çevirip tekrarlaması, böylece efendilerine yaranmak istemesi gücüme gidiyor, kahrediyordu beni! Ama o da ne yapsındı? İngiliz iyi biliyordu dilimizi ama kendi kölesinin dilini konuşmak küçüklük sayılıyordu onlar için, lordluk onuruna yediremiyordu bunu!.. O günden bu yana iş edinmişti kendisine, ille de seni işe koşturacaktı, tarlaya sokturacaktı, zorluyordu beni. Ben de, inad bu ya, direttimdi, yarıcı benim, oğlum değil, dedim. İngiliz küplere biniyordu. Yılan gibi ıslık çalıyor, elindeki kırbaçla rastgele vuruyordu. Bak, daha dün işte, bak morarmış izlere. Vurduktan sonra da tercümana dönüp, kuburun kapanması için, madem ben kendim kapatmak niyetinde değildim, dudaklarımın şişmesi gerekliymiş, söyle bunu şu herife, diye basbas bağırmıştı. Daha dün!.. Onlarda merhamet yok, acımazlar bana evlâdım. Bari sen acı bana, sana yaptığım bu kötülük için bağışla beni. Elime bakan başka canlar da var geride, dama tıkılmam iyi olmaz. O günden bu yana

çok gözyaşı döktüm evlâdım, dönerken yolda öylesine ağlamıştım ki... Bence gözlerime inen, beni daha da kör eden perde bu yüzden. Utanıyordum da Mezohora'da doktora gerçekleri anlatmaktan. Gizlice gittiydim doktora duyulmasın diye. Ne gelir onun da elinden? Allah değil ki. Nerden bilsin katarakt olmadığını, gözyaşlarından olduğunu. Duyulsun istemedim. Altmışbeşinde koca adam ağlıyormuş diyeceklerdi! Koymuştum kafama uzaklara, Atinaya filân gidip bir doktora görünmeyi, adımı vermeden. Evlâdım, sık dişini, gel sözümü dinle bu yıllık, gitmesin topraklarımız elimizden. Şöyle çıkar gider, adalarda filân, kimsenin göremiyeceği bir yerde bir iş uydururum, üç beş kuruş biriktiririm borçlarımızı karşılamak için. Doktor vizitesi, evin çorbası... Önümüzdeki yıl yollarım seni okuluna!..»

«... Bu sözler, ihtiyarın bu acıklı durumu... O an acımıştı ihtiraya. Bir solukta olup bitenleri anlatıvermesi, sözlerine kumanda edemeden rastgele sıralaması, sözcüklerin gözyaşlarına karışıp bir sel gibi akıvermesi karşısında yüreği paramparça olmuştu Zervos'un. Ertesi sabah çapayı alıp pamuk tarlalarına doğru yönelmişti...

«... Yürüyor, bir yandan da olup bitenleri aklından geçiriyordu. Neden böyle acele ettiğine şaşıyordu. Yolun kenarına oturup, neden böyle alacakaranlıkta pamuk tarlalarına varmak için acele ettiğini düşünmeğe başlamıştı. Peşinden bir kovalıyan vardı sanki. O anda, içinde iki Yani'nin amansız bir boğuşmaya, birbirlerine diş geçirmeğe çalıştığını gördü. Bu iki Yani'den biri gideceği yere biran önce varmak, orada ingilizlerin ihtiyar için ağır bir söz söylemesini, küfretmesini, sonra da çapayı kaldırıp herifin dazlak kafasına indirmek istiyordu. Öbür Yani ise başına geleceklerden korkuyordu. Şirket adamlarının sataşmalarından, borçları yü-

zünden savuracakları tehditlerden çekiniyordu. Gerisin geri eve dönmek, yerine kendisini gönderdiği için ihtiyara çatmak, döktüğü gözyaşlarının, tüm anlattıklarının, şikâyetlerinin salt kendisi bu fırtınayı atlatsın da oğluna ne olursa olsun düşüncesinden ileri geldiğini ihtiyara söylemek için uygun bir bahane arıyordu! Korkusunu gizlemek için bütün bunları yaptığını söylemek için...

«... Yolun kenarına oturmuş, kendi içinde patlak veren bu savaşı dinliyordu. Ve de sonunda gidip candarma yazılmağa karar vermişti! İki yıldı muvazzaflık süresi çabuk geçerdi. Bu aralık maaşından iki ingiliz lirası ayırıp borçlarına karşılık gönderirdi ihtiyara. Böylece ihtiyar da dilenciliğe çıkmazdı, şirketin adamlarıyla çatışmaktan da kurtulurdu. Sonra biriktireceği paralarla tahsilini tamamlıyabilirdi...

«... Öğretmen olurdu, dilediği kadar kitap satın alırdı. Kârgir bir ev de yaptırırdı kendine, bir de bahçesi olurdu bu evin. Evlenirlerdi Yolandayla. İki de koltuğu olurdu, anasıyla babası otururlardı bu koltuklarda. O sarı ingilizi gebertip damlara düşmenin gereği mi vardı. Başkalarının ağız kokularını dinlemek, başkalarına maraba olmak ne gerekti...

«... Köye doğru yönelmişti yeniden. «Ayıp ulan it, ayıp be!» diye içinden gelen sesi duymamaya çabalıyordu. Varsın çabalasındı. Yüreği sızlıyordu. Bir an durakladı. Pamuk tarlalarına doğru geri döndü. Gözleri dolu dolu olmuştu. Acaba şu an o iki Yani'den hangisi ağlıyordu? Korkak olanı mı, yoksa kararlı olanı mı? Ters bir anı yenilgiye uğratan onurlu gurur gözyaşları mıydı bunlar, yoksa angaryaya koşulan bir çaresizin sızlanmaları mı?

«... Her neyse, yeniden pamuk tarlalarına doğru umutsuzca yola koyuldu. İçinde bir başka ses öğüt veriyordu: «... Daha sonra anlaşılacak bu akıllıca kara-

rının değeri. Şimdi aklı başında bir kişi gibi davran, boşver kabadayılığa, yiğitlik taslamaya...» Bu bahane ona epey inandırıcı geldi. Başını öne eğdi, çapayı omzundan indirdi, eline aldı, ağır adımlarla köye yöneldi yeniden.

«... Tüfeği koltuğunun altında cenaze töreninde yürüyen bir ere benzetmişti şimdi kendisini.

«... Bu anı bir daha hatırlamak istemiyordu, hiç bir zaman. Bir kapalı kapı gibi görünüyordu ona bu an, açacak olsa, iki büklüm, tüfeği dizlerine dayalı, tam teçhizat bir er göreceğini sanıyordu bu kapının ardında. Onu görür görmez de hemen üstüne çullanacak, haykıracaktı: «Niye yaptın bunu bana? Niye bırakmadın beni acıyayım yaşlı bir toprak adamına, toprağımı elimden alanlara kin duyayım, ha? Onur, namus olmadan, sevme hakkı olmadan, kişiliğim olmadan, neme yarar bu silâhlar, ha? Korkular içinde, utanç içinde yaşayan bir köpek yaptın beni! Niye bırakmadın yeneyim korkuyu?»...

«O günden bu yana tam kırk yıl geçti, ama bu ses dinmedi. Bu sesi her an duymak korkusu onu, yazılı buyruklar üstüne eğilmek, kişiliğine aykırı eylemlerde bulunmak zorunda bıraktı. Onurlu yaşantılarıyla, kendisinin bir gün toprak bir yolda sımsıkı bağladığı, kendi babasının katilleriyle boğuşmasına engel olduğu o silâhlı adama benzedikleri için insanlara avazı çıktığı kadar bağırmak, onları dövmek, tırnaklarıyla derilerini kanatmakla geçiyordu artık günleri!..

«O Eylûl gününden tam iki yıl sonra ihtiyar bir cezaevinde ölmüştü. Kendi öz evlâdının, elinde şirketin çıkarttığı «tevkif müzekkereleri»yle kendi babasının, kendi köylüsünün peşine düşmesinden kahrolmuş, gözyaşları kör etmişti büsbütün gözlerini. Kötürüm olmuştu kahrından!..

«... Köylüler de kara haberleri iletmişlerdi hep ih-

tiyara: «İngiliz kumpanyasının yazıhanesinden itler gibi havlıyordu» oğlu! Hele bir seferinde, hiç olmazsa «ambar ve alât kesintileri»nin kaldırılmasını istemek için toplanan köylülere ateş bile etmek namussuzluğunu göstermişti!

«... Artık kimsesi kalmamıştı dünyada onu sevgiyle bekliyecek! Ama Zervos'u, kendi hayatının o «kapı»sı ardında donuk bakışlarıyla kendi babası, bir de o silâhlı adam beklemekteydi hep. Bu kapıyı açar açmaz da karşısına dikilmişlerdi şimdi, onu o iki yönünden biriyle karşılamaya hazırlanıyorlardı: Ya bir katil, ya da sıladan dönen ve onlarla birlikte yeni yaşamına erkekçe, namusluca, yenibaştan başlıyacak bir sılacı gibi...

«... Korkuyordu. İlk zamanlar, daha gençken, kendi kendini aldatabilmenin verdiği güçle, anılarının bu tehlikeli kapısını daha kolay yok sayabilirdi. Ama yıllar geçtikçe, en önemsiz bir olayla, kapı ardına kadar açılıyor, insanlarla barışması için çıkan fırsatı kendi yaşantısı yüzünden yitirmemesi için sesleniyordu ona hep o ses, acele et diyordu.

«... Geçen uzun zamanın içinden ihtiyarın rengi uçuk yamalı poturunu, durgun bakışlarını hep o tazelikleriyle görebiliyor, uzun yıllar süren büyük serüvenden sonra yaslanıp dinlenmesi için açılan ve kendisini dâvet eden kucağın bilincine varabiliyordu.

«... Bir seferinde, filmin başdöndürücü dönüşü içinde, elinde çapası olan bir delikanlıyı görmüştü. Delikanlı pamuk tarlasının orta yerinde durmuş, sapsarı yanaklı, piposunu ısıran, yemyeşil alaycı bakışlı, kalın dudaklı birinin gözlerinin içine bakıyordu. Bu etli dudaklardan dökülen, engerek salyası gibi yemyeşil, zehirli sözleri dinliyordu:

«— ... Sen öder borç? Nerde senin baba? Sen go ooon! Gelsin buraya baba!...»

«— Babam hasta. Ben geleceğim işe. Ne diyeceğin varsa bana söyle...»

«— Sen puşt! İş yok burda. Şirket erkeklere var iş. Değil puştlara... Faken Greek!»

«— Peygamberini s..... herifi! Bir daha söyle ulan bu sözü! Duydun mu be?»

«... İngiliz daha da sararmış, safran kesilmişti. Tirtir titriyordu hırsından. Piposunu ağzından alıp parmaklarıyla ıslık çalmıştı. Düzün dörtbir yanından, şirketin yapılarından silâhlı adamlar birbirini çiğnercesine üşüşmüşlerdi. Bunların eline düşmemeliydi delikanlı. Ama şu cellât da onun elinden kurtulmamalıydı. Çapasını kaldırıp keskin ağzıyla herifin suratına indiriyor delikanlı, keskin ağız ingilizin burnunu ve sarı bıyıkların süslediği üst dudağı alıp götürüyor... Bundan böyle ingiliz ömrü boyunca alık alık sırıtacak hep, artık o kendi kölelerinin ülkesi için o pis sözü söyliyemiyecek... Faken Greek diyemiyecek artık...

«... Filim dönmekte devam ediyor, saniyeler geçtikçe hareket daha da hummalı oluyor, gerçekleşememiş düşler, açıklanamamış namuslu öfkeler bir kez daha uyanıyor. İngiliz yeniden kopan burnunu, bıyıklarını takınıyor, yeniden konuşuyor: — «Sen candarma, o puştu tutup gebertmek! Anladın? Namussuzu gebertmek, isyancı, komünist, baba da komünist, kendi de komünist. Andon Alamanis onun adı!.. Öldürmek!.. Gebertmek!..»

«... Arap oğlanı gibi esmer, kıvırcık saçlı bir delikanlıydı, gözlerinden kartal bakışlarının kıvılcımları saçılırdı...

«... Bak hele, bak hele, adı da Alamanis! Bak hele! Bense ben kendim sanmıştım o delikanlıyı! Kimdim ben, sahi, hangisiydim bu ikisinden? Hıım! Ses yeniden duyuluyor! «Sen yurdunun düşmanları emrinde çalışan bir polissin, doğru bu. Ama insanların sevgi-

sini katre katre kazanabilirsin. Yeter ki, senin kendin olduğun alnında yazılı şu delikanlıya dokunmayasın! Bu delikanlı yeni kuşaktan, kimliği var yepyeni, adı bu kimlikte Andon Alamanis diye yazılı. İntikamcı!»...

«... Öldürebilirdi bu delikanlıyı! Hiç kimseye de hesap vermek zorunda değildi. Terfi bile edebilirdi!.. Salt kıskançlık duygusuyla bile onu öldürebilirdi!.. Fakat Zervos bu delikanlıyı kaçırmıştı ve de şimdi şu an cezaevinde bu davranışından ötürü utanç duymuyordu!

«... Böylece, Mezohora kasabasının o zehir, o canavar emniyet memuru, nefret ettiği, kin beslediği kendi benliğiyle karşılaşmamak için bütün ömrü boyunca savaşmak durumuna düşmüştü.

«... Tertemiz bir delikanlının tertemiz düşlerini zincire vuran, ayaklar altına alan, bu temiz düşleri gömmek için üzerlerine İngiliz İmparatorluğunun tüm çöplerini yığan o küçük Yunanlıdan nefret ediyordu! Ama asıl kendi durumundan nefret ediyordu. Aynı duyguları, aynı tiksintiyi, kendi benliklerini sahteleştirenler, hileli mal haline getirenler, karşısında da duyuyordu. Mezohora halkı tümüyle ona böyle gözüküyordu. Elinden gelse değil topunu birden kodese tıkmak, iskarta et gibi kıyma makinesinden geçirip sömürgecilerin köpeklerine yem yapmak isterdi! Bu kadardı anlayışı o zamanlar.

«... O zamanlar bütün dünya ona kurtlu bir çöp çukuru gibi görünüyordu, güneşin altında duman duman tüten, leş leş kokan bir çöp çukuru.. İngilizler de onun hayalinde birer sokak köpeği gibiydiler bu dünyanın içinde, kokmuş etle, küflenmiş kanla beslenen sokak köpekleri.

«... Günlerden bir gün karakolun kapısına kilit vurmayı, çoktandır hazırladığı bir pusulayı masasının üstüne bırakmayı geçirmişti aklından: «Beni merasimle gömmeyin! Köpeklere atın leşimi. Mezohora'nın

sokak köpeklerine... Canlılar kokmuş etten daha leş kokuyor bu dünyada!..» Sonra bu puslanın da nafile olduğuna karar vermişti... Kime ve neden bırakacaktı onu?

«... O sıralarda Vasilis Kapsalis Mezohora'ya öğretmen atanmıştı. Depo olarak kullandıkları okul binasını boşaltmaları için ingilizlere bir haftalık mühlet vermişti. Bir emniyet âmiri olarak «mahalline» gidip bu düzen bozucuyu görmek, onu gemlemek için gerekli tedbirleri almak istemişti. Konuşmuştu öğretmenle. Daha ilk karşılaştıklarında, çirkinliklere, haksızlıklara papuç bırakmıyan yiğit bir kişi olduğunu görmüştü öğretmenin. İngilizlerle çatışmasında ona engel olmamayı geçirmişti bir an için aklından. Bu düşünceyle olacak gönlünü ömründe ilk kez huzurla dolu bulmuştu. Ömründe ilk kez gece uykusundan vazgeçmeyi, boşuna geçen yıllarının erkekçe, sağlamca muhasebesini yapmayı göze almaktan ürkmemişti. Başarısız hayatının muhasebesini yapmıştı o gece...

«... Sömürge topraklarını kaplayan bataklık sularının acayip bir güç çalkalayıvermişti Bu aynı güç kendi kişiliğini örten safrayı da dinamitlemişti. Hayatın bir anlam taşıdığını anlamıştı şimdi. Ve yavaş yavaş, gizliden gizliye içinde bir düşler âlemi kımıldamaya başlamıştı ürkek.

«... Mezohora canlanmtştı. İlk grevler, ilk zaferler, bir ulusun felce uğramış ciğerlerini temiz havayla doldurmağa başlamıştı, içinde öfkelerin ve öclerin korkunç boranını taşıyan bir usulun. Bu öfkeleri ve öcleri ne uyuşturucu maddeler, ne açlık, ne sıtma, ne düşün karışıklıkları, ne ikilik vebası, ne de ingiliz şirketinin lâboratıvarlarında hazırlanan başkaca bir musibet sindirememişti.

«... İngilizlerin kaşları çatılmış, umursamazlık maskeleri düşmüş, şaşkın bir surat çıkıvermişti mey-

dana! O sâkin ingiliz konuşması birden bir şaşkınlık haykırışı olmuş, gaddarca, sadistçe tedbirlerden, cezaevleri inşa etmekten bahseder hale gelmişti!..

«... Bu yeni durum karşısında sömürgecilik tecrübeleri olan ingiliz polisleri getirilmişti yerlilerin eğitimi için. Vicdanları köreltmek, «... görev başındayken insan olduklarını unutmaları gereken» yepyeni, insafsız, gaddar tipleri hazırlamak amaciyle!..»

.....

Bu gece hücrede uyku yok bize. Yakınlardaki bir kümesten çil horozun biri gecenin ufak sayılı saatlerine girdiğimizi boşuna ötüp duruyor.

Olaylar birbirini izliyor ve Devlet Baba, yamalı bohça, salına kırıta sokakların üstünden aşarak «baştan çıkmış haşarı çocuklarını» azarlamak için cezaevinin yolunu tutuyor!

... Tıpkı yabancıların kapatması bir yosma misali, onur denilen şeyin bilincini tam yitirmiş, uysallık dersi veriyor bizlere, belâlısının üstün niteliklerini sıralıyor, asil soylulardan görgü dersleri aldığını, lordça davranışlar edindiğini, centilmen sinikliği öğrendiğini böbürlenerek anlatmak istiyor! Bu sonuncu orospuca davranışın da bir «espri» ve de «hisleri dizginleme» olduğunu bellemiş de bize de belletmek istiyor!

... Sömürgecilerin bu alacalı kapatması birden duraklıyor, biraz düşünüyor, «kötülük merdiveninde başka basamak kalmamıştır», çevresine bakınıyor, geceliğini çıkarıyor, yüzünden boyaları siliyor, kanlı ayakları yalın, pamuk tarlalarının bulunduğu ovaya dönüyor saç baş dağınık!... Uyuşturucu maddelerden, şehevî hazlardan yeni yeni kendine gelip canhıraş haykırışlarla evlâtlarının nerede olduğunu öğrenmek isteyen günahkâr bir anaya benziyor...

... Bulanık nargilelerde fokurdatarak değil de pahalı pipolarda esrar çeken ve böylece bize uygarlık ge-

tirdiklerini söyleyen hayat düşmanı beyaz kadın tüccarlarının uyuşturucu kucaklarından unutarak reddettiği çocuklarını görmek istiyor...

... Mezohora kasabası günahkâr ve pişman cezaevinin kapısına dayanıyor, öfkeler saçıyor, tatlı sözler boşaltıyor, tutuklu savaşçı evlâtlarının bilinç kapısını bir daha çalıyor cesaretle, tüm günahkâr giysilerini çıkarıp atmalarını, ingiliz zulmünü, yabancı despotluğunu andıran her şeylerini kaldırıp ta uzaklara fırlatmalarını istiyor onlardan...

... Bu nedenle belki de kafalarımız aynı anda aynı şeye takılıyor. İlk konuşan yine Zervos oluyor:

«— Bilir misin beni en çok ne üzüyor, en çok ne ıztırap veriyor? Birbirimizle çekişmemiz! Cezaevinde bizim koğuştan başka hiç bir koğuşta efendilerimizin o yapmacık, o sahte davranışlarından eser kalmamış. Kızıl ihtiras damgalarıyla damgalamışlar sanki topumuzu birden. Bak istersen şu ihtiyar öğretmene, Spiromilios'a. Dörtte üç ingiliz maymunu, dörtte bir Yunanlı yüzü, değil mi?»

Öfkeli konuşuyor Zervos, ekliyor:

«— Zalim, ruhumuza bir midye gibi yapışmış. İngiliz biçimi gülümsüyoruz! İngilizce öksürüyoruz! Biz Mezohora'lılar hâlâ çiftçi - maden işçisi ayrımı yapıyoruz aramızda, inad ediyoruz bunda! Kemp'in hem işçilere, hem köylülere vadettiği dörtyüz dönüm toprak hâlâ kafamızda. Neden yapıştı bunu Kemp? Toprak dağıtmamak için. Nedeni de, köylüler razı değilmiş! Çiftçilerle de konuşurken tersini söylüyordu. İşçiler engel oluyormuş! Köyle kent arasında ayırım, kin sürüp gitsindi onunkisi. Düşünceleri bir yalan kazığıyla kazıklansındı onun amacı, savaşı bir aldatmaca karanlığı içinde boğmak... İşini biliyordu o, varsın bir iki dönümlük toprak vadiyle kendi kölelerinin kaderine hâkim olduğu devir artık geçmiş olsundu... Bu bir ka-

rış toprağı varsın kendisi artık iki tarafa da lâyık görmekten vazgeçmiş olsundu... Bu iki sınıf vatandaş arasındaki düşmanlık, soğukluk, kavga yaraları sürüp gidiyor. Hem bu düşmanlığın, asap bozucu bir ahmak ıslatan yağmuru gibi yüreklerini dolduran bu duygunun nereden geldiğini bilmiyorlar, geçen zamanın gözle görünmez bir çiğ gibi sinirleri felce uğratan, Spiromilios gibi namuslu insanların bile aklını çelebilen bu görünmez belâya yağmur demek, rutubet demek de doğru mudur bilemem...»

Zervos'un böyle uzun konuştuğunu, ya da hatırladığı işlere böylesine kızdığını, duygular, insanlar ve olaylar üstüne böylesine çekinmeden düşünceler ileri sürdüğünü hiç göremiştim.

Çevremizi saran ya da geçmiş olaylar bakımından onun bu sağlam bakışı ve görüşü bana güvenlik veriyor, şaşırtıyor.

Çözümlemekte zorluk çektiğim, aşılmaz dağlar gibi görünen bir sürü sorunu, bütün incelik ve ayrıntılarıyla, olaylar ormanında, hayatın başdöndürücü akışı içinde açık seçik görebiliyorum şimdi.

«— Hayır, diye açıklıyor Zervos, Spiromilios kötü kişi değil. Kölelik batağına bulanmış ve de daha temizlenememiş, o kadar! Yılan gibi deri değiştirmesi gerek. Koca koca çürük parçaları temizleyip atması gerek üzerinden. Hep ertelemesi, gecikmesi de böyle bir ameliyattan korktuğundan. Gün geçtikçe daha da büyüyor bu korkusu. İdealize etmiş korkuyu, bunun için de kıpırdayamaz duruma düşmüştür! İlerliyebilmesi için onu bir saka insanı taşırcasına başkalarının taşıması gerek. İstiyor ama yapamıyor, tek başına ilerlemek, düşünmek istiyor ama beceremiyor. Hayatı başkalarınınkinin tıpkısı, gördüklerinin. Gülmesi, ingilizlerinkinin tıpkısı. Tıpkı uzun yıllar hizmetlerinde çalıştığı ingilizler gibi emir veriyor. Onlar gibi böbürleniyor. Hiç

bir zaman kendi benliğine kavuşamamıştır o! Bunun için de kendi kişiliklerini yeniden bulanlara kızıyor, kıskanıyor onları, kin besliyor. Eğer kendini bulamaz, kişiliğini tazeliyemezse yolu yok aklını oynatacak...»

Nöbetçi kapıyı tekmeliyor. Sohbetimizden rahatsız olduğu için değil. Vardiya değişiyor. Yeni gelen nöbetçiye dikkat etmemiz için bize haber vermek istiyor belki.

Gün ağarıyor... Yeni nöbetçi güvenimizi kazanmağa çalışıyor. «Ben de bir insanım, diyor, benim de Tanrıya bir can borcum var. Ben de iyi bir hıristiyan olarak elimden gelen iyiliği yapmak isterim size, Acıyorum halinize, diyor, eğer istiyorsak bize de iki parçacık «fanilâ» verebileceğini söylüyor! Bu parçacıkların içinde «mal» var, diyor. «Temiz mal, hem Mezokora malı!»... «Ha,, oralı mıydı?» «Tabii, oralı ya, ama şimdi Frangohori köyünde oturuyormuş.» Neresi mi bu Frangohori? Eski adıyla Krakuro!...»

Zervos bir daha ellerimi arıyor. Yardım istediği belli. Doğduğun köyün adının bile değişip «Frenkköyü» olması kara haberlerin en acısı. Doğup büyüdüğün yerin! İnsanoğullarının topraklarına akın eden yamyamların kapkara kursağı bu güzel ismi bile yutuvermiş meğer...

Mezohora toprakları ateş kesilmiş şimdi, barınabilmeleri mümkünsüz. Bundan şimdi yamyamlar çevreye, köylere, bucaklara yayılmışlar. İşte böyle böyle Krakuro köyünün yarı aç yarı çıplak çocukları - yurtlarını ve de umutlarını yitirmiş evlâtları - yollara dökülmüş, ingiliz uygarlığını Elenler Ülkesine yaymaya çalışıyorlar uyuşturucu madde ticareti yaparak. Ne demişlerdi bu yamyamlar Elenler için? «... Daha az tehlikeli olmaları için Yunanlılar da Hindistan halkları kadar kanaatkâr olmalıdır...»

Zervos bütün bunları nöbetçiye açıklıyor. Sesinin

titrediğine ilk kez tanık oluyorum. Sabahın alaca karanlığında yanaklarından iri iri ışık damlacıkları yuvarlanıyor da umurunda bile değil!..

İşte bu gözyaşları yüzünden onu mahkemeye vermişler, «Yurdun toprak bütünlüğüne kasdetmek v.b...» suçlarla suçlamışlardı. Neymiş, kanunsuz amaçlarını(!) gerçekleştirebilmek için «*Milli* Ordumuzu» dağıtmak istemişmiş!

«Bağımsız» Yunan Devleti böyle diyordu...

Ve de ben, yalnız kaldığımız zaman, onu yanaklarından öptüm. Krakuro köyünün kapılarının ardına kadar açıldığını, köylülerin büyük bir yürüyüşe çıktıklarını, ellerinde defne dalları, büyük hemşerilerini, Ulusun kaderini değiştirmeğe gelen evlâtlarını karşılamaya hazırlandıklarını söyledim kendisine. Kafilenin en önünde siyahlar giymiş çelimsiz bir yaşlı kadının omuzuna yaslanmış nur yüzlü bir ihtiyar adam yürüyordu. Belki de gözleri görmüyordu bu ihtiyarın, tıpkı hücre arkadaşımınkine benzeyen iri iri yaşlar bu gözlerdeki kalın perdeleri, karanlığı silip temizliyordu, ihtiyar yeniden görmeğe başlıyordu...

«— Tırmanmamız gereken tepeye daha varamadık arkadaşım, bitmedi daha yokuş, dedi. Ama çıkacağız doruğa, yolu yok!»

Eğilip o da beni öptü.

.....

Bu yeni olay yüzünden «ilk sorgusu» yapılmak üzere «Yeni Ülke»ye gitmesi gerekiyordu suçlu olarak. Söylentiler «Cehennem» diyorlardı bu Yeni Ülkeye. Resmî devlet de «Yeni Parthenon» ya da «Ulusal Vaftiz Banyosu.» Biz bundan böyle orayı has adıyla anacağız: MAKRONİSİ ADASI.

XVIII

İDAMLARIN durdurulacağı söyleniyor. Önderlerini yokedip halkta panik yaratmaktı amaçları aslında. Ülkenin sorunları her türlü deney ve eleştiriden uzak kalmalıydı.

Ama tutmadı, gerçekleşmedi bu amaçları. Ölü savaşçı canlısından daha da açık konuşur yaşayanlarla, insanlarla.

Korkunun ilk saldırısında insanlarda bir dalgalanma olabilir bir an için. Ama gene de insanlık, hiç beklenmedik anda dinamit gibi, ya da sessizce gelip kendini gösterir.

«Jandarma refakatinde» bağlı olarak götürüyorlar seni. Jandarmanın dilinden zehir akıyor, bakışları keskin hançer. Ama eğer insandan umudunu kesmemişsen ve de seni götüren jandarmanın davranışlarına dikkat ediyorsan, okuduğu gazeteyi sana doğru açtığını, senin de okumana olanak hazırladığını göreceksin! Basılı şeylerin tutuklular için nasıl sıkı yasağa bağlı olduğunu bilirsin. İşte bunun için jandarma sahifeyi geç çeviriyor, kendine göre senin işine yarıyabilecek, sana ferahlık verebilecek bir haberi bir başlığı okuyabilmen için gerekli zamanı sağlıyor. Sana güç kazandıracak bir haberi...

Bazen saatlerin çıldırdığını, çeyrekleri bir hiçmiş gibi atlayıverdiklerini, ya da akreplerin yelkovanların

oldukları yerde çakılı kaldıklarını sandığın olmuştur, durumlara göre. Ertesi gün bir de bakmışsın ki doğru gitmeyen bir tek saat var, keşfetmişsindir bu saati: Cezaevinin saatidir bu. Ona insancıl bir el değmiştir, salt bir çeyrek saatçik daha kalabilesin diye avluda. Bu aynı insancıl elin senin kendi hücrenin anahtarlarını, ya da gardiyanın copunu tutması fazla bir anlama gelmez, yeter ki dikkatli olasın, yanılmıyasın.

Bazen de sabahın alaca karanlığında bir jandarma üniforması kolunun hücrenin penceresinden ya da parmaklığından sarktığını, dış dünyadan sana haberler bıraktıktan sonra, belirsiz bir tıkırtı sonunda, acele geri çekildiğini, ya da duruma göre şaşırıp senin suratını karışladığını görmüşsündür!

Gardiyanın ağzından dökülen küfürlerin arasından, o sabah kurşuna dizilen bir arkadaşının sana yolladığı son talimatı bildiren acayip ses dalgalanmalarının da farkına varmışlığın vardır bazı bazı. Eğer soğukkanlıysan, arkadaşının kurşuna dizilirken söylediği onurlu sözleri duyarsın, ilk salvonun kurşunlarının boşa gitmiş olduğunu öğrenirsin bu acayip ses dalgalanmalarında! Bunları sadistçe bir işkence biçimi sanma sakın. Ne giysi giyerse giysin, halka haksızlık etme, taan eyleme, dünyanın karanlıklarını süsleyen yiğitçe davranışları bir lâhzacık daha uzun bir süre görmek isteğindedir hal!..

Duruşmaya gitmektesin. Canın şöyle bir «yarım» tüttürmek ister. Duruşmaya ara verildiğinde ceplerinde sigara paketleri bulursun. Bazen bu sigara paketlerinde tırnakla çizilmiş güç verici sözler de olur!..

İşte böyle, belli belirsiz bir söz, ya da bir dalgalanma biçiminde, hücrenin karanlığında, tüfek namluları karşısında, düşman bakışların derinliklerinde sinyaller görürsün; bu sinyaller sana, zulüm çanğılı denilen şeyin insanlık konutlarının bulunduğu çevreleri kaplıyamamış olduğunu söylerler...

Her yandan, en karanlık, en umutsuz anlarında bile, bazı canlar sana habercikler ulaştırır, devşirilmemiş umutlardan, insanoğlunun yangından arta kalan düşlerinde yeni kanatlar bitmeğe başladığından söz açarlar.

Ve de dört bir yandan yeni hayat senfonisinin nağmeleri taşarken, güzelliğin bir çağlayan gibi akan hikâyesini yarıda kesmek için korkunun yeter olmadığını düşmanların anlamış olur. Ve de düşman şimdi yeni yöntemler aramak kararındadır.

Ve de söylentiler - kötü canların zehirli solumaları - şöyle der: «İdamlar durdurulacak! Daha da belirgin, daha da etkili bir şeyler bulmalı. Duyulmadık, görülmedik bir şeyler! Türkü çağıran, hora tepen, büyük bir küstahlıkla gözlerinin önünde kurallar, yasalar düzenliyen hayat, ölümü kepaze etmiştir bir kez!... İdamlar durdurulacak öyleyse! Göklerin kutsal kitaplarında yazılı cehennemini yeryüzüne indirmeyi deneyeceğiz bu kez biz de!...»

Ve de söylentiler inatçı:

«— Göğsünde tüfek namluları görebilene ne mutlu!»

«— Kazığa geçirilip kebap edilen kendi gövdesinin ekşi yanık kokusunu almayanlara ne mutlu...»

«— Cehennem ateşini yalınayak aşabilmen için günümüzde kahramanlık denilen şey sana yetmez...»

«— Eline senin kesik elini vermişler, şimdi de kulaklarını sıkıştıracaklar avucuna. İşte gerçek bu. Bu gerçek karşısında senin hayal gücün sesini kısmaktan başka ne yapabilir?»

«— Kupkuru, susuz, ufacık bir ada orası, sipsivri kayalar, yağmur düşmez oraya, güneşin ateşinden yemyeşil, kopkoyu bir avu akmakta. İşte orada senin ruhunu ameliyat masasına yatıracaklar. Yeryüzünde yaşamın mutlu kılınabilmesi için, anıların ışık saçmaması, gülmenin gül açmaması, dayanışmanın mis kokular saçma-

ması, dostluğun huzur hazları, kardeşliğin inanç saçmaması gerek; bunların önlenmesi gerek... Orada hiç kimseye sesini duyuramıyacaksın. Yoğun bir acının iniltilerinden başka hiç bir şey duyamıyacaksın orada. Köpekler gibi havlıyacak, kurtlar gibi uluyacaksın duyduğun acının dayanılmaz olduğunu haykırırken. Ölüm asitleri içine atılan ilkel bir yaratığın söyliyebileceğinden daha fazlasını söylemen zaten gereksiz senin için... Hikâyeler anlatan, türküler söyliyen, gönülden gelen binbir acayipliklerı dile getiren dil de gereksiz senin için. Orada yürek her şeyinden boşalır, her şeyi unutur, tek bir şeyi anar, tek bir şey bilir: Ateşin, kaynar suyun, keskin bıçağın, kırk gün uykusuz bırakılmanın, açlığın, susuzluğun ustura gibi kesişleri hep birbirinin tıpkısıdır. Bu son kertesini bulan felâkete tek bir sözcük gerek: IZTIRAP! Ama bu sözcüğün de bir anlamı kalmamıştır. Daha başka acılar, daha önemsiz acılar, iğne batırılmasından infaz müfrezelerinin kurşunlarına kadar çeşit çeşit acılar, duyularını paçavraya çevirmiş, perişan etmiştir. Bunun için bu yeni acıyı anlatabilmen için yeni bir sözcük bulman gerek. Sen bu sözcüğü arayıp buluncaya kadar, senin kendi kanın kendi dilini senin emrine vermiştir. Durmadan inliyeceksin. Cümle mahlûkatın acılara dayanamayıp yaptığı gibi inim inim inliyeceksin...»

Söylentiler postadan, analardan, çocukların yalvarışlarından, öğretmenlerden, eski arkadaşlarından kalkıp sana kadar geliyordu. Oraya gitmeyesin diye inandırmağa çalışıyorlardı seni, ellerinden geleni yapıyorlardı. Şimdi eski koşulların yokolduğunu, sevdiklerinin yaşamının zorlaştığını, kişioğlunun hiçliğini... Yaşamın nimetlerinin bir daha geri dönmiyeceğini anlatmak istiyorlardı.

«Bu yeni kötüklerle savaşabilmen için, diyorlardı söylentiler, günümüzün şu fukara gücü yetmez! Tanrı gibi ya da şeytan gibi bir dayanıklılığın olmalı. Korkak

olan kurşuna dizilmeğe razı olur! Akıllarını yitirenler ancak ateşli cehennem aralığından sıyrılıp geçebilirler. Ama gene de edinecekleri tecrübeler akıllı kişilerin daha eskiden edindiklerinin tıpkısı olacaktır!... Kimse geçemez oradan. Geçse de neye yarar ki? Kimin için geçecek? Çok çok şimdi bilmesi gerekeni öğrenmiş olacak, yani bir kaosun ortasında yapayalnız olduğunu: Bu belki de güzel şey! Ama kimin için bu güzellik, kimse bu güzelliğe yanaşamıyacak, göremiyecek ki, "modası geçmiş bir ilke, bir inanç, yıldızlardan da, cehennemden de çok uzaklarda bir inanış neye yarar?... Güzel, evet güzel! Ama bir yıldırımın o soğuk güzelliği gibi, stalaktitlerin, yeryüzü renklerinin o soğuk güzelliği, insan gücünün göremiyeceği bir güzellik! Böyle bir güzelliğe, evet, böyle bir güzelliğe sahip olacak işte oradan kim geçerse! Böylesine bir eylemle insancıl ne var ki? Kimin için bu eylem? Hangi gözlerin seni göreceğini sanıyorsun, hangi gönül, hangi yürek duygulanacak senin için, değil mi ki senin bu güzelliğin, bu insanlık dışı güzelliğin hep korku ve dehşet saçacak çevrene? Bu yaşanılmaz güzelliğin? İnsanca ölçüler içinde daha insancıl bir güzellik olması daha doğru değil mi? Hem gerçeği, hem de yalanı peşpeşe söylese, biraz temiz, bir parça günahkâr olsa, biraz Tanrı, bir parça İblis, sürünen bin adama karşılık büyük bir sıçrama, bir düzine yavaş solumaya karşı bir tek derin!..»

Bu söylentilerde doğru şeylerin de, öğütlerin de, şefkatin de bulunduğunu ıspatlamak için, gideceğimiz bu adada bizleri nelerin beklediğini kendi gözlerimizle görmemiz, kendi kulaklarımızla duymamız için bir de eski bir insan artığını örnek diye getirdiler bize.

Bir akşam üstü koğuşun kapısını aralayıp ihtiyar bir adamı salıverdiler içeri. Ayaklarını sürüyerek yürüyor, iskelet gibi sırıtıyordu. Gözleri kupkuruydu, dehşetten kurumuş gibiydiler.

«— Kim bu adam, var mı bilen, tanıyan?» diye soruyordu bu ara uyanıveren ilgi.

«— Hayır, yok tanıyan.»

«— Kendisi ne diyor? İdamlık mıymış?»

«— Kendisi işaretlerle dilsiz olduğunu söylüyor.»

Uyanan ilgi yüzlerde dolaşıyor, öğrenmek istiyor. Sonra da öğrenince şaşırıp kalıyor, bu öğrendiği şeyden kurtulmak istiyor... Korku yayılıyor yüzlere. Kalleşçe gelip yerleşiyor ifadelere bu korku. Birden sıçrıyor, gözlere, renklere konuyor, yüz hareketlerinin dizginlerini eline alıyor, sonra da her şey susuyor çevrede. Stavro Amca bile yatağında taş kesilmiş, bir hayalet gibi üzerine gelen ihtiyara bakıyor. Romatizma aylardır yatağına mıhlamıştı Stavro Amcayı. Ama gene de lâstik bir top gibi ayağa fırlamak gücünü buluyor kendisinde.

«— Sâkin olun çocuklar! diye bağırıyor. Şaşırmayın çocuklar! Şu gördüğünüz ihtiyar bizim Andon!..»

İlerliyor, kollarını açıyor, ihtiyarın kar gibi beyaz başını okşuyor, öpüyor. Diller felce uğradığından deriler temas yolu ile bu korkunç sırrı açıklamağa çalışıyor.

Gözgöze geliyorlar. Yeni gelenin kuru, soğuk, anlamsız bakışları yere kayıyor. Bu gözler yeni baştan insanca bir bulanıklık alıyor. Az sonra bir cüzzamlınınkine benzeyen, kirli, gri kıllarla yamalı bu adalesiz yüze iri iri gözyaşları dökülüyor.

Başlayan bir spazmın dinmesi için ihtiyarın adım başında duraklaması gerektiğini görüyoruz. Boyun geriliyor, gözleri yuvalarından dışarı fırlıyor, başı birden nüzül gelmiş gibi öne düşüyor...

Üç buçuk adımda bir, yukarı kalkan ayağı spazm havada yakalıyor. Tekrar yere basabilmek için ayak havada bir çember çiziyor. Aynı spazm sağ omzu da yukarı kaldırıyor, dil dışarı fırlıyor, havayı yalamağa başlıyor sinirli.

Dikkat edince bütün bunların bir spazmlar, bir ufa-

cık ufacık spazmlar kümelenmesinden başka bir şey olmadığı anlaşılıyor. Bu ufacık spazmlar ayrı ayrı organları, parmakları, adaleleri, bağımsız işler hale getirmiş. Hareketler birbirine karışıyor. Sonunda, daha iki ay önce ateşli, sağlam bir iradenin hâkim olduğu bu yüzün, bu gövdenin tüm dengesini, tüm ifadesini yok ediveriyorlar.

Bir cinnet gücünün eğemenliği altında kıvranan bu yüz ifadelerinin altında şimdi bütün bakışlar açlıkla Andon'u arıyor, eski Andon'u bulmak istiyor! «Nasıl olur, diyorum, bu sarhoş olmuş hareketler kümesinin altında anılar nasıl işliyebilir?»

Gözlerini yerden kaldırmak istiyor. Stavro Amcanın okşamalarına teşekkür etmek istiyor belki. Ama aynı anda yeni bir spazm dudaklarını kırbaçlıyor, hem öylesine bir hızla ki, ağzı ensesine doğru kayıyor, gözler sıkışıyor, kabuğunu arayan sümüklü böcekler gibi, ya da bu cinnet âleminde kendisine bir kimlik arayan insanların gözleri gibi, yuvalarından dışarı fırlıyor.

«— Biz bari işkence etmiyelim ona çocuklar! diye yalvarıyor Stavro Amca. Ben anlaşırım kendisiyle, sonra da size anlatırım. Çok rica ederim!»

Yalnız bırakıyoruz ikisini başbaşa. İhtiyarın belinden bir taştahta ile kalem sarktığını o an farkediyoruz.

Korkular ülkesinin zebunları onun dilini alıp beline bunları asmışlar.

«— İşitebiliyor musun? diye soruyor Stavro Amca.»

«Evet» işareti yapıyor. Zebanilerle boğuşan iradesi de bu sözcüğü yazabiliyor taş tahtaya.

«— İşitiyorum, anlıyorum, deli değilim, ne istersen son bana.»

«— Nerden geliyorsun?»

«— Oooraaadan...»

«— Makronisi adasından?»

«— Evet!..»

«— Niye geri gönderdiler seni?»

Depremlerle sarsılıyor gövdesi yeniden. Sanki bu soruya karşılık vermemek için iradesine, anılarına, parmaklarına, duyularına emirler veriyor bu depremler.

Taştahta yanıbaşına düşüyor. Yüzünde, dudaklarının kenarlarında, gözlerinde beliren iradesi hücuma hazırlanıyor...

Taştahtayı iki eliyle tutup dizlerinin üstüne yerleştiriyor, zor yapıyor bunu, sanki taştahta ikiyüz kiloluk bir çuval! Sıkıyor, gövdesine hâkim oluyor, hafif, âhenkli bir spazm titremesi geçirdikten sonra, bir iki saniye sonra yazmaya başlıyor taştahtaya:

«— Ödenmemiş mahkeme masraflarım varmış!!..»

«— Çok mu?»

«— Yetmiş bin.»

«— Bir paket sigara parası için mi getirdiler seni buraya?»

«— Hayır. Oraya gitmeden önce halimi görmeniz, görüp de yılmanız için. Başka yerlere de gönderdiler beni...»

«— Andon kardeş, sen dayandın demek, dayandın öyle mi?»

Taştahta yeniden düşüyor. Cinnet halay çekiyor Andon'un üzerinde saçları dağınık. Yine ağzı kayıp kıpırdıyor sinirli, boynun bir yanından öbür yanına. Rüzgâr altında kamış gibi sallanan belkemiği istekasından başka bir şey kalmıyor meydanda görülecek. Beyaz - yeşil karışımı köpükler kusuyor. Gözlerinin dümen dolaplarında korku cirit oynamağa başlıyor, boğazı fokurduyor nargile gibi...

Köpüklerin ve fokurtunun ardından canlı bir şey dışarı çıkmaya çalışıyor. İç organları, anıların, duyuların bu korkunç karışıklığı ve çalkantısı içinden,: saklandığı yerden, karanlık köşesinden korkular içinde bir şey fırlıyor dışarı. Boğaz borunun içinde seğirtiyor, yine

kendisini zulüm kartalına kaptırmamak için boğazın ağzını zorluyor...

Bu kaçıp kurtulmak istiyen şey bu biçare çocuğun ruhu olmasın? Onun son nefesi olmasın?

Biraz su getiriyorlar. Almıyor. Yüzü yemyeşil. Kapıldığı fırtına gittikçe azıtıyor. Hiç bir şeye kumanda edemiyor artık. Ne hareketlerine, ne soluklarına. Her şey bir yumruk olmuş boğaz kanalını tıkamış. Handiyse korkunç patlamanın gümbürtüsü duyulacak. Böylece bir ömür sona erecek. Bunu bekliyoruz hepimiz her an.

Bir sesmiş bu gelen! Fırtınalı bir ses! Tüneği olmayan bir kuş!..

Beraberinde umulmadık bir ağırlık, yoğun bir evren, bir kanlar, gözyaşları, çabalar, acılar, küfürler, lânetler, sessizlikler ve korkular dünyası taşıyan bir ses! Bütün bunlar sıkışıyor; yoğunlaşıyor, hep beraber, birdenbire, yeryuvarlağın patlaması, fırlayıp bir namus luk yarasını dünyaya göstermek zorunluğunu duyan Maşeri Vicdanın gazabı gibi bir şey oluyor ve boğaz yolunu tıkıyorlar. Evet, namussuzluk yarası dediğimiz «Pişmanlık Belgesi»ni evrene duyurmak için.

«— Hayır! Dayanamadım! »

Yeni gelenin göğsünden fırlayan kapkara bir güç homurdanarak cezaevinin temellerini sarsıyor.

... Bayılmıştır Andon. Geriniyor, bu sözcüğün o koskoca kayasını içinden söküp atabilmiş olmanın doyum olmaz hazını tadıyor şimdi...

Konuşulanları iyice işitemiyorduk, taştahtaya yazılanları iyice göremiyorduk. Bunun için de daha başlangıcında bu büyük heyecanı yaşıyamamıştık. Cehennem yalımlarından kopup gelen bu ağır karşılığın heyecanını Stavro Amca tek başına yaşamıştı.

İlk sözcüğü izleyen sözler aynı oranda ağır olmuştu. İnanılmıyacak gerçeklerle yüklüydü.

Olayları süslemek, iyiyi ya da kötüyü savunmak en-

dişesi olmadığı zamanlarki kadar insan dilinin dosdoğru, tastamam konuştuğu görülmemiştir.

«— **O ateşe hiç bir maden dayanmaz. Hepsi köpük olup uçar!**»

İşte böyle demişti Andon. «Kendi zaafını haklı göstermek için mi yoksa bu başından geçen felâketleri böyle şişirerek anlatıyor?» diye kendisine sorulduğunda da şu karşılığı vermişti:

«— İşkenceyi durdurmak için iki şey teklif ettiler bana. «Pişmanlık Belgesi» imzalamam, bir. İkincisi de Toplama Kamplarında, müteferrikalarda, cezaevlerinde dolaşarak adada gördüklerimi **olduğu gibi** anlatmam... Size bunları anlatmamayı düşünmüştüm önce. Fakat oraya gidecekler için bir ön hazırlık gerek bana göre. İşin nerelere varabileceğini önceden bilseydim durum şimdi gördüğünüz gibi olmazdı sanırım. Büyütmüyorum. Hem olanı biteni de tam anlatmıyorum. Anlatılması mümkünsüz. Bütün ömrünün kâbuslarını bir arada, bir nefeste, umutsuzca, amaçsızca yaşamak gibi bir şey bu... İnsan birden kendini yitiriyor, bir kaç saniye sonra da yeniden buluyor; ama insan artık bir köpek, bir solucan, bir çamur yığınından başka bir şey değil!.. Başının üstüne bir çatı kurmuşlar, hepsi o kadar. Yaşama anlam veren her şeyi yoketmişler. Kupkuru kalıveriyorsun ortalarda, verilen yemekleri kül sanıyorsun, duyularını sis, yanındaki arkadaşın kurumuş insan yüreğini yalıyarak karnını doyuran bir köpek! Kin, nefret! Sadece kin ve nefret kaplamış dörtbir yanını! Bundan öte ne yaptıkların, ne de yapacakların umurunda...»

«— Dayanan olmadı mı hiç?»

«— Olmadı!»

Kendisi şahsen dayanan birini görmemişti. Varmış bazı dayananlar, ama pek az. Böylelerinden de kimse bir şey soramıyordu, anlaşabilmek için bir yöntem bulamıyordu! Alıp başlarını uzaklara gidiyorlar, birbirleri-

ne hırlıyor, havlıyor, tekmeleşip küfrediyor, bulutlara bakıp saman yığını sanıyorlardı... Aç kalmak isteyen biri bu samanları yabayla havaya savuruyor, diyorlardı, milleti güldürmek için! Andon da aklını oynatır olmuştu. Bir ara gökkubbeyi sırtında taşıdığını bile sanmıştı!.. Onu da başkalariyle birlikte, sırtına eşyalarını vurmuşlar, tam yirmibeş gün süreyle gece gündüz bekletmişlerdi uykusuz ve ayaküstü! Ayakları şişimiş, bacakları, baldırları su toplamıştı, yaralar açılmış, irinler akmıştı yerlere. Sonra, gökkubbeyi ve de tüm yıldızları sırtında taşıdığını da hatırlamaz olmuştu. İşte o zaman Tanrı bir güzel kırbaçlamıştı onu bir dünyadan öbür dünyaya sıçrasın diye, bir dünya ki gökyüzünde fırıl fırıl döner deli divane! Hayır, atlamam, dediği için de dilini kesmişler, kebap ettikten sonra da yutması için eline sıkıştırmışlardı! Yeni bir dil bitmişti ağzında madenden, kımıldıyordu bu dil ve de sesi yokulmuştu bu kâbusların içinde... Yitirdiği aklını bulabilmiş ama, konuşmayı temelli yitirmişti. Bir acı insanı delirtir, bir başkası, daha da kuvvetlisi, seni eski durumuna geri getirir, bunu da işkencelerin acısını duymakta devam edesin diye yapar. Bitmez tükenmez işkenceleri. «Cezam hafifletimeden önce, diyor Andon, idamlık bir mahkûmun tüm heyecanını yaşamışımdır.» Şunu da ekliyor: «Ancak bu adada ölümden korkmuyor insan. Ama gel diye yalvarıyorsun ölüme. İçtenlikle bekliyorsun gelmesini. Âşık oluyorsun ölüme! Gerçek aşk denilen şey de bu işte!» Bundan daha büyük hiç bir arzusu olmamıştı ömründe. Bundan öte her şey boş, nafile. Acıdır gerçeklerin gerçeği. Hiç dinmeyen acı. Alışmaman için durmadan büyüyen acı!..

XIX

ZAMANIMIZ kıt, yetmiyor. Günler değişmelere, göçlere, karışıklıklara gebe, her şey bunu gösteriyor. Uzak cezaevlerinden hergün yeni kafileler geliyor. İçimizde bu işlere aklı en az erenler bile, bu yoldan aramıza ajanlar sokmayı, böylece cezaevinde ikilik yaratmayı, nifak sokmayı düşündüklerinin farkına varıyordu kolayca. Ne idüğü belirsiz bir yığın insan giriyordu aramıza.

Kritik anlarda birbirimizi etkiliyerek yanlış yola sürükliyeceğimizi umuyorlardı. Örneğin, sessiz, romantik patikalarda, üzüntüsüz, gailesiz geçmiş zamanlardan bahseden biri seni pekâlâ özlemlerin uyuşukluğuna sürükliyebilir, sinirlerini gevşetebilir en önemli anlarda.

Andon, asık suratlı, sessiz bir hayalet gibi aramızda dolaşıyordu. Yüzündeki iğrenç tiklerle, fâni dünyanın ta kendisiydi sanki alaycı, tahrikçi.

Yolunu bulup bu «korkuluk»lardan bir çoğunu cezaevlerine, toplama kamplarına sokmuşlardı. Bazılarını da izinli olarak taburcu etmişlerdi. Bunlar şimdi köylerde, kentlerde, sokaklarda, kendi varlıklarının korkunç görüntülerini de yanlarında dolaştırıyor, henüz düşün ve duygu denilen lüks şeylerden kurtulmamış, bunları sayıklamakta devam eden küstahlara dehşet ve korku saçıyorlardı.

Gerek dışarda, gerekse cezaevlerinde öyleleri vardı ki, alışkanlıktan olacak, «düşüne yasağı, fikir ihaneti» gibi sözleri ağızlarına sakız etmişlerdi. Ama aslında bunlar tam ne istediklerini, nasıl bir ahlâk düzeni hesabına çalıştıklarının farkında değillerdi.

Kıyma makinesinden geçirilmiş bir adamla karşılaşıyorsun, bu adam karşısında nasıl bir davranışta bulunman gerektiğini kestiremiyorsun. Fikirler değişik, savaş halinde. Ufak tefek sinirlenmeler olağan sayılıyor, zihinlerdeki bulanıklık yaşamımızdaki, ilişkilerimizdeki düzensizliğin kanıtı.

«— Dayanabilseydi eğer, bence, tecrübeden vazgeçer, işkenceyi gereksiz sayarlardı, kurtulurdu!...»

«— Ama, gene de ona yapılan işkenceler insanın dayanamıyacağı cinsten...»

Kimi Andon'u küçümsüyor, kimi ona acıyor, kimi düşünceli, kimi de kapalı kutu.

«— Bildiğimizden şaşmak yok, sonuna dek dayanecağız!»

«— Büyük lâf ettin arkadaş, diyor bir başkası, daha merhametli olalım!»

«— Ben kendim dayanıp dayanmıyacağımı bilemem! Horona girmeden kesin söz etmek tuhaf gibime gelir. Bunun için bir şey söyliyemem adam hakkında... Kıyma makinesinden geçirilme dayanıklılığını gösteren biri çıkarsa karşıma şapkamı çıkarırım ona!.. Bu kim olursa olsun. Ama önceden bir şey söyliyemem. Ummuyorum ama, gene de dayanmağa çalışacağım.»

Bunlar öğretmen Spiromilios'un görüşüydü. Uzun süre sırtüstü uzanıp tavanı seyrettikten sonra konuşmuştu.

Stavro Amca:

«— Çocuklar tayınımızı son kırıntısına kadar yiyelim, yine çöp tenekesinde ekmek parçaları gördüm!» diye söze girişmişti.

«— İş mi yani! İştah mı kaldı ki insanda a Amca!» diyecek olmuştu içimizden biri azbuçuk küstahça bir davranışla.

Beğenmiştik sesinin tonunu. Oysa iyi çocuktu, yoktu böyle kusurları bu arkadaşın şimdiye dek.

Eğer cephede savaşta bulunmuşluğun varsa ve de bir erin komutanına «Eh, üsteğmenim, şimdi şu bulunduğumuz yerde disipline misipline boşver hele!» diye çıkış yaptığını görmüşlüğün varsa, yukarıdaki gibi durumlar seni yadırgatmıyacaktır.

Bu durumlar çatlaklıkların, korkunun, şüphelerin kanıtı. İnanç zayıflamasının. Ama ihtiyar Stavro ne bir üsteğmendir, ne de bu tür nazlara papuç bırakacak bir adam. Doğrusunu söylemek gerekirse Stavro Amca bir kadife kumaş. Dokunduğunda yumuşak parlaklığı insana güç veriyor. Ama sertçe, küstahça yanaşmağa yeltenirsen geri dönersin şaşkın. Kadife insanın ellerine batar iğne gibi.

«— Baksana aslanım, kritik anlarda iştahsızlığın ne ne demek olduğunu düşündün mü hiç? İnceledin mi hiç bu konuyu?»

«— .....»

«— Korkuyorsun zavallı! Perhize çektikçe de özünü daha da cılızlaşıyor, daha da korkak oluyorsun. Tamam mı?»

«— İdamlık olduğunu unuttun galiba Stavro Amca. Yıllardır her sabah sıramı bekliyorum. Her şafak vakti bir infaz müfrezesi. Bedava yaşıyorum ben. Bu da korkmadığımı ispata yeter bence...»

«— Olaylar en akılsızlarımıza bile öğretmiştir ki Azrail insana çeşitli yollardan yaklaşır canını alacağı zaman. Bir çırpıda şıpınişi kelleni alıvermesi başka, haftalar, aylar boyunca kesmez testereyle kemiklerini kesmesi başka. İşte, iştahımızı kesen bu sonuncu çeşitin düşüncesi evlât, bize yemeklerimizi çöp tenekesine döktüren,

yani kanımızı, canımızı, gücümüzü ve de onurumuzu köpeklere ziyafet sofrası yaptıran. Gardiyanlar işin farkına varmamış olsalar zarar daha az olurdu... Ama, bak heriflere. Dikkat et. Nasıl dikiliyorlar çöp tenekelerinin başında, nasıl sallıyorlar kafalarını anlamlı. Nice kalın kafalı olurlarsa olsunlar, onların da çıkaracağı bir sonuç var bu işten. Hedef gösteriyoruz evlât, hedef! Şöyle diyoruz gardiyanlara: «Hadi, çekin tetiği! Açıktayım şimdi, tabak gibi meydanda. Ufak bir şaşkınlıkla çökebelirim de!» Bence korku yüreklerimize çöreklenmeğe başladı. Buna karşı direnmemiz, burada, cezaevinde bulunuşumuzun nedenlerini bir kez daha aklımızdan geçirmemiz gerek. Paydos saklambaç oyununa! Sorunlarımıza dönelim. Ancak böyle birbirimize yardımcı oluruz vakit kaybetmeden...»

Haksız da değildi Stavro Amca böyle düşünmekte. Cezaevi personelinin şu son günlerdeki telâşı çok şey söylüyordu. Gün geçmezdi ki hafif suçlulardan birini Müdüriyete çağırmasınlar, yeni çıkacak bir kanunun onun lehine işliyeceğini, geri kalan cezasının affa uğrıyacağını söylemesinler. Mahkeme masraflarını ödeyemedikleri için yatmakta olan bir çocuğun da borçlarını Müdüriyet ödemiş, taburcu etmişlerdi. Bunları Cezaevi kapısında sivil polisler bekliyor, alıp doğruca Makronisi denilen işkence adasına götürüyorlardı. Bir çok idam cezasını da müebbede çevirmişlerdi, buna da af diyorlardı resmi ağızlar. Ardından da, bunların da «oraya» gönderildiklerini yayıyorlardı el altından!

Son anda infaz müfrezesinin namluları önünden insanı çekip kebap etmek için ateşin içine atmaları ne demekti gerçekte? Buna onlar «insancıl davranış» diyorlardı.

Kazığa geçirilmenin adına özgürlüğe kavuşma denmesi ne demektir, en alçakça işkence türüne «af»?

Bu beklenmedik değişiklikler meyvelerini vermeğe başlamıştı.

İlerici avının bütün safhalarında yiğitçe dayanmış olanlar vardı. Sonunda da başları dimdik müfrezelerin önüne dikilmişlerdi. Hazırlıklıydılar bunlar. Nereye gittiklerinin bilincine varmışlardı. Şimdi ayaklarının dibine birden bire sinsice bir değişikliğin bombası düşmüştü.

Tetanos ya da kanser krizleri geçiren, keskin bir zehir içirsinler diye yalvaran hastaları görmüşlüğünüz var mıdır bilmem. Çoğu, insanı günlük hayatın temposu dışına itiveren bir şaşkınlık sonunda çözülüp yere seriliyor, bir ceset hayatı yaşamağa başlıyor... Belirsiz bir aralıktan yararlanan şüphe insanın kalbine sokulmuştur şimdi. Bunca çabalarla, bunca inat ve azimle, bunca gerilim sonunda elde edilen, yaratılan ne varsa hepsini büyük bir rahatlıkla kemiriyor şimdi bu şüphe. Heyecanın o bilinen soru işareti sayısız yüreklerde çöreklenmiş şimdi: «Dayanabilecek miyim acaba?».

O büyük «evet» i bir daha tekrarlayabilmek için kendini inandırman büyük bir savaş, korkunç bir çaba sorunu şimdi.

Stavro Amca bu savaşın örgütlü olmasından yanaydı, hem bu savaş tezelden verilmeliydi.

«— Boşuna millete eziyet etme Stavro! Şimdi herkes neyse o, değişemez. Yenibaştan mı başlasın postunu yüzdürmeğe? Bu onları büsbütün zayıflatır! Bekleyelim. Adaya gidip dönecekleri görelim. Olayların kendilerinden dayanma yöntemlerini öğrenelim!...»

Spiromilios bu kanıdaydı. Bu kanı ingiliz vurdumduymazlığı, ingiliz sömürge oyalamacası, ertelemesi kokuyordu. Şu son günlerde öğretmen az konuşur, çok düşünür olmuştu. Yeni işkencelere dayanabilmek için dinlendiğini, güç topladığını söylüyordu kendisi. Ağzını açtığı zaman da Andonla, onun gibi kolay çözülenlerle, dayanamıyanlarla alay etmek için açıyordu. Sözleriyle ey-

lemleri tutarsızdı, bir andan öbürüne değişiveriyordu.

Eski hastalığı bu kez daha da beter nüksetmişti, korkuları çoğaldıkça hastalığı da o oranda azıtıyordu. En çok korktuğu da kendisinin dayanamayıp Zervosun dayanmasıydı! Eski emniyet memuruna sorduğu soruların biçimi de bunu gösteriyordu: «Ha, ne dersin Yani? Başa çıkabilecek misin fukaram?»

Bu «fukaram» sözcüğünü duyunca Zervosun kaşları çatılıyor, dudakları büzülüyor, tatsız, buruk bir şey tadıyormuş gibi oluyor, suratı ekşiyor. Ama gene de kendini tutabiliyor Zervos. Spiromilios ekliyor:

«— Bu işle başedebileceğini sanan varsa tedbirlerini önceden almalı. Savaşta gerileyip başkalarının da başını yakacağına, önceden başını alıp sıvışması daha hayırlı. Bu durumlarda, malum a, örnek olmanın büyük önemi vardır, etkisi büyük olur... İrademizi zayıflatan, bünyemizi zehirleyen bir iltihap merkezi varsa bunu kabullenmekten başka çıkar yol yok!..»

«— O iltihap merkezi dediğin senin kendi yüreğinde!»

Zervos parlayıvermişti. Kendini tutamamış, eklemişti peşinden :

«— Çok karanlık, çok kötü bir şey sinmiş senin içine, haberin ola! Bana gelince, ben bu badireden alnımın akıyla çıkacağım. Bunu bilesin! A!..»

«— Bakındı heleee! Baba gel sana dedemi, ninemi tanıtayım! Öyle mi? Zaten kabahat sende değil, bende asıl! Fazla yüz verdik!»

Bir kaç kişi öğretmenin tarafını tutmuştu. Eski polisin pek ileri gittiği kanısındaydılar. Sağlama desteklemişlerdi öğretmeni. Bu Spiromiliosun pek hoşuna gitmişti, ömründe ilk kez kendisini gerçek bir lider olarak görmüştü. Ruhunu okşamıştı onun bu davranışlar. Tüm eleştiri yeteneklerini zayıflatmış, nice lâf ebesi, mızmız, kararsız varsa, gelecek olaylara sorumlu aramak bulmak

amaciyle herkesi suçlamağa hazır nice zavallı varsa, hepsinin kendi çevresinde toplandığını farkına varamamıştı. Zervosun uzlaşmazlığını kendileri için elverişli bir hedef olarak benimsemişlerdi bunlar. Bir uzlaşmazlık ki, kendi içlerinde zayıflamağa yüztutmuştur, gerçek savaşlara özgü bir uzlaşmazlık.

Böylece günler geçiyor, cezaevinde tehlikeli bir bölünme, bir ikilik başgösteriyordu. Olaylarsa bu duruma bir çare bulunmasını gerektiriyordu. Son verilmeliydi buna. Bir akşam durumu görüşmek üzere toplandık. Rumeli bir yana, Mora bir yana. Gerektiğinde bütün tutuklular da toplanacaklardı aralarında daha sonra.

Mezohora grubu elli kişi kadardı. Aralarında Spiromilios, Bataryas, Zervos, Stavro Amca da vardı. Bir gün önce cezaevine öğretmen Vasil Kapsalis de gelmişti. İhtiyarlamıştı artık, emekliydi, herkes ona saygı duyuyordu. İç direnimdeki yiğitliği, bilgili oluşundan değildi bu saygı sadece. Mezohorada öğretmen olarak yaşadığı sürece görülen davranışlarından, kusursuz hayat hikâyesindendi. Kalama Cezaevine devletin desteklediği faşist örgütlerinin tertiplediği baskında palikaryaların onu da başkalarıyla birlikte öldürdükleri sanılan bir sırada çıkıp buraya gelivermesi de ayrıca bir sevinç yaratmıştı aramızda.

Ama Spiromiliosun heyheyleri yine üstündeydi. Kapsalisin bu toplantıda söz hakkı olamıyacağı tezini ileri sürdü, gerekçesi de Kapsalisin doğma büyüme Mezohoralı olmadığıydı.

Aynı gerekçenin başkaları için de geçerli sayılması gerektiğini hatırlattık kendisine. Böyle olunca nereye varırdı iş? Buna cevabı, şimdi durumun başka olduğu, eskiden çok dürüst, çok namuslu diye bildiklerimizden bile hesap sormanın zorunlu olduğuydu. Bunu da sureti haktan görünerek söylüyordu.

«— Kapsalis, diyordu, daha yeni geldi buraya. Yıl-

lardır kendisini görmedik? Formalite gereği de olsa kendisine bugünkü yerinin ne olduğunu sormamız gerekir, nerede bulunuyor, ne düşünüyor? Mahkemesinde nasıl davranmış? Baskından kimse kurtulmadığı halde o nasıl kurtulmuş? Sayısız suçla suçlandırıldığı halde idamdan nasıl kurtarmış kendisini? Bilmemiz gerek bunları...»

Kapsalis buraya geldiği zaman Spromilios buna sevinir görünmüştü ilkin. Dünden bugüne ne olmuştu da şimdi savcılık ayranı kabarmıştı, yıkmak istiyordu adamı? Boşunaydı bunu araştırmak. Bakır çalığı gib bir şeydi bu, bakır çalığı zehirli olur elbet.

Öğretmenin temiz kâğıtlarını beraberinde getirdiğini, kendisine toplantıya katılması için haber verildiğini, artık bundan dönülemiyeceğini Spiromiliosa anlattık.

«— Kimmiş bu belgeleri toplayan da bizim haberimiz olmuyor? Kim dâvet ediyor da biz bilmiyoruz? Eşek başımıyız biz?»

Lider şahlanmıştı yine içinde, ingiliz riyakârlığı fışkırıyordu yine ruhunun kuytularından durup dururken. Öğretmene toplantıya gelmemesini söylememizdi kesin kararı. «Spiromilios böyle dedi dersiniz ona! Rica ederim! Uzun boylu izaha da lüzum yok!»

Sonunda da «ya o, ya ben!» diye kesip atmıştı.

Spiromiliosu ikna etmek için toplantıyı bir gün için erteledik. Bütün çabalar boşa gitti. Keyfi fena kaçmıştı, bayağı ekşimişti.

Stavro Amca Kapsalisle konuştu. «Ne diyordu buna kendisi? Nasıl buluyordu onun bu davranışını? Acaba bir sefere mahsus yapsakmıydı adamın keyfini? Yazık olmazmıydı onun kendi acayipliklerine kurban gitmesi? Birşeyler yapmamız gerekmez miydi?»

Kapsalis şu kanıdaydı: «Keyfini yaparsak asıl o zaman onu harcamış oluruz. Garanti... Hayır! Onun kendi iyiliği için. Aman efendim, zaman efendim, dememiz

gereksiz. O, bu haliyle Cezaevi müdüründen daha tahlikeli. Ben kendim gidip konuşurum onunla...»

Gidip konuştu da.

«— Sanırım, Spiromilios, görülecek eski hesaplarımız var galiba da ben bunları unutmuşum. Direnim Savaşı dediğimiz o büyük okuldan mezun olduktan sonra senin de bunları unuttuğunu sanıyordum...»

Uzunca bir konuşma yapmışlardı. Ama Spiromilios nuh diyor peygamber demiyordu. Ağır sözler söylediler birbirlerine. Hemen de küskün ayrıldılar. O gece ve ertesi gün Spiromilios hiç gözlerini kapamadı. Gözleri tavanda, elleri göbeğinin üstüne bağlı yatıyor, sadece uzun parmakları sinirli, durmadan çıkrık çeviriyordu uzun süre.

Bu süre de yalnız Bataryas gidip onunla arkadaşlık etmişti. Karşılık beklemeden konuşuyordu Bataryas. Saatlerce konuşmuş, gevezelik etmişti...

* * *

Akşam Spiromilios toplantıya gelip de yerini alınca hepimiz şaşırmıştık. Donup kalmıştık. Birbirimizin yüzüne bakıyorduk şaşkın. Bunun sonu iyiye varmıyacaktı garanti. Zemberekleri boşalır da avaz avaz bağırmağa başlarsa, gardiyanlar işin farkına varır, bozulurdu toplantı.

İçimizden biri: «Gık der demez tepesine bineceğim, kıskıvrak bağlayıp ağzına mendili tıkacağım, toplantı sonuna kadar öylece tutacağım!» diye fısıldamıştı kulağıma eğilip.

Stavro Amcayla öğretmen Kapsalis arasında sessiz bir anlaşma olmuştu. Önce birincisinin söz alacağını anladık.

Ağır bir sıkıntı çökmüştü göğüslere. Solumalar kısa kısa, anormal. Gösteri yürüyüşüne hazırlanan kalabalığın soluması gibi.

Konuşamıyacağını bildiğimiz halde birden Spiromilios'un sesi yükseliverince hepimiz şöyle bir kımıldadık yerlerimizde!

Nefesler kesik. Koğuşun başka yanlarından da başlar bize doğru döndü. Ses şöyle diyordu:

«— Arkadaşlar, insanoğlu bir kez ihtirasın esiri olmasın, o zaman aklın ışığını kısar, ya da büsbütün söndürür! Buysa bir savaşçı *için günahların en yücesi*! Çünkü bu böyle olunca ve de bunu kendisi yapınca, bu cinayet işlenince, artık düşman cezaevi gibi, idam gibi şeylere boşverir, ihtiyacı kalmaz bunlara düşmanın. Bunun içindir ki, ben böyle davrandığım içindir ki, cezaevi müdürü hep eldivenleri giyerek benimle konuşmuştur, iyi muamele etmiş, iltifat yağdırmıştır bana. Soğanbaşı olmak hasatlığım, çeşit çeşit huysuzluklarımla size büyük kötülükler ettiğimi şimdi itiraf etmek isterim. Neredeyse cezaevini ikiye bölecektim. Oysa tek vücut, tek irade, tek düşünce, sıkılmış balyoz gibi bir yumruk halinde olmamız gerekir şu sırada!...»

İşte böyle konuşmağa başlamıştı o akşam Spiromilios habersiz, şaşırtmıştı bizi. Hep öfke ve inat saçılan sözlerinden şimdi yumuşacık bir ışık yayılıyordu çevreye. Bu ışık benliğinin derinliklerindeki rahatlığın, huzurun kanıtıydı.

«— Bize... Bize, diye devam etti, bize her nerede olursa olsun vereceğimiz savaşlarda önderlik, komutanlık edecek kişinin sinirlerinin çelikten olması, kendi ufacık ben'inin dışına çıkabilmesi, herşey başkaları için diyebilmesi, başkalarının ruhunun derinliklerine inebilmesi gerekir. Soğukkanlı, kararlı, hiç bir şey karşısında yılmayan, sağlam iradeli, gerilemek nedir bilmeyen biri olmalıdır bizim önderimiz. Olumlu olarak sevebilmesi,

olumlu olarak kin besleyebilmesi gerekir. Bu nitelikler bende yok arkadaşlarım! Onları inandırabildiğim, ya da halime acıdıkları için, şu son günlerde, şu çekişmeler sırasında benden yana olanların, benden yana görünenlerin, nice haksız olduğumu, nasıl bir boşluk içinde iradesiz yalpaladığımı bilmeleri gerekir artık! Soğanbaşı olmak hastalığımı ödün tanımaz bir savaşçılık yöntemi gibi yutturmağa çalışıyordum! Kıskançlığımı ciddi bir eleştiri maskesiyle gizliyordum! Benden daha iyi olmayı başaran herkese karşı beslediğim düşmanlık duygularını, savaş sorunlarımızla ilgilenme gibi göstermek istiyordum... Daha çocukluk çağımdan beri hep ilerde olmak, birilerini arkada bırakmak istemişimdir. Ama hiç bir zaman kendimi geçmek, kendimi aşmak için bir çaba göstermemişimdir, hatırlamıyorum bunu! İşte buna bugün karar verdim arkadaşlar! Sizin gibi güzel bir savaşçı olarak hayat kitabımı kapayabilmem, ölebilmem için bana hepinizin yardım edeceğinize inancım var, tamdır bu inancım...»

Eski öğretmen derin bir nefes alıyor. Sırtını duvara dayayıp rahatça iç geçiriyor. Onaylayıcı fısıldaşmalar oluyor kısa bir süre. Bakışlar tüm üzerinde toplanmış. Şimdi gözlerimizn önünde, çok uzun süren ağır bir hastalıktan sonra o yumuşak sağlık aşınıyla aydınlanmış zafıy, soluk bir yüz var...

Bataryas öbür uçtan koca kolunu uzatmış, Spiromilios'un boynunu kavramış, başını kendisine doğru çekmiş, bir kaç kez şap şap diye alnından öpmüştü. Tam bırakacağı sırada bunun yetmediğini anlamış olacak ki, eğilip eski öğretmenin titrek ellerini de öpmüştü! Eski öğretmenin bitkin, gergin yüzündeki gözyaşlarının hangisinin kendi gözyaşları, hangisinin eski hayvan hırsızının gözyaşları olduğunu ayırdetmek mümkünsüzdü o an için...

Sonra sözü Stavro Amca almıştı. Konuşurken çene-

sinin titrediğini, bir bedeninki gibi yanağının gamze gamze olduğunu, gözlerinin garip garip parladığını ilk o an görmüştük.

Kalabalık karşısında yüksek sesle konuşmaya alışık olmadığına, yeraltında geçen çalışma hayatı yüzünden ömrünün büyük bir bölümünü hep kulaklara fısıldamakla geçirdiğine kısaca dokundu. Şimdi bu toplantıda bulunuyorca -bunu artık açıklıyabilirdi- bunu ömrünün büyükçe bir bölümünün Mezohorada geçmiş olmasına borçluydu. O kadar karınca kararınca Mezohora emekçilerinin kendi hakları için savaşmaları, uyanmaları için elinden geleni yapmıştı. Ona bu bakımdan jandarma komutanı, Yani Zervosla ilkokul öğretmeni Vasil Kapsalisin de büyük ve de çok değerli yardımları olmuştu. Şimdi öğretmenden ricası, söz alıp toplantının amacı üstüne düşündüklerini açıklamasıydı. Kendisi bu konuda söz söylemeden önce şunu da belirtmek isterdi ki, öğretmen Spiromilios az önceki yiğitçe, mertçe davranışıyla gerek kendisini, gerekse bütün arkadaşları çok sevindirmiş, tarifi mümkünsüz bir biçimde güçlendirmişti. Bunun için de bu büyük öğretmeni hepimiz ömrümüz oldukça sonsuz bir hayranlık ve saygıyla ve de minnetle anacaktık...

Yine sağlıklı insanların o sevinçli fısıldaşması başlamıştı ki, sürüp uzamasına olanak sağlanınca yüreklerde başlayan panayırın sona ermesi çok zorlaşır. Vakit dardı, geçiyordu. Bunun için Vasil öğretmen hemen söz aldı, güçlü sesiyle şöyle bir ortamı denedi, havayı kokladı. Eğer Vasil Kapsalis gibi dinleyicilerinin gönlünü fethedecek güçlükte değilsen, bir konuşmacı için çok rizikolu bir çıkıştı bu.

«— Arkadaşlar, benim işim hemen hemen bitmiş sayılır. Spiromilios kardeşimiz herşeyi anlattı kısaca. Toplantımızın amacı, onun bir tek gece içinde elde etmeyi başardığına ulaşmak, aynı sonuca varabilmekti. Şim-

di hepimiz bir kez daha kendimizi aşmağa hazırlanalım...»

Konuşuyor, yavaş yavaş da kendi havasını, dilediği havayı yaratıyordu. Herkes onu kendine özgü bir biçimle dinliyordu. Dinlediğimiz sözler üzerinde durmadığımız besbelliydi. Ancak sözcüklerden kurulu muazzam bir filo meydana getiriyoruz. Herkes geçmiş günlerin okyanusundan kendi düşüncelerinin örneklerini taşıyor şimdi bu filolarla. Kendi dünyasını bir düzene koymak, bu düzen içinde kendisi için gerekli gücü bulmak amacını güdüyor herkes.

«— ... Sizlere yeni şeyler söyliyecek değilim. Bilmenizi istediğim tek şey benim kendi hayatımın, kendi bilgilerimi ve düşüncelerimi nasıl bir düzene koyduğudur. Ancak bu sayededir ki, şimdi çilekeş ülkemizin uzun tarihinin özünü açık seçik seçebiliyorum; bu tarihin yeni bir sayfasını şimdi Makronisi denilen işkence adası teşil ediyor. Lordun biri açıkça şöyle demişti, fi tarihinde : «Tehlikesiz olmaları için Yunanlıların kanaatkâr olmaları gerekir!..»

«... Ve de arkadaşlarım, ne demektir kanaatkâr olmak! Fâni dünyadan çok şeyler istememek demektir. Bir lokma, bir hırka. İşte, şöylece, ana rahminden mezara dek, tıpkı bir solucan gibi ömrünü sürdürmek demektir. Üstüne üstük bunu yapabildiğine de şükretmek demektir!..

«... İşte daha o günden başlamıştı tüm musibetlerimiz.» «Kanaatkârlığın» adına iyi niyetlik demişlerdi, meziyet demişlerdi. Yani gönüllü açlık... Ve de biz bir elimizle kara somun, avucumuzda kara zeytin, ulusça yaşamakta olduğumuzu sanıyoruz. Kuşaklar gelmiş geçmiş, biz daha şu basit gerçeği belleyememişiz : Ekmek olmadan gövdede kan da olmaz. Kan da olmayınca, akıl da olmaz. İşte, ülkemizin tüm nimetlerini sömürenler bu aklı yok etmek istiyorlar aslında. Salt onlar hesabına ça-

lışabilmek için yaşamalıyız! Yunanlının kafasına aydınlık sızmasın diye ellerinden geleni ardlarına komazlar. Haksızlıkları, bu haksızlıkların suçlularını göremiyelim diye.

«... Kanaatkârlık, sıtma ve de uyuşturucu maddeler halkımız için yetip de artıyordu, cehâlet ve de zillet...

«... Halkın sıtmadan kırıldığı bir sürede şu yaşlı arkadaşımız -Stavro Amcayı göstermişti- bir gün bana gelmiş, şöyle demişti : «Hoca, bizim orda bir bebe bir gün yerde iki tüp kinin bulmuş, topunun birden bir güzel yutmuş! Ama birşeycik de olmadı yumurcağa. Üstüne üstük öteki bebelere de söylemiş de bunu, şimdi hepsi avuç avuç kinin yutuyorlar. Ne dersin buna, ha? Bir kaç tüp alsan da Atina'ya kadar uzatsan, tanıdık bir kimyagere tahlil ettirsen?»

«Gider devlet laboratuvarlarında durumu inceletirirım.»

«Sakın ha, Allahını seversen, sakın ha devlet laboratuvarına! Bu pislik yüzde yüz oradan çıkıyor!...»

«... Gittim arkadaşlar. Kinin hileliymiş. Kinin namına zerre yokmuş tüplerde. Halis un ve de boya! Bu işi Devlet Laboratuvarları Genel Müdürü kendisi yapmıştı. İşin burasına kadar, halk zararına bir sahtekârlık olayı diyeceksiniz. Böylesi de olabilir. Ama o Genel Müdürü ingiliz «muhibbi» bir siyasal partinin en sivrilmiş üyelerinden biri. Cezaevinin ön kapısından girip, ard kapısından çıkıvermesi bir olmuştu. Onu **Inteligence Service**'deki ortakları taburcu ettirmişlerdi. Şimdi, size bunları söylediğim şu an, bu adam binlerce işçi çalıştıran bir işletmenin başında!...

«... Sıtma kadar akılları körelten, yokeden başka bir müsibet yoktur arkadaşlar. Düşünmek, istemek, sirenmek, gündeliklerin artırılmasını istemek, grev yapabilmek için güç mü kalır insanda! Hele düş kurmağa çabalamak, felâket! Süt bulunmayan yerde kaymak aranır

mı arkadaşlar? *İşte böyle böyle ingilizler* işletmelerinin başında kalabilmişlerdi, sürüyle köle vardı onlara çalışacak, kanunları kendileri düzenliyordu, kim çıkıp da karşı gelecekti onlara? Ülkemiz **kanaatkâr** olmuştu. Başarmışlardı bu işi!

«... Bu örneği size bir ulusun nasıl kanaatkâr, nasıl uyuşuk ve de harman olabileceğini anlatmak için verdim. Miskinlikten kurtulmaya çalışanlar içinse tuzaklar, çelmeler bol ve de sayısız. Birinden kurtulsun öbürüne yakalanırsın. İnsanlık düşmanlarının tüm çabaları tuzak kurmak, zaman kaybettirmek, uyanmaya başlayan kafaları oyalamak için bilmeceler icat etmek.

«... Biz okumuşlara daha da amansız araçlarla saldırmışlardır. Kâğıtlara boğuyorlardı bizi. Gereksiz bilgiler, vakit yitirmemiz için ustaca uydurulmuş kuramlar. Aklımızı bir kazığa çiviliyelim, bir bilmeceye, anlamsız metinlere bağlıyalım da bir adım ileri gidemesin. Söylenenleri, yazılanları anlamıyalım, bunu da umursamazlıkla karşılıyalım. Ara sıra daha iyi bir yaşam için düşler durduğumuz olur, kafamızda canlı bir fikir belirebilir. Ama bunları gerçekleştirmek, eylem haline sokmak için gerekli gücü bulamıyorduk kendimizde!.. Vakit yoktu ki.

«... Diyelim bir öğretmensin. Önüne öylesine bir proğram sürerler ki uygulama konusunda insana değil şevk, usanç ve uyku getirir. Öğrencilerinin ruhundan yararlı birşeycikler çıkarabilmek için yıllarca uğraşırsın. Karanlıklar içinde o zavallıların da zamanlarını harcar, ölü bir dilden yararlı bilgiler edinmeleri için yıllar yılı uğraştırır durursun. İsa bir tanrı, onun babası da bildiğimiz Tanrı. Eh, her ikisi de tanrı olduklarına göre, ikisi de birlikte aynı anda mı doğmuşlardır, hem bir başlangıç hem de bir sonuç mudurlar konusu üstüne kafa yorarsın! İşte «okul müfredat proğramları», eğitim dedikleri bu maskaralıklar...

«... Hayatımda kendimden, insanlardan, kâğıtlardan nefret ettiğim anlar olmuştur arkadaşlarım. Tümünü sahte, tümünü yapmacık, kasıtlı buluyordum, ama daha ileri gidip nedenlerini, ereklerini arayıp bulamıyordum. Tâ ki günün birinde Mezohorada Stavro Amca adında biri çıktı da bana düşmanlarımı tanıttı. Uzatıp parmağını gösteriverdi. İşte o zaman şöyle dedim içimden: Bundan böyle amacım hiç bir yalana, hiç bir çirkinliğe boyun eğmemek olacak!»

«... Arkadaşlar, işte o anda gördüm ki bunu yapabilmek için yürek ister ve de bu yürek bende yok! Dünyanın en kutsal bilgeliği yürekli olmaktır!...

«... Mezohorada o ünlü kinin sahtekârlığı nedeniyle grev yapılıpta «Bunun suçlusu ingilizler», «Go home!» diye dövizler taşınınca, kişinin tek başına gösteremiyeceği yürekliliğin birlik olunca gösterilebileceğine inandım. Çoğunluk. Yani hani şu halk dediğimiz bir araya gelince!

«... İşte o günden bu yana dayandığım siz oldunuz, sızde buldum gerekli desteği ve de cesareti, ve de ondan sonra yolumu yitirmedim hiç. Şimdi şu an size söylediğim şeyleri bana siz öğrettiniz. Ne varki bunları siz söz yapıp konuşturamıyordunuz. Bu nedenle şimdi size bu konuşmayı yapıyorum, şimdi şu an yaşamakta olduğunuz, savaşını yaptığınız, ama sözle açıklıyamadığınız bu yeni durumunuzu açıklamak istiyorum. Size örnek olarak Bataryasın öfkesinin çizdiği «Yeni Yunanistan Haritası» nı göstereceğim... İşte bu Bataryasın düşünmesine engel olmak istiyorlardı düşmanlarımız. Hastalıklarla, açlıkla, bilgileri ve de çelmeleriyle bunu başaramıyorlardı. Başaramadılar. Bataryaslar uyanmıştı. Görüyorlardı, düşünebiliyordular, anlaşıyorlar, düşüncelerini, öfkelerini sıkı bir yumruk, yaman bir savaş biçimine sokuyorlardı!.

«... Düşünmek bir ateştir arkadaşlar! Bir lavdır ki

kraterinden fırlar fırlamaz çevreyi yakıp kül eder. Uyuşukları uyandırır, öfkeleri ayaklandırır, karanlıklarda kurulan yapıtları aydınlatır. İnsanlık düşmanlarının rahat yüzü görmemeleri için karanlık hiç bir köşe bırakmaz. İşte bu yangının önünü almak için çaba harcadılar ve bize şöyle dediler: «Dilediğiniz gibi düşünmekte özgürsünüz! Kimse size engel olamaz. Ancak bu düşünceleri yüksek sesle dile getirmek yok. Eylem yapmak yok. Hayatı kendi akışına bırakın, bilir o kendi işini...»

«... Eskiden, bu işlere Tanrının karıştığını söylerlerdi. Şimdi bu yetmiyor artık. Böylesine tanrılardan umudu kesmiş çilekeş insanlar. Bunun için şimdi insanlığın «hamileri» bambaşka dolaplar çevirmekte: Yaşamın kendisi, onun kendi akışı herşeyi yoluna koyacak güçtedir, savaş gereksiz diyorlar şimdi. Ama bugün bu da yetmiyor. Düşün taşmış, sığmıyor kabına, kişioğlunun çektiği çileler bilge kılmış onu. Haklarını arıyor o şimdi. Karmaşık yasaları okumayı, «felsefe» dedikleri düşünsel çelmeleri, «politika» dedikleri karanlık eylemleri, «sosyal güvenlik, onur v.b.» adlar verilen zincir halkalarını, «hami» dedikleri düşmanı iyice görüyor artık kişioğlu.

«... Hatta kişioğlu bu temizlik ve eleştiri işinde bugün çok daha ileri gitmiştir. Tüm çetrefil basılı kâğıtları sa eleştiri gözüyle okumayı öğrenmiş.

«... Öğretmenlik ederken büyük bayramlarda öğrencilerime manzumeler okuturdum. Proğramda bunlar da vardı ve okutulacak manzumelerin altları çizilmişti. Öğretmen kendi yararlı bulduğunu, dilediğini okutamazdı. Onaylanan bu manzumelerden biri de üç aşağı beş yukarı şöyleydi :

« Bırak tekneni dalgalara götürsün gönlünce
« Rüzgâr gönlünce şişirsin yelkeni, tutsun dümeni

« Uçsuz bucaksızdır evren, kanatlarını aç
« Çok daha güzeldir bilinmiyen kıyılar
« Bir şebnemdir hayat, bir dalgadır, bırak
« Rüzgâr gönlünce götürsün dilediği yerlere.

« Çayırlar geçsin, yalın kayalar, ormanlar, önünden
« Şatolar geçsin, kulübelerin tütsün bacaları
« Varsın doğa yayılsın çevrene güleç
« Varsın boranlar uğuldasın göklerde
« Sanma ki dümene kumanda edeceksin
« Dalganın dilediği limana varacaksın.

« Dileğin ne? Bilirmisin ki dileğini?
« Bilmişliğin varmıki ne istediğini hiç?
« İyilik ekdiğin yerden kötülük bittiğini?
« Soru sorduğunda karşına sorular dikildiğini?
« Neyin sihrine kapılmış, seni ne aldatmışsa
« Hepsini kendin istediğini, kendin yarattığını?

« Bırak dalgayı çatlasın gönlünce
« Bırak gönlünü çılgınca akışlara
« Varsın çevren uğuldasın, kararsın gökler
« Bir kumsal olacaktır elber güneşi bekleyen
« Varsın acı gözyaşları gönlünü sulasın
« Gizli bir sevinç olacaktır onu bekleyen!»

«... Bizim kuşak işte böyle şiirler okurdu hep tatlı tatlı. Böyle şiirler öğretirdi yeni kuşaklara, bunlara saygılı olmalarını isterdi. Halis şiirdi bunlar, soyut şiir! Gerekçesini de bulmuşlardı bunun. Bunların insan ruhuna yapacağı etkileri de garantiye bağlamışlardı bu gerekçeyle. Şöyle diyorlardı : «Sanat; sokağın çamuru, emeğin ilkelliği değildir. Sanat, kişioğlunun günlük yaşamın o bilinen cenderesinden sıyrılıp alacak, güzel ve yepyeni dünyalarda dinlendirecek güçtedir. Sanat, kişioğlunun Yeryuvarlağın âdiliklerinden, insanlığın çamurundan kurtaracak nitelikte olmalıdır!»

«... Yani seni yaşamadan çıkaracak, sana sefâletini, çâresizliğini ve bunların nedenlerini, suçlularını, evlâtlarının açlığını, servetini çalanları ve de Bataryasın o ünlü ahtapotunu unutturacak! Yani seni düşünmekten alakoyacak. Kafan hiç bir yeniliğe takılmıyacak. Masalların, sulu romanların, uyuşturucu vurdumduymazlığın getirdikleri yenilikler sana yetecek. Şarap, türkü, uyuşturucu maddeler, romanlar, birbirinin tıpkısı olmalı. Kafanı alıp uzaklara götürmeli! Düşüncelerini tembelliğin, uyuşukluğun rahat döşeklerinde uyutmalı! Size okuduğum bu şiir çok enteresan. Sana «artık düşünme!» demekten başka ne diyor? Onlara göre düşünmek gereksizdir, boş şeydir!

«... Bu «fikir» külhanilerinin kinin sahtekârından ne farkları var? Hepsinin amacı bir. Aynı dönemde ikisi de halk için aynı şeyi istemişlerdir. Biri, halkın bünyesini zehirlemişti, düşünmemesi için. Öbürü, geri kalan ve düşün olamaya çabalıyan sağlık kırıntılarını almış, bunları mis kokulu zehirle yoğurup yoketmişti!»

«... Her yerde aynı şeyle karşılaşırsın. Tuzaklar kurtulup gerekli dönüşümlere girişmek için vurdumduymazlıkla uyuşukluğun yetmediğini anladığın anda da «düzen düşmanı» çamuru hazırdır senin için! İşte o zaman

halin dumandır, izlediğin yollardan biri de seni buraya, cezaevine kadar götürür...

«... Nedir burası, şu bulunduğumuz yer? «Yasal katliamın» cirit oynadığı, dilediklerini elde edemedikleri, bulamadıkları için şimdi de bir başka yer, bir başka hava aradıkları, giderek de Makronisi denilen işkence adasını keşfettikleri bu yer nedir?

«... Buraya öncü saydıkları binlerce insanı tıkmışlardır. Düşünen, baş olan. Bu başları şimdi değersiz şeylermiş gibi, karınca ezer gibi, eziyor, koparıyorlar. Ama asıl amaçları bizi öldürmek değil. Bizi öldürmeleri bir araç onlar için. Amaçları ölüm korkusuyla insanların düşüncelerini yanıltmak, yanlış yönlere yöneltmek...

«... Biz, arkadaşlar, birer kobaydan başka birşey değiliz. Çevremizde olup bitenlerle bundan böyle ilgilenmiyeceğimize dair kendileriyle bir anlaşma imzaladığımız an bütün kapıları ardına kadar açıp bizi koyverecekler. Gönüllü tutsaklığın örnekleri olarak kapıp koyverecekler bizi dış dünyanın orta göbeğine! Yılgınlık ve vazgeçme, çözülme vebasının mikroplarını taşıyan, bunlarla başkalarını aşılamaya yarayan «portörler» gibi! Yani yabancıların tâ başlangıçtan beri istedikleri şeyi yapmamızı sağlıyacaklar. Yani kanaatkâr bir ulus olmamızı. Solucanlar kadar korkak. Çünkü yiğitten ödleri kopuyor!

«Nasıl türkü çağırarak ölüme gittiğimizi gördüler. Biz özgür yiğitlerin. Deneyleri boşa gitmişti, başarısız olmuştu. Ne bireyler ne de topluca halk ölümden korkmaz olmuştu artık. Tam tersi şimdi. Bir silkiniş, bir yiğitlik! Korkmuyor halk, sinmiyor, kendi çocukları olan öncülerine benzemek istiyor halk da. Kendisini bir sürüngen gibi yaşamaya zorlama çabalarına karşı koyuyor, direniyor. Düşmanlar kişioğlunun onurunu hiçe indirmek amaciyle yeni yöntemler aramışlardır. Düşmanın bilgeleri oturup düşünmüşler, kararlarını vermişler; «Kitlelerden gelecek tehlikenin çanları çalıyor, bu tehlike ka-

pılarımıza dayandı. Kütleler ölüme alıştı artık. Kendi hayatı bir yana, gerçekler bir yana. Yeğ biliyor gerçekleri kendi yaşamından. Korkutmacalar, ürkütmeceler, fikir cambazlıkları, felsefe oyunları, uyuşturucu maddeler, zehirli şiirler ve de tanrılarımız artık para etmiyor. Şimdi en bilgisizlerimiz bile eski bilgelerin ayarında. Tek bir yol kalıyor bizim için : Düşünü yerinde saydırmaya yarayan o denenmiş «bilgeçe»» buluşları çöp tenekesine atalım. Bunlar gereksiz artık. Esrar para etmiyor şimdi. Günümüzün düşün akımına hiç bir uyuşturucu madde etkili olamıyor. Şunu teklif ediyoruz: Bilgelerimiz, rahiplerimiz, yasa yapıcılarımız, ozanlarımız, tüm seçkinlerimiz, kuramları, metafiziği, dolambaçlı yolları bir yana itmeli, düz yola inmelidirler. Kişioğlunun gövdesi olmalıdır, hedefleri artık. Yeni işkence yöntemleri gerek! Orijinal acılar! Kademeli ıztırap! Kutsal kitapların cehennemi çok uzaklarda kaldı şimdi. Onu yeryüzüne indirmek gerek. Yığınların ölüm korkusuna dayandıkları doğru ama, bilimsel ve örgütlü acılara dayanamamalıdır! İçlerinden en dayanıksızları diz çöküp yalvaracaklar, secdeye gelecekler. Dayanıklı olanlar akıllarını oynatacaklar.. Bu her iki durumda da düşün ateşini yitirecektir. Hiç kimse ayakta durabilme gücünü bulamıyacaktır kendinde...»

«... İşte böyle bir kararın uygulanmasından sonradır ki Makronisi işkence adası keşfedilmiştir. Orada olup bitenler kâşiflerinin bile aklına hayaline sığacak cinsten değil.

«... Göğüs göğüse bir savaştan sonra ölümü yenilgiye uğrattık. Küçülttük onu karşımızda, kepaze ettik. Şimdi daha da güç bir savaşa başlıyoruz. Bilimsel ve örgütlü acılara karşı savaşacağız. Güzeli, insanlığı, özgürlüğü ve de yurdumuzu eğer gerçekten seviyorsak bu savaşta da yeneceğiz. Şimdi hepimiz bu yeni meydan savaşına kendimizi hazırlamalıyız. İşkence adasından gör-

düğümüz şu berbat durumda dönen Andon kardeşimiz hem pek yiğit, hem de pek bilgili ve bilinçli bir arkadaşımız. Tek eksikliği bu yeni meydan savaşının koşullarını iyice bilmemiş olmasıydı...

«... Arkadaşlar, cehennem bölgesi aşılamaz bir yer değildir. Onu da küçülteceğiz karşımızda, kepaze edeceğiz, onu da aşıp savaşlarımızın son aşamasına da varacağız. Nedir bu son aşama? Ne olmasını istiyorlar bu son aşamada? Umudumuzu yitirmemizi istiyorlar! Böyle bir umutsuzluk onlara, yani düşmanlarımıza güç verecek, rahipleriyle, yasa yapıcılarıyla, ozanlarıyla yollara dökülecekler, yalın kılıç ve de bu kılıcın sırtında şunlar yazılı olacak :

«DÜŞÜNCE EŞİTTİR EYLEM.
DÜŞÜNMEK YASAK!»

«... Böyle bir şeyle karşılaştığımız zaman dünyanın sonu geldi demektir arkadaşlarım. Handiyse güneş ba...»

.....

Koğuşun demir kapısı bir iki sarsılıyor. Mandallar, rezeler, menteşeler, kilitler, sarsılıp gıcırdıyor. Ufak pencere açılıyor. Tam o anda Andonun katlanmış bir kâğıt parçası uzattığını görüyoruz kızgın gardiyana, hayretler içinde kalıyoruz!

«— Espiyon!...»

«— Tuh ulan namuzsuz!...»

Gardiyan uzatılan kâğıtla ilgilenmiyor. Kapıyı sarsıyor, anahtarı deliğinde çevirmeğe çalışıyor sinirli. Elindeki anahtarlığın zinciri şıkırdıyor. Kapı ardındaki gü-

rültü ve telâş bütün bunların bir arama baskını olduğunun kanıtı.

Andon için, uzattığı kâğıt için savrulan küfürler, gecenin bu geç saatinde kapı rezelerinden, anahtar deliklerinden fışkıran iğrenç gürültülere karışıyor...

Kapı açılır açılmaz içeri dalıyorlar, insan, eşya demeden, ayaklarının altına ne gelirse çiğneyip bütün koğuştakileri yaka paça alıp götürüyorlar aceleci.

Dışardan sesleri duymuş, anlamışlardı durumu. Ama kimin konuştuğunu iyice anlıyamamışlardı. Terli, kıpkırmızı suratlarıyla, kızgın, gelişigüzel tekmeliyor, kimin konuştuğunu, konuşanın adını öğrenmek istiyorlardı.

Karşılarında hareketsiz, mermer gibi duran insanların yüz ifadeleri umutsuzluğa düşürmüştü baskıncıları. O sırada elindeki kâğıtla kapının yanında duran Andon ilişiyor gözlerine:

Kapıyorlar kâğıdı elinden. Bu durumlarda önemi ve de değeri olan şeylerden biri de bir hainin çıkmasıdır onlar için...

Kâğıdı kapan gardiyan, baskının heyecanıyla, yüksek sesle okumağa başlıyor:

«Makronisi adasında insanlık dışı işkenceler altında imzaladığım «nedamet beyannamesini geri alıyorum!»

... Cezaevi, 22/...../1948
İmza: Andon T... »

XX

KÖPÜKLER İÇİNDE, düzde dörtnala giden bir at görmüşsündür elbet. Yelesi havada, kuyruk bir bayrak gibi, gerilimin son kertesinde şişik adeleler, soluk dumanlı, acayip, garip gözler. İşte o zaman her kim olursan ol, gövden dimdik doğrulur, başın yukarı kalkar, kasketin yana yıkılır fiyakalı, kulağınaysa gelir de bir fesleğen dalı konuverir...

Bir başka temponun buyruğundasındır artık. Hızlı, dengeli, gövdeyi bir araç gibi kullanarak en yüksek verimi sağlayan, en umulmaz işleri ona başartan bir tempodur bu.

Ama, diyelim acemi bir binicinin, yüksek gerilimli bu hareketlilik senin başını döndürmüştür, sarhoş olmuşsundur. Birden dizginleri kasıp hayvanı durduruyorsun. Hareketsizliğe zorluyorsun hayvanı. Şunu çok iyi bilesin ki ertesi gün bu hayvanı -eğer daha ölmemişse- böylesine bir başarı için bir daha istekli göremiyeceksin...

Tempoları gelişigüzel değiştirmek zordur ve de pek tehlikelidir. Ama eğer günümüzün bir toplum savaşçısıysan, böylesine başdöndürücü değişmelere kendini alıştırman gerek, hem de kalbin durmadan, ya da miskinliğe kapılmadan.

Ağır hücre cezasıyla kendimi hücrede bulduğum an,

daha demir kapı gürültüyle üzerime kapanmadan çıkagelDi çocukluk cennetimin düzünden ve de yılların yoğun unutulmuşluğunun çitleri üstünden aşarak ele avuca sığmaz, köpüklere belenmiş bir doru at.

Kişniyordu. İri, uysal gözlerini üzerime dikmişti. İnlemeye benzer bir ses çıkarıp yığılıvermişti ayaklarımın dibine. Süvarisiz gelmişti doru.

Hemen ardından da Manto Amca adında bir ihtiyar çıkagelmişti ayaklarını sürterek.

Hücrede beni ilk ziyaret edenler bunlar olmuştu. Hücre dar mı dar. Bacaklarını uzatmak ne gezer. Burada kaç ay kalacaksın o sürece dizlerini büküp oturman, başın eğik, kamburun çıkık dinelmen gerekir seni buraya atanlar için. Bu onların işine yarar olmalı, diyeceğim. Kötü bir durumdur bu. Ama kafan bu durumu hiç umursamıyor sanki, habire işliyor. Gerekliymiş gibi, sana anılarının patikalarından ziyaretçiler getirmekte.

Bu atla bu ihtiyar niye geldiler acaba bana? Arkadaşlık etmek için mi? Yoksa pek önemli bir şey mi hatırlatmak istiyorlar bana? İyilik için mi, yoksa kötülük için mi? «Boşver» dememelisin buna. Anılarının patikalarından herşeyin koşuştuğu, birbirini çiğnediği bu saatte, onların neden senin yanına geldiklerini bilmen, öğrenmen gerek bunu. İnsanların, eşyaları canlıların, hayallerin ve hayaletlerin birbirini çiğniyerek, birbirini ezerek koşuştukları şu saatte...

.....

Manto Amca hep böyle ihtiyar, kocamış değildi elbet, sürtmezdi ayaklarını bitkin, bıkkın... Küçücük köyümüzde büyük bir avcı diye bilinirdi o, çalışkandı, eğlencesine, giyim kuşamına düşkün, hovarda meşrep, yaman halay çeken bir kişiydi. Hoşlandığı türkü hâlâ kulaklarımda çınlar :

« İnletmeyene yiğit mi denir
« Ayak vurup da mermere
« Kavrayıp da yaşamı
« Yaşamıyana yiğit mi denir!»

İşte böylesine bir yiğidin karşısında insan esnemekten utanırdı. Onu karasabana abanmış gördüğünde insan kendini öylesine güven içinde bulurdu ki, bütün gün yorgunluğun yanına uğramıyacağına, yapamıyacağı, başaramıyacağı iş olmadığına inanırdı.

Hele sapanın sapını kavrıyan o koca eli yokmuydu!.. Sanki yeryüzünün tüm tarla sürücüleri yıllar boyu çalışmışlardı da bu eli yaratmışlardı; ne eldi o! Onur dolu bir istekle doğa ananın saçlarını çelik kıskaç gib kavrar, yaşam uğruna tüm sırlarını açıklamaya zorlardı!..

Onur, bilgi ve de güç saçılırdı sapanı kavrayan o elden.

Tarla sürerken düzün tüm toprağını yiyip bitirdiğini sanırdın. Sapanın demiri salt iradeden yapılı bir diş. Birden durur, hayvanları koşumdan çözer, salıverirdi dinlensinler diye. Kendisi yorgunluğa meydan okurcasına atını eğerler, atlar üstüne, rüzgâr gibi ovada uçmağa başlardı. Çevredeki toprak adamları şöyle konuşurlardı o zaman :

«— Arkadaşlar yemek vakti, Manto almış başını gidiyor!...»

Güneş yerine Mantoyu nişan koymuşlardı. Mantonun paydos vakti başkalarının da paydos vaktiydi.

Hayat fışkırıyordu köpüre köpüre bu gövdeden. Ve de günün birinde birden bire bıkıvermişti Manto Amca bütün bunlardan, öğendireyi bir yana fırlatmış, öküzleri salıvermişti ovaya başıboş, atını eyerleyip sırtına at-

lamış, dörtnala koyvermişti yollarda, havayı ve de düzün sıcaklığını acıkmışlıklıkla bir son kez daha ciğerlerine sindirmiş, sonra da atından inip hayvanı bir dala bağlamıştı. Şimdi herşey onun için artık tatsızlaşmış, ilgi çekici olmaktan çıkmıştı.

Doru at yalvarır gibi kişnemişti. Neydi kabahati de ona bu kötülüğü yapmışlardı, böyle bir kötü akibete mahkûm etmişlerdi? Bunu sormak istiyordu sanki doru at. Her zaman yaptığı gibi yapmamış, bu kez atı bağlamadan önce terini kurutmak, dinlendirmek için yavaş yavaş dolaştırmamıştı. Neden?

«— Seni de şeytan götürsün!» olmuştu Manto Amcanın karşılığı dorunun dilsiz sorusuna. «Gebersen ne olur sanki?»

Dorunun başı öne düşmüş, bayılmış, yere yuvarlanmıştı. Karnı çekilip şişiyordu heyecanla, burun delikleri titriyordu, masun gözleri sahibine dikilmiş ondan yardım bekliyordu...

Mantonun oracığa bırakıp gittiği ve de kokmağa yüz tutan dorunun leşini sonradan köylüler alıp bir yana gömmüşlerdi.

Daha sonraki kuşaklar Mantoyu bütün gün bir ağaç gölgesinde uzanmış durumda görmüşlerdir hep. Ancak tutsülemek için oradan kalkardı. Varını yoğunu paraya çevirmiş, parasını da meyhanelerde şaraba yatırmıştı. Daha sonraları da ağaç gölgesini kendine temelli mesken seçmişti. Köy çocuklarının alay, eğlencesi, yaşamın utanılacak bir varlığı haline gelmişti.

Şeytan çarptı onu demişlerdi o sıra. Nazardan, kara sevdadan dem vuranlar olmuştu. Daha da sonraları bütün bunlara da boşvermişler, Mantoyu düşünmez olmuşlardı. Öylece bırakıvermişlerdi Mantoyu ağacın gölgesinde. Daha sonraları, daha da yakın zamanlarda da bir tembellik sembolü haline gelmişti Manto insanlar indinde.

İşte o sırada, günlerden bir gün, uzunca süren sıladan köye dönüşümde, Manto beni sesimden tanımış, gözlerini açmağa lüzum görmeden, uzanıp yattığı yerden, bana hoşgeldin demiş, buyur etmişti yanıbaşına. Bazı sorularıma da bezgin, boğuk, apayrı dünyalardan gelen bir sesle karşılık vermişti:

«— ... Nene gerek senin, ne yapacan bilip de? Esti aklıma işte birden. Bıktım hep aynı şeylerden. Bir ova yetmiyordu bana, bir kaç ova birden istiyordum toprağını sürmek, yepyeni bir Yeryüzü istiyordum dorumu koşturmak için! Bilemiyordum gücümü neye harcıyacağımı. Salt çift süren, halay çeken, eğlenen gövdemden nefret etmiştim işte. Sonra? Sonrasına boşver, boşver diyorum sana! Esti birden işte aklıma, bıraktım yüzüstü herşeyi. Şimdi de...»

«— Ne o Manto Amca, pişman mı oldun yoksa?»

Dirseklerine dayanıp doğruldu, gözlerini yarı açtı, birşey söylemek istedi, vazgeçti, tekrar gevşedi, tulum gibi yere uzandı.

«— İşin mi yok be evlât, bırak yakamı!» diyerek sırtını çevirdi öfkeli.

Bakışlarındaki ifade ölüm nöbeti geçiren doru atın gözlerindeki ifadenin aynıydı.

.....

Geçmiş günlerden kalma bu iki ziyaretçi ne arıyorlardı şimdi benim hücremde? Ne görmek istiyorlardı bu saatte burada? Neden daha önce başka ziyaretçiler, daha güzel, daha canlı, daha dinç, daha sağlam, o eski zor ve meşakkatli günlerden tanıdığım, yaşam vardiyalarını mertçe, onurluca savmış olan başka ziyaretçiler gelmemişti?.

Birden ayağa fırlıyorum. Dar hücrenin beton tabanına uzanmış durumda kendimi son yılların Manto-Amcasına benzetmiştim birdenbire!

Hareketsizliğin tutsağı olmamak için bu gibi yerlerde ne yapman gerektiğini mutlaka kendin arayıp bulmalısın. Bir iş yapmamanın alışkanlıklarına kendini kaptırmaman için mutlaka olumlu birşeylerle meşgul olman kaçınılmaz bir zorunluk...

«— Hayrola Manto-Amca, ne işin var burda senin, ne istersin benden?»

Gözlerinin ışıklı sahnesinden kötülük sırtlan gibi fırlayıvermişti. Ardından da koyu karanlık, anlaşılmaz bir inat gelmiş, bu sahnenin boşluğunu doldurmuştu. Ama bu da yavaş yavaş yok olmuş, yerini bir rahatlık almıştı. Daha sonra tatlı bir gülümseme bir zafer anıtı gibi yükselmiş, her şeye hâkim olmuştu. İhtiyar Mantonun gönlü şimdi özgürce konuşuyordu.

«— Bir zamanlar bana, düştüğüm durumun nedenlerini bulup bulmadığımı sormuştun. Ters karşılık vermiştim sana. Galiba kovmuştum da seni yanımdan. Biliyorum. Bulmuştum nedenlerini durumumun. Söylemeğe geldim şimdi sana bunları. Çünkü sen de şimdi aynı tehlikeyle karşı karşıyasın. De bakalım, seni insanlardan, alışkanlıklarından koparıp şu bir karışlık yere tıkları şu anda ne yapmayı tasarlıyorsun. Delicesine bir koşudan sonra birden bire duruvermek ne demek, bilir misin?»

«— Bunu bana senin doru at öğretmişti ölümüyle Manto Amca, senden önce ondan öğrenmiştim bunu. Sen kendin öldürmüştün doruyu, bilerek. Hatırladın mı?»

«— Hatırladım ya! Hiç çaba gösterecek güç kalmamıştı o zaman kendimde. Nice geniş olursa olsun aynı çember içinde dolanmaktan bıkmıştım. Daha iyi bir dünya istiyordum, ama bu dünyayı ben kendim kurmalıydım. Yoksa vız gelirdi bana kâinat...»

«— Sana ihtiyacım kalmadı artık koca moruk! Dön geri mezarına, dinlen artık. Çok şey öğrendim senden. Benim şimdi içimde ve de yanıbaşımda güçlü öğretmen-

lerim var, bana dünyanın çok büyük, yaşamın kutsal, insanoğlunun çok değerli, bulunmaz bir araç olduğunu öğrettiler bu öğretmenlerim; senin zamanında bu aracı kullanmayı hiç beceremiyordunuz Danto Amca... Gereksiz artık benim için senin arkadaşlığın. Şu dar hücreden, senin koskoca uçsuz bucaksız ovandan korktuğun kadar korkmuyorum ben. Sen, taşan gücünün tohumlarını saçmak için bir kaç ovan, halay çekip eğlenebilmek için yepyeni bir dünyan olsun istemiştin. Bak, benim öğretmenim bana avuç kadar bir taş parçası üstünde dilediğim kadar ovalar, dilediğim kadar gezegenler yaratabilmemi öğretti. Hiçten var etmeyi, yaratmayı. Mızmızlığı neşe, çâresizliği, kahkaha yapmayı öğretti bana! Çamurdan ekmek, karanlıktan ışık! Ve de bu yarattıklarımı yeniden kişioğluna bağışlamayı...

«... Yeryüzünün efendisi olmayı öğretti. Göklerin efendisi olmak istemeyi öğretti! Servetim, varlığım olsun yetmiyor bana. Yaratmayı bilmek ve yaratmak istiyorum!...»

«— Evlât, böylesine bir gerilimden, böylesine bir coşkunluktan ürkmüyor musun?»

«— Tam gerektiğince, ihtiyar! Benim kendi kuşağımın gerilimi bu, coşkunluğu; öğretmenlerimin, kendi kuşağının başardığı işlerin gerilimi, coşkunluğu. Hiç fazla bir şey yok bunda!»

«— İyi, senin bu öğretmen dediklerin yanılmazlar mı hiç, Tanrı mı bunlar?»

«— Daha da başka, daha da güvenilir kimseler: Toplum savaşçıları onlar! Kuşak kuşak, taptaze zinde ve de güçlü, birbirlerine sıkıca sarılmış, geleceğin uzun yollarında yürümekteler!...»

«— Madem sen de bu yeni tanrılardan birisin, hem de güçlü, beni neden öyleyse mezarıma geri yolluyorsun? Şimdi bir kez uyandırdın beni artık, neden bana bir gün-

lük ömrü, doru atımı çok görüyorsun? Elindeyse ver bakalım bana bunları, emret dilediğin yere varayım...»

«— Al doru atını, derim sana, atla sırtına. Yık kasketini kaşının üstüne. İliştir karanfili kulağına. At kahkahayı ve de bir kasırga gibi geçiver şu cezaeviyle cenneti ti birbirine bağlayan köprüyü. Gündüzle geceyi .Bugünle yarını. Ve de dinle, bak: Orta yerine varacağın köprünün taşları sarsılıp, havada uçuşmaya başlarsa eğer korkma sakın. Depremlerin, kısırgaların sana sordukları paroladır bu. **Maro Bataryas**! diye seslen onlara!

«— Sonra geç köprüyü. Havayı yırtan şimşeklerden, yıldırımlardan korkma. Gökle yer arasında köprü kurmak içindir onlar. Böyle çalışıyor günümüzün yapı ustaları. Paroladan sonra işaretini soracaklar sana o zaman onlara! **Kulağındaki karanfili** gösterirsin...

«... Üçüncü köprüye vardığında tanıdık topraklara rastlamıyacaksın artık. Şimdi gezegenler yol açmışlardır sana geçebilmen için. Bu başdöndürücü durum da seni korkutmasın. Kutsal yüksekliklerden işitilmemiş bir senfoni, yumuşacık, flüt sesine benzer bir ses duyulacak, bekle bu sesi, sana kimliğini soracaktır. Yiğitçe, onurluca karşılık ver ki bu sese, gezegenler, peykler ve de tüm gökler seni duyabilsin:

« Kinleri, düşmanlıkları silip süpüren, karanlıkları ışık yapan, tüm insanları tek kadere bağlayan Yer Gezegeninin yiğit kuşaklarının ruhuyum ben! Boyuna yükselen, boyuna yükselen!...»

*
* *

Ne olur insan derin, düşsüz uykulara dalabilse!...

Hücreye kapatılmış bir insanın yirmidört saatinin en yorucu bölümü uyku saatleridir. Yaşam işte bu saatlerde karmaşık bir bilmece gibi gelip çatar. Çözüm ister.

İşkence derecesine varan bir inatla çözüm ister. Çok düşünmekten insanın beyni sancır. Kalbin bile terler! Bu durumlarda umutsuzluğa yer yoktur. Düşünü yaşadığın sürece umutsuzluğa düşmek hakkı tanınmamıştır sana. Vicdanını dinlendirmek, huzursuzluğunu oyalamak için herhangi bir açıklama yapmana yer yoktur bu saatlerde. Bilmecenin çözümünü bulmak zorundasın. Gözlerinin önündeki görüntünün tam anlamını...

«Anlamsızlık!» diyeceksin, «Düş işte!...»

Evet, böyledir, öyle derler, böyle olması gerekir. Sabah olur uyanırsın. Işıyan gün, geçen gecenin başına gelenlerle alay eder... Böyledir bu. Yolu yok böyledir. Ama hücrede gün ışımaz ki hiç. Bu hücreler cezaevi avlularının çok uzaklarındadır. En yakın koğuşta çok büyük gürültüler olması gerek bunların sana kadar sabahın mahmurluk fısıldamaları gibi ulaşabilmesi için. Ya da gardiyanlar nöbet değiştirirken çok dikkat etmek gerekir, birbirlerini selâmlarken ne söylediklerini duyabilmen için. Yılanla kirpinin karşılaştıkları zaman ıslıklı solumlar koyverdikleri anlara benzer fırtınalı haller başka tabi. Sonra tam üç saat hiç bir şey duyamazsın nöbetçilerin postallarının çimento zemin üzerinre çıkardığı ve sinir sisteminin tellerine bir ahmak ıslatan yağmuru gibi çarpan bıktırıcı sesten başka.

Kulağına çarpan her gürültü sanki sinirlerini büsbütün gevşetmek için bilerek hazırlanmış. Buna şükür, dersin. Ya sesleri bir başka biçimde, sistemlice kullanıp anılarının kapısının ardına kadar açılmasını, bu anıların birden üşüşüp seninle bir futbol topu gibi oynamalarını sağlasalardı maazallah!

Başlangıçta nöbetçiler «Dikaaat vardiya!» diye bağırırlardı. O zaman sen de akşam olduğunu anlardın. Nedense son günlerde bundan vazgeçtiler. Bilinmez nedeni. Ama bu da bir şey. Bulunduğun çevrenin bir cezaevi olduğunu biliyorsun. Şimdi kentin kenar mahallelerinden

köpek havlamaları geliyor kulağına. Bu ses beton demez, demir demez, delip geçer. Köpeklerle hep ahbaplığım olmuştur. Tavşan, keklik, bıldırcın geçitlerinde, keklik kokulu bayırlarda, düşler, gerçekleşmiyecek hayaller peşinde ormanlarda, kuş peşinde düzlerde köpeklerle arkadaşlık ettiğim olmuştur benim de... Ama burada, şu bulunduğum yerde, bu eski dostlar bakımından kanılarım değişmeğe başladı. Kentin köpeklerini başka gözle görüyorum şimdi.

Şimdi köpekler insan konutlarını öbür hayvanların saldırısından -orman yollarına, çevrelerine, kendi kendilerine sadık kalan vahşi hayvanların- korumak için değil de bambaşka amaçlar peşinde çevrelerde dolaşmakta. Köpeklerin de görevinin değiştiği kanısı yerleşiyor kafama. Tüm kent, tüm dünya köpeklerin bekçilik ettiği bir cezaevi. Havlamaları da «Dikaaat Vardiya!» ünlemesinin tıpkısı.

Şimdi böylece köpek havlamalarından akşam olduğunu anlıyorum.

Hücreye «özel» bir müzik koyduklarını düşünün. Ne olurdu sonuç? Bunu düşünmek daha iyi senin için.

Bazen uykuya dalarsın. Gövden ve kafan bakımından ağır, ezici bir iş başlamıştır. Gündelikçi gibi sabırsızlıkla paydos saatini beklersin.

Şimdi şu an ben de böyle bir ağır işten paydos ettim. Karanlıkta gülümsedim kendime. «Düştü bu» dedim.

... Bakındı hele, eğer bu düşse, gerçek ne öyleyse?»

İşte işler burada karışıyor. Düş mü, gerçek mi? İşte bazı bazı böylesine anlaşılmaz bu soru gelip çatar. Durum bir düş hali olduğunu gösteriyor. Rutubetten, barsak bozukluğundan ya da gündüzün dertlerinden doğan o zırdeli düşlerden biri olduğunu gösteriyor her şey. Uyanıkken «bu düş» diyorum. Ama galiba yeniden uy-

kuya dalmış olacağım ki, devam ediyorum: «Hayır! Bu düş olamaz!..»

Çık bakalım çıkabilirsen işin içinden. Kâbuslarla yaşamı, gündüzle geceyi, her şeyi öylesine karıştırmışsın ki, arap saçı. Bir yumak olmuş her şey, ucunu bulmanın mümkünü yok...

... Bir harman yerindeyim şimdi. Uzak anılardan kalma bildik bir harman yeri. Belki de çocukluk günlerimden kalma. Ama gerçekten var olan bir harman yeri. Ancak, şimdi bu harman yerinde akşamları - güneş batarken - ve de pazar günleri dostlarım güreş tutmuyorlar. Garip şeyler doldurmuş şimdi bu harman yerini ben de kenarına oturmuşum da olup biten gariplikleri seyrediyorum... Olmadık şeyler uçuşuyor havada: Bir el, bir öğrenci kasketi, bir jandarma ceketinin kolu, mısır dolu bir köylü çizmesi fırıl fırıl dönüyor da havada tanelerden teki bile dökülmüyor içinden. Onun yanında pırıl pırıl bir postal, topuğu da bir kuru kafa! Bir kartpostala sığacak küçüklükte bir köy, öbür şeylerle birlikte aynı boyut içinde uçuşup duruyor. Bu köy kerpiçle tezekten yapılmış, bunu iyice görebiliyorum, tezekler güneşin altında buram buram tütüyor...

... Yeniden uyanıyorum. Bitişikte 3 numaralı hücrede birine işkence ediliyor.

«— İtoğlu it! Söyle ulan, kimdi o?»

«— Bendim, dedim size, benim işte...»

Hım, durumu kötüye benzer, diye düşünüyorum. Hiç de iyi değil durumu. Zorlanıyor, zor karşısında dişlerini sıkarak konuşuyor. Vereceği karşılık ne olursa olsun - ister başkaları, ister kendi zararına bir itiraf olsun - büyük fark etmez. 5 No.nun kim olduğunu bilmeliyim. Günlerden cuma, belki de şafak vakti. Köpek havlamaları duyulmuyor.

Uzunca bir süre hiç ses duyulmuyor. Sadece şişirilmiş bir tulum üstüne inen kırbaç sesleri. Kısa, saniyelik

aralıklarda da - belki de kırbaç el değiştirirken - bu gündelikçi katilin solumaları duyuluyor.

«— Sabrımı tükettin! Çatlatacaksın beni şeytan götüresice!»

İşkence edilenin düşünebilmesi için tam fırsat, diyorum. Soğukkanlılığına kavuşabilmesi, dilini ısırabilmesi için.

İşkenceci epey soluyor, kurbanı şimdi bir kaç özgürlük saniyesi yaşıyor, nefes alıyor, kuvvet biriktiriyor olmalı, bambaşka bir dünyada yaşıyor, başka zorunluklar, başka sevinçler, bambaşka acayip zenginlikler. Böylesine zor anlarda nefes alabilmek Karun hazinesine eşit!..

Bu kısa süreli arada, çok uzaklardan gelen bir uğultu delip geçiyor duvarı. Bir şeyler oluyor cezaevinde. Büyük coşkunluklar ya da büyük acılar yanaşırken yürekler böylesine uğuldar. Dillerin mahçup, güçsüz sustuğu bu anlarda damarlardaki kanın ne söylemek istediğini anlamak için böylesine bir müzik de yeter değil. Yüzleri de görmek gerek anlıyabilmek için...

5 No.lu hücrede dün akşamki toplantıda kimin akıl hocalığı ettiğini öğrenmek çabasında olduklarını seziyorum. Karşılık vermiyor tutuklu. Demek gücünü ayarlıyor. İşkencecinin karşılık almak için durakladığı bir anı kolluyor kurbanı. İşte o an büyük bir acıkmışlıkla saldırıp koyu karanlığın içinden derin, doyurucu bir nefes alacak... Şimdi durumu iyiye gidiyora benzer...

Uzunca bir süre daha geçiyor. İşkenceci fazla mesai ücreti verilmediğini düşünmüş olacak ki, ara veriyor çalışmasına. Şimdi onun öğüt veren sesini duyuyorum...

Kulağıma kadar gelen seslerin tonundan işkencecinin insanlığı iplik yapıp vahşet bezi dokuduğu anlaşılıyor...

Boğazını yırtarcasına savurduğu küfürlere daha

yumuşak, hemen hemen sâkin tonlar da karışıyor şimdi. Bu da insanlığın böylesine bir canavardan bile eksik olmadığının kanıtı.

«— ... Senin iyiliğini istiyorum be! Aptal, seni yine o geldiğin yere gönderecekler. Dayanabildin miydi orada? Canlı canlı derini yüzecekler... Gittin işte bir kez, ama dayanamadın. Dayanmış olsaydın, anlarım! Şapkamı çıkarırdım sana! Ne bu şimdi geceledikleri? İste de geri versinler «red dilekçeni» fukara! Zarar yok, söyleme bana kimin akıl hocalığı ettiğini dün gece... Al hadi, yak bakayım şu sigarayı... İtiraf etme, istemiyorum zaten... Al, hadi al da yak! Sen değilmiydin eskiden bana...»

Andon bu! Eh, madem Andon, dün akşam konuşanın kendisi olduğunu söylemekte direnmesini istiyorum içimden, âdeta yalvarıyorum... Biliyorum ne istediğini onun.

Tekrar duyuluyor sesi:

«— Bendim, diyorum sana, bendim dün gece konuşan!»

Galiba sigarayı alıyor. Sesin tonu karışık, bir buğulu havası var, daha belirli, daha inandırıcı.

Neden diretiyor böyle? İlk turda dizlerinin üstüne çökmüştü. Şimdi ayağa kalkıyor, elleriyle tozları çırpıyor, toparlıyor kendisini, yeniden başlamak istiyor güreşe...

Cuma sabahı 5 No. lu hücrede Andon'un güç bir sıçramaya kendini hazırlamakta olduğunu düşünmem gerek...

Taşocağının bulunduğu yönden silâh sesleri geliyor. Bugün de kurşuna dizilenler var. Kimleri acaba? Sabah öğreniriz...

5 No. lu hücrede Andon'un bu silâh sesleri üzerine işkenceciye sorduğunu bilmem gerek:

«— Kimleri?»

«— Sanırım Spiromilios'u, ihtiyar Stavro'yu, Zervos'u... Bunlardan biriydi dün gece konuşan, enayi... Ha, ne dersin?»

Karşılık yok. Andon belki de ağlıyordur şu an. Ben de ağlamak istiyorum! Ama bizim böylesine güçsüz anlarımızı cezaevi duvarlarının bile görmemesi, bilmemesi gerek.

İçimizde kalsın bu gözyaşları da taş kesilsinler. Daha zamanı değil bol bol akmaları için. Başka taşlaşmış gözyaşları, başka sevinçler bekleşmekte güneşin ışınlarına doğru yayılmak için... Söz olabilmek, masal olabilmek, eylem olabilmek için... Güç olabilmeleri, sonra akıl, sonra gene güç olabilmek için!..

Eğer bir gün şu şimdi bizi bekleyen Cehennemi aşıp selâmete çıkabilirsek, tüm dostlar, tüm bizden olanlar, ufak ufak guruplar halinde, çok uzaklarda, sessiz, rahat bir deniz kıyısına gideceğiz... Mehtaplı bir gece olacak... İşte orada içimizdeki taşları eriteceğiz...

Gözyaşlarımız ve sevinçlerimiz isim, gölge, belirsiz şekiller, canlı yaratıklar, yanıbaşımızda vurulup düşen ve de mezarsız yatan kardeşlerimiz olmaya başlayacak! Tarihimiz kendilerine yakışır bir mezar buluncaya dek onları kalplerimizde konuk edeceğiz. Taşlaşmış gözyaşları yapıp gönlümüzde sakladık biz onları. Onları taşlaşmış, anlaşılması güç bir sevgi yaptık, karanlık gecelerin fırtınalarında, boralarında kendimizi yitirinceye dek yanımızda, içimizde taşıdık onları. Bize, benliğimize girdi onlar! Kendi adlarımızı unuttuk! Kimlik olarak gösterebileceğimiz tek şey işte bu mermerleşen heyecanımız, zamanımızın taşlaşmış tarihçesi...

İşte o uzak, o sessiz, o rahat deniz kıyısına gideceğiz küme küme, orada ağlıyacağız doya doya, özgürlük içinde konuşacağız bir son kez daha kalbimizde konuk ettiğimiz yiğitlerle...

... Son bir kez. Çünkü tarih bu kutsal, bu acayip taşları devşirmek, sonra da bu denli bir malzemeyle Yeni Dünyanın temelini atmak için orada bizleri beklemekte.

Yeni Dünya! İşte bu Yeni Dünya olacak onların mezarı. Geleceğin kuşaklarının gönüllerinde, anılarında yatacak onlar, kendi fedakârlıklarıyla yarattıkları, beslediklerî kuşakların. Yepyeni bir insanoğlu Tür'ü...

Böylesine yapılar için böylesine malzeme taşıyabilenlere ne mutlu...

Şimdi bir boşalma, bir ayıklama vakti değil. Değerleri çarçur etme zamanı değil...

Şimdi savaş vakti...

ze geldiğini, çözüldüğünü sanırlar. Müfreze komutanının kulağına son anda bir şeyler fısıldadığını sanırlar. Öylesine bir şikâyet vardır ki bakışlarında, sanki bir kez de sen öldürüyorsun onları!..»

«— Bir şeyler haykırmak istemiştim onlara ama dilim düğümlenip kalmıştı tıpkı düşlerde olduğu gibi, konuşamıyordum. Yüreğim boğazıma gelip dayanmış, nerdeyse boğulacağım! Öyle geliyordu ki bana handiyse bu yürek birden dışarı fırlıyacak, saçma yemiş keklik gibi onlarla benim aramda debelenip duracak...

«... «Nişaaan al!» Komutu verildiği anda manganın başındaki subayın onlara şöyle dediğini duydum: «Yahu kendinize, gençliğinize acıyın bari. Yazık değil mi size, yok mu sizin analarınız. Bakın şu arkadaşınıza - beni gösteriyor - akıllı adam, kalbi var onun, arkada kalacakların kendisi için ağlamasını istemiyor, onları düşünüyor! İnsan dediğin... Bir kaç saniye vakit veriyorum size. Af edilmek isteyen varsa söylesin, bir adım öne çıksın...

«... Titreyen, sendeleyen bir ayak ilişmişti gözüme. Sonra da ateşe basmış gibi geri çekildi bu ayak birden! Bağırabilmek için bütün gücümü topladım. Çıkarabildiğim ses enik hırlaması gibi bir şey oldu, o kadar! Daha da zorladım kendimi, hırlamalar bir kaç kez daha üstüste duyuldu. Tıpkı bir köpeğinki gibi!... «Bak yahu, bak hele! İşe bak sen!» diyordum içimden. «Korktum desem, hayır... Sesimi yitirdim desem, olamaz böyle şey! Ne yapsam acaba?»

«... Sonra onlardan birinin seslendiğini duydum: «Üzülme arkadaşım. İnanmadık onların numaralarına! Hoşça kal!» Bir başkası da, hani o ayağı titreyen de şöyle diyordu: «Kardeşim, özür dilerim. Bir an için de olsa sana haksızlık ettiğim için! Özgürlük bayrağını daima yükseklerde tutun!...»

«... Ve ateş ettiler! Bense boyuna havlıyordum ye-

re yığılan arkadaşlarımın karşısında! Mangadan biri bana ölüleri gösterip şöyle diyordu: «Aport Karabaş! Hadi, hop!..» Ötekiler gülmemişlerdi onun bu davranışına. Şaşırmışlardı. Boynunu uzatmış, dilini çıkarmış, ıslık çalan bir yılan görmüş gibi olmuşlardı onun karşısında!

«... Sıradan dört kişi düşmemişti yere. Bunları mahsus nişan almamışlardı. Manzarayı seyretsinler diye...

«... Bunlar da bir şey değil gördüklerimin yanında kardeşim. İhtiyarı bir görmeliydin, Stavro Amcayı!..

«... Göğsünden yakalayıp sıradan almışlardı onu.

«— Gel bakalım buraya koca moruk!» diye bağırmıştı cellât. «Vedalaşmadan gitmek var mıydı ya, ayıp doğrusu!..»

«— Cümlenize Allahaısmarladık! Siz de insansınız ne de olsa! Benden size şu nasihat, unutmayın bunu. En büyük yiğitlik, en yüce başarı, insanın kendini daha da iyi yapabilmesi!»

«— Beğenmedin mi bizi ulan, hoşuna mı gitmedik?» Dipçiği kaldırmıştı. «Söylesene lân! Ya atarsın imzayı, ya da mostran bozuk gidersin, boylarsın öbür dünyayı! Evet mi; hayır mı?»

«— Hayır!» oldu sözü ihtiyarın kısaca.

«— Demek hayır?»

Dipçik ihtiyarın bacak kemiğinin üstüne iniyor. Bir buğday sapı kıvrılıverdi sanki. O kadarcık bir ses duyuldu. İhtiyar yere yığıldı hiç ses çıkarmadan!..

«— Ha, ne dersin? Pişman oldun mu şimdi? Kendine gel, aklını başına devşir, öbür bacağını bağışlıyayım. Bir koltuk değneği de uydururuz sana, fiyakan bozulmasın! İmzalıyacak mısın beyannameyi lân?»

«— Hayır!»

«... Bana bakıyordu ihtiyar. Gülümsediğini sanıyordum o an, kardeş. Ürpermiştim. «Olamaz, olamaz

bu.» diye geçirmiştim aklımdan. Sonra yine onun sesi duyulmuştu. Şöyle diyordu:

«— Kararlıysan, güçlüysen ve de bilinçliysen, acı duymazsın!»

«— Ne dedin lân, ne dedin? Görürüz şimdi!»

«... Dipçik bu kez öbür bacağına iniyor; Gözlerinin bir an için kapandığını görüyorum, yüzü safran sarısı. «Ah, keşki bayılsa!» diyorum içimden, daha çok çekmese!» Tekrar açıyor gözlerini. Gülümsüyordu, hiç şüphem yok gülümsüyordu! Sırasını bekleyen öteki arkadaşlara, bana cesaret vermek istiyordu!..

«... Ayakta duran dört ölüm adayı birden gür sesle Millî Marşımızı okumağa başlamıştı. Jandarmalar telâşlanmıştı. Subaylar esas vaziyete geçmeğe hazırlanıyorlardı. İşkenceci de şaşırmış çevresine bakınıyordu. İlk kendini toparlıyan yine o oldu. Kahkahaları bastı. Şöyle konuşuyordu:

«— Demek burada da dayanışma ha? Köpekler! Sıranız gelince görürüz sizi de. Susun be! Kısın çenenizi!»

«... Ama faydasız. Sesler daha da yükseliyor. İhtiyarı bırakıp marş okuyanlara yüklendiler. Ağızlarını tıkadılar. Millî Marşımız yarıda kalmıştı. Stavro Amca yattığı yerden bana göz kırptı. Anlayamadım ne demek istediğini.

«— Yardım et!» diyor.

«... Neye yardım edeceğimi bilemiyorum. Vidalanıp kalmışım yerimde.

«— Üzülme!» diyor. Unuttumdu. Kendisi devam ediyor Millî Marşa. Böyle bir sesi olduğunu hiç bilmiyordum. Ben de yardım edeyim dedim. İstiyordum bunu. Ama çıkmıyordu sesim. O körolası havlamadan başka bir şey gelmiyordu elimden. Bir kaç saniye süreyle Stavro Amca marş söyledi, ben se havladım, havladım...

«... Başına üşüştüler Stavro Amcanın. İçlerinden

biri postalının topuğu ile ihtiyarın açık ağzına vurdu. Dişleri içeri çöktü. Sesi bir hırıltı oldu. Ama gene de marş okuyordu, kardeşim! Anladın mı?...

«— Kaldırın şunu!» diye bağırıyor komutan.

«— Bitmedi daha işi!» diye karşılık veriyor işkenceci. Yerden avuç dolusu toprak alıp ihtiyarın ağzına bastırıyor!..

«— İtoğlu it! Al bir aspirin, iyi gelir sana!»

«... Galiba bayılmıştı Stavro Amca. Belki de ölmüşdü. Göremedim daha fazlasını. Alıp götürdüler beni. İşkence etmediler. Götürülürken sağa sola havlamama müsaade ettiler... Ötekiler ne oldu bilmiyorum. Aynı şeyi onlara da mı yaptılar, bilemem. Gözleri pırıl pırıldı son anda Stavro Amcanın... Sigaran var mı?»

«— Belki bulunur bir izmarit...»

«— Çocuklar, alın yakın benden birer tane!» diye bir ses duyuluyor küçük pencereden. «Alın, alın, korkmayın!..»

Bu ses üzgündü. Derin bir kaynaktan geliyordu. Gardiyan giysilerini, kötülük üniformalarını, barbar alışkanlıklarını aralıyarak gelmişti buraya kadar bu ses!

Ağlıyordu nöbetçi! Bilmiyorduk kim olduğunu. Karanlıkta yüzünü göstermek istememişti bize. Adını da söylememişti. Az sonra vardiya değişti.

«— Kim içerdekiler?» diye yeni gelenin sorduğunu duyduk.

«— Dokunma onlara!» diye karşılık verdi nöbetçimiz,» baktım icaplarına. Boşver. İyi geceler!»

Bu «İyi geceler» sözünü bu kadar yüksek sesle söylemesi gereksizdi, belliydi bizim için söylediği.

İnsanlık avlunun karanlıkları içinden bize «İyi geceler» dilemişti, elini uzatmış okşamıştı bizi hücremizde, varsın bu hücrenin kapısında nöbetçiler tam teçhizat nöbet tutsunlardı...

Susuyoruz. Sadece ellerimiz birbirine kenetlenmiş, kendi içtenlikli dilleriyle konuşuyorlardı «Mesih'in kendi öğrencileri arasında gelişi» üzerine.

Şu an Stavro Amca yanıbaşımızda oturuyor, bundan hiç şüphemiz yok, bize daha ilerdeki yollar üstüne öğütler veriyor. Fikirlerimizi bir görüntüyle daha da zenginleşiyor: Okuma yazma bilmeyen damaca işçilerinin tezgâhından yaşamın o amansız kasırgası içine, o çok sevdiği insanoğluna bilge bir önder olmak için atlayıveren fakir bir işçinin görüntüsüyle!

Vahşi doğayı nasıl uysallaştıracaklarını öğrettiği insanların kalbinden şimdi o, son savaşı için yeni bir hamleye hazırlanıyordu. Daha sonra da yaşam için daha yetenekli, daha yiğit çocukların adını yazdıracak tarihlere:

Karanlıkta yüreklerimiz gümbür gümbür ötmekte. Bu gümbürtüleri dinliyoruz. Bu gümbürtülerin dilinden anlıyoruz ve de ne demek istediklerini biliyoruz: Kanatlarını daha açabilmek, yeni gelen konuğu sığdırabilmek için bu yürekler daha geniş birer göğüs istiyorlar...

Elimi sıkıyor Zervos, kulağımın dibinde şöyle fısıldıyor:

«— Arkadaşım, yolu yok, aşacağız Cehennemi!»

«— Mutlaka, yolu yok!»

Makronisi adası denilen cehennemin ta uzaklarda, derinliklerde bizi beklediğini görüyorum açık seçik...

İskelesinde bir selvi ağacı gibi duruyor Stavro Amca.

«Yeni Doğum» için yapılacak kanlı savaşta kaç kişinin yer alacağını öğrenmek amacıyla gelenleri sayıyor teker teker.

Yeni kuşak çocuklarının gözlerindeki ışığın şavkını görünce de gülümsüyor saygılı, mutlu ve de hazlara boğuluyor.

SON